

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

OSMANLI ORDUSUNUN MODERNLEŞMESİNDE VON DER GOLTZ
PAŞA'NIN ROLÜ

Zeynep GÜLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2007

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

OSMANLI ORDUSUNUN MODERNLEŞMESİNDE VON DER GOLTZ
PAŞA'NIN ROLÜ

Zeynep GÜLER

Danışman: Prof. Dr. Şerife YORULMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2007

Tez Kabul Sayfası

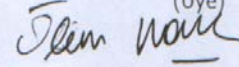
Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Şerife YOKULMAZ
Unvan, Ad, Soyad
(Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Nuri ADIYEKE
Unvan, Ad, Soyad
(Üye)

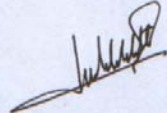
Yrd. Doç. Dr. Özlem KAYGUSUZ
Unvan, Ad, Soyad
(Üye)

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylım.

02/07/2007

Prof. Dr. A. Nükhet ADIYEKE
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda tüm kurumlarında başlayan modernleşme çabaları, ilk ciddi sonuçlarını askeri alanda vermiştir. İmparatorluğun özellikle 16. yüzyılın sonlarından itibaren Batı için bir tehdit unsuru olmaktan çıkması ve fethetmeye dayalı yayılmasının sekteye uğraması sonucunda, Osmanlı devlet adamları sorunun asıl kaynağını orduda aramışlar ve modern anlamda teşkilatlanmış bir askeri sistemin gerekliliğini belirtmişlerdir. Orduda reform çalışmaları, ilk defa 19. yüzyılda başlamamıştır. Söz konusu çalışmaların başlangıcı 17. yüzyılın sonlarına kadar gitmektedir. Fakat, reformların sistemli bir program kapsamına alınması ancak III. Selim zamanında, Nizam-ı Cedid kavramı ile birlikte gerçekleşmiştir. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla askeri alanda ilk ciddi dönüşümü yaşayan Osmanlı ordusu, bu dönemden sonra askeri reform faaliyetlerini daha seri bir şekilde gerçekleştirmiştir. Ordunun modernleşme sorunsalı ele alındığında, Batının etkisi mutlaka göz önüne alınmalıdır. Çünkü, Osmanlı ordusunun modernleşmesi Batı tabanlı olup, Avrupa askeri teşkilatlarının modeli üzerine yapılanmıştır.

Osmanlı ordusunun modernleşme politikasının mercek altına alındığı bu çalışma, İmparatorluğun 19. yüzyıl Avrupa Denge Siyaseti gereğince yakın ilişkide bulunduğu Almanya ile devam ettirdiği askeri ilişkileri irdelenmiştir. Bu ilişkilerin birincil amacı, Osmanlı ordusunu Prusya modelini örnek alarak modernleştirmek ve ordunun savaş gücünü arttırmaktır. Söz konusu askeri ilişkilerde ve reform çalışmalarında kendisinden en çok söz ettiren ve ordudaki etkinliği tartışmasız en yüksek olan kişi, Von Der Goltz Paşa'dır. Çalışmamızda, Goltz Paşa'nın orduda

uyguladığı reform programı, tüm ayrıntıları ile ele alınmıştır. Bu anlamda, çalışmamız özgün bir bilimsel araştırma özelliği taşımaktadır.

Çalışmamızda kullandığımız kaynakların başında Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Yıldız Sarayı Arşiv Belgeleri gelmektedir. Söz konusu belgeler, çalışma alanımız ile ilgili belirleyici veriler içermektedir. Arşiv belgelerinden, özellikle, Von Der Goltz Paşa'nın askeri teşkilatlanma ve askeri eğitim ile ilgili çalışmaları hakkında oldukça somut veriler elde edilmiştir. Diğer taraftan Von Der Goltz Paşa'nın bizzat kaleme aldığı eserlerinden kendisinin askerlik üzerine düşünceleri, savaş kavramı ve Osmanlı ordusunun 19. yüzyıldaki savaş gücü hakkında önemli çıkarımlar yapmak mümkün olmuştur.

Çalışmamızın tamamlanması üç yılı aşkın bir süreyi kapsamaktadır. Bu süre içerisinde desteğini esirgemeyen, bana büyük katkıda bulunan ve yol gösterici olan hocam ve tez danışmanım sayın Prof. Dr. Şerife YORULMAZ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu süre içinde fikirleri ile beni geliştiren ve çalışmamın olgunlaşmasına katkıda bulunan hocam, sayın Yrd. Doç. Dr. Nuri ADIYEKE'ye teşekkürlerimi sunarım. Çalışmam süresince benden yardımlarını ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, çalışmamın en zor kısımlarında bana yardımcı olan hocam, sayın Okutman Mehtap ÇELİK'e teşekkürü bir borç bilirim.

Tüm yüksek lisans eğitimim süresince bilgi ve deneyim açısından donanım kazanmamı sağlayan hocalarım sayın Prof. Dr. Fevzi DEMİR, Prof. Dr. Nükhet ADIYEKE, Yrd. Doç. Dr. Şenay ÖZDEMİR'e, Yrd. Doç. Dr. Efrumiye ERTEKİN, Yrd. Doç. Dr. Derya GÜRSES TARBUCK'a teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmam sürecinde Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi çalışanlarına yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Bu çalışmanın ötesinde, tüm yüksek lisans dönemim boyunca desteklerini, yardımlarını ve arkadaşlıklarını hiçbir zaman esirgemeyen başta Petek PALAZOĞLU, Aslı UĞURLU ve İsmail KAYADELEN olmak üzere Dış İlişkiler Şube Müdürlüğü'nde bulunan bütün çalışma arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamın en zor döneminde beni destekleyen Dış İlişkiler Şube Müdürlüğü Koordinatörü sayın, Doç.Dr. Hakan ÖZTÜRK'e teşekkür ederim.

Tez çalışmalarım süresince bana destek olan ve yardımları ile tezime katkıda bulunan sevgili arkadaşlarım Ender KOÇAK, Songül ULUTAŞ, Melike KARA ve Sevcan AĞIN'a teşekkür ederim. Ayrıca, bu çalışma sırasında bilgileri ile bana yol gösteren ve yardımcı olan arkadaşlarım sayın, Yrd.Doç.Dr. Sevil ÇELİK'e ve Arş.Gör. Emra BÜYÜKNİSA'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu zorlu süreçte, beni yalnız bırakmayan ve her zaman yanımda olan sevgili aileme teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmam boyunca, büyük bir sabır örneği göstererek ihtiyacım olan her anda yanımda olan, desteğini esirgemeyen ve sevgisini sürekli hissettiren nişanım Emre SABANCI'ya teşekkür ederim.

Zeynep GÜLER

Mayıs 2007

OSMANLI ORDUSUNUN MODERNLEŞMESİNDE VON DER GOLTZ PAŞA’NIN ROLÜ

ÖZET

Osmanlı Devleti, 16. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa için doğudan gelen bir tehdit unsuru olmaktan çıkmıştır. Devletin fethetmeye dayalı yayılması bu yüzyılda gerilemeye başlamış ve söz konusu gerileme, 18. yüzyılda kendini iyice hissettirmiştir. Devletin geri kalmışlığı, özellikle ekonomik hayatta ve savaşlarda yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Diğer taraftan Batı toplumları, bünyelerindeki keskin dönüşümlerin sonucu olarak ekonomik anlamda yüzlerini Doğunun zenginliklerine çevirmek zorunda kalmışlardır. Kuşkusuz bu durum, batı ile doğunun ilk karşılaşması değildir. Fakat, savaş dışı yaşanan bu ilk ilişkiler, bir anlamda diplomasinin temellerini oluşturmuştur. Osmanlı Devleti’ne oldukça yabancı olan bu terim, zamanla devletin tüm kurumlarında köklü değişimleri zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla, Osmanlı’da değişim Batı’daki gibi kendiliğinden ve bağımsız gerçekleşmemiştir. “Gelenek” ve “Denge” kavramlarına göre şekillenen Osmanlı kurumları, bir anlamda değişime zorlanmışlardır. Osmanlı modernleşmesi ise söz konusu değişimin bir yüzüdür.

Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk modernleşme olgusunun askeri nitelikte olması, devletin en saygın kurumu olarak kabul edilen ordunun eski gücünü yeniden kazanması ve fethetmeye dayalı yayılmacılığına kaldığı yerden devam etmesi amacını taşımaktadır. Bunun için devletin en önemli yapı taşlarından biri olan Yeniçeri Ocağı bile ortadan kaldırılmıştır. Osmanlı Devleti, ancak ocağın kaldırılmasından sonra ordunun ıslahı için sistemli bir politika izlemeye başlamış ve

askeri reformlarını, belli bir program kapsamına almıştır. Söz konusu politikanın en önemli paydaşlarından birini de Avrupa'dan getirilen yabancı uzmanlar oluşturmuştur. Önceleri, gayri resmi olarak yürütülen askeri ilişkiler, Avrupa'nın 19. yüzyılda askeri üstünlüğünü siyasi bir araç olarak kullanmaya başlamasıyla farklı bir nitelik kazanmıştır. Bu yüzyılda Avrupa askeri teşkilatlarının ve silah fabrikalarının bir çok üyesi adeta birer diplomat veya birer ataşedir. İşte Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda Almanya ile başlayan ve I. Dünya Savaşı arifesinde doruk noktasına ulaşan askeri ilişkileri de, Almanya'nın Yakındoğu'da kurmak istediği üstünlüğün bir sonucudur. Şüphesiz Almanya, söz konusu ilişkiden çıkar bekleyen tek taraf değildir. Osmanlı İmparatorluğu da bu ilişkiyi ordusunu güçlendirmek adına yürüttüğü gibi, Avrupa siyasi dengesinde tutunmak amacıyla devam ettirmiştir.

Osmanlı-Alman ilişkilerinde en büyük paya sahip olan Alman askeri heyetleri arasında, Von Der Goltz Paşa'nın hatırı sayılır bir etkisi bulunmaktadır. İki taraf için de Goltz Paşa, askeri misyonun en önemli parçasıdır. Goltz, danışmanlık hizmetinin yanı sıra Alman Hükümeti'nin de en güvenilir bilgi kaynağıdır. Osmanlı hizmetinde kesintisiz görev yaptığı 1883-1895 yılları arasında askeri teşkilatlanma üzerinde çalışmıştır. Bu çalışmalarının yanı sıra, ordunun silah ihtiyacının Alman silah fabrikaları vasıtasıyla karşılanması için büyük çaba sarf etmiştir. Bu anlamda Goltz Paşa, Osmanlı ordusunu Prusya askeri sistemi çerçevesinde modernleştirmek için çalışmış ve ordu içinde oldukça etkili olmuştur. Bu etkisi II. Meşrutiyet'in ilanıya kısa bir duraklama dönemi geçiren Osmanlı-Alman askeri ilişkilerinin, 1909 senesinde tekrar ivme kazanmasına yol açmıştır. Çünkü, bu dönemde devlet yönetimini ele alan İttihad ve Terakki Fırkası üyelerinin büyük bir çoğunluğu, Goltz

Paşa'nın öğrencilerdir ve hepsi Alman misyonunun devamını arzu etmektedir. Goltz Paşa'nın genç Osmanlı subayları üzerinde bıraktığı büyük etki, Almanya'da eğitim gören ve bu ülkenin ekolüne göre yetişen Osmanlı askerlerinin orduya katılmasıyla daha fazla artmış ve bu durum, I.Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde her iki ülke arasında yapılan ittifak anlaşmasının seyrini ve karakterini şekillendirmiştir.

Anahtar Sözcükler: Von Der Goltz Paşa, Askeri Modernleşme, II. Abdülhamid, Krupp, Ulus-Ordu Kavramı, Prusya Askeri Teşkilatı, Alman Askeri Heyeti.

ABSTRACT**THE ROLE OF VON DER GOLTZ PASHA IN THE MODERNIZATION
PROCESS OF OTTOMAN ARMY**

The Ottoman Empire was no more a threat for Europe from the end of 16th century. Its traditional conquering policy was being deteriorated and the this retreat was felt thoroughly in the 18th century. The backwardness of the empire was resulted in destructive events particularly during wars and in economic activities. On the other hand, the Western societies had to turn their faces to the wealth of the East as a result of intense shifts in their structures. Definitely, it was not the first confrontation of east and west. But, it was their first interaction rather than wars. Actually, this process developed the roots of modern diplomacy. Although, the term is far unfamiliar for the Ottoman Empire, it urged radical changes through all institutions in time. Accordingly, the change in the empire was not spontaneous and independent as in the Western societies. The Ottoman institutions which was shaped over “tradition” and “balance” forced to change in this century. Ottoman modernization is the one way of this change.

Undoubtfully, the initial fact in Ottoman modernization had a military character. Modernization is a crucial process to make the army regain its previous power and secure the tradition of territorial dissemination. For this purpose, the Janissaries which were the most respected military institution of the empire was destroyed. The empire could build a systematic reform program just after the destruction of Janisarries.

The most important stakeholder of this mentioned policy was the European military consultants. Formerly, the relations were on an unofficial basis before the military excellence of Europe is considered as a political instrument. During this century, most members of European military organizations and the defense plants were considered as diplomats or military attachés. As a result, the military relations between Germany and The Ottoman Empire which began in the 19th century and highly developed in the eve of World War I was the consequence of the German policy in Near East. Actually, Germany is not the only side that expects high interests from this relationship. The Ottoman Empire, steer the relations in order to strengthen its army and gain a place in the European balance of power.

Von Der Goltz Pasha who was an effective member of the German military board had a very big impact on Ottoman-German relations. He was the most important part of the mission for both sides. Goltz Pasha besides his supervising position, was an important information source for Germany. He was entrusted in Ottoman army and worked on Ottoman military organization between 1883-1895. Besides these tasks, he made great efforts to provide the military needs of the empire from German arms companies. In this respect, Goltz Pasha worked for the modernization of Ottoman army in the frame of Prussian military organization and was very effective in this respect. This effect was resulted as an acceleration of the relations in 1909 which had a short halt after the declaration of the second monarchy in 1908. The acceleration was the success of CUP (Committee of Union and Progress) members as most of them was the students of Goltz Pasha and all desire the continuation of Ottoman-German relations. The effect of Goltz Pasha on the young Ottoman officers grew with the participation of officers educated in Germany.

This shaped the character and the progress of the alliance agreement signed between Germany and the Ottoman Empire in the eve of World War I.

Key Words: Von Der Goltz Pasha, Military Modernization, Abdülhamid II, Krupp, Nation in Arms, Prussian Military Organization, German Military Mission.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	X
KISALTMALAR.....	XIV
EKLER LİSTESİ.....	XV
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM : 19. YÜZYILDA ALMANYA’NIN İZLEDİĞİ OSMANLI POLİTİKASI	26
I. 1. Almanya’nın Osmanlı Politikası	26
I.1.1. Almanya ve Osmanlı Devleti Arasındaki İlk İlişkiler.....	26
I.1.2. Otto Von Bismarck ve Doğu Politikası.....	28
I.1.3. II. Wilhem ve Doğu Politikası.....	34
I. 2. Almanya’nın Osmanlı Devleti Üzerindeki Nüfuz Mücadelesinde Kullandığı Araçlardan Biri Olarak Berlin-Bağdat Demiryolu Projesi.....	39
II. BÖLÜM : VON DER GOLTZ PAŞA’DAN ÖNCE OSMANLI DEVLETİ’NDE ASKERİ MODERNLEŞME.....	45
II. 1. Von Der Goltz Paşa’nın Gelişine Kadar Osmanlı Devleti’nin Askeri Modernleşme Politikası.....	45
II. 1. 1. III. Selim ve Nizam-ı Cedid Ocağı.....	49

II. 1. 2. II. Mahmud Döneminde Askeri Düzenlemeler.....	54
II.1.2.1. Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu.....	58
II.1.2.2. Askeri Eğitim ve Yabancı Eğitimler.....	62
II.1.2.3. Redif Örgütlenmesi.....	65
II.1.3. Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Askeri Düzenlemeler.....	68
II.2. Alman Nüfuzunun Askeri Yönüyle Osmanlı Devleti'ne Girişi.....	76
II.2.1. II.Abdülhamid Döneminde Osmanlı-Alman Yakınlaşması.....	76
II.2.2. Prusya Askeri Sistemi'ndeki Dönüşümler.....	81
II.2.3. Albay Von Kaehler Askeri Heyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Gelişi.....	86
III. BÖLÜM : VON DER GOLTZ PAŞA VE MİSYONU	97
III. 1. Biyografisi.....	97
III. 2. Von Der Goltz Paşa'nın Yazar Kimliği ve Görüşleri.....	101
III.2.1. Eserleri.....	104
III.2.1.1. Teselya Savaşı ve Türk Ordusu (Der Thessalische Krieg und Die Türkische Armee).....	104
III.2.1.2. Genç Türkiye'nin Mağlubiyeti ve Tekrar Yükselme İmkanı (Der Jungen Türkei Niederlage und Die Möglichkeit Ihrer Wiedererhebung	111
III.2.1.3. Silahlanmış Millet (Das Volk in Waffen)	120
III.2.1.4. Hatıralar (Denkwürdigkeiten).....	129

III.2.2. Von Der Goltz Paşa'nın Ermeni Sorunu	
Üzerine Görüşleri.....	137
III.2.3. Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu	
İle İlgili Değişik Konulardaki Görüşleri.....	139
IV. BÖLÜM : OSMANLI ORDUSUNUN MODERNLEŞMESİNDE	
VON DER GOLTZ PAŞA'NIN ETKİSİ (1883-1916).....	142
IV.1. Von Der Goltz Paşa'nın Askeri Okullar	
Müfettişliği Döneminde Osmanlı Ordusu'nda	
Modernleşme Çalışmaları.....	144
IV.1.1. Goltz Paşa'nın Osmanlı Hizmetine	
Alındığı Dönemde Ordunun Durumu (1883).....	144
IV.1.2. Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı	
Askeri Teşkilatı ile İlgili Çalışmaları.....	149
IV.1.3. Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı'da	
Askeri Eğitim ile İlgili Çalışmaları.....	164
IV.2. Osmanlı Ordusu'nun Modernleşmesinde Alman	
Silah Sanayiine Bağımlılık ve Von Der Goltz Paşa'nın Rolü.....	175
IV.2.1. Osmanlı Ordusu'nun Silahlanma İhtiyacı.....	176
IV.2.2. Osmanlı İmparatorluğu'nun Alman	
Silah Sanayiine Bağımlılığı.....	179
IV.3. Von Der Goltz Paşa'nın 1895'te Osmanlı	
Ordusu'nda Görevinin Sona Ermesi.....	194
IV.4. Von Der Goltz Paşa'nın 1909-1910 Yıllarında	
Osmanlı Ordusu'nda Yarı Zamanlı	

Danışmanlık Görevi.....	196
IV.5. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Girişi ve	
Von Der Goltz Paşa'nın 1915'te Osmanlı	
Ordusu Bünyesinde Tekrar Hizmete Alınması.....	203
IV.5.1. I. Dünya Savaşı Arifesinde Osmanlı	
İmparatorluğu'nda Alman Askeri Misyonu.....	208
IV.5.2. 2 Ağustos 1914 Osmanlı-Alman İttifak Anlaşması	
ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya Yanında	
Savaşa Girmesi.....	209
IV.5.3. Von Der Goltz Paşa'nın 1914'te Osmanlı Ordusunda	
Tekrar Hizmete Alınması.....	212
IV.5.4. Von Der Goltz Paşa'nın 1915'te Irak'ta 6. Ordu	
Komutanlığı'na Atanması.....	216
IV.5.5. Von Der Goltz Paşa'nın 19 Nisan 1916'da Savaş	
Sırasında Bağdat'ta Ölümü.....	218
SONUÇ.....	222
KAYNAKÇA.....	231
EKLER.....	

KISALTMALAR LİSTESİ

<i>a.g.e.</i>	: Adı geçen eser
<i>a.g.m.</i>	: Adı geçen makale
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlı Osmanlı Arşivi
HR.SYS.	: Hariciye Siyasi
İ.DH.	: İrade-i Dâhiliye
İ.AS.	: İrade-i Askeriye
Y.E.E.	: Yıldız Esas Evrakı
Y.MTV.	: Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y.PRK.ASK.	: Yıldız Perakende Evrakı, Askeri Maruzat
Y.PRK.TKM.	: Yıldız Perakende Evrakı, Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mâbeyn Mütercimliği
s.	: Sayfa
s.s.	: Sayfadan sayfaya
p.p.	: Page to page

EKLER LİSTESİ

EK 1- Serasker Gazi Osman Paşa ve Almanya Ordusu ile Osmanlı Ordusunda Feriklik Rütbesinde Bulunan Kaehler Paşa Arasında Yapılan Mukavele.

EK 2- Mühendishane-i Berr-i Hümâyûn Sunûf-ı Harbiyyesi Şakirdânının Sûret-i Teşkili ve Terkibine Dair Nizamnâme ile Usûl-ı Tedrisiyelerine Mütedâir Programın Sûreti.

EK 3- Goltz Paşa'nın Ordu-yı hümâyûnunun istihsâl-i esbâb-ı tekâmülü zımında tekrar hidmet-i devlet-i aliyyeye alınmasına dair

GİRİŞ

“Oryantalizm, Doğu ile kolektif bir şekilde ilgilenmektir. Doğu üzerine yorumlar yaparak, Doğu’yu tanımlayarak, Doğu’yu öğreterek, Doğu’da yerleşerek ve Doğu’ya hükmederek onu sindirmek demektir.”¹

Edward Said, Oryantalizm hakkındaki düşüncelerine şöyle devam eder; “Oryantalizm, bölgeye dair coğrafi farkındalığın estetik, bilimsel, ekonomik, sosyolojik, tarihsel ve filolojik unsurlar halinde ayrışması ve incelenmesidir. Bunun yanında, coğrafi bir tanımdan çok bilimsel bir keşif, filolojik bir yapılandırma, psikolojik bir analiz, sosyolojik bir tanımlama etrafında şekillenen çıkarların işlenmesidir. Farklı olan diğer dünyayı anlamak, yönlendirmek ve hatta dâhil etmek için “istek” ve “niyet” ‘in oluşmasıdır.”²

Doğu Sorunu’nun kurumsal bir politika sonucu ortaya çıkan bir süreç olarak düşünülmesi gerektiği Said’in “Orientalism”³ adlı eserinde vurgulanmıştır. Doğu Sorunu aslında tüm doğuyu yani batının karşıtını ifade etmektedir. Bu sorunun içine Osmanlı İmparatorluğu’nun sahip olduğu toprakların yanı sıra Asya Kıtası, Hindistan, Japonya ve Çin gibi ülkeler de dahil edilmelidir. Batı, kendini Reform ve Rönesans hareketleri ile sorguladıktan sonra dünyanın keşfedilmemiş yerlerine ve bilinmeyene ilgi duymuştur. Bu ilgi tüm kurumları ve sınıfları arasında başlamıştır. Coğrafyacılar, dil bilimcileri, din bilimcileri, misyonerler, nüfusun doyuma ulaşmasıyla birlikte ekonomik sınıflar, ticaret adamları, ekonominin örgütlenmesiyle

¹ Londra Üniversitesi, Öğretim Üyesi olan İngiliz Dil Bilimcisi Jennifer Jenkins, Alman Oryantalizmini, Edward Said’in Oryantalizm teorisi üzerinden değerlendirmiştir. Bkz. Edward Said, *Orientalism*, New York, Vintage, 1978’den aktaran; Jennifer Jenkins, “German Orientalism: Introduction”, *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, Vol. 24, No.2., 2004, p. 97

² Jenkins, *a.g.m.*, s. 98

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Edward Said, *Orientalism*, Vintage Books, New York, 1978.

birlikte finans sektörleri, silah tüccarları ve askerleri ile bu sürecin içine birlikte girmişlerdir. Doğuyu yani bilinmeyi keşfetme isteği ile başlayan bu süreç, yavaş yavaş yerini doğuyu sömürme ve kendi ihtiyaçları için kullanmaya başlamasıyla devam etmiştir. Batı bir bakıma buna mecburdur, çünkü doğunun zenginliği doğulular için bir şans, batılılar için bir fırsattır. Bu zenginlik, Batının ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmalıdır. Çünkü Batıda 16. yüzyılda olgunlaşan kapitalist ekonomi ve kentmerkezli ekonomik sistemden ulus-merkezli ekonomik sisteme geçiş, önemli bir ekonomik dönüşümü yansıtmıştır. Bu dönüşümün bir özelliği de fiyat artışı olmuş, fiyat artışı da “merkantalizm”in ortaya çıkışına sebep olmuştur. Merkantalist düşüncenin temelinde mamul maddelerin ihracatını arttırmak ve hammaddeler dışında ithalatı mümkün olduğunca kısıtlamak vardır. Avrupa böylece ticaretini kendi lehinde dengede tutmayı amaçlamıştır. Fransa, 16. yüzyılda Osmanlı Devleti ile kapitülasyon adıyla bilinen ticaret anlaşmalarını bu amaca yönelik yapmıştır. İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi devletler, Doğu’da kurdukları şirketlerle çok daha güçlü sömürge imparatorluklarının kurulmasına öncülük edeceklerdir.⁴

Avrupa’nın doğuya ilgi duymaya başlaması ve bunu sömürge politikasına dönüştürmesiyle devam eden süreç, Osmanlı’nın batılılaşma sorunsalını gündeme getirmiştir. Fakat, Osmanlı’daki modernleşme süreci Batıdaki gibi kendiliğinden ve bağımsız gelişmemiştir. Batılılaşma modeli, Osmanlı devlet adamlarının ve aydınlarının kendi toplumlarının gerçeklerinden hareket ederek, özgürlük içinde karşılaştırmalı bir biçimde geliştirdikleri bir model olmamıştır.⁵ Osmanlı’da bu süreç, Avrupa’nın etkisiyle, onu baz alarak ve devletin bütünlüğünü Avrupa’nın garantisi altında korumak amacıyla başlatılan iyileştirme modeline göre

⁴ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918’e*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 94, 95

⁵ Mehmet Ali Kılıçbay, “Osmanlı Batılılaşması”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 1, İletişim Yayınları, s. 148

biçimlenmiştir. Avrupa'nın kültürünü ve ekonomisini dünya çapında yaymaya başlaması, buna maruz kalanların batılılaşma sürecine girmelerini veya kendilerini bunun dışında tutmaya çalışmalarını beraberinde getirmiştir.⁶

Osmanlı Devleti, 16. yüzyılın sonlarından itibaren bünyesinde meydana gelen bozulmaların farkına varmış, Avrupa için artık doğudan gelen bir tehdit unsuru olmaktan çıkmıştır. Bu farkındalık, Avrupa'da doğu pazarlarını elde etme arzusunun kamçılanması ve Avrupa'nın Doğuda yayılmasını kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti kendini Batı gibi olma, Batı'yı benimseme düşüncesinin dışında tutamamıştır.⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nun fethetmeye dayalı yayılması zamanla gerilemiş, 18. yüzyılda bu gerileme kendini iyice hissettirmiştir. Dolayısıyla modernleşme çabalarının öncelikle askeri alanda başlaması doğaldır. Eskiye duyulan özlem, yeniden güçlü bir ordu ile beraber Avrupa'da yayılmaya devam etme arzusunun ıslahatların çıkış noktası olmuştur. Osmanlı Devleti'nde bu düşünce ilk defa Tanzimat'la beraber bir kenara bırakılacak, modernleşmenin eskiye dönüş düşüncesinden ziyade devletin tüm kurumları ile birlikte örgütlü ve eşgüdümlü bir süreç olması gerektiği anlaşılacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu, 1774 tarihinde Bulgaristan'ın Küçük Kaynarca kasabasında Rusya ile imzaladığı anlaşma ile tarihinde ilk defa büyük ölçekte toprak kaybetmiştir. Rusya, Karadeniz kıyısında elde ettiği toprakların yanında, aynı denizde ticaret gemileri için serbest dolaşım hakkı ile İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından serbest geçiş hakkını da elde etmiştir. Böylece, 19. yüzyılda İngiltere ve Rusya arasında önemli bir ihtilaf konusu olarak gündeme gelecek olan boğazlar

⁶ Kılıçbay, *a.g.m.*, s. 149

⁷ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 17

sorunun tohumları atılmış, bu anlaşma ile birlikte, Rusya, İstanbul'da bir Ortodoks Kilisesi inşa etme ve Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Ortodoksları temsil etme hakkını da elde etmiştir.⁸

Yakın çağların başlangıcında toprak bakımından dünyanın en büyük imparatorluklarından birisi olan Osmanlı İmparatorluğu, 17. yüzyılın başından itibaren özellikle devlet örgütlerinde meydana gelen değişim ile Avrupalı devletlerin gerisinde kalmıştır. İmparatorluğun devamlı ordusunu oluşturan ve devletin kurulması ile genişlemesinde en büyük role sahip olan Yeniçeri Ocağı, devlet otoritesinin başlıca kaynağı olmaktan çıkmıştır. Yeniçerilerin özellikle İstanbul'da hükümete karşı yaptıkları isyanlar, devletin otoritesini sarsmaya başlamıştır. Eyaletlerde ise ayanların merkezi otoriteye karşı ayaklanmaları iç çatışma olarak kendini göstermiş, düzenin bu şekilde bozulması imparatorluğun endüstri, ticaret ve iktisat alanında ilerlemesine engel olmuştur.⁹

⁸ Anderson, uluslararası ilişkiler üzerine bir inceleme olarak ele aldığı *Doğu Sorunu 1774–1923* adlı eserinde, bu sorunun başlangıcını 1774 tarihinde Osmanlı Devleti ve Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması'na kadar götürür. Bkz. M.S. Anderson, *Doğu Sorunu 1774–1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 1. Enver Ziya Karal ise başlangıcından sona ermesine kadar Doğu Sorunu'nun yalnız Avrupa Devletleri için var olduğunu, Türkler için bu sorunun Avrupalıların anlamış olduklarının aksine bir Batı Sorunu olduğunu söylemektedir. Bkz., Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s. 203. Niyazi Berkes'e göre Osmanlı Devleti, 18. yüzyılın başında imzaladığı Karlofça Anlaşması'ndan sonra Avrupa savaşlarında ve politikasında büyük bir devlet olmak yerine diplomatik önemi olmayan bir devlet, yani daha güçlü Avrupa Devletlerinin (Fransa, Avusturya, İngiltere ve Rusya) birbirleriyle çarpıştığı diplomasi mekanizmasında sadece onların amaçlarına göre itilen yada tutulan bir araç olacaktı. Bkz. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, 18. yüzyılın başında Batı'nın gerisinde kaldığını anlamış, eski mağrur tavrını bir kenara bırakarak geleneksel kurumlarını batı kurumlarını örnek alarak diriltmeye çalışmıştır. Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nin Batı sorunu 18. yüzyılın hemen başında başlamış, 19. yüzyılda ise bu sorun açık bir şekilde ortaya koyulmuştur. Karal'a göre, Doğu Sorunu, bir politika terimi olarak ortaya çıkmış, ilk olarak 1815'te Viyana Kongresi'nde kullanılmıştır. Kongrede Rus delegeleri, kongre üyelerinin dikkatini Osmanlı İmparatorluğu idaresinde yaşayan Hıristiyan halkın durumu üzerine çekmeye çalışmışlar, bunun için de "Doğu Sorunu" terimini kullanmışlardır. 19. yüzyılın ilk yarısında bu sorun, genel olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması, aynı yüzyılın ikinci yarısında Osmanlıların Avrupa'daki topraklarının paylaşılması, 20. yüzyılda ise İmparatorluğun tüm topraklarının bölüşülmesi anlamında kullanılmıştır. (bkz, Karal., *a.g.e.*, s. 204)

⁹ Karal, *a.g.e.*, s. 8.

Osmanlı'nın ekonomik geri kalmışlığının nedenleri tek başına içsel sebepler değildir. Geri kalmışlığın hızlanmasında dışsal faktörlerin etkisi de analiz edilmelidir. İçsel ve dışsal faktörlerin birlikte incelenmesi de tek başına yeterli değildir. Osmanlı'nın “denge” ve “gelenek” üzerinde kurumlaştırdığı yapısı, Avrupa devletlerinin ekonomik ve sosyal yapısından tamamen farklıdır. Dolayısıyla, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki ekonomik dönüşümlerin gerisinde kalması ve bu değişimleri tecrübe edememesi normaldir.

18. yüzyılın ikinci yarısında öncelikle İngiltere'de ve daha sonra tüm Avrupa'da yeni bir üretim ve sürüm sisteminin temelleri atılmıştır. Önde gelen Avrupa ülkeleri, bir yandan ürettikleri mamul mallar ve pamuklu tekstil ürünleri için pazar bulmaya, bir yandan da ekonomileri için gerekli gıda maddelerini ve hammaddeleri bol ve ucuz olarak sağlamaya çalışmışlardır.¹⁰ Osmanlı İmparatorluğu, 18. yüzyılın sonunda insan kuvveti rejiminden makine rejimine geçemediği için, yabancı mallarının ağırlığını duymaya başlamıştır. Bu ağırlık, yavaş yavaş ülke endüstrisinin silinmesine ve dolayısıyla halkın fakirleşmesine sebep olmuştur.¹¹ Ülke endüstrisinin etkinliğinin azalmasında ve devletin kendi gelişme stratejilerini belirleyememesinde etkili olan diğer bir unsur da Batının müdahalesidir. Avrupa ile girişilen sıcak çatışmalar ve ülke ekonomisine darbe vuran ağır anlaşma koşulları bu süreci devamlı sekteye uğratmıştır. Örneğin, İngiltere ile 1838 senesinde yapılan ticaret anlaşması¹² sonucunda Osmanlı Devleti dış ticaret üzerindeki

¹⁰ Şevket Pamuk, “19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, İletişim Yayınları, Kasım, 1985, s. 653.

¹¹ Pamuk, *a.g.m.*, s. 9.

¹² 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması, Bâbali'nin 1831 senesinde başlayan Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı esnasında İngiliz desteğini sağlamak amacı ile yaptığı bir anlaşmaydı. İstenildiği gibi İngiliz desteği sağlanmış, Mehmet Ali'nin Anadolu'da ilerleyişinin önüne geçilmişti. Fakat bu destek karşısında verilen ticari tavizler Osmanlı Devleti'nin ekonomisine büyük bir darbe indirecekti. 1838 Anlaşması'nın başlıca hedefi, içeride uygulanan oldukça karışık ve yüksek oranlı gümrüklerin İngiltere lehine kaldırılması idi. Gerçi Osmanlı pazarı uzun zamandan beri İngiliz mallarına açıktı ve

müdahale haklarının önemli bir bölümünden vazgeçmiştir. Böylece hem Osmanlı pazarları, hem de Osmanlı hammaddeleri Avrupa ticaretine açılmıştır.¹³

Avrupa'nın gelişen endüstrisini besleyecek olan hammadde ihtiyacı, Batı devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu'nu karşı karşıya getirmiştir. Bu karşılaşmada Osmanlı Devleti, Batının geçirmiş olduğu evrimleri tecrübe edememenin verdiği şansızlık ve eksiklikle Avrupa ile etkileşiminde zayıf kalmıştır. 19. yüzyıl Osmanlı siyasi tarihi, genel olarak Batı'nın hammadde ihtiyacı sonucunda ortaya çıkan sömürge politikaları ve bu politikaların şekil verdiği çeşitli ittifak sistemleri çerçevesinde gelişmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu durum içindeki amacı ise, karmaşık ilişkilerin yaşandığı bu dönemde kendisine yaşam alanı sağlamaya çalışmak olmuştur. Osmanlı üzerinde uygulanan bu tür politikalar içinde Batılı devletler kendi içlerinde de bir çatışmaya sürüklenmişlerdir. Osmanlı Devleti ise bu çatışmalardan yararlanma politikasına yönelmiştir. Osmanlı'nın bu politikası, özellikle II. Abdülhamid zamanında başarılı olacaktır. F.A.K. Yasme¹⁴, Osmanlı Devleti'nin II. Abdülhamid zamanında Avrupa sistemine Karadeniz, Balkanlar ve Akdeniz'deki varlığı ile dahil olduğunu belirtir. Osmanlı, Avrupa sisteminde bulunduğu süre içinde diplomatik manevralar yapmak için gerekli ortamları belirli zamanlarda yakalamıştır. Yasme'e göre bu durum Osmanlı'nın olduğu kadar Avrupa'nın da işine gelmiştir.

bu mallar yüzde 3 gibi son derece küçük bir vergiyle İmparatorluğun büyük kentleri olan limanlara girebiliyorlardı. Fakat Osmanlı mallarının tabi olduğu satın alma tekelleri ve ihracat yasaklarının ortadan kaldırılması gerekiyordu ve Osmanlı pazarı bu anlamda tam bir ticari serbestlik sergilememekteydi. Birçok ürünün ihracatı yasaktı. İngiltere, 1820'lerde belirlenen gümrük tarife süresinin 1834'de dolmasıyla, anlaşma fikrini ortaya attı. Osmanlılar, kendilerine çok ağır gelen bu anlaşmayı, Mısır'daki üstünlüğünü Anadolu'da devam ettirmek isteyen ve bu konuda kararlı adımlar atan Mehmet Ali Paşa'nın gücünü kırmak adına kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bkz., Seyfettin Gürsel, "1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, Sayı 22, İletişim Yayınları, 1985, ss. 688-690.

¹³ Pamuk., *a.g.m.*, s. 655.

¹⁴ F.A.K. Yasme, "Ottoman Diplomacy in the Era of Abdülhamid II (1878-1908)", *Çağdaş TürkDiplomasisi: 200 Yıllık Süre*, (ed.) İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s.226.

Avrupa Sistemi, tek bir güç tarafından yönetilmediği için devletler bir diğerinin desteği veya rızası ile ayakta kalabilmiştir. Batılı devletlerin Berlin Konferansı'nda olduğu gibi uyumlu bir diplomasi izlemeleri Osmanlı için bir risk faktörü olmuş fakat, batılıların bir araya gelmekte zorlandığı veya aralarındaki rekabetin kızıştığı zamanlar Osmanlı Devleti'nin yaşama şansını ortaya çıkarmıştır. Böyle zamanlarda İmparatorluk taraf tutmak veya çatışmaya girmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde Avrupa sisteminin akışkan ve esnek olması, aynı zamanda batılılar arasında ihtilaf konusu olabilecek bir çok unsurun bulunması en azından Osmanlı'ya II. Abdülhamid zamanında umut ve güven vermiştir.¹⁵

19. yüzyılda Osmanlı Devleti genel olarak Fransa, İngiltere, Rusya ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları'nın yoğun baskısı altında kalmıştır. Fransa, 16. yüzyıldan itibaren kapitülasyon sistemine göre imparatorluğun kimi bölgelerinde özellikle İstanbul, İzmir ve Selanik gibi limanlarda etkili olan tüccarları ile Osmanlı Devleti'ni yarı sömürgesi durumuna sokan uluslararası ticaret ağlarına sahip olmuştur. Yine bu sisteme göre, Fransız tüccarları, Osmanlı vergi sistemi ve Osmanlı mahkemelerinin denetiminden tümüyle muaf olmuşlardır.¹⁶ Fransa'nın kapitülasyonların verdiği avantajlar sayesinde uzun süre Osmanlı ticaretinde tekel konumunda bulunması iki devlet arasında siyasi ve askeri konularda da iyi ilişkilerin gelişmesine neden olmuştur.¹⁷ 19. yüzyılda özellikle askeri alanda ortaya konan

¹⁵ Yasmee, *a.g.e.*, s. 227

¹⁶ Anderson, *a.g.e.*, s. 17.

¹⁷ Fransa'nın Osmanlı bölgeleri arasında yapılan deniz ticaretinde diğer yabancı devletlere göre üstünlüğü bulunmaktaydı. Fransızların özellikle Levant ticaretine daha uygun kumaşlara dayanarak yürüttüğü kararlı ve başarılı bir ticaret kampanyasından sonra, İngiltere, 1720'lerde Osmanlıların en fazla ticaret yaptığı ülke olma hüviyetini kaybetti. 1720'lerden 1760'lara kadar İngiltere'nin doğrudan bölgeye yaptığı kumaş sevkiyatı yarı yarıya düşerken, Fransızlarınki dört katına çıkmıştı. Bkz. Stoianovich, Train, "Pour un modèle du commerce du Levant: économie concurrentielle et économie du bazar, 1500-1800," *İstanbul à la jonction des cultures balkaniques, méditerranéennes, slaves et orientales*, *Bulletin d'AIÉSEE*, XII (2), 61-120'den aktaran Halil İnalçık, Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt 2, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.852.

modernleşme çabaları sırasında Avrupa'nın askeri kurumları, silah ve eğitim usülleri ile kuruluş kadroları örnek alınmıştır. Piyade, süvari ve istihkâm birlikleri için Fransız talimatnameleri model olarak alınmış, topçu birlikleri ise Prusya subayları tarafından Prusya eğitimine göre yetiştirilmeye başlanmıştır.¹⁸ Yüzyılın sonuna doğru Osmanlı Ordusu tamamıyla Alman etkisi altına girmiş, bu zamana kadar orduda Fransız askeri yöntemleri etkili olmuştur.

Fransa ile yakın ilişkiler, Napolyon Bonaparte'ın 1797'de Ege Adalarını ilhak etmesi ile ağır bir darbe almış, Fransa'nın doğuda özellikle Girit ile Yunanistan'da yayılma isteği açığa çıkmıştır.¹⁹

Napolyon'un Yunan uygarlığına duyduğu sempatinin etkili olması ve daha sonra Mısır'ı işgali, Osmanlı Devleti ve Fransa arasını iyice açmıştır. Osmanlı Hıristiyanlarının, özellikle de Rumlar üzerinde nüfuz sahibi olma isteği Fransa'nın Rusya, İngiltere ve Osmanlı Devletini karşısına almasına neden olmuştur. Bu durum, 19.yüzyılda Fransa'nın Osmanlı ticareti üzerindeki egemenliğine darbe vurmuştur.²⁰ Fransa, Mısır'dan çekildikten sonra bile bölgeye olan ilgisinin azalmadığını her fırsatta göstermiştir. Hatta, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ile oğlu İbrahim Paşa'nın 1833–1841 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne yaşattığı ikinci kriz sırasında diğer Avrupalı güçlerin aksine Paşayı destekler bir tavır sergilemiştir. Bunun en önemli sebebi, Fransa'nın Doğu Akdeniz'de önemli bir tehlike haline gelen İngiliz hakimiyetine karşı Mısır'ı güçlendirerek kendi etkisi altına alma isteğidir.²¹

1783'de ise Karadeniz'in açılması ve 1789'daki Fransız İhtilaliyle birlikte, ticarete yeni bir yöneliş söz konusu oldu. Artık kara ticaretinin yanı sıra deniz ticareti de yapan Almanlar, Levant ticaretinde Fransızların yerini aldılar. Bkz. İnalçık, Quartet, *a.g.e.*, s. 852.

¹⁸ Karal, *a.g.e.*, s. 179.

¹⁹ Anderson, *a.g.e.*, s. 42.

²⁰ W.Miller, "Europe And The Ottoman Power Before The Nineteenth Century", *The English Historical Review*, Vol. 16, No: 63, July 1901, s. 455.

²¹ Anderson, *a.g.e.*, s. 114.

Napolyon'un Mısır'dan çekilmesi ile Osmanlı yönetimi bu bölgede tekrar söz sahibi olabilmek için bir fırsat yakalamıştır. Fakat, bu sefer de reformist ve yetenekli bir askeri lider olan Mehmet Ali Paşa'nın isyankar tavırları ile karşı karşıya kalmıştır. Mehmet Ali Paşa'nın ilk adımı, ülkede askeri rakiplerine karşı kullanabileceği bir ordu kurmak olmuştur. Bunu, emri altındaki Osmanlı askerlerini modernleştirerek, Fransız ordusundan kaçanları zenci kölelerden oluşan bir birliğin başına geçirerek, harekatı yönetmek için Memlûk ve Yunan subaylarını kullanarak ve Avrupa silah ve taktiklerini öğretmek için Fransız danışmanlar getirterek yapmıştır. Ayrıca, askeri alanda eğitim görmeleri için Fransa'ya öğrenciler göndermiştir.²² Kendisinin ekonomik ve askeri alanda küçümsenmeyecek başarıları vardır ve bu durum Mehmet Ali'yi, Osmanlı Devleti'nden bağımsız bir devlet yaratmak arzusuna götürmüştür. 1831 yılında askerlerini Suriye'ye sokmasıyla Osmanlı ordusu ile arasında çatışmalar başlamış ve kısa zamanda bu durum Avrupa devletlerinin müdahalesini gerektirmiştir.

1821'deki Yunan İsyanı nedeniyle II. Mahmut'un Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan askeri yardım talep etmesi ve bunun karşılığında kendisine Mora Yarımadasını teklif etmesi ile birlikte başlayan "Mehmet Ali Paşa Krizi" Büyük Güçlerin Yakındoğu'daki nüfuz mücadelelerinde belirleyici bir siyasi olay niteliği taşımaktadır.

Mısır Meselesi ile dört büyük devlet yakından ilgilenmiştir; bunlar Avusturya, Fransa, İngiltere ve Rusya'dır. Avusturya, büyük bir donanmaya sahip

²² Stanford Shaw, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt II, E Yayınları, İstanbul, 2000, s. 36.

olmamasından ötürü Osmanlı Devleti'ne bu krizde yardım sağlayamamıştır.²³ İngiltere ise 1805–1806 yılının önemli bir kısmında, Yakındoğu'ya karşı dikkate değer biçimde ilgisiz bir politika izlemiş, fakat Osmanlı-Rus gerginliği ve Fransa'ya karşı tek önemli müteffikinin güney sınırlarında ortaya çıkan bu kriz ile zayıflayacağı endişesi karşısında kayıtsız kalmak istememiştir.²⁴ Rusya ise, Mehmet Ali Paşa'nın Suriye, Mezopotamya ve Anadolu'nun bir kısmını içeren "Arap İmparatorluğu" yaratma ihtimaline karşı bir süre için de olsa Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü sağlama taraftarı olmuştur.²⁵ İngiltere ve Rusya için bu kriz hem Rus emellerine karşı boğazları kapatmak suretiyle bir set çekebilir, hem de Hindistan'a giden en kısa yolu kontrol altına alarak bu yolu İngiltere aleyhine tehdit edebilirdi.²⁶ Fransa, krizin başlangıcından itibaren Mısır meselesinde Mehmet Ali Paşa lehine bir tavır sergilemiş olsa bile Paşaya statükoyu bozmamanın önemini anlatmaya çalışmıştır.²⁷ Avrupalı devletlerin tüm bu senaryolarına karşın II. Mahmud, krizin ilk safhasında sadece ezeli düşmanı Rusya'dan yardım alabilmiştir. Bu yardım karşılığında ise Rusya ile 1833 yılında diğer batılı devletlerin pek de hoşuna gitmeyecek maddeler içeren Hünkâr İskeleyi Anlaşması'nı imzalamıştır.

Anlaşmanın gizli maddesine göre; Rusya ile batılı devletlerden herhangi biri arasında meydana gelebilecek bir savaş halinde Bâbüali, Çanakkale Boğazı'nı Rusya ile savaş halinde olan devletin donanmasına kapayacak; buna karşılık, Rus gemileri boğazlardan her iki istikamette gidip gelebileceklerdi.

²³Şinasi Altundağ, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında Namık Paşa'nın Yardım Talep Etmek Üzere 1832 Senesinde Memuriyet-i Mahsusa İle Londra'ya Gönderilmesi", *Bellekten*, Cilt VI, Sayı 23-2, 1942, s. 241.

²⁴ Anderson, *a.g.e.*, s. 56.

²⁵ Anderson, *a.g.e.*, s. 98.

²⁶ Altundağ, *a.g.m.*, s. 241.

²⁷ Anderson, *a.g.e.*, s. 112.

3 Temmuz 1841 tarihinde Mısır Sorunu'nun çözümü üzerine imzalanan Londra Antlaşması ile boğazlara uluslararası bir düzen getirilmiştir. Boğazlar Sözleşmesi'ne göre Osmanlı İmparatorluğu, barış halinde bulunduğu yabancı devletlerin savaş gemilerine karşı boğazları kapamak hususunda İmparatorlukça daha önceden belirlenmiş olan prensibin gelecekte de yürürlükte kalacağını kesin karara bağlamıştır.²⁸ Boğazlar konusunun Batılı devletler tarafından garanti altına alınması özellikle İngiltere'nin Yakındoğu politikasında belirlediği stratejiye bir süreliğine de olsa büyük bir avantaj sağlamıştır.²⁹

İngiltere ve Rusya arasındaki bu çatışma Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni parçalama; İngiltere'nin ise toprak bütünlüğünü koruma siyasetini açıkça gözler önüne sermiştir. Bu durum; Kırım savaşı sonunda imzalanan ve Rusya aleyhine sonuçlar doğuran 1856 Paris Anlaşması ile meşruiyet kazanmıştır. Anlaşmasının 7. maddesini oluşturan Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa Devletler Topluluğu'na dahil olması kararı, Osmanlı'nın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını Avrupa devletlerinin ortak garantisi altına almıştır. Böylece devlet, Rusya'nın bundan sonraki

²⁸ Anderson, *a.g.e.*, s. 209.

²⁹ Boğazlar konusu, 19. yüzyılın sonlarına kadar İngiltere ve Rusya arasında büyük bir çatışma konusu olmuştur. İngiltere'nin boğazlar politikası çerçevesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başındaki durum ve konumu ile Rusya ve Hindistan faktörlerini bir arada düşünmek gerekmektedir. İngiliz dış politikasının en temel prensiplerinden birini oluşturan Hindistan'a ulaşan deniz ve kara yollarının güvenliği, İngiltere'nin Yakındoğu'daki stratejisini belirlemiştir. Hindistan'a ulaşan kara bağlantısının büyük bir bölümünün Osmanlı topraklarından geçtiğini düşünürsek, iki devlet arasındaki iyi ilişkilerin korunması önceliklidir. Bu politikadaki aktörlerden bir diğeri de, Avrupa ve Orta Asya'da geniş topraklara sahip olan ve merkezi konumunu kaybetmeden her yöne doğru kolayca hareket edebilen Rusya'dır. Rusya, 19. yüzyıldaki faaliyetleri ile İngiltere'nin Hindistan yolunu tehdit etmektedir. Bu yüzden Rusya'nın boğazlardaki hâkimiyeti İngilizler tarafından mutlaka engellenmelidir. Boğazlar Konvansiyonu'nun boğazların kapalılığı ilkesinin sadece barış zamanında uygulanacağını belirten maddesi, savaş zamanında Osmanlı'nın müttefiklerine boğazlardan serbest geçiş hakkı tanıyabileceği şüphesini ortaya koymuştur. Dolayısıyla, İngiltere'nin 1870'lere kadar izlediği doğu politikasının temel noktaları Rusya'nın güçlenmesini engellemek ve Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü sağlayarak dostluğunu kazanmak olmuştur. Bkz., Esin Yurdusev, "Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Hindistan Üçgeninde İngiltere'nin Boğazlar Politikası", *Belleten*, Cilt LXIII, Sayı 237, Ağustos 1999, ss. 560-593.

parçalama ve yıkma teşebbüs ve saldırılarına karşı korunmuş olacaktır.³⁰ Fakat, yüzyılın sonuna doğru değişen siyasi durum, Avrupa dengelerinde kaymaları da beraberinde getirecektir. Bu siyasi dalgalanmalardan etkilenen İngiltere de giderek daha fazla güçsüzleşen Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü artık koruyamayacağını anlayacak, kamuoyunda Osmanlı aleyhine beliren olumsuz düşüncelerden de etkilenerek, bünyesindeki hükümet değişikliği sonucu bir süre Avrupa'da yalnızlık politikası sürdürecektir. Bu politika değişiminin bir çok belirleyici nedeni vardır. Bunlardan en çarpıcı olanı, 19. yüzyıl sonlarında İngiltere'yi denizlerde bile tehdit edecek bir tehlike halini alan Rus yayılması ve Fransa'nın Kuzey Afrika'da egemen olma arzusudur. Bu nedenle İngiltere'nin 1870'lerden sonraki dış siyasetinin temelini, Orta Asya'da yayılmasına devam eden Rusya'ya karşı önleyici politikalar geliştirmek³¹ ve Afrika'da çıkarlarını korumak adına Fransa'yı saf dışı edecek önlemler almak oluşturmuştur.³² Bu iki hedef çerçevesinde izlediği siyaset, gerek parlamento gerekse kamuoyunun arzu ettiği

³⁰ Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih 1789-1960*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973, s. 145.

³¹ Rusya'nın 1877-78 savaşında Doğu Anadolu'da Kars ve Batum'u işgal etmesi, İngiltere'de endişeyle karşılanmış ve Asya sorununu ortaya çıkarmıştır. İngiltere, bu tehdide karşılık savaş ile cevap vermek istememiştir. Rus saldırganlığına ilişkin tehlikeyi önleyici başka bir araç bulmak zorunda kalmıştır. Bu da Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarını savunmak amacıyla İngiltere ve Osmanlı arasında bir ittifak kurmakla olanaklı olmuştur. Bu ittifakın etkin olabilmesi için Asya topraklarında veya bu topraklara yakın bir yerde İngiliz ordu ve donanmasının bir üssünün bulunması gerekmiş, bunun için en uygun bölgenin Kıbrıs olacağına kanaat getirilmiştir. İngiltere, Mayıs 1878'de Kıbrıs anlaşmasıyla ilgili öneriyi kabul etmesi için Abdülhamid'e 48 saat bir ultimatom vermiştir. Bunun kabul edilmemesi, İngiliz desteğinin geri çekilmesi ve Osmanlı'nın kaderine terk edilmesine neden olacağı için Abdülhamid, mecburen bu ultimatomla olumlu cevap vermek zorunda kalmıştır. İngiltere, Kıbrıs'tan uzun süre çıkmayı reddetmiş, 1914'de adayı ilhak ederek bir sömürge gibi yönetmeye başlamıştır. Bkz., Salâhi R.Sonyel, "İngiltere Dış İşleri Bakanlığı Belgelerine Göre Osmanlı Padişahı Abdülhamid 48 Saat İçinde Kıbrıs'ı İngilizlere Nasıl Kiraladı", *Belleten*, Cilt XLII, 1978, s. 725-741.

³² Disraeli'nin Kasım 1875'de Mısır Hidivi'nden Süveyş Kanalı hisselerini satın alması, emperyalizm göstergesinden çok Fransa'nın kanalı kontrol etmeye yönelik planlarına karşı bir davranıştı. Bkz., Bourne, a.g.k., s.123. Mısır bölgesinin ekonomik iflası, Duyun-u Umumiye İdaresi'nin bir benzeri Kamu Borçlar Sandığı'nın kurulmasına neden olmuştur. Bu denetim, bir süre sonra kamu kesiminde tasarruf için memur ve subayların tasfiyelerini, bu da yönetime egemen Çerkes-Türk kesimi ile yerli Mısır kesim arasındaki mücadeleyi su yüzüne çıkartmıştır. Bu gelişmelerin Mısır'da Arap Milliyetçiliği'ni körüklemeye ihtimali, İngilizlerin 1882'de bölgeyi işgal etmelerine sebep olmuştur. Bkz., Sina Akşin (ed.), *Osmanlı Devleti 1600-1908, Türkiye Tarihi*, Cilt III, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 170.

“Avrupa Güçler Dengesi” politikasının devam etmesinin imkansız olması dolayısıyla İngiltere’yi farklı yönler sürüklemiştir.

Ayrıca, bu dönemde Avrupa’da teknoloji alanında ortaya çıkan önemli gelişmeler, İngiltere’nin denizlerdeki egemenliğini de yavaş yavaş ortadan kaldırmaya başlamıştır.³³ İngiltere’nin sömürgecilik alanında elde ettiği başarıları korumaya yönelik geliştirdiği politikalarda en güçlü silahı olan donanması, bu yüzyılda rakipsizliğini yitirmiştir. Bununla birlikte bilhassa Fransa’nın askeri sistemindeki yenilikçi yaklaşımları, Almanya’nın 1871’de siyasi birliğini kurmasıyla büyük bir güç olarak Avrupa sahnesinde yerini alması ve Rusya’nın yüzyıl boyunca geliştirdiği donanması İngiltere’nin Yakındoğu’daki ticari ve ekonomik kaynaklarını tehdit etmeye başlamıştır.

Osmanlı’nın modernleşme sürecini sekteye uğratan, diğer taraftan Avrupa’nın emperyalist yaklaşımında bir araç olarak kullandığı diğer bir unsur ise Balkan Ulusçuluğu’dur. Balkan Sorunu, bölgesel olarak ortaya çıktıktan sonra uluslararası bir sorun şeklinde gelişmiş ve 19. yüzyılda devletlerarası siyasetin belirleyici unsurlarından birisi olmuştur. İlber Ortaylı, Osmanlı’nın gerilemesinin nedeni ve sonucu olarak gördüğü Balkan ulusçuluğunun doğuşunu 17. yüzyıla kadar götürür.³⁴ 18. yüzyılın düşün hayatındaki değişimler sadece Müslüman tebaaya ait olmayıp, devlet sınırları içinde yaşayan gayrimüslim grupları arasında da kendini göstermiştir.³⁵ Özellikle Rum milleti arasında batı tarzı eğitimin yaygınlaşması zamanla kilisenin eğitim faaliyetlerindeki egemenliğini azaltmıştır. 1856’da ilan edilen Islahat Fermanı ile yapılan düzenlemelerle ruhban sınıfının yetkilerinin

³³ Kenneth Bourne, *The Foreign Policy of Victorian England 1830–1902*, Clarendon Press, Oxford, 1970, s. 6.

³⁴ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 62.

³⁵ İlber Ortaylı, “Osmanlı’da 18. Yüzyıl Düşünce Dünyasına Dair Notlar”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 41.

azaltılması öngörülmekteydi. Osmanlı'nın buradaki amacı, Avrupa'nın gayrimüslimler üzerindeki etkinliğini azaltmaktır. Islahat Fermanı bir anlamda azınlıkların uluslaşma sürecine yardım etmiştir.³⁶ Ortaylı'ya göre, Balkan milletlerinin uluslaşma sürecinde 1789 Fransız İhtilali'nin etkileri yadsınamaz, fakat bu bilinci sadece Fransız İhtilali sonucunda gelişen bir süreç olarak görmek hazırcı bir düşüncedir.³⁷ Balkan Ulusçuluğu'nun anlaşılması için Osmanlı'nın Balkanlardaki gerilemesi, Avrupalı güçlerin etkisi, bu bölgede gelişen ticaret, kültürel ve eğitim faaliyetlerinin birlikte analiz edilmesi gerekmektedir.

Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarında meydana gelen değişimler kuşkusuz bölgeye komşu devletleri ve Batı Avrupa'yı da etkileyecektir. Avrupa'nın Fransız İhtilalinden itibaren geçirdiği evreler bir anlamda Balkanlarda uyanan milliyetçi fikirlere yol gösterici olmuştur. Diğer taraftan Avrupa, kendi belirlediği sınırlar içinde bu fikir değişikliklerini bazı zamanlar tetiklemiş, gerektiği yerde de engellemiştir. Balkan ulusları, kültürel anlamda etkilendikleri Fransız ve Alman milliyetçilik akımlarını örnek almışlar, büyük ölçüde Avrupalı devletler tarafından desteklenerek, bağımsızlıklarını elde etmek amacıyla Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmeye başlamışlardır. 1803'de Sırplarla başlayan isyanlar, 1821'de Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla devam etmiş ve yavaş yavaş diğer Balkan ulusları da aynı yolda ilerlemişlerdir. Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarını kaybetmesi ile başlayan süreç uluslararası dengeleri alt üst etmiştir. Aynı zamanda bir dünya savaşının da habercisi olmuştur. Bu gelişmeler sonucu Balkanlarda meydana gelen milliyetçilik hareketleri, doğu sorununun en hareketli dönemini yansıtmıştır.

³⁶ Foti Benlisoy, Stefo Benlisoy, "Millet-i Rum'dan Helen Ulusu'na 1856-1922", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 369.

³⁷ Ortaylı, *a.g.m.*, s. 40.

Balkan sorunları, doğrudan Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarını, dolaylı olarak da İngiltere, Fransa ve Almanya'yı ilgilendirmekteydi.³⁸

Bölgeye komşu olan Avusturya ve Rusya'nın Balkanlara hakim olma arzuları, aralarında sürekli bir ihtilaf haline sebep oluyordu. Bölgeye sınırı olmayan İngiltere ve Almanya Yakındoğu'daki çıkarları çerçevesinde olgunlaştırdıkları çeşitli ittifak sistemleri ile bölgede bir güç dengesi oluşturmaya çalışıyorlardı. Fransa, milliyetçilik ideolojisinin vatani olarak, genelde Balkanları destekler bir politika izliyor ve hatta Rusya ile uzlaşmanın yollarını arıyordu. İngiltere'nin 1870'lerde izlediği yalnızlık politikası, Fransa ve Prusya'nın 1870–71 yılları arasında Sedan Savaşı'ndaki çetin mücadeleleri, Rusya'ya Balkanlarda hareket serbestliği tanımıştı.

Haziran 1875'de Bosna'da meydana gelen ayaklanmalar, batılı güçler arasında büyük krizlere neden olmuştur. Bunu, 1876'da Bulgaristan'daki isyanlar izlemiş ve Balkanlardaki statüko artık korunamayacak duruma gelmiştir. Bu durum, Osmanlı, Avusturya ve hatta Rusya sınırlarında bulunan yarı bağımsız prensliklerde oportünist ve saldırgan hareketlere neden olmuştur.³⁹

Avrupa'daki bu gelişmeler üzerine Rusya, Kırım Savaşı'ndan önceki Osmanlı Devleti'ni çökertme siyasetine geri dönerek 1877 sonunda Bâbali'ye savaş ilan etmiştir. Osmanlıların yenilgisiyle sonuçlanan bu savaşın sonunda çok ağır şartları içeren bir barış antlaşması dayatılmış ve antlaşma maddelerinin Avrupa devletlerinin çıkarları ile çelişmesi sonucu Berlin'de bir barış konferansının toplanmasına karar verilmiştir. Özellikle İngiltere ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Rusya'nın Ayastefanos Antlaşması adı altında Osmanlı Devleti'ne

³⁸ Miller, *a.g.m.*, s. 452.

³⁹ Bourne, *a.g.e.*, s. 126.

kabul ettirmek istediği antlaşma maddelerine karşı seslerini yükseltmişlerdir. Bu maddeler arasında; Karadağ, Sırbistan ve Romanya'nın bağımsızlığını kazanması, Osmanlı egemenliği altında Tuna'dan Ege Denizine uzanan, Makedonya'nın büyük bir bölümünü içeren ve Osmanlı Rumeli topraklarını ikiye bölen özerk bir Bulgar prensliğinin kurulması, Bosna-Hersek'in Avusturya'ya verilmesi, Kars, Ardahan, Batum ve Doğu Beyazıt'ın Rusya'ya verilmesi gibi Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını öngören maddeler bulunmaktaydı.⁴⁰ Avrupalı güçler henüz Osmanlı'nın Rusya lehine parçalanmasına taraftar değillerdi. Bu yüzden söz konusu antlaşma maddelerine itiraz etmişlerdir.

İngiltere, Rusların nüfuzları altına aldıkları Bulgaristan yolu ile Ege denizine inmelerine ve Doğu Anadolu yaylasını ele geçirerek Akdeniz'i ve Basra Körfezi'ni tehdit etmelerine izin vermeyeceklerini açıkça dillendirmeye başlamıştır. Barış görüşmeleri sırasında Rus askerinin İstanbul kapılarına kadar sokulması karşısında İngiltere'nin donanmasını Marmara'ya sokması da Osmanlı başkentinin işgalini önlemek amacı ile yapılmıştır. Bütün bu hareketleriyle İngiliz hükümeti Rusya'ya karşı bir savaşı göze almış görünmekteydi.⁴¹ Hatta İngiltere, İstanbul'un Ruslar tarafından işgali üzerine Hindistan'a giden su yollarının güvenliği için Mısır ve Girit'i işgal etmeyi bile düşünmüştür.⁴²

Avusturya-Macaristan ise, Balkanlarda Rus nüfuzunun bu derece genişlemesini kendi varlığı ve ekonomisi için tehlikeli bulmaktaydı. Büyük bir Bulgaristan'ın meydana getirilmesi ve Sırbistan ile Karadağ prensliklerinin topraklarının genişletilmesi kendi sınırları içinde yaşayan Slavları imrendirip, onların

⁴⁰ Akşin, *a.g.e.*, s. 163.

⁴¹ Bekir Sıtkı Baykal, "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler", *Atatürk Konferansları Serisi*, Şubat, 1979, s. 200.

⁴² Bourne, *a.g.e.*, s. 137.

imparatorluktan kopmalarını özendireceğinden ve Rus nüfuzuna geçecek bölgelerde ekonomik çıkarlarının zarara uğrayacağından korkmaktaydı. Bu nedenle bütün bunları engellemek istemekteydi.⁴³

Osmanlı Devleti için Ayastefanos Antlaşması, 1774 ve 1829 antlaşmalarından çok daha tehlikeli bir yenilgiyi simgeliyordu. Bâbali, özerkliğine kavuşan yeni Bulgaristan üzerinde çok az denetim hakkına sahip olacaktı, ülke her hal ve şartta iki yıl Rus askerlerinin işgali altında kalacaktı.⁴⁴

Büyük Güçlerin ve onlardan cesaret alan Osmanlı Devleti'nin antlaşma şartlarına itiraz etmesi sebebiyle, 13 Haziran'da Balkanlar'da bozulan dengeleri Batının çıkarlarına uygun bir şekilde inşa etmek amacıyla Berlin'de bir konferans toplanmıştır.

Berlin Konferansı'nın en önemli tartışma maddesini Bulgaristan oluşturmuştur. Ayastefanos Antlaşması'nın öngördüğü Büyük Bulgaristan fikrinden burada vazgeçilmiştir. Bulgaristan, birisi Balkan Dağları'nın kuzeyinde bir eyalet olarak tamamıyla kendi kendini idare edecek, milli ordusu olacak bir devlet, diğeri ise Balkan geçitlerinin savunmasını Türkiye'de bulundurmak amacıyla Bulgaristan'ın güneyinde "Doğu Rumeli" adıyla anılan bir eyalet olmak üzere ikiye ayrılmıştır.⁴⁵

Balkan bölgesinde 1875-1878 yılları arasında alevlenen krizlerin sonucunda, sınırlı yasal bağımsızlık şeklinde de olsa uzun zamandır Sırbistan ve Romanya'da kaynamakta olan milliyetçi duygular meyve vermeye başlamıştır. Rusların baskısı, Bulgaristan'daki yeni bir bağımsız devletin temellerini atmıştır. Bosna ve Hersek'in fiilen Habsburg yönetimine devredilmesi, gelecek yirmi yıl boyunca sorunlu bir bölge olmaya devam edeceğinin bir göstergesidir. Bu bölge,

⁴³ Baykal, *a.g.m.*, s. 200.

⁴⁴ Anderson., *a.g.e.*, s. 218.

⁴⁵ Baykal, *a.g.m.*, s. 204.

1903 yılından sonra yıkıcı sonuçlara sebep olacak ve Avusturya ile Sırbistan arasındaki rekabetin de tohumlarını atacaktır.⁴⁶

Berlin Kongresi kararları ile birlikte uzun bir barış dönemi açılmış gibi görünse de Doğu Sorunu, Osmanlı Devleti, Balkanlar ve Avrupa arasında hayli tehlikeli bir mesele olma seviyesine ulaşmıştır. Bulgaristan sorunu kapanmamış, özerk statüsünü henüz kazanan bu iki bölge tek ve bağımsız bir devlet olmak adına büyük bir çaba sarf edeceğinin sinyallerini vermiştir. Bu gelişme doğal olarak büyük güçlerin politikalarını da etkileyecektir. 1885-87 yılları arasında “Doğu Rumeli” eyaletinin Bulgarlar ile birleşme isteği ve ilanı ile başlayan olaylar, Rusya ve İngiltere’nin 1878’de izledikleri politikaları tersine çevirmiştir. 1878’de Rusya tek bir Bulgaristan devletine destek verirken İngiltere karşı çıkmıştır. Birleşmiş bir Bulgaristan’ın Rusya’nın uydusu olma ihtimali, İngiltere’yi korkutmuştur. Fakat 1885’te meydana gelen olaylarda bu sefer Rusya, birleşmeye itiraz etmiş, İngiltere ise bağımsız ve birleşik bir Bulgaristan’ın daha uygun olacağını, kendilerini endişeye düşüren tek düşüncenin, Sırlarla Yunanlıların bu gelişmeleri örnek alma ihtimali olduğunu belirtmiştir. Bu durum, Osmanlı’nın Balkanlarda kalan son topraklarının da paylaşılması anlamına gelmektedir ki, Batı henüz buna hazır değildir.⁴⁷

Balkan eyaletlerinin Osmanlı’dan kopma süreci devletin, uluslar arası düzendeki önemini hayli azaltmıştı. Fakat, hala Avrupa’nın siyasi ve ekonomik ihtiyaçları ile Osmanlı bürokrasisinin çıkarları uzlaşmaktaydı. Bu yüzden imparatorluk bir yüzyıl daha devam etmiş, hatta güçlenmişti. Yine de Osmanlı Devleti, 1912’de başlayan ve 1913’te devam edecek olan Balkan Savaşları’na karşı

⁴⁶ Anderson, *a.g.e.*, s. 230.

⁴⁷ Bourne, *a.g.e.*, s. 146.

koyamamış ve balkan milletlerinin ard arda kazandıkları bağımsızlıklarına seyirci kalmıştır. Bu durum, Osmanlı'nın parçalanma sürecinin doruk noktası olmuştur.

19. Yüzyıl Osmanlı siyasi olayları ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bu olaylar üzerindeki etkisi ile bu dönemde izlediği diplomasi, II. Abdülhamid zamanında Osmanlı-Alman yakınlaşmasının temelini oluşturmaktadır. Osmanlı tarihinde, bu yakınlaşma iki taraflı çıkar ilişkilerinin ve bu çerçevede belirlenen araçların en verimli sonuçlar doğurduğu dönem olarak kabul edilebilir. Her ne kadar orduda sistemli bir modernleşme gözlenmemiş ise de, İmparatorluk, bir yüzyıl daha yaşama şansını elde etmiştir. Çalışmamızda, Osmanlı-Alman ilişkilerinde en fazla belirleyici rolü üstlenen askeri ilişkiler analiz edilmiştir. Osmanlı'nın modernleşme çabalarının çıkış noktasını oluşturan askeri reformların tarihine bakıldığında Almanya'nın ıslahatlar için başvurulan ilk Batılı devlet olmadığı görülmektedir. Osmanlı Devleti, askeri teknoloji ve danışmanlık hizmeti için ihtiyaçlarını uzun süre Fransa yardımıyla gidermiştir. Şüphesiz, Fransa ve daha sonra İngiltere yardımıyla sürdürülen modernleşme çalışmalarında dönemsel siyasi ilişkilerin ve diplomasinin gerekleri ön planda tutulmuştur. Söz konusu reformlar, Osmanlı askeri teşkilatlanması için yol gösterici olmuş ise de hiçbir zaman Alman modelinin Osmanlı ordusunda yerleştirdiği etkiyi elde edememiştir. Alman ekolünün Osmanlı İmparatorluğu tarafından kısa sürede kabul edilmesi, sadece askeri çevrenin değil tüm Alman kurumlarının başarısıdır.

Araştırmamızın temel amacı, 18. yüzyılda başlayan Osmanlı ordusunun modernleşme sürecini, 19. yüzyılın sonlarına doğru gelişen Osmanlı-Alman ittifakının sonucu olarak ordu hizmetine alınan Colmar Von Der Goltz Paşa'nın reform programı kapsamında incelemektir. Goltz Paşa'nın 1883-1895 yılları arasında

kesintisiz hizmette bulunduğu ve daha sonra belirli aralıklarla askeri danışmanlık görevini yürüttüğü 1916 yılına kadar geçen süreç, çalışmamızın esas araştırma alanını oluşturmaktadır. Araştırmalarımız, Goltz Paşa'nın Osmanlı hizmetini süre ve etkinlik bakımından iki bakış açısı çerçevesinde incelememiz gerektiğini ortaya koymuştur. Bu ayırım, 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet'in ve bu yeni rejimin getirdiği siyasi ortamının gereklerine göre şekillenmiştir. 1908 yönetimi öncesinde yaklaşık 12 yıl Osmanlı hizmetinde bulunan Goltz Paşa'nın hazırladığı ve uygulamaya koymak istediği reform programı genel olarak II. Abdülhamid engeline takılmıştır. Bu dönemde baskıcı bir rejim yürüten II. Abdülhamid, 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı sonucunda alınan büyük yenilginin orduda meydana getirdiği bozulmaları düzeltmek amacıyla bir Alman askeri heyetinin görevlendirilmesini istemiştir. Söz konusu heyetin Albay Kaehler'den sonra uzun süre liderliğini yapan Goltz Paşa, özellikle askeri tatbikatlara ve atış talimlerine yönelik hazırladığı reform programını II. Abdülhamid ve çevresindekilere kabul ettirememiştir. Sonuç olarak Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılına gelindiğinde, orduda etkin bir modernleşme gözlenememiştir. Meşrutiyet sonrasında öncelikli olarak yeni rejim yöneticileri askeri alanda ıslahatları gündeme getirmişler ve orduda yeni bir teşkilatlanma çalışması başlatmışlardır. İttihad ve Terakki Fırkası üyelerinin Avrupa'dan görevlendirilecek olan yabancı danışman konusunda belirledikleri isim yine Von Der Goltz Paşa olmuştur. Kısmen reformları için daha özgür bir ortam yakaladığını düşünen Goltz Paşa'nın programı bu sefer de yaklaşan savaşın Avrupa'da tetiklediği cepheleşme hareketleri ve bu hareketlerin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle başarılı olamamıştır. Osmanlı ordusu, I. Dünya Savaşı'na şekilsel bir modernleşme örneği olarak düşünülebilecek askeri birlikleri ile katılmıştır. Görünüşte

Batılı bir ordu izlenimi veren bu yapılanma, büyük ekonomik sıkıntılar içinde ve savaş gücünden yoksun bir şekilde dünya savaşına dahil olmuştur.

Çalışmamızda cevaplandırmayı hedeflediğimiz ana sorumuz; Von Der Goltz Paşa dönemi olarak adlandırılan zaman aralığında, Osmanlı ordusunun modernleşme sürecinin bir politika aracı olup olmadığıdır. Ana sorumuz, aynı zamanda çalışmamız sonucunda ispat etmeğe çalıştığımız ana hipotezimizi ortaya koymaktadır. Ana hipotezimiz, ortaya koyulurken yan hipotezlerden de yararlanılmıştır.

Araştırmalarımız sırasında Goltz Paşa'nın Osmanlı hizmeti öncelikle Osmanlı perspektifinden değerlendirilmiştir. Söz konusu değerlendirme sırasında, Goltz Paşa'nın reform projesi, özellikle uluslar arası çatışmalarda alınan sonuçlar göz önünde bulundurularak irdelenmiş ve uzun soluklu, sağlam tabanlı, sistematik bir programın ortaya çıkarılmadığı anlaşılmıştır. Almanya perspektifinden bakıldığında ise, Alman çıkarlarını Avrupa'da tehdit eden Rusya'ya karşı Osmanlı ordusunu güçlendirme çabalarının istenilen düzeye çıkarılmadığı görülmektedir. Fakat, Goltz Paşa'nın özellikle Osmanlı-Alman silah ticaretine yaptığı etkinin boyutu Almanya'da oldukça güçlü bir şekilde hissedilmiştir. Bu anlamda, Almanya'nın ekonomik açıdan daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Goltz Paşa'nın reform projesi, bazı iç ve dış nedenlerden ötürü hedeflenen boyuta ulaşamamıştır. Osmanlı'da geleneksel yöntemlere bağlılık, II. Abdülhamid döneminin baskıcı politikaları, izlenen denge politikası, Osmanlı askeri sistemi ile Alman askeri sistemi arasındaki uyumsuzluk sorunları, reformları sekteye uğratmıştır.

Diğer taraftan, Goltz Paşa'nın Osmanlı'da filizlenmeye başlayan burjuvazi sınıfının askeri kökenli olmasında büyük etkisi olmuştur. Özellikle Alman eğitim modeline göre yetiştirilen Osmanlı subayları ve Almanya'ya eğitim amaçlı gönderilen subaylar, söz konusu sınıfın en önemli üyeleri arasında bulunmuşlardır.

Yan sorularla desteklediğimiz araştırmalarımız sonucunda ana hipotezimiz kısmen doğrulanmış ve II. Abdülhamid döneminde tam zamanlı hizmet veren Goltz Paşa tarafından ortaya koyulan modernleşme olgusunun bir politika aracı olduğu anlaşılmıştır. Bu politika, kuşkusuz Osmanlı-Alman ilişkilerinin 19. yüzyıldaki en önemli belirleyicisidir.

Çalışmamızda kullanılan temel kaynak Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleridir. Özellikle Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu hizmetinde bulunduğu süre içinde yürüttüğü çalışmaları, aynı dönemde beraber çalıştığı diğer Prusyalı subayların görevleri ve bu dönemde İmparatorluğun Alman silah sanayiine olan bağımlılığı arşiv kaynaklarından elde edilen bilgiler ışığında çalışmamıza aktarılmıştır. Çalışmada kullandığımız arşiv kaynakları, ağırlıklı olarak Yıldız Sarayı Arşivi belgeleri arasından seçilmiştir.

Konu ile ilgili yayınlanan araştırma ve inceleme eserleri ile Osmanlı İmparatorluğu ve Almanya arasındaki askeri ilişkileri ele alan tez ve makale gibi bilimsel yayınlar araştırmamız için yol gösterici olmuştur. Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı askeri modernleşmesinde üstlendiği misyonu ele aldığımız araştırmamız kapsamında Almanya'nın Doğu politikası, Alman askeri teşkilatlanmasının geçirdiği dönüşümler, Alman ekolünü benimmeden önce Osmanlı askeri teşkilatlanmasının geçirdiği dönüşümler, Osmanlı ordusunda etkili olan yabancı uzmanlar ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Alman etkisi altında yeniden yapılanan askeri birlikleri ile

katıldığı dünya savaşı ve bu savaşta ordunun durumu, incelenen bazı konu başlıklardır. Söz konusu başlıklar hakkında daha önce yapılan çalışmalarda verilen bilgilerin tekrarından mümkün olduğunca kaçınılmış ve diğer bilimsel çalışmalarda eksik kalan bazı noktalar araştırmamızda kullandığımız arşiv kaynakları ile giderilmeye çalışılmıştır.

Başvurulan diğer bir kaynak da Von Der Goltz Paşa'nın bizzat kendisinin kaleme aldığı eserleridir. Söz konusu eserler, bir çok yönden 19. yüzyıl Osmanlı tarihine ışık tutmaktadır. Ağırlıklı olarak askerlik ve savaş kavramı üzerine eserler yayınlamış olan Goltz Paşa, Osmanlı hizmetinde bulunduğu yıllar arasında edindiği tecrübelerine ve izlenimlerine, daha sonra hatırlarını yayınladığı kitaplarında yer vermiş, bunun yanında Osmanlı askeri teşkilatlanması ve stratejisi konusunda da bir çok eser ve makale yayınlamıştır. Askeri konular dışında dönemin siyasi olayları ve Avrupa denge politikaları ile Osmanlı İmparatorluğu'nun bu politikalar çerçevesinde yüklendiği misyona da yer veren Goltz Paşa'nın eserleri, 19. yüzyıl Osmanlı Tarihi ve I. Dünya Savaşı konuları üzerinde çalışan araştırmacılar için önemli birer kaynak niteliğindedir.

Araştırmamızın ilk bölümünde, Almanya ile Osmanlı İmparatorluğu siyasi ilişkilerinin tarihsel çerçevesi çizilmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti ve Almanya arasındaki ilk siyasi ilişkiler ve 1870 yılında Almanya'nın siyasi birliğini tamamlamasından sonra ekonomik yayılcılığının bir gereği olarak başlayan Yakındoğu politikası ve bu politikanın diğer bir aracı olan Berlin-Bağdat Demiryolu projesi incelenmiştir.

İkinci bölümde, Osmanlı Devleti'nin modernleşme sorunsalı kapsamında başlattığı reform politikası ele alınmıştır. Gerçekte, reform hareketleri başlangıçta

belirli bir politika kapsamında yürütülmemiş olmasına rağmen, daha sonra izlenecek yöntemlere referans olması bakımından önem taşımaktadır. Bu kapsamda, reform hareketlerinin başladığı ilk dönemler, ıslahatların Tanzimat hareketi ile birlikte kurumsal bir politikaya dönüşme süreci, II. Abdülhamid dönemi Osmanlı- Alman yakınlaşması ve Almanya Devleti tarafından gönderilen ilk askeri heyet ile bu heyetin yürüttüğü ilk reform projesi incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, çalışmamızın esas konusunu oluşturan Von Der Goltz Paşa'ya, biyografisine ve eserlerine yer verilmiştir. Goltz Paşa'nın araştırmamızda incelenen eserleri, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıldaki askeri kuvveti üzerine yazdığı çalışmaları arasından seçilmiştir.

Dördüncü ve son bölümde, Von Der Goltz Paşa'nın 1883 yılında Osmanlı hizmetine girmesiyle başlayan ve 1916 yılında I. Dünya Savaşı sırasında görevlendirildiği Irak cephesindeki ölümüne kadar geçen süreç ele alınmıştır. Bu süreç içinde Goltz Paşa, 1883-1895 yılları arasında tam zamanlı olarak Osmanlı Ordusu hizmetinde bulunmuştur. Kendisi II. Abdülhamid'in isteği ve Alman İmparatoru'nun görevlendirmesi üzerine Osmanlı Askeri Okullar Müfettişi olarak atanmıştır. Goltz Paşa'nın Osmanlı hizmetindeki görev tanımı, genel olarak askeri eğitim ile ilgilidir. Fakat, Von Der Goltz, kısa bir süre sonra Alman askeri heyetinin başına geçmiş ve ordunun tüm reform programından sorumlu olmuştur. Dolayısıyla, görev tanımı hiçbir zaman askeri eğitim ile ilgili sınırlanmamıştır. Söz konusu program kapsamında Goltz Paşa, Osmanlı-Alman silah ticaretinin gelişmesine katkıda bulunmuş ve modern silahlar olmadan sürdürülecek ıslahat programını kabul etmemiştir. Goltz Paşa'nın 1895'te biten hizmet süresi, 1909 yılında İttihad ve Terakki üyelerinin yoğun ısrarları karşısında yenilenmiş ve böylece Goltz Paşa'nın

bir yıl sürecek ikinci Osmanlı askeri hizmeti başlamıştır. 1915 senesinde ise dönemin Alman büyükelçisi Wangenheim ve Osmanlı Ordusu Genelkurmayı Enver Paşa'nın aracılığı ile Goltz Paşa üçüncü kez Osmanlı hizmetine girmiş ve bir yıl sonra bu hizmeti sırasında vefat etmiştir.

I. BÖLÜM: 19. YÜZYILDA ALMANYA’NIN İZLEDİĞİ OSMANLI POLİTİKASI

I.1. Almanya’nın Osmanlı Politikası

I.1.1. Almanya ve Osmanlı Devleti Arasındaki İlk İlişkiler

Osmanlı Devleti ve Almanya arasındaki ilk ilişkiler, I. Friedrich Wilhelm’in Prusya Krallığı sırasında başlamıştır. Prusya Kralı, 1721 başlarında “Ahır Kethüdası” Johannes Jurgowsky’yi İstanbul’a at satın alma bahanesi ile göndermiştir. Johannes Jurgowsky’nin gönderilmesindeki asıl maksat, Prusya kralının Osmanlı Devleti ile kapitülasyonlara dayalı bir anlaşma yapmak istemesidir Ocak 1781’de ise Sadrazam Nişancı Mehmet Paşa tarafından Fransa aracılığı ile Prusya Kralı I. Friedrich Wilhelm’a iki devlet arasındaki dostluğu geliştirmek için bir mektup yollanmıştır.⁴⁸

Prusya ve Osmanlı Devleti arasındaki bu küçük gelişmeler, 31 Mayıs 1740 tarihinde II. Friedrich’in tahta çıkışı ile güçlenmeye başlayacak, özellikle Prusya’nın Avusturya’ya karşı giriştiği mücadele ve bu sırada karşılaştığı güçlükler, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini kuvvetlendirmesi yönündeki fikrini arttıracaktır. Osmanlı Devleti, Prusya’nın ticaret antlaşması teklifleri karşısında pasif bir görüntü sergilemiş, söz konusu teklifler üzerine iki devlet arasındaki ilişkilerin gelişmesinden duyduğu memnuniyeti dile getirmekten başka bir adım atmamıştır. Buna rağmen, Avusturya ve Rus baskısı karşısında tamamen bu devletin yardımlarını kaybetmek

⁴⁸ Kemal Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar, 18. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1985, s.s 1-2.

istememediği için 1763'de Ahmet Resmi Efendi'yi Berlin Sefiri olarak görevlendirmiştir.⁴⁹

1765'den sonra Rusya'da, Friedrich hayranı olan III. Peter tahta çıkmış ve bununla birlikte Prusya-Rusya ilişkileri de düzelmeye başlamıştır. Böylece Prusya, daha önce savunma amaçlı ittifak girişimlerinde bulunduğu Osmanlı Devleti'ne karşı eski ilgisini terk etmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti ise, bu dönemden sonra özellikle Avusturya ve Rusya tehlikesine karşı Prusya'nın desteğini kazanmak için çalışmıştır. İki devlet arasında değişen roller, 1787-1792 Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Rusya'ya karşı verdiği mücadele esnasında Prusya ile bir ittifaka girmesi ile devam etmiş, Osmanlı Devleti bu gelişmeyi kendisi için büyük bir başarı olarak kabul etmiştir.⁵⁰

Prusya Devleti, Alman Birliği'ni tamamlayana kadar, Doğu Sorunu konusunda Osmanlı Devleti ile ilgili ciddi politikalar geliştirmemiştir. 19. yüzyılın son çeyreğinde dünyadaki sömürgeleşme yarışına Almanya'nın yanı sıra İtalya, Rusya ve Japonya da katılmış ve bu devletler dünyanın geri kalan bereketli alanlarına göz dikmişlerdir.⁵¹ Söz konusu devletlerin büyük birer güç olarak dünya sahnesine çıkışları, Avrupa güçler dengesinde önemli değişikliklere sebep olmuştur. Dünyanın çeşitli bölgelerinde koloniler elde etmek için verilen mücadeleler bu yeni dünya aktörlerinin silahlanma yarışı ile pekişmiştir. Bu yarışı, sanayi ve teknoloji alanlarındaki hızlı ilerlemeleri tetiklemiştir.

Almanya'nın 20. yüzyıla büyük bir sanayi gücü olarak girme sürecinde iki önemli aktörden ve bunların geliştirdikleri iki farklı politikadan bahsedilmesi gerekmektedir. Bunlar; Alman siyasi ve ekonomik birliğinin sağlanmasındaki yegane

⁴⁹ Beydilli, *a.g.e.*, s. 82.

⁵⁰ Beydilli, *a.g.e.*, s. 197.

⁵¹ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 35.

güç olan ve ilk önce Prusya Başbakanı, daha sonra ise Alman Şansölyesi olarak görev yapan Otto von Bismarck ile Alman ekonomik genişlemesinin lideri olan Alman İmparatoru II. Wilhelm'dır. 19. yüzyılda Avrupa'nın Yakındoğu'da nüfuz bulma çabalarının doğru analiz edilmesi için söz konusu bu aktörlerin iç ve dış politikalarının incelenmesi gerekmektedir.

I.1.2. Otto Von Bismarck ve Doğu Politikası

Bismarck'ın statükocu ve muhafazakâr politikası, Almanya'nın iç ve dış siyasetinde etkili olmuştur. Bismarck, ezeli rakipleri olan Fransa ve Rusya'yı dengede tutabilmek ve muhtemel bir Avrupa çatışmasında bu devletler karşısında meydana gelebilecek iki cepheli mücadeleden mümkün olduğunca uzak durmak istemiştir. Dolayısıyla, dış politikasında Fransa ve Rusya'yı yakın merkezde tutmuş, batı devletleri ile ilişkilerini bu çerçevede geliştirmiştir. Maceraperest bir karaktere sahip olmaması onu, karmakarışık bir halde bulunan Doğu'nun sorunlarından uzak tutmaya yetmemiştir. Çünkü Bismarck, ekonomik ve ideolojik çıkarlarını Yakındoğu ile bağdaştıran büyük güçlerle özellikle Fransa ve Rusya ile mücadelesinde, mecburen kendini Doğu Sorunu'nun içinde bulmuştur. Fakat yine de dengeli ve uzlaşmacı bir politika izlemeye çalışmıştır. Bu anlamda en büyük ideali, Avrupa güçlerini dengede tutmak olmuştur. Özellikle 1871–90 yılları arasında, Bismarck'ın esas amacı, birliğin sağlanmasından sonraki ilk dokuz yıllık başarısının istikrarını korumak olmuştur. Bu dönemde Bismarck, Avusturya ve Fransa'nın pozisyonunu zayıflatmış, Prusya'nın gücünü arttırmıştır. Kendi güvenliğini korumak için Avrupa'nın yıkıcı uluslararası sisteminden de uzak durmaya çalışmıştır. Bu anlamda Bismarck, aynı zamanda Metternich'in siyasi geleneğini takip eden bir Avrupalı

devlet adamı konumundadır. Metternich'in “*Almanya doymuş bir devlet kıvamındadır*” söylemini benimseyerek, “Pancermen” taslaklarından uzak durmayı tercih etmiştir.⁵² Genel hatlarıyla Bismarck'ın bu politikası II. Wilhelm'den farklı olarak “*Mitteleuropa*”⁵³ olarak adlandırılmaktadır.

1871'deki Sedan Savaşı sonucunda nüfusu 1,5 milyon olan Alsace-Lorraine bölgesinin Almanlar tarafından işgal edilmesinden sonra Almanya, bu bölgenin endüstrisini devralmış, aynı zamanda Fransa'dan aldığı büyük miktardaki savaş tazminatından da yararlanmışır.⁵⁴ Bismarck, Fransa'nın bir intikam mücadelesine girişme ihtimaline karşı da Rusya ve Avusturya-Macaristan imparatorlukları ile ittifak anlaşması yapmayı arzulamıştır.

7 Kasım 1879'da Avusturya-Almanya ittifakı imzalanmıştır. Bu ittifak, 1918' e kadar devam etmiştir. İki devlet arasında yapılan bu işbirliği, Rusya'nın baskısına karşı Orta Avrupa'yı Almanya lehine güvenlik altına alacak bir antlaşma niteliği taşımaktadır. Aynı zamanda bu antlaşma, Fransa'nın Rusya ile muhtemel işbirliği karşısında Almanya'nın konumunu güçlendirmiştir. 1873'de ise Almanya, Avusturya ve Rusya liderleri, monarşik hükümetlerinin dayanışmasını göstermek amacıyla Berlin'de bir araya gelmişler ve aynı zamanda bu işbirliklerini askeri bir konvansiyon ile de sembolize etmişlerdir. 18 Haziran 1881'de bu konvansiyon “Üç

⁵² Hajo Holborn, *A History of Modern Germany 1840-1945*, Alfred A.Knopf, 1969, New York, s. 236.

⁵³ “*Mitteleuropa*” (Orta Avrupa), Alman tarih yazımında coğrafi bir terim olarak kullanıldığı gibi yeri geldiğinde politik bir kavramı da sembolize etmiştir. Belirli bir biçimde, Alman düşüncesinin bir ürünü olarak ortaya çıkmış, Orta Avrupa sorunlarına yönelik çözüm önerilerini ve fikirlerini ifade etmeye yardım etmiştir. Bismarck döneminde ise Almanya'nın dış politikasını adeta özetleyen bir görüştür. Bismarck'ın, Alman Birliği'ni kurduktan sonra önceleri yerinden ettiği, fakat daha sonra çıkarları doğrultusunda yeniden bütünleştirdiği Orta Avrupa ve Avusturya Habsburgları, bağımlı fakat bölgenin yapısında önemli bir role sahip olmuşlardır. Bismarck, her zaman Avusturya ve Orta Avrupa'yı Alman geleneğinin koruyucusu olarak elinde tutmaya gayret etmiştir. Önceleri önemli bir düşman, daha sonra temel bir müttefik, sırasıyla bir güç kavramı, potansiyel bir gümrük birliği ve son olarak kültürel bir alan olarak gördüğü bu bölge, Bismarck'ın *Mitteleuropa*'sını yansıtmıştır. (bkz. Arden Bucholz, “Bismarck and Mitteleuropa by Bascom Barry Hayes”, *The Journal of Modern History*, Vol. 68, No. 3. (Sep., 1996), p.p. 729–730)

⁵⁴ Holborn, *a.g.e.*, s. 233.

İmparatorlar Birliği” adı altında üçlü bir ittifaka dönüşmüştür. Fakat üç büyük imparatorluk arasında imzalanan bu işbirliği, Balkanlar üzerinde sürekli çatışma halinde olan Avusturya ve Rusya’nın ihtilafları sebebiyle hiçbir zaman sağlam bir zemine oturtulamamıştır.⁵⁵

Balkanlardaki çalkantılar Rusya, Avusturya ve Almanya devletlerinin uzun soluklu bir dayanışma içinde olmasını sürekli engellemiştir. 1861–62 yılları arasında Bosna’da ciddi ayaklanmalar olmuş, özerk olan Sırbistan’ın varlığı da buradaki ayaklanmaları büyük ölçüde etkilemiştir. Anderson’a göre, 1870’lerin başında ise Osmanlı İmparatorluğu’nun tüm bölgelerini içine alan kötü yönetim ve ekonomik sorunlar Balkanlar’daki huzursuzluğu arttırmıştır. 1875 Temmuz’unda artan vergiler ve tarımsal koşulların katlanılmaz bir hale gelmesi Hıristiyan köylülerin, Müslüman toprak sahiplerine karşı ayaklanmalarına neden olmuştur. Bu ayaklanmalar, büyük güçlerin başkentlerinde huzursuzluk ve Slav dünyasının büyük bir bölümünde de sempati yaratmıştır.⁵⁶

1881’de imzalanan “Üç İmparatorlar Birliği”, Balkanlara komşu olan Avusturya ve Rusya’nın farklı politikaları sebebiyle sürekli sekteye uğramaktaydı. Rus Hükümeti, Osmanlı Devleti’nin yok olması ve paylaşılması taraftarı iken, Avusturya aksine imparatorluğun bütünlüğünden yanaydı.⁵⁷ Bu fikir ayrılığının bir Rusya-Avusturya çatışmasına dönüşmesi, Orta Avrupa dengelerini tamamen alt üst edebilirdi. Bu da Bismarck’ın en korkulu rüyası idi. Dolayısıyla, Bismarck Osmanlı İmparatorluğu topraklarının Rusya ve Avusturya düşmanlığını çözecek bir şekilde bölüştürülmesi ve Yakındoğu’da çıkarları bulunan her ülkenin imparatorluğun bir

⁵⁵ Holborn, *a.g.e.*, s. 242.

⁵⁶ Anderson, *a.g.e.*, s. 195.

⁵⁷ Anderson, *a.g.e.*, s. 196.

bölümüne sahip olmasını sağlamaya yönelik bir politika geliştirmek istiyordu.⁵⁸ Rusya ise muhtemel bir Avusturya-Rus çatışmasında Almanya'nın tarafsızlığını talep etmişti, fakat güçlü ve bağımsız bir Avusturya-Macaristan Bismarck'ın çıkarları ile daha çok uyum sağlıyordu. Rusya'nın bu teklifinin arkasında aynı zamanda Almanya'yı kendi tarafına çekme düşüncesi de bulunuyordu, fakat Bismarck'ın, Rusya'nın sonu gelmez emelleri doğrultusunda Yakındoğu'da gireceği bir çatışmaya kaynak olabilecek herhangi bir çıkarı yoktu. Bismarck, bu düşüncesini “*Bütün Balkanlar bir tek Pomeranyalı askerinin kaval kemiğine değmez*” deyişi ile özetlemekteydi.⁵⁹

Avrupa güç dengeleri, 1885'te Bulgaristan hükümetinde yaşanan yönetici seçimi konusu ile yeniden tehlikeli bir dönem geçirmiştir. Avusturya ve Rusya arasında yaşanan ihtilaf sonucu “Üç İmparatorlar Birliği” çözüme sürecine girmiş ve birlik 1887 yılında fesh edilmiştir. Balkan krizi sonucu büyük bir darbe alan bu birliğin bozulması, Bismarck'ın dış siyasetini derinden etkilemiştir. 1890'larda Almanlar için yeni bir dönem başlamış, öncelikle Rusya daha sonra İngiltere ile Almanya'nın arası açılmıştır. 1893'deki Fransız-Rus ittifakının sonucunda ise Almanya'nın Avrupa'daki durumu değişmiştir.⁶⁰

“Üç İmparatorlar Birliği”nin sona ermesi ve Balkan krizi, Bismarck'ı Avrupa'da alternatif destekler aramaya yöneltmiştir. Avusturya, Almanya ve İtalya arasında 1882'de imzalanmış olan Üçlü İttifak Antlaşması beş sene daha uzatılmış, ayrıca bu antlaşmaya ek olarak İtalya-Avusturya ve İtalya-Almanya antlaşmaları da imzalanmıştır. İtalya-Avusturya antlaşması ile iki ülke Balkanlar'daki statüko

⁵⁸ Anderson, *a.g.e.*, s. 203.

⁵⁹ Holborn, *a.g.e.*, s. 243.

⁶⁰ Fritz Fischer, *Germany's Aims In The First World War*, W.W. Norton & Company, INC, New York, 1967, s. 20.

değiştirdiği takdirde, buradaki toprakların karşılıklı antlaşma ve tazminat koşuluyla işgâl edilmesini kabul etmiştir.⁶¹

Almanya'nın bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu ile ilgilenmesi Bismarck'ın içinde bulunduğu yalnızlık siyasetinin bir sonucudur. Her ne kadar bu ilginin emperyalist kaygılar taşımadığını her fırsatta belirtmiş olsa da özellikle askeri ve ulaşım alanlarında Alman sanayi ve finans kuruluşlarının bu bölgeye ilgi duymalarına karşı koyamamıştır.

Almanya'da meydana gelen endüstriyel kalkınmanın, aşırı üretim ile sonuçlanması devleti, koloni arayışına yöneltmiştir.⁶² Alman burjuvazisinin Osmanlı topraklarına yönelmesi de bu ihtiyacın bir sonucudur. Almanya örneğinde görülen ani ekonomik büyüme beraberinde bir çok teşebbüsün ortaya çıkardığı "*Örgütlenmiş Kapitalizm*" ve modern müdahaleci devlet sistemini getirmiştir. Söz konusu bu önlemler, ekonomide istikrarı korumak amacı ile geliştirilmiştir. Bu sistemler, dolayısıyla ihracat ağırlıklı (*export offensive*) bir program gerektirmiş ve yabancı pazar arayışını gerekli kılmıştır. Bu yüzden ülkenin refahı çoğunlukla resmi ve gayri resmi büyümeye (*expansion*) dayalı olmuştur. Almanya'da görüldüğü gibi ekonomik büyümenin arkasındaki egemen güç, geleneksel sosyal hiyerarşidir. Bu yüzden Alman örneği, sosyal emperyalizm ile uyumaktadır. 1878-1879 yılları arasında ortaya çıkan birinci ekonomik bunalım, bu politika sonucu oluşan ideolojik fikir birliğinin gelişmesinde itici bir güçtür. Almanya'nın denizaşırı genişlemesini de bu fikir birliğinin bir sonucu olarak görmek mümkündür.⁶³

⁶¹ Anderson, *a.g.e.*, s. 248.

⁶² Hans Ulrich Wehler, "Bismarck's Imperialism 1862-1890", *Past and Present*, No 48, (Ağustos 1970), p. 131.

⁶³ Wehler, *a.g.m.*, s. 122.

1870’lerde özel ticari bankalarının eline geçen Alman sermaye pazarı, ilgisini Avrupa dışına yoğunlaştırmıştır. “D Bankaları” olarak bilinen The Deutsche Bank, The Disconto-Gesellschaft, The Dresdener Bank ve D armstader Bank 1913 yılında Alman kredilerinin büyük  o unlu unu otoriteleri altına almışlardır. Bunlardan Deutsche Bank Berlin-Bağdat Demiryolunun, ayrıca Kuzey ve Güney Amerika’da bir çok altyapı çalışmasının ihalesini almıştır.⁶⁴

1870- 1885 arasında devletin ekonomik çıkarları, serbest piyasa ekonomisi takip edilerek tatmin edilmeye çalışılmış, daha sonra bu durumun dogma halini almaya başlamasıyla korumacı politikalar geliştirilmiştir. Bilhassa Bismarck döneminde geniş toprak sahipleri ve  nc  sanayiciler arasında kurulması teşvik edilen “Muhafazak r İttifaklar” (*Sammlung*) sistemi bu korumacılı ın bir yansıması olmuştur. Bu bağlamda Alman emperyalizmi, içsel sosyo-ekonomik ve politik güçlerin bir sonucu olmuştur. Dışsal baskılara karşı bir reaksiyon olarak veya geleneksel dış çıkarların korunması şeklinde gelişmemiştir.⁶⁵

Bismarck döneminde ekonomik yayılmayı benimseyen ve bu doğrultuda Pancermenist ideolojiyi savunan bir tabaka oluşmuş, içten gelen bu sınıfsal baskı II. Wilhelm zamanında “*Drag Nach Osten*” (Doğu’ya doğru ilerleme) politikasını körüklemiştir.

⁶⁴ Fischer, *a.g.e.*, s. 15.

⁶⁵ Wehler, *a.g.e.*, s. 131.

I.1.3. II. Wilhelm ve Doğu Politikası

II. Wilhelm'in Almanya ve Prusya'nın son imparatoru olarak 1888'de iktidara gelmesiyle Almanya, Avrupa'da daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır. Her ne kadar Bismarck, Almanya'nın statükocu politikasını terk etmemesinden yana olmuşsa da II. Wilhelm özellikle İngiltere'yi kendi yanına çekmek amacıyla girişimlerde bulunmuştur. Bismarck'ın Rusya ve Fransa'yı kontrol altında tutma gayretleri, II. Wilhelm zamanında terk edilmeye başlanmış, bu durum Fransız-Rus yakınlaşmasına sebep olmuştur. Bismarck'ın en büyük çekincesi olan bu yakınlaşma, Almanya'nın 1888'den sonra Doğu Sorunu'na aktif katılımı ile doruğa çıkmıştır. Bu durum, 1890 yılında Bismarck'ın istifa kararı almasında da etkili olmuştur.

Bismarck'ın istifasıyla II. Wilhelm'in önü açılmış ve *Weltpolitik* için hiçbir engel kalmamıştır. Bundan sonra, Wilhelm'in parolası, "*Vazifemiz Weltpolitik, hedefimiz Weltmacht, aracımız ise donanma inşası*"⁶⁶ şeklinde olmuştur. Almanya'nın bu söylemleri, Avrupa'da İngilizler tarafından hoş karşılanmamıştır. Özellikle Almanların deniz gücüne ağırlık vermeye başlaması, denizlerde tek güç olma özelliğini yitirme korkusu yaşayan İngilizleri oldukça rahatsız etmiştir. Böylece İngiltere'nin Almanya'ya karşı olumsuz düşünceleri, İngilizlerin II. Wilhelm ile sürdürdüğü ittifak görüşmelerini sonuçsuz bırakmıştır. Her ne kadar İngiltere'nin Asya'daki Rus yayılması ve Afrika'daki Fransız talepleri karşısındaki endişeleri, II. Wilhelm tarafından bir fırsat olarak görülmüş olsa da İngilizler Almanya'nın antlaşma isteklerine karşı ilgisiz kalmışlardır.

II. Wilhelm, İngiltere ile bir ittifak antlaşması yapmak için yoğun bir çaba göstermiş, fakat başarılı olamamıştır. Dönemin Dış İşleri Bakanı olan Holstein,

⁶⁶ H. Bayram Soy, *Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere ile Nüfuz Mücadelesi (1890-1914)*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004.a s.48.

İngiltere'deki Alman Büyükelçisi Count Hatzfeld'e İngiliz kabinesi ve İngiliz Başbakanı Lord Salisbury ile gerekli münasebetlerde bulunması için talimat vermiştir.⁶⁷ Almanya, bir Alman- İngiliz ikili antlaşmasından ziyade, İngiltere'nin Üçlü İttifak'a dahil olmasını arzu etmiştir. Muhtemel bir Balkan krizinin, İngilizlerin katılımıyla güçlenecek olan Üçlü İttifak ile kolayca bertaraf edilebileceği düşünülmüştür.⁶⁸ Fakat, İngiltere'nin antlaşma talebine karşı gösterdiği ilgisizlik ile Almanya tarafında özellikle kamuoyunda gittikçe güçlenen İngiliz karşıtlığı, söz konusu antlaşmaların yapılmasını engellemiştir. Almanya ve İngiltere arasındaki ilişkiler 19. yüzyılın sonunda şiddetlenmeye başlamış, 20. yüzyılda ise Avrupa'nın gündemini sürekli meşgul edecek bir şekilde hararetlenmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin parçalanmasından yana olan İngilizler, İstanbul'un güvenliğini ve Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü arzu eden II. Wilhelm'i bir dizi tedbirler almaya yöneltmiştir. İngilizlerin bir Avrupa savaşına sebep olacak şekilde Batılı devletleri birbirine düşürmeye çalışması ve zaman zaman bunda başarılı olması II. Wilhelm'in çabalarını çoğu zaman haklı çıkarmıştır.

(...) "İngilizler kendi fabrikalarının ma'mûlât-ı sınıâiyye Avrupa dâhilinde kâin olan fabrikalar ma'mûlâtına galebe idebilmesi Avrupada hârb zuhûruna mütevâkîf olduğunu kendilerine bir kâdre-i esasiye ittihâz eylemiş olduklarından kendileri işe karuşmayub bu cihetle belliye-i hârbden mesut olmak üzere Avrupayı birbirine düşürerek kendi ticaretlerinin terakkisi zımnında Avrupada hârb-i umûmî ikâğını tekaüd ve bunun husûlüne mukâddem olmak üzere Ermeni mes'elesini ilerüye sürmek olduğu hakikatını artık Avrupa'ca tamamiyle anlaşılmıştır İngilizler bu maksadın husûlü zımnında devlet-i âliyyeleri aleyhine icrââta sevk itmek için diğerk devletleri teşvikden hali kalmamış ve hatta İtalya Devleti bölgeye asker sevk ederek işe girişmek derecesine bile yaklaşmış iken Almanya İmparatoru gerek İngiliz ticaretine galebe itmek üzere bulunan kendi memâlikinin

⁶⁷ Holborn, *a.g.e.*, s. 308.

⁶⁸ Holborn, *a.g.e.*, s. 314.

terakkiyât-ı sınıâiyye ve ticariyesini ve gerek sâir memâlikin muhâfaza-ı ticaretini ve İngiliz hiza'asına karşılık lüzûmunu diğer kâbiline de takdim etmiş ve bu fikr-i selâmeti ilkâ itmiş ve işe karuşmak üzere buluan İtalya Devleti nezdinde teşebbüsât-ı müezzedde bulunmuştur”⁶⁹

İngiliz-Alman çatışmasının önemli bir sebebi de, özellikle Alman sanayicileri, tüccarları, profesörleri ve öğrencileri arasında güçlenen Pancermenist düşüncenin ülke genelinde etkinleşmesi ve bunun bir ülke politikasına dönüşmesidir. Bu düşüncenin temelini ekonomik nedenler oluşturmuş, etki alanı ise Anadolu toprakları, Mezopotamya ve Orta Doğu olmuştur. Pancermenist düşünce, ülke içinde çeşitli sivil kuruluşları tarafından da desteklenmiştir. Bu düşüncüyü harekete geçiren en önemli oluşum, 1894’te Alman milliyetçisi ve politikacısı Ernst Hasse tarafından kurulan Pancerman Ligi (*Alldeutscher Verband*)’dir. Yurtdışında yaşayan Alman vatandaşları arasında Alman ulusçuluğunu yaymayı, azınlık statüsünde bulunan bu kişilerin kimlik mücadelelerinde gerekli desteği vermeyi ve Avrupa ile denizaşırı ülkelerde Alman çıkarlarını korumaya yönelik aktif politikalar yürütmeyi amaçlayan bu kuruluşlar⁷⁰, bir taraftan II. Wilhelm’in izlediği Dünya Politikası’nı (*Weltpolitik*) kuvvetlendiriyor, diğer taraftan da Batı devletlerinde Almanya’ya karşı kıskançlığı, endişeyi ve nefreti arttırıyordu.

Alman ekonomik faaliyetlerinin ve sivil toplum kuruluşlarının yayılması özellikle birkaç önemli kurum tarafından planlı bir şekilde yürütülmüştür. Ekonomik alanda Alman çıkarlarının Osmanlı topraklarındaki temsilcisi Berlin’de bulunan Deutsche Bank’dır. Alman bankalarının büyük bölümü, demiryolu girişimleri ile devlet içinde nüfuz bulmuşlardır. 1909 senesine kadar imparatorluk genelinde şube

⁶⁹ (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) BOA, (Yıldız Perakende Evrakı, Askeri Maruzat) Y.PRK.ASK , 109/65, 4 Şaban Sene 313, (M.20 Ocak 1896).

⁷⁰ Holborn, *a.g.e.*, s. 310.

açmayan, Deutsche Bank, bir süre Osmanlı Devleti içinde gösterişsiz bir biçimde yer almıştır. Diğer taraftan, Deutsche Palastina Bank 1899'da kurulmuş, Kudüs, Hayfa, Beyrut, Şam ve Trablus ve Gazze'de etkili olmuşlardır. 1906'dan sonra ise Deutsche Bank'ın rakipleri (*Dresdener Bank*, *The National Bank Für Deutschland* ve *The Schaafhausenscher Bankverein*) Deutsche Orient Bank'ı kurmuşlardır. Bu kuruluş, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde 12 şube açmıştır. Mısır'da yedi şubesi bulunan bu bankanın 1907'de Bursa'da açılan şubesi, 1950'lerde Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanlığı'nı yapmış olan Mahmut Celal (Bayar) tarafından yönetilmiştir.⁷¹

Almanya'nın politikası Osmanlı topraklarında bulunan Alman kurumları tarafından eşgüdümlü olarak desteklenmekteydi. Alman İmparatoru, İstanbul'da elçilik ve konsolosluk olarak temsil ediliyordu. Buna ek olarak, Osmanlı Devleti'nin bir çok bölgesinde liman konsolosları ve konsolos yardımcıları bulunmaktaydı. 1912'de Küçük Asya'da Almanlara ait yaklaşık 20 konsolosluk ofisi bulunuyordu. Bunların üçü Mezopotamya bölgesinde (Musul, Bağdat ve Basra'da), yarım düzineden fazlası Suriye ve Lübnan'da (Halep, Şam, Trablus, Beyrut, Hayfa, Yafa ve Kudüs), ikisi Kilikya bölgesinde (Adana ve Mersin) ve yine ikisi de Karadeniz sahilinde (Samsun ve Trabzon) bulunuyordu.⁷²

Avrupa, II. Wilhelm zamanında Almanya'nın tüm kurumları ile beraber Yakınoğu'da organize bir şekilde sürdürdüğü siyasetini şaşkınlıkla izliyordu. Osmanlı İmparatorluğu, artık tüm iktisadi ve siyasi istikrarsızlıklarına rağmen, Wilhelm Almanya'sının önemli bir müttefiki olmuştu. Almanlar, siyasi ve ekonomik girişimlerinin yanında diğer büyük devletlere kıyasla geride kaldığını hissettiği kültürel girişimleri ile de Anadolu'da etkili olmaya başlamışlardır. Osmanlı

⁷¹ Marian Kent, *The Great Powers and The End of the Ottoman Empire*, Frank Coss&Co. Ltd., Londra, 1996, s. 116.117.

⁷² Kent, *a.g.e.*, s. 113.

İmparatorluğu'nda Alman girişiminin ağırlıklı bir alanı da arkeolojik araştırmalar olmuştur. Anadolu'da ve Suriye'de alan araştırmaları ve kazılar yapmak için Almanların Abdülhamid yönetimine verdiği çok sayıda başvuru dilekçesi bulunmaktadır. Aynı zamanda Alman dil bilimcileri, coğrafyacıları, öğretmenleri ve profesörleri de II. Wilhelm döneminde Yakındoğu'ya büyük bir ilgi duymuşlardır.⁷³

II. Wilhelm'in gayet başarılı olan zaman planlaması da Osmanlı Devleti'nin Almanya'ya sempati duymasında etkili olmuştur. Halen üç kıta üzerinde zengin kaynaklara sahip olan imparatorlukta İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı belirgin bir düşmanlık görülmekteydi. Osmanlı yönetici çevreleri ve ülkenin aydınları Almanya'yı diğer büyük güçlerden farklı olarak görüyorlardı. II. Wilhelm, imparatorluğu Afrika ve Asya'da uygulanan kolonyalist yöntemlerle ele geçirmenin mümkün olmadığını farkındaydı. İmparatorluk içinde yabancılara verilen siyasal ve ekonomik ödünlerden rahatsızlık duyulmaktaydı. Bu yüzden farklı yöntemlerle devlet içine sızmak gerekiyordu. Almanya izlediği politikalarla ve belirlediği araçlarla iktisadi ve siyasi nüfuzunu silahsız ve ordusuz kurma çağını başlattı.⁷⁴

Yakındoğu'da Osmanlı Devleti'nin koruyucusu ve sadık bir müttefiki rolünü üstelenen Almanya, II. Abdülhamid tarafından samimi bir şekilde desteklenmiştir. Her ne kadar, 1887'den sonra II. Abdülhamid, Osmanlı devletinin ancak İngiltere, Rusya ve Almanya'dan biriyle ittifak kurarak baskılardan kurtulabileceğine inanan etrafındaki devlet adamlarının tavsiyelerine uymayarak tarafsız bir politika izlemeye başlamış ve gerektiğinde bütün devletlerle ilişkiye

⁷³ Mustafa Gencer, *Jöntürk Modernizmi ve "Alman Ruhı" 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 145, 146.

⁷⁴ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 25.

girebilme ihtimaline açık kapı bırakmış ise de, Almanya'nın Osmanlı üzerindeki etkinliği 20. yüzyılda kuvvetli bir şekilde hissedilmiştir.⁷⁵

Almanya'nın Osmanlı Devleti ile ilişkilerinde üzerinde durduğu konular sırasıyla; Alman bankaları kanalıyla Anadolu Demiryollarının yapımı için gerekli imtiyazların elde edilmesine yönelik çalışmalar, Alman silah sanayiinin Osmanlı İmparatorluğu'nda söz sahibi olması için başlatılan girişimler ve Osmanlı ordusunun modernizasyonunda yer almak üzere Almanya tarafından görevlendirilen askeri heyetlerin çalışmalarıdır.

I.2. Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerindeki Nüfuz Mücadelesi'nde Kullandığı Araçlardan Biri Olarak Berlin-Bağdat Demiryolu Projesi

Alman sanayicileri, 1880 yılında kurdukları Deutscher Handelsverein (Alman Ticaret Şirketi) ile Yakındoğu pazarlarına sistemli bir şekilde girmeye başlamışlardır.⁷⁶ Osmanlı Devleti ile ticari ilişkilerinde Almanların karşısına çıkan en büyük sorunlardan birisi ulaşım sorunu olmuştur. Bu sorunun, 1888 yılında Osmanlılar ve Almanlar arasında başlayan demiryolu yapımı ile ilgili görüşmelerle bertaraf edileceği düşünülmüştür.

1888'de Osmanlı topraklarında bulunan demiryolu hatları Fransız ve İngiliz müteşebbislerin kontrolü altındaydı. Anadolu'daki en eski ve en önemli hat İzmir-Aydın arasında olup, 1856'da yapımına başlanmış ve 1866'da hizmete açılmıştı. Bu hat, 1888 senesine kadar farklı güzergâhlar ile genişletilmiş ve toplam 270 kilometrelik bir alana yayılmıştı. Söz konusu hata sahip olan İngilizler, kısa fakat

⁷⁵ Soy, *a.g.e.*, s. 30.

⁷⁶ Murat Özyüksel, *Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, Arba Yayınları, İstanbul, 1988, s. 48.

çok değerli olan Mersin-Adana hattının inşası için gerekli olan imtiyazı da elde etmişlerdi. Fransızlar ise, 168 kilometre uzunluğundaki İzmir-Kasaba hattının yapımını gerçekleştirmişlerdi.⁷⁷

Demiryolları, Abdülhamid'in üzerinde titizlikle durduğu bir konu idi. Daha önce İsviçre'de ve Şark Demiryolları projesinde önemli başarılarla imza atan Alman mühendis Wilhelm von Pressel, Ankara'dan başlayarak Basra Körfezi'ne kadar uzanan bir demiryolu projesini padişaha sunmuş ve olumlu tepkiler almıştı. Fakat, projenin maliyetinin yüksek olması ve Pressel'in gerekli desteği sağlayamaması söz konusu girişimi gerçekleştirmenin olanaksız olduğunu ortaya çıkarmıştı. Abdülhamid'in demiryolu düşü, Pressel'in teklifi ile paralel idi. Padişah, hattın İstanbul'dan Basra Körfezi'ne kadar uzanmasını arzu ediyordu. Daha sonra bu hat, Anadolu hatları ile birleşecek, Suriye ile İstanbul ve İzmir'i bağlayacak hatta Halep, Şam, Beyrut, Musul ve Bağdat'a kadar uzanacaktı. Demiryolu ile birlikte, Abdülhamid, İmparatorluk sınırları içinde otoritesini güçlendireceğini ve Yakındoğu'da siyasi pozisyonunu geliştireceğini düşünmekteydi.⁷⁸

Bu düşüncenin etkisiyle Abdülhamid, 1901 tarihinde Şam'dan Medine ve Mekke'ye uzanacak bir demiryolu yapımı konusunda iradesini yayınladı. İmparatorluğun varlığını sürdürebilmesi için Asya'daki toprakların elde tutulması gerekiyordu. Hicaz Demiryolu projesi bu anlamda önemliydi. Abdülhamid, bu proje ile birlikte İslam Dünyası'ndaki saygınlığını arttırmayı arzulamaktaydı. Abdülhamid'in askeri, yönetsel ve Panislamist kaygıları sonucu ortaya koyduğu bu düşüncesi, bizzat İmparator II. Wilhelm tarafından da desteklenmiştir.⁷⁹

⁷⁷ Edward Mead Earle, *Turkey, The Great Powers and The Baghdad Railway, A Study in Imperialism*, The Macmillan Company, New York, 1923, s. 30.

⁷⁸ Earle, *a.g.e.*, s. 23.

⁷⁹ Özyüksel, *a.g.e.*, s. 171,172.

Demiryolları ile Osmanlı İmparatorluğu bir süre daha yaşama alanını koruyabilecekti. Abdülhamid, bu proje ile Büyük Devletlerin ilgisini Anadolu'ya çekmeye çalışıyor, özellikle tek bir devletin söz sahibi olmasını elinden geldiğince engelliyordu. Diğer taraftan yabancıların demiryollarını, ülkeyi istila etmek amacıyla kullandıklarının da farkındaydı. Bu yüzden, sınır eyaletlerdeki demiryolu inşaatına karşı çıkmaktaydı. Almanya'nın bu işin yalnızca iktisadi ve mali cephesi ile ilgilendiği kanısında olduğu için sadece onlara güvenileceğini savunuyordu.⁸⁰

Almanya ile Osmanlı Devleti arasındaki ilk demiryolu imtiyaz anlaşması, 4 Ekim 1888 tarihinde imzalandı. Almanya'yı temsil eden kuruluş, Georg von Siemens liderliğindeki Deutsche Bank idi. Bu kurum, 1870'deki kuruluş döneminde 21 büyük Alman bankası ve ticari işletme tarafından, 15 milyon marklık bir kuruluş sermayesi ile kurulmuştu. Bankanın ilk başlarda yüklendiği görev, Alman dış ticaretini Avrupa'da ve denizaşırı pazarlarda İngiliz bankalarına olan bağımlılıktan kurtarmaktan ibaretti. Fakat kısa süre sonra banka, Alman burjuvazisinin dünya çapındaki iktisadi ilişkilerinde lider bir konuma gelmesi için çaba göstermeye başlamıştır.⁸¹ Deutsche Bank'ın bu yükümlülük altına girebilmesindeki en büyük etken, Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin, Osmanlı İmparatorluğu tarafından ödenecek olan kilometre garantilerine kefil olması idi.⁸² Bu idare aracılığı ile belirli ek vergilerin toplanmasını öngören garantiler, Deutsche Bank tarafından ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve teklif kabul edilmişti.⁸³ İmzalanan sözleşme, 486 kilometrelik bir alanı kapsayacak olan İzmir-Eskişehir-Ankara hattının inşa ve işletme koşullarını belirlemekteydi. Bununla birlikte Haydarpaşa-İzmit hattı da 6 milyon Frank

⁸⁰ Sultan Abdülhamid, *Siyasi Hatıratım*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1984, s. 139.

⁸¹ Lothar Rathmann, *Berlin-Bağdat Alman Emperyaliziminin Türkiye'ye Girişi*, Belge Yayınları, Berlin, 1962, s. 38.

⁸² Özyüksel, *a.g.e.*, s. 63.

⁸³ Rathmann, *a.g.e.*, s. 39.

karşılığında Deutsche Bank'a devrediliyordu. Söz konusu hattın garanti ödemeleri için İzmir, Ertuğrul, Kütahya ve Ankara sancaklarının âşâr gelirleri karşılık olarak gösterilecekti. Ayrıca imtiyaz sahibi şirkete, döşenecek olan hatların her iki yanından, yirmişer kilometrelik bir alan içinde maden arama ve ağaç kesme hakkı da tanınmaktaydı.⁸⁴

Fakat, Deutsche Bank Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik koşulların yetersiz olması dolayısıyla başka destekler araması gerektiğinin farkındaydı. Almanya Dış İşleri Bakanlığı'nın tam desteği ve ilk etapta İngilizler'den sağlanan mali fonlar projenin zamanında bitirilebilmesi için yeterli değildi. Fransız sermayesi denetimindeki Osmanlı Bankası da demiryoluna ortak olmaya yanaşmayınca, Deutsche Bank inşaatı sadece kendi kaynakları ile tamamlamak zorunda kalmıştı. Almanya'nın arzu ettiği finansal destek 1899'da Anadolu demiryollarının Bağdat'a uzatılması gündeme geldiği zaman Fransa ile imzalanan işbirliği ile sağlanabilmişti.

Yakındoğu'da daha önce İngiliz ve Fransız hakimiyetindeki demiryolu ağları 19. yüzyılın sonunda, Almanların eline geçmişti. Böylece, Alman yöneticiler danışmanlığında yürütülen, Alman bankacılar tarafından finanse edilen, Alman mühendislerinin Alman malzemeleri ile inşa ettiği Alman dehâsı olan demiryolları, Anadolu topraklarında egemenliğini ilan etmiştir.⁸⁵

1896 yılında Deutsche Bank liderliğindeki Anadolu Demiryolu Şirketi (Anatolische Eisenbahngesellschaft), Anadolu'da Avrupa ile bağlantılı olmak üzere bin kilometrenin üzerinde bir demiryolu ağına sahip olmuştur.⁸⁶

⁸⁴ Özyüksel, *a.g.e.*, s. 66.

⁸⁵ Earle, *a.g.e.*, s. 35.

⁸⁶ Özyüksel, *a.g.e.*, s. 90.

Ancak Abdülhamid, bununla yetinmek taraftarı değildi ve en kısa zamanda Bağdat demiryolunun yapımına başlanılmasını istiyordu. O sırada ekonomik kriz içinde olan Almanya, demiryolu yükünü daha fazla tek başına kaldıramayacağını anlamıştı. Dolayısıyla, proje için ek finansman arayışı içine girmek zorundaydı.

1898-1899 yılları arasında Osmanlı Nafia Nezâreti'ne Bağdat Demiryolunun yapımı için bir çok talep geliyordu. Bunlar arasında; 1883-1896 yılları arasında Osmanlı Devleti hizmetinde bulunan Alman Subayı Colmar Von Der Goltz Paşa'nın damadı olan Paul Kruze'nin Bağdat-Halep demiryolu hattının başlangıç noktası olarak düşünülen Birecik hattı imtiyazı için verdiği talep de bulunmaktaydı. Bu sırada, Şam'dan Birecik'e uzanan demiryolu imtiyazı talebini Fransa veto etti. Osmanlılar, Fransa'nın bu davranışını Paul Kruze'nin talebini reddetmek için bahane olarak kullandılar. Büyük güçlerin Osmanlı toprakları üzerindeki politikaları doğrultusunda; İngiltere'nin Ermenilerin bulunduğu vilayetlerde, Mısır ve Kızıldeniz sahillerindeki çıkarlarına karşılık Fransızların Suriye ve Trablusgarb taraflarında menfaatleri bulunmaktaydı. Şam'dan Birecik'e kadar uzanan demiryolu hattına Fransa sahip olmuştu. Bu hattın sahil yolundan geçmesi, Suriye sahillerinin iskeleleri ile beraber Fransız nüfuzu altına girmesine neden oluyordu. Şam'dan Halep ve Birecik'e kadar olan demiryolu inşasının Fransızlara verilmesine gerçekten ihtiyaç duyulsa bile tüm sahili bağlayan yolların bu devletin eline geçmesi, diğer hatların hiç olmazsa Fransa dışında herhangi bir Batı devletinin elinde bulunmasını gerektiriyordu. Trablusgarb'dan Hama'ya kadar olan demiryolu hattı imtiyazı Trablusşam ahalisinden yerli bir şirketin sahibi olan Şefik Bey'e verilmişti. Suudiye'den Halep'e kadar olan diğer hattın da başka bir şirkete satılmamak şartıyla

yerli ahaliden birisine veya Fransızlara rakip olan farklı bir şirkete verilmesi gerekmekteydi. Berlin-Bağdat Demiryolu yöneticilerinden İbrahim Bey'e göre, söz konusu durum için gereken tedbirler alınmalıydı.⁸⁷

1899'da Deutsche Bank ve Anadolu Demiryolu Şirketi ile Osmanlı Bankası ve Fransızların kurduğu İzmir-Kasaba Demiryolu Şirketi arasında Berlin'de imzalanan anlaşma ile Bağdat Demiryolu'nun yapımı için ilk adım atılmıştı. Abdülhamid, 27 Kasım 1899'da yayınladığı irade ile, Deutsche Bank'ın Konya'dan Bağdat ve Basra'ya kadar uzanacak olan demiryolu hattı imtiyazını resmen onayladığını belirtmiştir.⁸⁸

Bağdat Demiryolu, ilk önce 1908 Jön Türk Devrimi ile kesintiye uğramış, fakat daha sonra tekrar gündeme gelmiştir. Ancak, I. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla yeniden duraklama dönemine girmiştir. Demiryolunun yapılamayan bölümleri ancak 1940 yılında tamamlanabilmiştir.⁸⁹

Almanya'nın yayılma politikasının bir ürünü olan demiryolu projesi, gerçekte ülkenin Yakındoğu'daki ekonomik, siyasi ve askeri çıkarları etrafında şekillenmiştir. Bu politika bir yandan Almanya'nın Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin boyutlarını ortaya koymuş, diğer yandan da Avrupa devletlerinin savaş öncesi kurdukları ittifaklar ve izledikleri politikalar üzerinde belirleyici olmuştur.

⁸⁷ BOA, (Yıldız, Mütenevvi Maruzat Evrakı) Y.MTV, 74/31, 8 Receb Sene 310, (M.26 Ocak 1893).

⁸⁸ Earle, *a.g.e.*, s. 61.

⁸⁹ Özyüksek, *a.g.e.*, s. 238.

II. BÖLÜM: VON DER GOLTZ PAŞA'DAN ÖNCE OSMANLI DEVLETİ'NDE ASKERİ MODERNLEŞME

II.1. Von Der Goltz Paşa'nın Gelişine Kadar Osmanlı Devleti'nin

Askeri Modernleşme Politikası

Osmanlı Devleti'nin savunma gücü, 17. yüzyılın başında, devletin askeri faaliyetleri ile birlikte iç güvenliğini sağlayan en önemli parçası niteliğindeki Yeniçeri Ocağı'nın önemini kaybetmeye başlamasıyla bozulma sürecine girmiştir. Şüphesiz bu süreç, görüntüde ve üst ideolojide gazaya dayalı bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti'nin İslamiyet'i tüm dünyada yaymak için yüklendiği misyona zarar vermekle beraber devletin sosyal, ekonomik, demografik, politik ve diplomatik alanlarında kaymalara neden olmuştur.

16. yüzyılın ortalarında devşirme sistemine aykırı olarak yeniçeri ocağına başka unsurlardan kişiler de alınmaya başlanmış, kurallara aykırı davranarak evlenip aile kuran yeniçerilerin oğulları, birlikleri giderek daha fazla doldurmuşlardır.⁹⁰ Ocağın nüfusu II. Selim'in cülusunda 12.300 iken, 16. yüzyıl sonlarında 27.000, 17. yüzyıl sonlarında ise 37.600, IV. Murat zamanında ise 46.000'i geçmiştir.⁹¹ Yeniçeriler, askerlik hizmetlerini sekteye uğratabilecek faaliyetler ile ilgilenmeye başlamışlar ve bir çoğu zanaatkarlıkla uğraşmıştır. Bu durum askeri yeteneklerinin zayıflamasına sebep olmuştur.⁹²

⁹⁰ Irina Petrosyan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Reformlar Konusunda İlk Girişim: XVI. Yüzyılın Sonu ile XVII. Yüzyılın başında Yeniçeri Ocağı", *Osmanlı*, Cilt 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 673.

⁹¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 3, Türk Tarih Kurumu basımevi, Ankara, 1995, s.275

⁹² Petrosyan, *a.g.m.*, s.673.

16. yüzyılın sonlarından itibaren taşrada yaygın silahlı güç unsuru olan tımarlı sipahiler de kaldırılmış ve tımarlı askerler de silahlı kuvvetler gücünden çıkarılarak bunun yerini yeni oluşan ayanların kapıkulları almaya başlamıştır.

Devletin tehlikeli bir sosyal istikrarsızlığa doğru gittiği, kısa zaman içinde bir çok devlet yöneticisi tarafından fark edilmiş, kötü gidişatın önüne geçebilmek için bazı tedbirlerin alınması gerektiği anlaşılmıştır. Osmanlı elit sınıfı arasında yaygınlaşan bu anlayış, temelinde eski düzene geri dönme ve bozulan düzeni güç kullanarak iyileştirip tekrar hayata geçirme karakterini taşımaktadır.⁹³ Öncelikli düşünce, askeri sistemin reformuna yöneliktir. Askeri sistemin iyileştirilmesi demek Osmanlı Devleti'nin yaşaması demektir ve bu iyileştirme güdüsü Osmanlı Yönetici Sınıfı'nda ilk ciddi zihniyet dönüşümlerinin yaşandığı 1699- 1789 yılları arasındaki dönemde kendini göstermiş, fakat sistemli bir düşünsel yapı oluşturulamadığından bu süreç, bir bocalama dönemi olarak kalmıştır.⁹⁴

Osmanlı yenileşme hareketlerinde ilk önemli gelişmelerin 1730 yılında Lale Devri'nden sonra ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemde Avrupa ile savaş dışı ilk etkileşim başlamıştır.⁹⁵ 1729'da Humbaracı Ahmet Paşa olarak anılan, Claude-Alexandre Comte de Bonneval'in İstanbul'a gelmesi Osmanlı Devleti'ndeki askeri yenileşme hareketi ile aynı döneme denk gelmiştir. Humbaracı Ahmet Paşa, humbaracıların⁹⁶ modern tarzda eğitimlerinden sorumlu olmuştur.⁹⁷ Bonneval'in

⁹³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri*, Cilt 5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s.55.

⁹⁴ Selçuk Akşin Somel, İsenbike Togan, "Modernleşmenin Osmanlı İmparatorluğunda ve Orta Asya'daki İlk Göstergeleri", *Bkz, http://www.turkleronline.com/turkler/soylesiler/modernlesmenin_osmanlive_ortaasya.htm*, 5 Aralık, 1999.

⁹⁵ Karal., *a.g.e.*, s. 56.

⁹⁶ Humbaracılık, yeniçeriliğin ilk ıslahat denemesi olarak kabul edilmekle beraber, bir batılılaşma girişimi olarak düşünülmemektedir. Modernleşme süreci öncesinde Osmanlı ordusunda yenilik, özellikle sanat ve imalât alanında yapılmak istenmiştir. Dolayısıyla yeniliklere ilk olarak topçulukta ve humbaracılıkta başlanmıştır. Fakat, bu alanda ilerlemek için gerekli olan riyazi ilimler ve sınai

izinden yürüyen bir diğer Osmanlı reformisti ise aslen bir Macar asilzadesi olan Baron De Tott'dur. De Tott, III. Mustafa zamanında Osmanlı hizmetinde bulunmuş, topçu sınıfını teşkilatlandırmak için Osmanlı askerlerini Avrupa usulüne göre talim ettirmiştir. Tophane'yi⁹⁸ ıslah etmiş ve ayrıca yeni kurulan Mühendishane-i Bahri Hümayun'da öğretmenlik yapmıştır.⁹⁹

Bonneval ve Baron De Tott gibi isimlerle bütünleşen Humbaracı ve Topçu Ocaklarındaki yenilikler, genel olarak kısa ömürlü olan reformlar niteliğinde idi. Sistemli olarak düzenlenmemiş ve üzerinde etraflıca düşünülmemişti. Osmanlı askeri sistemi içinde süreklilik gösterecek olan ilk kurum "Mühendishan-i Bâhri-i Hümayun"dur. Daha sonra deniz ve kara olmak üzere iki şekilde kurumsallaşan bu okul, Osmanlı Devleti'nde ciddi anlamda ilk askeri eğitimlerin verildiği kurumdur.

Mühendishane-i Bâhri-i Hümayun, 1776 tarihinde açılmıştır. Bundan önce açılan Topçu Mektebi (1772) ve Hendesehane (1775) (Hendese Odası) mühendishanenin temelini oluşturmuştur. Ancak, 1781'den sonraki belgelerde bu kurumun adı mühendishane olarak geçmektedir.¹⁰⁰ Mühendishâne'nin ilk kurulduğu yıllarda gayet ilkel bir eğitim programına sahip olduğu görülmektedir. Bu yıllarda

bilgilere vakıf olan kimseler bulunmadığı için Osmanlı Devleti'nde çeşitli sebeplerle yerleşmiş olan Avrupalılardan faydalanılmıştır. İbrahim Müteferrika ve Comte Bonneval'ın etkisiyle 1734'de Üsküdar'da açılan humbarahane ve hendesehane ilk askeri okul niteliğindedirler. (Bkz. Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, Cilt I-II, İstanbul, 1977, s.s., 56-61.) Humbaracı Ocağı kadrosunda askeri sanatlar, ateşli silahlar, hendese, çizim ve istihkâmcılık konularında ders veren öğretmenler bulunmaktadır. Ocağın en önemli hedefi, o dönemde Avrupa'da silah ve harp tekniklerini başarı ile kullanabilecek subay yetiştirmek için açılan okulların müfredatına uygun bir eğitim vermektir. (Bkz., Mustafa Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Mühendishanelerin Kuruluşu", *Osmanlı*, Cilt 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.681.)

⁹⁷ Kaçar, *a.g.m.*, s.680.

⁹⁸ Ergin, Tophaneyi ilk Harbiye ve ilk Mühendis Mektebi olarak kabul etmektedir. Mühendislik, diğer disiplinlerden ziyade riyaziye bilimine dayandığı için bir top ustasının mutlaka tahsil görmüş olması gerekmektedir. De Tott'un Tophane'de yapmış olduğu yenilikler, 1795'te Mühendis ve 1834'te Harbiye Mektep'lerinin açılışına kadar devam etmiştir. 1839'da buradaki öğrencilerin Maçka'da açılan yeni Harbiye Mektebi'ne kaydırılmasıyla Tophane mektebi dağıtılmış, fakat top imaline devam eden bir bölüm bırakılmıştır. (Ergin, *a.g.e.*, s. 48-50)

⁹⁹ Karal, *a.g.e.*, s. 58.

¹⁰⁰ Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi (1776-1826)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.23.

mühendishane, öğrenciler için devam zorunluluğu olmayan ve öğrencilere programı bitirdiklerinde herhangi bir mezuniyet belgesi vermeyen, çağının eğitim ve kadrosunu yakalayamamış bir kurumdur.¹⁰¹ Okulun özellikle ders programında yeni düzenlemeler yapmak üzere Fransa'dan uzmanlar getirtilmiştir.¹⁰² Fransız uzmanların da etkisiyle bir kara askeri okuluna ihtiyaç kısa sürede hissedilmiştir. Bunun için yine yabancı uzmanların geliştirdiği çeşitli okul modellerinden faydalanılmıştır. Bunlardan en önemlisi, İsveç Eski Tercümanı Mouradgea D'Ohsson (Muradcan Tosunyan) tarafından 1794 senesinde hazırlanan ve Osmanlı modern askeri teknik eğitiminin genel çerçevesini ortaya koyan ve bu bakımdan önemli olan layihasıdır.¹⁰³

D'Ohsson, layihasında bir kara mühendishânesinin kurulmasına ilişkin açık ve sistemli öneriler getirmiştir. Üzerinde durduğu önemli maddeler; Avrupa'dan yeterli sayıda subay temin edilmesi, "*Fünûn-i Harbiyye'ye Mahsus Bir Ta'limhâne*" kurulması, okulun eğitmen kadrosunun ordu hizmetinde yer alacak subaylar ve dersleri verecek öğretmenler şeklinde ikiye ayrılmasıdır.¹⁰⁴ III. Selim tarafından çok beğenilen bu layihanın bir çok maddesinin dikkate alındığı görülmektedir. D'Ohsson dışında birçok Osmanlı aydınının, özellikle Avrupa'da bulunan Osmanlı elçilerinin, çeşitli okul modelleri üzerine yaptıkları araştırmalar ve sundukları raporlar kurulması planlanan kara okulu için yol gösterici araştırmalar olmuştur. Okula alınacak olan öğrencilerin özellikleri de saptandıktan sonra,¹⁰⁵ 14 Temmuz 1793 tarihinde temelleri

¹⁰¹ Beydilli, *a.g.e.*, s.24.

¹⁰² Yalnızca istihkam ve kale işlerinden anlayan "kale mühendisleri" olduğu belirtilen, Fransız Lafitte-Clavé ve Monnier gibi mühendislerin tercih edilmesi deniz alanı ile birlikte kara mühendisliğinde de bazı yeniliklerin yapılması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bkz. Beydilli, *a.g.e.*, s. 24.

¹⁰³ Kaçar, *a.g.m.*, s.688.

¹⁰⁴ Beydilli, *a.g.e.*, s.29.

¹⁰⁵ Öğrenci seçiminde adayların 20 yaşını geçmemiş olmaları, bekâr ve kuvvetli olmaları ve okul kurallarına tamamen uyum sağlayacak karaktere sahip olmaları beklenmiştir. Ayrıca, gençlerin ilgisini

atılmış olan Humbaracı ve Lağımcı Kışlası yanında yer alan Mühendishâne ve bunun zemin katında 1797’de faaliyete başlayan Mühendishane Matbaası, III. Selim ve Nizam-ı Cedid devrinin en önemli eğitim kurumlarını oluşturmaktadır.¹⁰⁶

II.1.1. III. Selim ve Nizam-ı Cedid Ocağı

III. Selim kendisinden önce gelen dört yaşlı padişahтан sonra genç ve saltanatından çok şey beklenen bir hükümdar olarak 1789 yılında tahta çıkmıştır. Orduda ve yönetimde esaslı reformlar yapılması gerektiğine inanan Selim, henüz tahta çıkmadan önce gizli yollardan dış dünyada olup bitenleri izlemeye çalışmıştır. Avrupa’da gelişen sanayi, askerlik ve toplumsal yapı hakkında bilgilenmek için Fransa Kralı XVI. Louis ile mektuplaşmış, İstanbul’daki Fransız elçisi Choiseul-Gouffier ile haberleşmiştir.¹⁰⁷

III. Selim tahta geçtiği zaman Ruslar, Dinyester nehri civarındaki Akkerman ve Bender gibi kaleleri ele geçirmişler, Besarabya’yı istila etmişlerdi. Belgrat, Sırbistan, Bosna ve hatta İstanbul Avusturya’nın işgal tehlikesi altında bulunmaktaydı. Selim, bu tehlikeyi engellemek için Avrupa’nın kendi içinde meşgul olduğu problemlerden ve Avusturya’nın iç sorunlarından faydalanmıştır. Böylece 1791 senesinde Zıştovi ve 1792’de ise Yaş Antlaşması imzalanarak Avusturya ve Rusya ile bir barış dönemine girilmiştir. Barış dönemi III. Selim’in uzun süreden beri üzerinde düşündüğü reform faaliyetleri için iyi bir zamanlama olmuştur. Ayrıca, Rusya ve Avusturya ile yapılan savaşlarda Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu vasat durum daha net görülmüştür. Fakat, Selim’in yeniçeriler arasında teşvik etmek

çekmek amacıyla okula seçilen öğrencilere burs niteliğinde aylık maaş bağlanmıştır. (Bkz., Kaçar, *a.g.m.*, s. 690).

¹⁰⁶ Beydilli, *a.g.m.*, s.30.

¹⁰⁷ Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları*, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.386.

istediği Avrupa modeli silahların kullanımı ve talimlerin yaygınlaştırılması gibi yenilikler uygulanamamıştır.¹⁰⁸ Yeniçerilerin ıslahat kabul etmeyen tutumları III. Selim’i daha radikal kararlar almaya yöneltmiştir.

III. Selim, büyük bir azimle üzerinde durduğu askeri ve yönetsel reformlar için öncelikle bünyesindeki devlet adamlarının düşüncelerini öğrenmek istemiş ve bu konuda hepsinden birer layiha hazırlamalarını talep etmiştir. Ayrıca Avrupa’daki örnekleri incelemek üzere Viyana’ya gönderilen Ebu Bekir Râtib Efendi’nin gözlemleri de yol gösterici olmuştur.¹⁰⁹ III. Selim, bu şekilde devletin ileri gelenlerinin devlete ait düşüncelerini ve askeri ıslahatlar hakkındaki görüşlerini öğrenebilecek, aynı zamanda istihdam edeceği ekibin bilgi derecesini ve kabiliyetini de ölçmüş olacaktır.¹¹⁰ III. Selim’e layiha verenler arasında Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Defterdar Şerif, Tatarcık Abdullah Efendi ile tersane emini, mâbeynci, beylikçi, çavuşbaşı, kethüdâ gibi idari görevliler bulunmaktaydı. Ayrıca, Osmanlı Ordusu’nda hizmet gören Bertrano adındaki bir Fransız subayı ile D’Ohsson Osmanlı askerinin reformu ile ilgili raporlar hazırlamışlardır.¹¹¹ Devletin elit sınıfının reform sürecine dahil edilmesi açısından III. Selim’in bu kararı büyük bir önem taşımaktaydı. III. Selim’in saltanatı boyunca savunduğu reform hareketlerinin tümü için ve ayrıca devri ile eş anlamlı olarak “*Nizâm-ı Cedid*”¹¹² kavramı kullanılmıştır. Nizam-ı Cedid

¹⁰⁸ Stanford J. Shaw, “The Origins of Ottoman Military Reform: The Nizam-ı Cedid Army of Sultan III. Selim III”, *The Journal of Modern History*, Vol.37, No.3, Eylül 1965, s.292.

¹⁰⁹ Tayyib Gökbilgin, “Nizam-ı Cedid”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 9, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, s. 310.

¹¹⁰ Sipahi Çataltepe, “III. III. Selim Devri Askeri Islahatı Nizam-ı Cedid Ordusu”, *Osmanlı*, Cilt 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.241.

¹¹¹ Gökbilgin, *a.g.m.*, s.310.

¹¹² 18. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti’nin geri kalmışlığına bir çare bulmak amacı ile mevcut siyasi ve idari bir düzenin yerine yenisinin koyulması anlamına gelen “Nizam-ı Cedid” (Yeni Düzen) kavramı kullanılmıştır. Daha sonra III. Selim tarafından girişilen tüm reform hareketlerine bu isim verilmiştir. Dolayısıyla, Nizam-ı Cedid kavramı dar ve geniş anlamda olmak üzere iki şekilde kullanılır. Dar anlamda, Avrupa modelinde yetiştirilmek istenen talimli askeri teşkilatı ifade etmektedir. Geniş anlamda ise III. III. Selim’in yeniçeriliği kaldırmak veya en azından kendilerinden faydalanabilecek şekilde düzenli bir hale gelmesini sağlamak, ulemanın gericiliğine karşı koyarak

hareketi, modern dünya ve yeni reform kavramı üzerindeki ilk ciddi Osmanlı uyanışı olarak kabul edilebilir.¹¹³

III. Selim dönemi ıslahatlarının dolayısıyla Nizam-ı Cedid'in temelinde mevcut askeri ocaklarının geliştirilmesi, Avrupa düzeninde bir ordu kurulması ve teknik savaş kurumlarının düzenlenmesi ile birlikte eğitim ve öğretim faaliyetleri yer almaktaydı.¹¹⁴ Selim, yeni bir ordu için çekirdek bir kadro oluştururken halihazırda bulunan askeri birlikleri de mümkün olduğunca modernleştirmeye çalışıyordu. Yeniçeri ocağı için haftada birkaç gün talim ve terbiye mecburiyeti konuldu.¹¹⁵ Ayrıca, kumbaracı, lağımçı ve topçu ocakları için yeni kanunnameler hazırlandı. Ocaklarda hendese ve ateş sanatı bilgisi ile savaş eğitim ve öğretim derslerine mecburiyet getirildi.¹¹⁶ Birliklerde yer alan talimli askerlerin sayısındaki artış ile birlikte "*Ta'limli Asker Nezâreti*" isminde yeni bir idari birim oluşturuldu ve bu birimin başına Mustafa Reşid Efendi getirildi.¹¹⁷ Nizam-ı Cedid ordusundan sorumlu olan Mustafa Reşid Efendi aynı zamanda ordunun mali ihtiyaçları için oluşturulan İrad-i Cedid Defterdarı idi.¹¹⁸

Nizam-ı Cedid ordusu ilk kez 1791 senesinde asker almaya başladığında Levend Çiftliği'nde talim gören asker sayısı sadece 486, subay sayısı ise 20 idi. Ordu nüfusunu oluşturan gönüllü askerler genellikle İstanbul sokaklarından toplanmıştı. Bunlar önceleri Alman ve Rus esirlerin kontrolü altında eğitim gördüler. 1793'deki ikinci asker alımında ise 12.000 gönüllü toplanabilmişti. Bu sayı ile sadece bir alay

onların özellikle yeniçeriler üzerindeki etkisini kırmak için giriştiği hareketlerin tümünü ifade etmektedir. (Bkz. Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 309).

¹¹³ Shaw, *a.g.m.*, s.292.

¹¹⁴ Karal, *a.g.e.*, s. 65-67.

¹¹⁵ Gökbilgin, *a.g.m.*, s.312.

¹¹⁶ Karal, *a.g.e.*, s. 65.

¹¹⁷ Gökbilgin, *a.g.m.*, s.312.

¹¹⁸ Shaw, *a.g.m.*, s. 295.

oluşturulmuş, ikinci alay 1799 senesinde eklenmişti.¹¹⁹ 1802’de alınan bir kararla Anadolu’nun Nizam-ı Cedid ordusuna asker sağlaması kararlaştırıldı. Bölgesel yöneticiler, Üsküdar’da konuşlanan askeri birlikler için 6 ay ile 12 ay arasında hizmet edecek belli sayıda askerin gönderilmesi ile görevlendirildiler. Ayrıca, bu dönemde Anadolu’da bölgesel milis kuvvetleri için kışlalar kurulmaya başlandı. Böylece 1806 senesine gelindiğinde orduda toplam 22.685 asker ve 1.590 subay bulunmaktaydı. Bu sayının yarısı Anadolu’da konuşlanmış, diğer yarısı ise İstanbul ve Rumeli arasında dengeli bir biçimde dağıtılmıştı. Ordunun Balkanlar’daki merkezinin Edirne olması kararlaştırılmıştı.¹²⁰

Ordunun öncelikli ihtiyacı, batı tarzında eğitim modellerini tecrübe edebilmektir. III. Selim, bunun eksikliğine kısa sürede varmıştır. Kendisinden önceki dönemlerde Osmanlı Ordusu hizmetinde yabancı asker ve danışmanlar bulunmuş, fakat bunlar sistemli bir çalışma temposu içine girememişlerdir. Bunun bir nedeni de danışmanlık verebilecekleri gerekli mekanizmanın var olmamasıdır. Nizam-ı Cedid ile birlikte ilk kez Avrupalı uzmanlar bir program dahilinde bilgilerini Osmanlı askerleri ile paylaştılar. Dönemin siyasi konjüktörü sebebiyle orduda Fransız subaylarının ağırlığı hissedilmekteydi. Talim ve terbiye alanında orduda dört Fransız süvari subayı¹²¹ yer almaktaydı. Bunlar, birliğin talimleri için gerekli danışmanlık hizmetini vermişlerdir. Devlet adamlarının teşebbüsleri sonucu veya ikamet elçileri tarafından temin edilen uzmanlar arasında mülteciler ve kendiliğinden işçi olarak çalışmak üzere Osmanlı hizmetine giren yabancılar da bulunmaktaydı. Ordunun asker

¹¹⁹ M.E.Yapp, *The Making of The Modern Near East 1792-1923*, Longman, New York, 1987, s.101.

¹²⁰ Shaw, *a.g.m.*, s. 300.

¹²¹ Teğmen Menant, Luzin, Ranchoup ve Pierce Larague-Monteil bu dönemde Osmanlı ordusunda bulunan Fransız danışmanlardı. Daha sonra bunlara Fransa Savunma Bakanlığı’ndan gönderilen altı çavuş eklenmişti. Ayrıca ordunun askeri teçhizatını karşılamak için Fransa, İngiltere ve İsveç’den yeni silahlar alınmıştır. (bkz. Shaw, *a.g.m.*, s. 294-297)

ihtiyacının karşılanması dışında İstanbul'da irili ufaklı topların ve humbara gibi bombardıman silahlarının yapıldığı yerlerde çalışmak üzere Avrupalı uzmanlardan yararlanılmıştır. Baron De Tott'dan sonra ateşli silahların geliştirilmesinde önemli bir rolü olan Campell Resmi Mustafa adındaki bir İngiliz bunlardan biriydi. Campell, aslen İskoçyalı olup, 18 yaşında iken Türkiye'ye kaçmış, din değiştirerek Osmanlı hizmetine girmişti.¹²² Campell'den sonra Osmanlı Devleti'nde önemli görevlerde bulunan İngiliz dönmesi mühendis Selim Baily harita tahkim ve istihkamat işlerinde görevlendirilmiştir.¹²³ Ayrıca, Osmanlı Devleti'ne ilk gelen Prusyalılardan birisi olan Albay von Goetze, III. Selim'in isteği üzerine Osmanlı topçu birliklerini denetlemiştir.¹²⁴

III. Selim ve çevresindekilerin tüm gayretlerine ve isteklerine rağmen Nizam-ı Cedid Ordusu uzun süre yaşayamamış, 1807'deki Kabakçı Mustafa ayaklanması ile faaliyetlerine kanlı bir şekilde son verilmiştir. Hareketin başarıya ulaşamamasındaki en önemli etken, toplum içinde reform karşıtı bir çok unsurun bulunması ve bu unsurların reform taraftarlarından çok daha güçlü olmasıydı.¹²⁵ Her ne kadar III. Selim ulema dahil olmak üzere bir çok kişinin desteğini almayı başarmışsa da bu yeterli olmamış, özellikle Fransa ile yakın ilişkiler sonucu Fransız subayların orduda ayrıcalıklı bir konum kazanmaları ve kendilerine verilen maaşların Müslüman olanlardan 4-5 kat daha fazla olması dikkatleri fazlasıyla çekmiş ve faaliyetleri gavur icadı olarak değerlendirilmiştir.

Ayrıca Nizam-ı Cedid, faaliyet alanı ve kavram bakımından başarıya ulaşmak için çok sınırlı bir hareket olmuştur. Napolyon'a karşı Gazze'da elde edilen

¹²² Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "Nizam-ı Cedid Döneminde Osmanlı Devleti'nin Modernleşmesinde İngilizlerin Rolü", *Osmanlı*, Cilt 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 684.

¹²³ Yalçınkaya, *a.g.m.*, s. 688.

¹²⁴ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, s. 104.

¹²⁵ Yapp, *a.g.e.*, s. 102.

zafer ile Trakya ve Makedonya'daki isyanlar sırasında gösterilen başarı küçük çaplı kazançlardır. Yeni düzen, Avrupa tarzı modern silahların kullanımdan ve 18. yüzyılda Bonneval ve Baron De Tott tarafından kurulan topçu birliklerinin genişletilmesinden ibarettir. Büyük çapta askeri, siyasi, sosyal ve ekonomik reformları kapsamamaktadır. Diğer taraftan Nizam-ı Cedid hareketi, 19. yüzyıl Osmanlı reformları üzerinde önemli bir etki bırakacaktır. Ayrıca bu ordu, içinde yetişen askerleri ve subayları ile Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun çekirdek takımını oluşturacaktır. Daha sonra takip edilecek askeri reformlar için bir örnek, bir ders ve bir model olmuş ve bu özelliği ile belirleyici bir yenileşme dönemi olarak kabul edilmekteydi.¹²⁶

II.1.2. II. Mahmud Döneminde Askeri Düzenlemeler

Osmanlı Devleti'nin genel yapısında batılılaşma çığırını açmış ve birçok alanda köklü yenilikler gerçekleştirmiş olan II. Mahmud, 29 Mayıs 1807'de III. Selim'in kanlı bir şekilde tahttan indirilmesinden sonra onun hayatta kalan yandaşlarından Tuna âyanı olan Alemdar Mustafa Paşa tarafından 28 Temmuz 1808'de tahta geçirildi.¹²⁷ II. Mahmud, kendisini iktidara getiren Alemdar Mustafa Paşa'yı sadrazam yaptıktan sonra kendisine verdiği yetkiler ile başta askeri alan olmak üzere reformları tekrar başlatma imkanı vermişti. Alemdar ise reformlara öncelikle III. Selim'in Nizam-ı Cedid ordusunu Sekban-ı Cedid adıyla yeniden teşkilatlandırmakla başladı.¹²⁸ Bu ocağın kurulmasına ilişkin öneri, Alemdar'ın 7 Ekim 1808'de Anadolu ve Rumeli ayanları ile imzaladığı Sened-i İttifak belgesinde

¹²⁶ Shaw, *a.g.m.*, s. 303-305.

¹²⁷ Shaw, *a.g.e.*, s. 25.

¹²⁸ Zahra Zakia, "Sultan II. Mahmud'un (1808-1839) Reformları", *Osmanlı*, Cilt 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 251.

geçmekteydi. Alemdar, bu belge ile ayan ve eyalet valilerinin padişaha olan bağlılıklarının, sadrazamın ise onun mutlak temsilcisi olduğunun teyit edilmesini sağlamaya çalışmıştır. Kendisinin de bir ayan olması, reform hareketlerini yeniden baltalamak isteyen ayanlar karşısında prestijini kullanması bakımından önemliydi. Sened-i ittifak ile birlikte Mustafa Paşa, yenilikçilik hareketleri için ayanların desteğini almayı arzulamıştır.¹²⁹

Ayanlar toplantısına yaklaşık 3000 kişilik talimli ordusu ile katılan Karaman Valisi Abdurrahman Paşa'nın birlikleri Sekban-ı Cedid ordusunun çekirdeğini oluşturmuştur. Bu orduya, eski Nizam-ı Cedid birliklerinden geri kalan askerler de eklenmişti. Bu yeni birlikler, onarılan eski Nizam-ı Cedid kışlalarının bulunduğu Levent Çiftliği ve Üsküdar'da eğitimlere başladılar. Yeni asker alınması için İmparatorluk topraklarına buyruklar çıkarıldı.¹³⁰ Alemdar Mustafa Paşa, yeniçeri ocağının düzenlenmesi için de çalışmalar başlattı. Bunun için temel olarak Kanuni Kanunnameleri kabul edilerek fiilen askerlik yapmayan rençber ve esnaf gibi kimselerin ellerindeki yeniçerilik kağıtları (esame) alındı.¹³¹ Fakat, Alemdar'ın askeri alanda yapmak istediği reformlar istediği sonuca ulaşmadan yeniçerilerin ve tutucuların tepkisini çekmiştir. 1808 yılında Sekban-ı Cedid ordusu ve bu ordunun kurucusu olan Alemdar Mustafa Paşa, yeniçerilerin isyanı sonucu ortadan kaldırıldı. Bu isyan sırasında hayatta kalmayı başaran II. Mahmud, amcası III. Selim'den sonra yeniçerilere kurban verdiği Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümü ile birlikte modernleşme çalışmalarının önündeki bu en büyük engeli ortadan kaldırmak için ciddi bir çalışma ve kampanya sürecine girmiştir.

¹²⁹ Shaw, *a.g.e.*, s. 26.

¹³⁰ Shaw, *a.g.e.*, s. 28.

¹³¹ Karal, *a.g.e.*, s. 145.

II. Mahmud, Yeniçeriliği kaldırdığı 1826 yılına kadar geçen bu süreyi gerekli hazırlıkları yapmak için kullanmıştır. Hazırlık aşamasının yeniçerilerin düşmanca tutumları sonucu sekteye uğramaması için Mahmud'un bazı tedbirler alması gerekmiştir. II. Mahmud, yeniçeri ileri gelenlerinden bazılarını sürgüne göndererek, kilit pozisyonlara kendisine sadık adamlarını yerleştirmiş, bu duruma göz yummaları için de ocaktaki bazı kimselere rüşvet vermiştir.¹³² Ayrıca yeniçerilerin halk arasında hoşnutsuzluklar yaratmaları, çeşitli suçlara karışmaları nedeniyle toplumsal yapıya zarar vermeleri de II. Mahmud'un yenilik çalışmalarına hız vermesine neden olmuştur. Padişah, devlet ileri gelenleriyle yaptığı uzun görüşmelerden sonra "Eşkinci Ocağı" adıyla talimli bir askeri sınıfın kurulması için uygun ortamı yakalayabilmiştir. 25 Mayıs 1826'da devlet adamları ile yeniçeri ağası ve ocağın ileri gelenleri toplanarak İmparatorluğun iç ve dış sorunları gözden geçirildikten sonra talimli asker yetiştirilmesi konusunda fikir birliğine varılmıştır. Ulemanın fetva vermesiyle askeri alanda yenilikleri amaçlayan resmi bir belge imzalanmış, fakat bu belgede yeniçeriliğin kaldırılmasına ilişkin hiçbir madde yer almamıştır. Dolayısıyla, gerçekte köklü reformları yansıtan bir vesika olma özelliğinden uzaktır. Bu yüzden, daha önceki dönemlerde yeniçeri ocağı dışında kurulan Nizam-ı Cedid ve Sekban-ı Cedid gibi bağımsız bir kurul olan Eşkinci Ocağı da yeniçerilerin propogandası ile karşılaşmıştır.¹³³ II. Mahmud, yeni askeri birliklerini oluştururken daha önce reformlardan yararlanan ve disipline girmeyi ve kuvvetlerinin çoğaltılmasını kabule hazır olan diğer eski birlikleri canlandırmakta oldukça başarılı olmuştur. Bunlardan en önemlileri Topçu ve buna bağlı Top Arabacı birlikleridir. III. Selim hükümdarlığının sonlarına doğru güçlü birer savaş gücüne

¹³² Veysel Şimşek, *Ottoman Military Recruitment And The Recruit: 1826-1853*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi, Tarih Bölümü, Eylül 2005, s. 31.

¹³³ Karal, *a.g.e.*, s. 146.

dönüştürülen bu birlikler, II. Mahmud tarafından yeni teçhizat ve kışlalar ile güçlendirilmişlerdir.¹³⁴ Ayrıca, modernleştirilen topçu birlikleri 1826 yılında yeniçerilerin ortadan kaldırılması sırasında önemli rol oynayacaklardır.¹³⁵

II. Mahmud, kötü eğitim görmüş, disiplinsiz, güçsüz silahlarla donatılmış bir topluluk olarak Avrupa'nın yeni orduları ile başa çıkmaktan çok sadece eski düzenin savunulmasında işe yarayan yeniçeri birliklerini kaldırmak konusunda amcası III. Selim'den daha ciddi bir kararlılık göstermiştir. Batının özellikle askeri alanda geçirmekte olduğu dönüşümlerin farkında olan Mahmud, yeniçeri ocağının eski ihtişamlı ve rakipsiz özelliğini artık tamamen yitirdiğini fark etmekte zorlanmamıştır. Kanuni döneminde olduğu gibi düzenli bir daimi ordu niteliği taşıyan ve komşu devletlerin en büyük korkusu haline gelen yeniçerilerin bu özelliklerinden artık uzak olduğunu görmüştür. Avrupa'da ateşli silahların savaşlarda üstünlük sağlamaya başlaması, askerliğin bir sanat olarak gelişmesi ile 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa'da savaş tekniklerinin ilerlemeye başlaması Osmanlı askeri üstünlüğünü de ortadan kaldırmıştır. Bu durumu iyi gözlemleyen II. Mahmut, batı tarzı askeri teşkilat modellerinin uygulanmasını teşvik etmekten çekinmemiştir.¹³⁶

Mahmut'u askeri alanda reform çalışmalarına götüren diğer bir etken ise birliklerini ülkesinde bulunan İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin modelini göz önüne alarak modernleştiren Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın zamanla güçlü bir ordu kurması olmuştur. Mehmed Ali Paşa'nın ordusu İstanbul'da hayranlık ve kıskançlık uyandırmıştı.¹³⁷ II. Mahmud ise Mehmed Ali Paşa'nın ordusunu hem bir model hem de özendirici bir unsur olarak benimsemiştir. 1826 yılında, Mehmed Ali Paşa'nın

¹³⁴ Shaw, *a.g.e.*, s. 31.

¹³⁵ Şimşek, *a.g.t.*, s. 30.

¹³⁶ Mehmet Ali Beyhan, "Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler "Vak'a-yı Hayriye", *Osmanlı*, Cilt 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 260-261.

¹³⁷ Şimşek, *a.g.t.*, s. 31.

yardımla kontrol altına alınan Yunan İsyanı'ndan sonra Mısır askeri birliklerinin formatından esinlenerek meydana getirdiği Eşkinci Ocağı kısa zamanda yeniçerilerin karşı propogandası ile karşılaşmıştır. 15 Haziran 1826'da yeni düzene karşı çıkan isyan II. Mahmud'un zaferi ile sonuçlanmış, Osmanlı Devleti'nin en eski ve en geleneksel kurumlarından birisi olan Yeniçeri Ocağı ortadan kaldırılmıştır. Yeniçeriliğin ortadan kaldırılması, askeri alanda modernleşme çalışmalarında bir dönüm noktası olan ve yenileşme çabalarını hızlandıran bir olaydır. Bu yüzden *Hayırlı Olay* olarak adlandırılmış ve tarihe *Vak'a-yı Hayriye* olarak geçmiştir.

II.1.2.1 Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu

Yeniçeriliğin kaldırılması, acilen yeni bir ordunun kurulması gerekliliğini ortaya koymuştu. Daha önce talimli bir askeri birlik olarak kurulan Eşkinci Ocağı da bir anlamda yeniçeri ocağının bir parçası olduğundan onunla birlikte yok edilmiştir. 16 Haziran 1826 tarihli fermanla birlikte yeniçeri birlikleri ortadan kaldırılırken yeni bir ordunun temelleri de atılıyordu. "*Muallem Asakir-i Mansure-i Muhammediye*" olarak adlandırılan bu ordunun kurulması, askere alma sistemi ve askeri kurumlar dahil olmak üzere bir çok alanda yenilikleri beraberinde getirmiştir.¹³⁸

Mansure ordusu, 15-40 yaş arasında bulunup kim olduğu belirsiz, soysuz kimselerden olmamak şartıyla gücü ve kuvveti yerinde olanlardan subaylar hariç ilk anda 12.000 kişilik bir ordu olarak düşünülmüş ve bunlar 1.500 kişilik sekiz tertibe ayrılmıştır. Her iki tertibin komutası binbaşı rütbesinde bir subaya verilmiştir. Bir tertibin mevcudu sağ kolağası (ön yüzbaşı), sol kolağası (kıdemli yüzbaşı), topçubaşı, arabacıbaşı, cephanecibaşı, mehterbaşı, imamlar ve hekim ile birlikte 1.527 kişiden

¹³⁸ Shaw, *a.g.e.*, s. 50.

oluşmaktadır.¹³⁹ Bütün bu düzenlemelere rağmen, askeri birliklerin kurulma aşamasındaki görünümünün tam bir batılı ordu izlenimini vermediği görülmektedir.

Yunan İsyanı henüz bastırılmış ve bu sırada ortaya çıkan Rus tehlikesine karşı yeni bir askeri düzenlenmeye ciddi bir şekilde ihtiyaç duyulmuştur. Ordu kumandaları acil ihtiyaçtan dolayı Nizam-ı Cedid ordusundan geriye kalan subaylardan oluşturulmuştur. Ordunun en önemli eksiği Avrupa tarzında kurulmaya çalışılan büyük askeri birliklere komuta edecek subayların bulunmamasıdır. Mehmed Ali Paşa'nın aksine II. Mahmud, subay yetiştirmek için gereken zamanı bekleyecek durumda değildi ve bu yüzden ordu kumandanlarını Yeniçerilik döneminde hizmet etmiş olan askerlerden oluşturmuştur.¹⁴⁰ Ordunun en yüksek rütbesine de eski bir yeniçeri olan Ağa Hüseyin Paşa getirilmiştir. En yüksek askeri kademe de Seraskerlik olarak değiştirilmiştir. Yeni ordunun ilk karargâhı Ağa-kapusu idi, fakat burası çok geçmeden şeyhülislamlara verildiğinden Seraskerlik merkezi olarak Eski Saray seçilmiştir.¹⁴¹ Burası imparatorluğun sonuna kadar Bab-ı Serasker (Başkomutan Karargâhı) olarak işlev görmüştür.¹⁴² Ağa Hüseyin Paşa, cesur ve yetenekli bir subay olmasına rağmen yeni yöntemleri tam olarak benimseyemiyordu. Bu nedenle II. Mahmud, 1801'de Mısır'da İngiliz ve Fransız kuvvetlerini görüp modernleşmeyi benimseyen ve kaptan-ı derya olduğu zamanda donanmanın modernleşmesi ile ilgilenen Mehmet Hüsrev Paşa'yı bu göreve layık görmüştür.¹⁴³ II. Mahmud,

¹³⁹ Muzaffer Öz, "Yeniçeri Ocağının Lağvından Sonra Osmanlı Ordusundaki Gelişmeler", *Askeri Tarih Bülteni*, Sayı 29, Ankara, 1990, s. 14.

¹⁴⁰ II. Mahmud, ordusunun hizmetinde bulunmak üzere Mehmed Ali Paşa'dan 12 subay talep etmiştir. Fakat, Mısır Valisi subayların henüz eğitim döneminde olduklarını ve kendisine verebileceği tecrübeli kumandanların olmadığını bildirerek Mahmud'un bu isteğine olumsuz cevap vermiştir. (Bkz. "Avigdor Levi, "The Officer Corps in Sultan Mahmud II's New Ottoman Army 1826-1839", *International Journal Of Middle East Studies*, Vol.2., No.1., Jan. 1971, p. 22.)

¹⁴¹ Tuncer Baykara, "Osmanlı Reformunun İlk Zamanları: Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması ve İlk Tatbikat", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt.X, İzmir, 1995, s. 5.

¹⁴² Shaw, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁴³ Shaw, *a.g.e.*, s. 51.

Mansure ordusunun asker alımında veya subayların atanmasında, yetenek ve kıdem prensiplerinin uygulanmasını teşvik etmiş, fakat ordunun düzenli bir askeri eğitimden yoksun olmasından dolayı profesyonellik için gerekli kaideler düzenlenememiştir. Bu nedenle, kıdem ve adam kayırmacılık gibi yöntemler askerlikte yükselmek için iki önemli belirleyici olarak geçirililiğini korumaya devam etmiştir.¹⁴⁴

II. Mahmud, 1838 yılından sonra özellikle askeri yüksek kurumlarında bazı değişikliklerin yapılması için çalışmalarda bulunmuştur. Hüsrev Paşa'nın Seraskerlik gücünü diğer birliklere yaymaya başlamasından sonra, II. Mahmud tarafından unvanı "Asakir-i Mansure-yi Muhammediye Seraskeri" ve "Dersaadet Muhafızı" olarak değiştirilmiştir. Böylece doğu ve batı cephelerinde ordu komutanlıklarına atanan diğer seraskerlerden ayrılmış, Mansure Ordusu komutanı ve diğer bütün orduların da baş nazırı olmuştur. Bir süre sonra da ordunun ismi Mansure'den "Asakir-i Muntazama"ya çevrilmiştir. Bununla birlikte askeri kurumlardaki reform hareketi kısmen tamamlanmış, Seraskerlik kurumu da bakanlıklardan biri olarak kabul edilmiş oluyordu. Ayrıca, başkomutan olarak serasker rütbece sadrazam ve şeyhülislam ile eşit konuma ulaşmıştı.¹⁴⁵

Ordu birlikleri bir süre sonra bir adım daha Avrupalılaştırılmış, batı model alınarak tabur teşkilatı kurulmuştur. Her tertip, 8'er bölüklü 3 taburdan meydana getirilmiştir. Tertipler sağ ve sol olmak üzere iki tabura ayrılmışlar, her taburun başına Ağa-yı Yemin (sağ kolağası), Ağa-yı Yesar (sol kolağası) rütbesinde birer subay getirilmiştir. Taburlar ise 6 bölüğe ayrılmıştır. Her bölüğün başına da bir yüzbaşı atanmıştır.¹⁴⁶ Hüsrev Paşa'nın enerjik yapısı ile birlikte Mansure ordusu ihtilal sonrası Fransız ordusu modelinde yenileştirilmiştir. Hüsrev Paşa'nın

¹⁴⁴ Levy, *a.g.m.*, s. 25.

¹⁴⁵ Shaw, *a.g.e.*, s. 71.

¹⁴⁶ Öz, *a.g.m.*, s. 14.

seraskerliği sırasında ordu nüfusu İstanbul'da 10 ve vilayetlerde 21 yeni tabur olmak üzere 27.000 askerden oluşmaktadır. Mansure ordusunun kurulmasıyla askerlik süresi 12 yıla çıkarılmıştır. 1833 senesinde İstanbul'da bulunan ve ordunun yeniden teşkilatlandırılmasında önemli katkılar sağlayan Helmut von Moltke, bu sürenin 15 yıla kadar uzatıldığından bahsetmektedir. 1886 yılında askerliğin 3 yıl ile sınırlandırılmasına kadar bu süre değişmeden kalmıştır.¹⁴⁷

Yeni orduda hizmet edecek olan askerlerin alımı genel olarak gönüllülük esasına dayanmıştır. Mansure ordusu, kısa zamanda yükselme imkanı vermesinin yanında sağladığı tatmin edici maaşlar nedeniyle askerliği çekici bir meslek haline getirmiştir. Özellikle ekonomik yönden sıkıntı yaşayan kesim ve işsizler için önemli bir fırsat olarak düşünülmüştür. Anadolu'da ise gerek Mansure ordusu gerek düzensiz birliklerin bulunduğu kıtalar için askere alma işlemleri vilayetlerde bulunan sancak beyleri, kadılar ve ayanlar¹⁴⁸ tarafından yürütülmüştür. 1841 itibariyle aktif olarak görev yapan düzenli ordunun nüfusu 91.187 kişiye ulaşmıştır. Yedek birliklerin oluşturduğu redif sınıfı ise 1830 yılında yaklaşık 50.000 asker çıkarmıştır. Asakir-i Mansure-i Muhammediye birlikleri, her ne kadar savaş alanında düşmanlarına karşı büyük başarılar elde edememiş olsa da, III. Selim'in başarıya ulaşamayan Nizam-ı Cedid ordusu ile karşılaştırıldığında daha üstün niteliklere sahip bir ordu görünümündedir.¹⁴⁹

II. Mahmud, Yeniçerileri ortadan kaldırdıktan sonra sarayda eğitim vermek üzere "*Enderun-i Hümayun Ağavâti*" olarak bilinen saray taburunu

¹⁴⁷ Zakia, *a.g.m.*, s. 252.

¹⁴⁸ II. Mahmud, taşradan asker alımlarını kolaylaştırmak için bölgenin ileri gelen ayanlarından faydalanmıştır. Sultan'ın buradaki en önemli düşüncesi ayanları bu şekilde kullanarak merkezi otoriteyi kontrol altına almaktır. Aynı şekilde redif teşkilatı için asker seçimi yapılırken ayanlardan faydalanmıştır. (Bkz, İnalçık, Quartet, *a.g.e.*, s. 770.-771.)

¹⁴⁹ Şimşek, *a.g.t.*, s. 38.

oluşturmuştur.¹⁵⁰ II. Mahmud, Avrupa hanedanlarında olduğu gibi seçkin bir muhafız sınıfının oluşmasını teşvik etmiştir. Bunun için uzun bir süredir saray ve çevresini korumakla yükümlü Bostancı birliklerini alıp yerine yeni subaylar ve erler ekleyerek “*Muallem Bostaniyan-ı Hassa*” (Hassa Birlikleri) ordusunu oluşturmuştur.¹⁵¹ Kısaca Hassa ordusu olarak bilinen bu birimde Sultan himayesindeki genç köleler ve devlet ileri gelenlerinin oğulları bulunmaktaydı. Hassa ordusunun kurulmasıyla, Üsküdar ve İstanbul’da “Hassa” ve “Mansure” adıyla iki alay oluşturulmuştu ve her iki alayın başına birer “Ferik” (Tümgeneral) atanmıştı. 1832’de ise Hassa ve Mansure Ferikliği, Müşirliğe (Maraşelliğe) yükseltilmiştir.¹⁵² Hassa Taburu, bir anlamda Osmanlı’da subay eğitiminin verildiği ilk yerdir. Ayrıca, saraydaki eğitim sisteminin düzenlenmesi için ilk adımın atılmasıdır. Saray taburunun özellikle hazırlanmış bir müfredatı veya eğitim programı bulunmamaktaydı. Sadece olağan askeri talimlerin yaptırılması amacı güdülmüyordu. Tabur öğrencileri eğitimlerini genellikle Sultan’ın veya onun yardımcılarının kişisel yargılarına göre bitiriyorlardı. Fakat, bu askerler en iyi uzmanlar tarafından yetiştirilmekteydiler.¹⁵³

II.1.2.2. Askeri Eğitim ve Yabancı Eğitimler

Ordunun subay ihtiyacının yeterince karşılanamaması II. Mahmud’u askeri eğitim alanında köklü reformlar yapmaya yöneltmiştir. Bu alanda batıdakilere eşit düzeyde okulların açıldığı görülmektedir. 1834 yılı modern anlamda ilk askeri okulların kurulmasına yönelik adımların atıldığı bir dönem olmuştur. Daha önce Bonneval gözetiminde kurulan Hendesehane, ilk önce III. Selim ve daha sonra II.

¹⁵⁰ Levy, *a.g.m.*, s. 27.

¹⁵¹ Shaw, *a.g.e.*, s. 52.

¹⁵² Cemal Özkan, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Ordu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 5., İletişim Yayınları, İstanbul, s. 1261.

¹⁵³ Levy, *a.g.m.*, s. 31.

Mahmud'un çabaları ile geliştirilmiştir. Bu dönemde Mühendishane, yüksek riyaziye öğreten tek kurum olma özelliğini taşımaktaydı. Askerler arasında yüksek riyaziye öğrenenlere “erkan-ı harb” denilmekteydi ve ilk Mühendishane mezunları da Mansure ordusunda erkan-ı harb adı altında görevlendirildiler.¹⁵⁴ 1834'de ise Mekteb-i Ulum-i Harbiye kurulmuştur.¹⁵⁵ Harbiye Mektebi açıldığı zaman gerek bu okula gerekse Mühendishane'ye öğretmen ve fabrikalara mühendis yetiştirilmek üzere Mühendishane öğretmenlerinden 2 subay ile 10 öğrenci İngiltere'ye gönderilmiştir. Yurtdışına gönderilen bu öğrenciler, öğrenimlerini tamamladıktan sonra tekrar ülkelerine dönüp öğrendiklerini tatbik etmişlerdir. Bu öğrencilerden önemli ölçüde yararlanıldığı görülmüştür. Bunun üzerine 1846, 1850, 1854 ve 1855 yıllarında Avrupa'nın çeşitli merkezlerine tekrar bir çok subay gönderilmiştir. Bunlar arasında riyaziyeciler ve sanatçıların olması da dikkat çekicidir.¹⁵⁶

Harbiye Mektebi'nin geliştirilmesi için Avrupa'ya öğrenci gönderilmesinin yanı sıra Avrupa'dan eğitmen getirilmesi için de gerekli çalışmalar yapılmıştır. Dönemin siyasi konjoktürü gereği Fransa'dan uzmanların getirildiği ve ders programlarında Fransızca'nın zorunlu ders olarak okutulduğu görülmektedir.

Tophane'de bulunan Topçu Mekteb-i Harbiye'sinde, Prusyalı subay Von Kuczkowski'nin önemli reform çalışmaları olmuştur.¹⁵⁷ Yabancı danışmanların büyük bir kısmı Osmanlı subaylarının kişisel eğilimleri ve istekleri üzerine ülkeye gelmişlerdir. Hassa Muhafızları Komutanı olarak St. Petersburg'a özel bir görevle giden Ahmet Fevzi Paşa'nın ülkeye dönerken Rus subayları getirdiği, Serasker Hüsrev Paşa'nın ise İstanbul'daki Mansure Piyade Birliği'nin başına eğitim için Rus

¹⁵⁴ Ergin, *a.g.e.*, s. 329.

¹⁵⁵ Levy, *a.g.m.*, s. 33.

¹⁵⁶ Ergin, *a.g.e.*, s. 332.

¹⁵⁷ Ergin, *a.g.e.*, s. 364.

Teğmen Cavaloff'u getirdiği bilinmektedir. 1833-1839 yılları arasında ise ülkede Prusyalı subayların etkinlik kazandığı görülmektedir. Bunlar arasında en faydalı olan subay uzun bir süre Osmanlı hizmetinde kaldıktan sonra Prusya'da önemli görevlere getirilen Helmuth Von Moltke'dir. Von Moltke, genel olarak teknik konuları ele almış, sınır bölgelerinin haritalarını çıkarmış ve istihkamlar için önerilerde bulunmuştur. Ayrıca, top imali yapan fabrikaların geliştirilmesinde, piyade ve süvari birliklerinde örnek tabur ve takımların yetiştirilmesinde yararlı görevlerde bulunmuştur.¹⁵⁸

Osmanlı hizmetinde bulunan yabancı subayların karşılaştığı en büyük problem, öğrencilerin ve askeriye ileri gelenlerinin yabancı uzmanlardan yararlanma konusunda gösterdikleri isteksizlik ve kafir olarak adlandırdıkları yabancı subaylardan eğitim almayı kabul etmeme yönündeki davranışlarından kaynaklanmıştır. Ayrıca, dil konusunda yaşanan anlaşmazlıklar önemli bir sorun teşkil etmiştir. Yabancı uzmanların Türkçe bilmemeleri, genellikle derslerin Fransızca olarak okutulmasını gerektirmiş, fakat öğrencilerin Fransızca'ya yeteri kadar hakim olmaması her iki taraf için büyük sorun oluşturmuştur.¹⁵⁹ Bunun için genellikle Türkçe ve Fransızca bilen Rum tercümanlardan yararlanılmıştır. Fakat, bu durum derslerin yeterince verimli geçmesine engel olmuştur.

II. Mahmud, eğitim alanında yaptığı reformları 1831 yılında kurduğu "*Takvimhâne*" veya "*Tabhâne*" adındaki matbaa ile pekiştirmiştir. Özellikle askeri okullarda okutulacak kitapların basılması için matbaadan bir hayli yararlanılmıştır. İlk basılan ders kitapları arasında Hekimbaşı Behçet Efendi'nin 1826'da açılan

¹⁵⁸ Shaw, *a.g.e.*, s. 77. Helmuth Von Moltke'nin Türkiye'de bulunduğu yıllarda yaptığı incelemeler, gözlemler ve yorumları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Helmuth Von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995.

¹⁵⁹ Ergin, *a.g.e.*, s. 367.

Tıbhane-i Amire’de okutulmak üzere basılan “Koleradan Sakınmak” adındaki risalesi bulunmaktadır. Ayrıca, Mühendishane öğretmenlerinden İshak Efendi’nin “Ulum-u Riyaziye” isimindeki dört ciltlik kitabı basılmıştır. İshak Hoca’nın kitapları, 167 sayfadan ibaret olup, grafik ve şekiller ile geliştirilmiştir. Bu özellikleri ile yazıldığı dönemde yer alan askeri eserlerin en önemlisi olarak değerlendirilmektedir.¹⁶⁰

Kurulduğu ilk dönemlerde Harbiye Mektebi bugünkü anlamda bir askeri okul olmaktan çok uzak bir görüntü sergilemiştir. Bir okul olarak değil bir tabur olarak düşünülmesi gerekmektedir. Tabur halinden çıkıp bir eğitim kurumu özelliğine kavuşması ancak 1837 yılında gerçekleşecektir. Dönemin en önemli yenilikleri Avrupa’ya öğrenci gönderilmesi, Arapça ve Farsça gibi Fransızca’nın da bir yabancı dil olarak yer alması ve Avrupa’dan eğitmen getirilmesi olmuştur. Ayrıca, yeni bir eğitim modeli ile birlikte Askeri Tıp Okulu açılmış, 1845’te ise Harbiye Mektebi’ne öğrenci yetiştirmek amacıyla Askeri İdadilerin kurulması kararlaştırılmıştır.¹⁶¹

II.1.2.3. Redif Örgütlenmesi

II. Mahmud’un hükümdarlığında askeri reform konusunda yapılan en önemli çalışmalardan birisi, 1833’den sonra gerçek bir askeri yedek milis kuvvetinin kurulmasıydı. Mahmud, “Redif” teşkilatı olarak bilinen bu kurumun halkın kendi güvenliğini sağlayacak bir örgüt olduğunu belirtmiştir. Anadolu’dan sağlanacak olan milis kuvvetlerinde yer alacak askerler, önceden saptanacak ve eğitilecekler, askerlik hizmetine uygun olanlar hizmete hazırlanacaklardı. Genel onay alındıktan sonra

¹⁶⁰ Ziya Şakir, *Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi*, Çeltüt Matbaası, İstanbul, 1957.

¹⁶¹ Kurtuluş Kayalı, “Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketi ve Ordu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 5. İletişim Yayınları, İstanbul, s. 1253.

“Redif Milis Yasası” 8 Temmuz 1834’te kabul edildi ve bütün eyaletlerde redif taburları oluşturuldu. Sonuç olarak 57.000 kişilik 40 tabur toplandı.

Redif erleri, 23 ila 32 yaş arasında bulunacaklardı. Askerlerin evlenmelerine izin verilmişti. Askerler yerel ayanların kontrolü altında bulunacaklardı. Fakat Redif Teşkilatı, II. Mahmud’un merkeziyetçi politikasına ve reformlarına zarar verir korkusuyla 1836’da yeni bir düzenlemeye tabi tutuldu. Böylece örgüt, ordu modeline göre yeniden teşkilatlandırıldı. Yeni düzenlemeye göre 800 subay ve erden oluşan taburlar, her vilayetin bir yerine üç tabur sağlaması ile birlikte 120 tabur ve 100.000 kişilik bir teşkilat modeli şeklinde tekrar yapılandı. Vilayet taburları, müşir rütbesi verilen Osmanlı devlet memurlarının başkanlığında bölgesel alaylar olarak düzenlendi. Böylece taşra ayanlarının redif teşkilatı üzerindeki kontrolü azaltılmaya çalışıldı. Bu durum, ayanların memnuniyetsizliğini ortaya çıkardı. Ayanların, hükümet ile yaptıkları çalışmayı sekteye uğratmaları sonucu asker alımında önemli derecede azalma meydana geldi ve asker kaçaklarında artış görüldü. Bu olumsuz gelişmelere rağmen, redif teşkilatı asker gücünün artmasına sebep olmuş ve gelecekte kurulacak olan eyalet ordularının temelini hazırlamıştır.¹⁶²

Redif Teşkilatı ile ilgili ilk önerilerin II. Mahmud’dan önce III. Selim zamanında devlet ileri gelenlerinden talep edilen layihalarda yer aldığı görülmektedir. Örneğin, Sadrazam Koca Yusuf Paşa, genel bir milis yedek sisteminin kurulması ile ilgili düşüncelerini risalesinde belirtmiştir.¹⁶³ Fakat, redif meselesinin çıkış noktası 1830 yılında Türkiye’ye gelen Von Moltke ile yapılan askeri görüşmeler sonucundan olmuştur.¹⁶⁴ Milis Yedek Kuvveti ile ilgili ilk düzenlemelerin Prusya ordusunda

¹⁶² Shaw, *a.g.e.*, s. 73-74.

¹⁶³ Şimşek, *a.g.t.*, s. 22.

¹⁶⁴ Gisela Haberer, *Die Aufstellung Von Redif Truppen in der Frühen Tanzimatzeit*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ludwig-Maximilians- Universität München, München, 1984, s. 59.

uygulanmış olduğu ve Avrupa'nın bu konuda Prusya sistemini model aldığı bilinmektedir. Von Moltke, anılarında söz konusu sistem ile ilgili şöyle söylemektedir; “ ...Serasker (Hüsrev Paşa), bana Prusya *Landwehr* (Redif Teşkilatı) sistemi hakkında birkaç soru sordu. Bunlardan kendisinin herhalde bu konuyla meşgul olduğu anlaşılıyordu. Bizim askeri teşkilatımızın mükemmelliğini övdü. Konuşma sırasında, kendisinde de bir tane bulunan harp oyunu bahis konusu oldu. Paşa bunun uygulanışını kendisine anlatabileceğimi öğrenince pek sevinmiş gibi göründü.”¹⁶⁵

Yerel Milis Teşkilatı'nın da kurulmasıyla ordunun çeşitli ihtiyaçları da açığa çıkmış oluyordu. Bu devirde Tophane top, havan topu, araba, mayın üretimi ve onarımı için başlıca kuruluş idi. Dolmabahçe'de ise tüfek, tabanca, süngü, balta, mızrak üreten modern bir silah fabrikası olan Tüfenkhane bulunuyordu. Fakat, kalite eksikliği ve yeterli mühendis yetiştirilememesi, Osmanlı Devleti'ni Avrupa'dan dışarıya bağımlı kılmaktaydı.¹⁶⁶

II. Mahmud dönemi askeri alanda köklü ve uzun süreli reformların gerçekleştirildiği bir dönemdir. II. Mahmud'u bu konuda kendisinden öncekilere göre daha şanslı kılan etkenler arasında yeni askeri liderlerin tamamen eski yönetici sınıfa entegre olması başta gelmektedir. Bu dahil olma, öncelikle II. Mahmud'un reformlarının kabul edilebilirliğini arttırmış ve sosyal tedirginliklerin oluşmasını engellemiştir. Diğer taraftan, bu süreç Mahmud döneminin zayıflıklarından biridir, çünkü geleneksel liderliğin modern olana çevrilmesi yeni bir elit sınıfının oluşturulmasından daha uzun bir zaman alacağından, uzun vadede eski elit sınıfın

¹⁶⁵ Moltke, *a.g.e.*, s. 17.

¹⁶⁶ Shaw, *a.g.e.*, s. 75.

korunması tercih edilmiştir.¹⁶⁷ Fakat, daha sonra eski sınıfın, batı tarzı sınıfa dönüştürülme çalışmaları sırasında Osmanlı askeri liderlerinin toplumun kültürüne derinden bağlı yerel kişilikler olması kaçınılmaz olacaktır. Buna rağmen, II. Mahmud'un askeri reformları ve bu dönemde yetişen subayları, Osmanlı askeri modernleşmesinin yapı taşları olarak hatırlanacaktır.

II.1.3. Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Askeri Düzenlemeler

Tanzimat Dönemi'ne kadar yapılan askeri reformlar, batının silah teknolojisindeki ve eğitim modellerindeki üstünlüğünün Osmanlılar tarafından kabul edildiğini göstermektedir. Dolayısıyla batı ile en yoğun etkileşim askerlik alanında yaşanmaya başlamıştır. Bununla birlikte Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve bu ocakla ilgili olan bütün düzenlemelere karşı açılan savaş, bu tarz bir kuruma alternatif olabilecek herhangi bir yapılanmaya da izin vermemeyi amaçlamıştır. Fakat, Osmanlı Devleti'nin askeri özelliği yanında sosyo-ekonomik hayatının da önemli bir parçasını oluşturan, en geleneksel ve en köklü kurumlarından birisi olan Yeniçeri Ocağı'nın tamamen silinmesi sanıldığı kadar kolay bir süreç olmamıştır. Yeniçerilik, kendisinden sonra gelen askeri teşkilatlar üzerinde gözle görülür etkiler bırakmıştır. II. Mahmud'un Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu, Nizam-ı Cedid ve Yeniçeri birlikleri gibi askerlik düzeninde ocak şeklinin dışına çıkamamıştır. Yapı ve kadro bakımından doğulu karakterini korumaya devam etmiş, diğer taraftan silah ve eğitim yöntemleri açısından da batılı bir ordu niteliğini taşımıştır. Yapılan köklü reformlara rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nda askerlik mesleği ortaçağ zihniyetini koruyarak, hayat boyu devam eden bir kariyer olarak algılanmaya devam etmiştir.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Levy, *a.g.m.*, s. 39.

¹⁶⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirler*, s. 178.

Halbuki Batının bundan yaklaşık bir yüzyıl önce askerlik alanında ciddi dönüşümler geçirdiğini görmekteyiz. Avrupa’da askerlik, bir kariyer hedefinden çok bir vatan görevi olarak algılanmaya başlanmıştı. Osmanlı Devleti’nin kurumlarını ve eğitim sistemini model olarak aldığı Prusya’da da “Büyük Genelkurmay” oluşturulmuştu. Şüphesiz bu sistemin oluşturulmasında devletten çok askeri şahsiyetlerin çabaları ön plandaydı. 1807’de Prusya’da ordunun yeniden örgütlenmesi için çalışan askerler, bir reform komisyonu oluşturarak ordudan işe yaramayan unsurları çıkarmaya başladılar ve örgütsel bir reform programı geliştirdiler. Bu programın öncelikli hedefi, uzun hizmet süreli profesyonel orduyu ortadan kaldırarak, herkesin yerine getireceği hizmet esasına dayalı daimi bir ordu kurmak oldu. Orduda soyluluk ve askeri okulların imtiyazları, şeref kırıcı cezalar kaldırıldı. Böylece ordu, kralın hizmetine değil ulusun hizmetine adanmış bir askeri teşkilat olarak benimsendi.¹⁶⁹ Osmanlı Devleti’nde ise henüz bu zihniyet gelişmemiş, askerliğin bir vatan ödevi olması gerektiği anlaşılmamıştı.

Tanzimat Fermanı’nda yer alan maddeler, her ne kadar daha önceki reform çalışmalarını hatırlatan vaatler içerse de ilk defa olarak Osmanlı uyrukları için haklar ve ödevler kabul etmiştir. Bu ödevler arasında askerlik hizmeti önemli bir yer tutmaktaydı. Askerlik hizmeti ile ilgili olan madde fermanda şu şekilde geçmekteydi.

“Askerlik maddesi önemli maddelerdendir. Vatanın korunması için ahalinin asker vermesi kutsal bir borçtur. Ancak şimdiye kadar olduğu gibi memleketin türlü bölgelerinin nüfusuna bakılmayarak, kimisinden kaldırabileceğinden fazla, kimisinden ise az asker istenmiştir ki, bu ise hem düzensizliğe sebep olmakta, hem de ziraat ve ticaret gibi işleri aksatmaktadır. Kaldı ki askerliğe gelenlerin, hayatlarının sonuna kadar askerlik yapmak zorunda olmaları, kendilerinde ruhi yorgunluk doğurmakta ve kendilerini ailesiz bırakmaktadır. Bu zararları önlemek için İmparatorluğun her bölgesinden gerektiği vakit

¹⁶⁹ Burhan Oğuz, *Yüzyıllar Boyunca Alman Gerçeği ve Türkler*, Can Matbaa, İstanbul, 1983, s. 43.

istenecek asker için bazı iyi usuller kabul edilmesi ve askerlik müddetinin dört- beş sene olarak bağlanması gereklidir.”¹⁷⁰

Görülüyor ki Tanzimatla birlikte bilinçlerde askerliğin bir vatan ödevi olarak yerleştirilmesi için ilk adım atılmıştı. Bunun için öncelikle, daha önceki dönemlerde kaba ve düzensiz bir şekilde süregelen askere alma sisteminin iyileştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, Tanzimat’la birlikte askerlik vergilerinde de önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemden önce cizye vergisi vererek askerlikten muaf tutulan gayrimüslimler ile askere gidecek durumda olmayan Müslüman tımar sahipleri askerlik yükümlülüklerini yerine getirmeyebiliyorlardı, fakat 1845 askere alma yasası ile bu yükümlülük Müslümanlar için nakte çevrildi (*bedel-i nakdi-i askeri*) ve bedelli askerlik başladı. Diğer taraftan gayrimüslimlerin, 1856 yılında ilan edilen Islah Fermanı’nın getirdiği eşitlik ile askerlik hizmetlerini yerine getirmeleri kararlaştırıldı. Bu durumun Müslüman ve gayrimüslimler arasında yarattığı hoşnutsuzluk, Müslüman olmayan tebaa için öngörülen askerlik vergisi (*bedel-i askeri*) ile çözülmeye çalışılmıştır.¹⁷¹ Bu uygulamanın tehlikelerine dikkat çeken Goltz Paşa, 8 Nisan 1896’da Berlin Tagblatt gazetesinde yayınlanan makalesinde şöyle söylemektedir;

“Teba-yı Hıristiyanenin silk-i askeriyyeye kul olmaması hatadır. Hıristiyandan asker alınmış olsa bir tarafda itaat ve inzibat-ı askeriye edyan-ı muhtelifeye mensub bulunanların beynlerini telif ve diğer taraftan memalik-i şahanenin emir müdafaası yalnız islama münhasır kalmış olur Hıristiyandan asker kayd olunmayınca her muharebe bir muharebe-yi diniye şeklini alır”¹⁷²

¹⁷⁰ Karal, *a.g.e.*, s. 179.

¹⁷¹ Shaw, *a.g.e.*, s. 135.

¹⁷² General von der Goliç canibinden devlet-i aliyyenin tensikat-ı askeriyesine dair irsal olunan mektubun hulasesi, BOA, (Hariciye Siyasi) HR.SYS, 36/69, 27 Mart 1312, (M.8 Nisan 1896).

Müslüman olmayanların kendi millet liderleri tarafından toplanan vergilerde baskı ve yolsuzluk iddiaları sonunda 1877’de kaza düzeyinde özel komisyonlar kurulmuş ve 1909’da askerlik vergileri ortadan kaldırılarak din ve millet ayrımı olmaksızın askerlik hizmeti tüm tebaa için zorunlu hale getirilmiştir.¹⁷³

Goltz Paşa, Balkan savaşları sonucunda Osmanlı ordusunun büyük bir yenilgiye uğramasının nedenlerinden birinin Hıristiyan tebaa için zorunlu olmayan askerlik hizmeti olduğunu öne sürmekteydi. Goltz’a göre Hıristiyan tebaa askere alınmalıydı, aksi takdirde sürekli devam eden savaşlar sonucunda Müslümanlar bir süre sonra azınlık durumuna gelebilirlerdi. 1909’da askerlik hizmetinin tüm tebaa için zorunlu hale getirilmesi konusunda ise Goltz, Hıristiyanların askerlik hizmetine yeni başladıklarını, dolayısıyla bu kişilerin savaş meydanlarına sevk edilip, Müslümanlarla yan yana silah altına alınmalarının çok gerekli olmadığını, zaten Hıristiyanların ordu nüfusunun yüzde onunu oluşturduğunu ve hizmetlerinin fazla bir önem teşkil etmediğini belirtmiştir.¹⁷⁴

Goltz Paşa’nın Hıristiyan tebaanın askerlik hizmeti ile ilgili çelişkili söylemlerde bulunduğu görülmektedir. 1896 yılında Osmanlı hizmetinden ayrıldıktan kısa bir süre sonra, Hıristiyan tebaanın askere alınmamasını bir dezavantaj, hatta dinler arası çıkabilecek muhtemel bir savaşın nedeni olarak görmekteyken¹⁷⁵, 1909 yılında ikinci kez davet edildiği Osmanlı hizmeti sırasında, askerliğin tüm tebaalar için zorunlu olacağını belirten kanunu eleştirmektedir.¹⁷⁶

Müslüman erkeklerin askerlik yükümlüklerini belirleyen maddeler, 1843’te çıkarılan Kur’a Nizamnamesi ile belirtilmiştir. 6 Eylül 1843’te çıkarılan

¹⁷³ Shaw, *a.g.e.*, s. 136.

¹⁷⁴ Von Der Goltz Paşa, *Genç Türkiye’nin Hezimet ve İhtilası*, Kader Matbaası, İstanbul, 1332, s. 20.

¹⁷⁵ BOA, HR.SYS. 36/39, Sayfa 7.

¹⁷⁶ Von Der Goltz Paşa, *a.g.e.*, s. 20.

kanuna göre nizami askerlik süresi beş yıllla sınırlandırılmıştır. Askerlik süresinin sınırlandırılmasına ilişkin düşüncelerin Tanzimat'tan önce de ortaya atıldığı görülmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Dar-ı Şura-yı Askeri, 1838'de askerlik süresinin beş yıldan fazla olmaması gerektiğini savunmuştur.¹⁷⁷ Fakat, 1843 kanunu ile askerlik hizmetinin süresi resmiyet kazanıyordu. 1843 kanunnamesi ile reformlara ilişkin kılavuzlar hazırlanmaya başlanmış, tam anlamıyla askere alma sistemi 1846'da tamamlanmıştır. Reform programı 3 bölüm ve 63 maddeden oluşuyordu. Düzenli ordu olan Asakir-i Nizamiye-i Şahane¹⁷⁸ için askerlik süresinin beş yıl olarak geçtiği programda nizami askerlik sürelerini bitirenlerin redif sınıfında hizmet göreceklərini belirten bir başka madde yer almaktaydı. Redif birliklerine mensup olanlar, her sene bir ay süre ve nöbetle bağılı oldukları kazaların merkezlerine çağrılacaklar ve orda talim göreceklərdi. Her sene mart ayının birinci günü nizamiye askerleri, her ordunun beşte biri nispetinde yenileneceklerdi. Terhis edilecek olan askerlerin isimleri, hazırlanacak olan cetvellerde belirtilecek ve bu askerlerin yerini dolduracak olan kişiler nizamiye askerine alındıktan sonra, terhis işlemi gerçekleştirilecekti.¹⁷⁹ 1843 düzenlemesi ile altyapısı hazırlanan askerlik hizmeti ile ilgili yöntemler ve kur'a usulünün kabulü, 1847 yılında gerçekleşmiştir.

Tanzimat'ın ordu düzenlemelerinde meydana getirdiği bir diğər yenilik ise, Osmanlı askeri kuvvetlerinin ülkenin genişliğı ve coğrafi durumuna göre beş büyük kolorduya ayrılmasıdır.¹⁸⁰ 1841'de ilk kez eyalet komutanlıklarına bölünen orduların başına serasker atanmış ve ona bağılı bulunan müşirlerin komutayı devralmaları ile valilerin askeri kuvvetler üzerindeki denetimleri sona ermiştir.

¹⁷⁷ Şimşek, *a.g.t.*, s. 52.

¹⁷⁸ Tanzimat'la birlikte Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu, Asakir-i Nizamiye-i Şahane adını almıştır.

¹⁷⁹ Şakir, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁸⁰ Şakir, *a.g.e.*, s. 29.

Görevi, Güneybatı Anadolu’da düzen ve güvenliği sağlamak ve Tanzimat yasalarını uygulamak olan Hassa Ordusu I. Orduyu oluşturmuştur. II. Orduyu oluşturan Dersaadet Ordusu ise yeniden düzenlenip, kuzeybatı Anadolu ve Trakya’nın güvenliği ile görevlendirilmiştir. Bu ordunun merkezi Üsküdar’dır. İlk zamanlarda merkezi Manastır, daha sonra ise İşkodra olan III. Ordu ya da Rumeli Ordusu, Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’daki topraklarının güvenliğinden sorumlu olacaktır. IV. Ordu, Sivas’da konuşlanmış ve Doğu Anadolu’yu savunmakla görevlendirilmiştir. Arabistan ordusu adı verilen Beşinci Ordu ise Şam’da üslenmiş olup Suriye, Irak ve Arap Yarımadasını korumakla görevlendirilmiştir.¹⁸¹

1869’da 1843 askeri düzenlemesinin esaslarına dayanan yeni bir kanunla birlikte askeri merkezlerin sayısı yediye çıkarılmıştır. Ordu isimleri ve buldukları merkezler sırasıyla şu şekildedir; Hassa Ordusu (İstanbul), Tuna Ordusu (Şumnu), Rumeli Ordusu (Manastır), Anadolu Ordusu (Erzurum), Suriye Ordusu (Şam), Arabistan Ordusu (Bağdat) ve Yemen Ordusu (Yemen).¹⁸² 1869’da nizamiye birliklerinin toplam nüfusu yaklaşık 173.000 iken, II. Abdülhamid döneminde bu sayı 206.541’e çıkmıştır.¹⁸³

1843 düzenlemesi, ilk defa 1834’te “Redif-i Asakir-i Mansure-i Muhammediye”¹⁸⁴ adıyla kurulan redif birliklerinde bazı değişiklikler meydana

¹⁸¹ Shaw, *a.g.e.*, s. 119.

¹⁸² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1861-1876)*, Cilt VII., Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995, s. 188.

¹⁸³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdad Devirleri*, Cilt VIII., Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995, s. 357.

¹⁸⁴ Yeniçeri teşkilatının ortadan kaldırılmasıyla onun yerini alan Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusunun nüfusu özellikle o dönemlerde meydana gelen Rus ve Mehmed Ali Paşa’nın ordularına karşı koyacak kadar yeterli değildi. Kazalardan toplanan askerlerin büyük çoğunluğu yaşlı olup savaşacak güce sahip olmuyor, diğer kısmı ise silah kullanmasını bilmeyen gençlerden oluşuyordu. Bunun yanında ordu birliklerine alınacak olan askerlerin kışla ve karargahlarda uzun süre kalması maddi bakımdan devlete büyük bir yük oluyordu. Ayrıca, bu sırada askerler bütün bu hizmetleri sırasında kendi işleriyle ve özellikle ziraatla uğraşmadıklarından, ülkeye iktisadi anlamda geri kalmaktaydı. Bütün bu sebeplerden dolayı, talimli askeri el altında bulunduracak, hem de ziraatla uğraşanların işlerini aksatmayacak bir sistemin oluşturulması gerekiyordu. Böylece 8 Temmuz

getirmiştir. Yeni düzenlemeyle birlikte dört bölüme¹⁸⁵ ayrılan Osmanlı askeri kuvvetlerinin bir bölümü de ihtiyat kuvvetinden oluşturulmuştur. İhtiyaç dahilinde muvazzaf birlikler gibi kullanılmış olan redif birlikleri, yeni düzenlemeyle muvazzaf kuvvetlere nakledilmiş, beş yıl olarak kabul edilen aktif askeri hizmeti bitirenlerin, yedi yıl memleketlerinde redif olarak bulunmalarına karar verilmiştir. Böylece, ordu bölgeleri muvazzaf alayların adedi kadar redif bölgelerine ayrılmış ve her bölgede dört taburdan oluşan birer redif alayı oluşturulmuştur. 1848 yılında ise, redif birlikleri dört ordu merkezinde konuşlanmışlardır. Bunlar; Hassa Ordusu Redif Alayları, İstanbul Ordusu Redif Alayları, Rumeli Ordusu Redif Alayları ve Anadolu Ordusu Redif Alayları'dır. Böylece bir savaş sırasında orduda yer alacak olan redif alaylarının sayısı yaklaşık 139.000'i bulacaktır.¹⁸⁶

1869'ta yeniden yapılan reform programı redif teşkilatında yeni düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. Prusya'nın 1860 askeri düzenlemesinden etkilenecek yapılan bu yeni sistemde, Osmanlı kara kuvvetleri nizamiye, redif ve müstahfiz olmak üzere üçe ayrılmıştır.¹⁸⁷ Redif birlikleri iki kısma ayrılarak, birinci sınıf redif kuvvetleri ve ikinci sınıf redif kuvvetleri (*mukaddem ve tali*) şeklinde düzenlenmiştir. Prensip olarak kur'a usulüne dayanmaya devam eden askerlik hizmetinde gönüllü olarak bulunmak isteyenlerin de bedel karşılığında bu

1834'te Redif Nizamnamesi yürürlüğe girdi. Redif birlikleri sancaklardan toplancak ve subaylar dahil olmak üzere 1400 kişiden ibaret olacaktı. Redif askeri, haftada bir kaç gün boş zamanlarında ise hergün kendi köylerinde, arada bir de nahiyalar ve kazalarda gönderilecek eğitimci tarafından talim yaptırılacaktı. 1836'da yapılan ilk değişiklikle Yeni Redif Teşkilatı, Anadolu'da beş müşirliğin emrinde toplanmıştır. Bunlar; Hüdavendigâr Müşirliği, Konya Müşirliği, Ankara Müşirliği, Aydın Müşirliği ve Erzurum Müşirliği idi. Rumeli'de ise örnek olmak üzere Edirne Müşirliği kuruldu. (bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, "Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu Redif-i Asakir-i Mansure", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1982, s.s. 127-141)

¹⁸⁵ Bu düzenlemeye göre ordu, muvazzaf kuvvetler, yedek kuvvetler, yardımcı kuvvetler ve başıbozuk (milis) kuvvetlerden oluşacaktı. Bkz. Em.Kur.Alb.Naci Çakın, "Redif Teşkilatı", *Askeri Tarih Bülteni*, Cilt 14, Sayı 26, s. 35.

¹⁸⁶ Çakın, *a.g.m.*, s. 36.

¹⁸⁷ Fahri Çoker, "Tanzimat ve Ordudaki Yenilikler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 5., İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 1263.

hizmetlerini yerine getirmeleri için fırsat verilmiştir. ¹⁸⁸ Programa göre, altı sene olan nizamiye süresinin dört yılının silah altında, iki yılının da ihtiyat sınıfında geçirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu hizmetini nizamiye birliklerinde yapmak isteyenlerin süreleri ise redif birliklerinde geçirilmesi gereken zamandan düşürülmüştür. Redif sınıfında ise hizmetin altı yıl olması kararlaştırılmıştır. Bu süre, üçer yıllık iki bölüme ayrılmış, nizamiye ve ihtiyat sınıflarında hizmetlerini bitirenlere, kendisine kur'a isabet etmiş olmayanlara her yıl, bir ay çağrılacakları yerde askerlik yapma zorunluluğu getirilmiştir. Redif hizmetinden sonra askerler, 8 yıl boyunca müstahfiz sınıfında bulunurlar. Böylece askerlik süresi yirmi yıla çıkmıştır. Böylece ordunun kuvveti, 173.000 nizamiye askeri, 53.000 ihtiyat askeri, 182.000 redif askeri olmak üzere toplam 408.000 kişiye ulaşmıştır. ¹⁸⁹ Bu sırada Rusya ile savaş ihtimalinin ortaya çıkmasıyla, mevcut nizamiye ve redif taburlarının büyük bir savaşta yeterli olmayacağı düşünülmüş, bu amaçla, müstahfiz sınıfı kaldırılarak, bu sınıfa ait olan askerler redif sınıfına alınmışlardır. Müstahfiz sınıfına geçen redif kuvvetleri ise “redif-i sınıf-ı salis” olarak adlandırılmışlardır. ¹⁹⁰ 1869 düzenlemesiyle yedi eyalete ayrılan orduların her birinde redif teşkilatı kurulmuş, kuruluş şekli alay olarak belirlenmiştir. Her ordunun beş veya altı redif alayı bulundurulmasına karar verilmiştir. Orduların merkezlerinde konuşlanan redif kuvvetlerinin sayısı 70.000 ile 100.000 arasında değişmektedir. Böylece, II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde redif kuvvetlerinin toplamı yarım milyona yaklaşmıştır. ¹⁹¹

Askeri teşkilat ve teçhizat konusunda II. Abdülhamid döneminde Osmanlı hizmetinde bulunan Alman subaylarının ve bunlar arasında en etkili kişi olan Goltz

¹⁸⁸ Karal, *a.g.e.*, s. 187.

¹⁸⁹ Karal, *a.g.e.*, s. 188.

¹⁹⁰ Çakın, *a.g.m.*, s. 38.

¹⁹¹ Karal, *a.g.e.*, s. 357.

Paşa'nın askeri reform programı, 1883'den sonra orduda bir çok ıslahatı da beraberinde getirecektir. Redif birliklerinin 1913 yılında Liman von Sanders başkanlığındaki Alman Islahat Heyeti tarafından kaldırılmasına kadar Goltz Paşa'nın redif teşkilatı üzerindeki çalışmaları ve önerileri baz alınarak orduda büyük bir reform programı oluşturulacaktır. Prusya sisteminin önemli bir buluşu olarak kabul edilen redif teşkilatı, 1834 yılında Prusyalı bir subay olan Moltke tarafından önerilmiş, 1913'te ise yine bir Alman subayı olan Liman von Sanders tarafından kaldırılmıştır.

II.2. Alman Nüfuzunun Askeri Yönüyle Osmanlı Devleti'ne Girişi

II.2.1. II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı-Alman Yakınlaşması

Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerinde en fazla etkili olduğu askeri alan ve buna bağlı olarak Alman silah sanayisi ile yakın ilişkiler kurulmuştur. Özellikle II. Wilhelm döneminde yoğunlaşan Osmanlı-Alman askeri işbirliği, ilk sinyallerini daha önce de bahsedildiği üzere III. Selim zamanında Albay Von Goetze'nin Osmanlı hizmetine alınmasıyla vermiştir. Dönem itibariyle Fransızların tekelinde olan Osmanlı askeri reformu, Goetze'nin kısa sayılabilecek hizmetini çok iyi tahlil edememiştir. Daha sonra Bismarck döneminde kayda değer bir ilerleme gösteren işbirliği çalışmaları meyvesini II. Abdülhamid döneminde verecektir. II. Abdülhamid'in saltanatı süresince en önemli askeri etkileşim Almanya ile yaşanmış, ekonomik anlamda İngiliz ve Fransız üstünlüğü bu işbirliği çalışmalarını belirli zamanlarda aksatmış olsa da tamamen ortadan kaldıramamıştır. Bu dönemde Türkiye'ye gönderilen Alman reformcuları, gerçekte Abdülhamid dönemi diplomasisinin oyuncularını olmaktan öteye gidememişlerdir. Şekilsel bir modernleşme

görünümü bu dönemin en büyük özelliğidir. Fakat, Alman subayları idaresinde yetişen Osmanlı askerleri, II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra kendilerini göstereceklerdir. Askeri anlamda bakıldığında ise Abdülhamid döneminde Almanya'ya eğitim amacıyla gönderilen Osmanlı subaylarının döndükten sonra orduya yaptıkları katkılar önemlidir.

“İstibdat Dönemi” olarak anılan 1876-1908 yılları arasındaki süreçte Abdülhamid dış sorunların ağırlığı gerekçesi ile ülkede baskıcı bir rejim yürütmüştür. Amcası Abdülaziz'in ölümünden bir hayli etkilenmiş, kendisini Yıldız Sarayı'na hapsederek İstanbul'u, köşe bucak kontrol altına alan hafiyelerinin verdiği bilgiler doğrultusunda denetlemiştir.¹⁹² Bu tutumu saltanatı sırada İstanbul'da bulunan Alman subayları üzerinde büyük bir rahatsızlık yaratmıştır. Özellikle Goltz Paşa, Abdülhamid'in bu şüpheli tavrı ile hafiyelerinin yoğun gözetiminden dolayı bir çok kereler hizmetini yarıda kesmeyi düşünmüştür.

Abdülhamid dönemi tüm yanları ile modern totaliter devletin özelliklerini yansıtır. Ülkede merkeziyetçilik ilkesi hakimdir, düşünce özgürlüğü söz konusu bile değildir, sansür had safhadadır, muhalif gruplar sürgün edilmektedir ve ülke içinde uzman casuslar kol gezmektedir. Buna rağmen, sistematik bir ilerleme de söz konusu olmuştur. Eğitim ve askeri alanda önemli gelişmeler gözlenmiştir. Özellikle orduda modernleşme, bu dönemde izlenen merkezileşme ve Panislamizm politikalarının aracı olabilecek büyük bir ideal olarak düşünülmüştür.¹⁹³

Abdülhamid, 1877-78 Osmanlı-Rus savaşının sonunda ciddi bir bozguna uğrayan ve daha sonra Berlin Kongresi'nde topraklarının büyük bir kısmını kaybeden Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri teşkilatında sistemli bir reform çalışmasının

¹⁹² Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 477.

¹⁹³ Mervin Albert Griffiths, *The Reorganization of The Otoman Army Under Abdülhamid II 1880-1897*, (Basılmamış Doktora Tezi), Univ. Of California, Los Angeles, 1966, s.1.

yapılması gerektiğine inanıyordu. Dönemin siyasi konjektörü ve dış politikada meydana gelen radikal değişimler Osmanlı İmparatorluğu'nu siyasette yalnız bırakmıştı. Dolayısıyla Abdülhamid, o zamana kadar izlenen diplomasiyi olduğu gibi sürdürmeyi, sadece İngiliz ve Fransız politikalarına bağlı kalmayı reddediyordu. Bunun üzerine Osmanlı İmparatorluğu dış politikada güvenebileceği yeni bir alternatif arayışına girdi ve 1870 yılında Fransa'ya karşı büyük bir zafer kazanmış olan Almanya'ya yöneldi.¹⁹⁴ Bu yönelişin alt yapısını 19. yüzyıla damgasını vuran Doğu Sorunu ile Bismarck Almanya'sının 1882'den sonra doğu politikasında hissedilen yumuşama oluşturmuşsa da Abdülhamid'in Almanya'ya karşı beslediği dostluk duyguları ile şahsi politikası Osmanlı-Alman yaklaşmasını teşvik etmiştir. Bu yakınlaşmada Abdülhamid ve Bismarck siyasetinin benzerlikleri önemli rol oynar. Bismarck rejimi "Bonopartist bir diktatörlük" olarak sınıflandırılmaktadır. Bu rejim geleneksel, istikrarsız sosyal ve politik bir yapıyı kapsamakta olup, sosyal ve politik değişimlerin kuvvetli etkisiyle tehdit altında bulunur.¹⁹⁵ Abdülhamid'in istibdad döneminin de söz konusu tehditlerin etkisinde olduğu açıktır. Bismarck, dikkatleri anayasal politikadan ekonomik politikaya, içeride serbestlikten dışarıda elde edilecek başarılarla çekerek istikrarı sağlayabileceğini düşünmüştür.¹⁹⁶

II. Abdülhamid ise dışarıda elde edilecek başarıların ancak askeri başarılar olduğunu savunarak, askeri teknolojinin transferi için hiçbir masraftan kaçınmamıştır. Abdülhamid'e göre ordunun en mükemmel askeri teçhizat ile donatılması Avrupa ve Balkanlar'daki çatışmalarda Osmanlı İmparatorluğu'na üstünlük kazandıracak ve bu şekilde toprak kayıpları azalacaktır. Bu bağlamda, askeri eğitim için Almanya'dan

¹⁹⁴ Odile Moreau, Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Askeri Misyonları, *Osmanlı*, Cilt 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.335.

¹⁹⁵ Wehler, *a.g.m.*, s. 122.

¹⁹⁶ Wehler, *a.g.m.*, s. 123.

gelen subaylar da geleceğin en mükemmel Osmanlı askerlerini yetiştireceklerdir. Fakat, tüm bu düşünceler Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecine girmesine engel olamamıştır. Bunun altında yatan nedenler, alt yapının bu tarz bir modernleşmeye izin verecek seviyede olmaması, reform hareketlerinin savaşlar ve iç çatışmalar nedeniyle sürekli sekteye uğraması ve Abdülhamid'in siyasi ideolojilere meydan vermemek için despot bir yönetim biçimi benimsemiş olmasıdır. Ekonomik geri kalmışlığın da bu çalışmaların başarısızlığında büyük bir etkisi vardır. Bu anlamda Abdülhamid, Bismarck kadar şanslı değildir. Çünkü Bismarck Almanyası'nda muhafazakar bir politika izlenmesine rağmen, ekonomik anlamda açık bir politikaya izin verecek iktisadi dinamikler devlet içinde çoktan olgunlaşmaya başlamıştır.

Abdülhamid ile Bismarck'ın diğer önemli benzerliği de her ikisinin dış siyasette arzuladığı barış ve denge ortamıdır. Abdülhamid'in denge siyaseti (*Muvazene Politikası*) ile Bismarck'ın statükocu politikası (*Peaceful Penetration*) birbiriyle bir hayli uyumaktadır. İmparatorluğun barış içinde yaşamasını sağlamak Abdülhamid'in dış politikasının temel özelliğini oluşturmaktadır. Bu sonuca ulaşabilmek için diplomaside hiçbir devlete bağlı kalmamak prensibini benimsemiştir.¹⁹⁷ Bu dönemde batı ile ilişkilerde Alman dostluğu üstünlük kazanmışsa da, olayların gidişine göre diğer devletler ile de ilişkiler devam ettirilmiştir.¹⁹⁸ Bismarck ise mümkün olduğunca Doğu Sorunu'na bulaşmamaya

¹⁹⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, Cilt 8, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s. 184.

¹⁹⁸ Askeri gözlemlerde bulunmak üzere Viyana'da bulunan Erkan-ı Harbiye Umumi Reisi'nin 18 Ekim 1885'de İstanbul'a gönderdiği bir belgeye göre İngiltere, İtalya ve Avusturya arasında bir ittifak antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma, Rusya'nın Bulgaristan üzerindeki emellerine sed çekmek amacı ile hazırlanmıştır. Osmanlı subayı, bu ittifakın Osmanlı Devleti için faydalı olabileceğine inanmaktadır. Ayrıca, mektubunda Viyana'da üst düzey askeri yetkililer ile görüşüğünü ve bu görüşme sonucunda Avusturya'nın basında çıkan haberlerin aksine Yeni Pazar'ı zapt ederek Selanik'e kadar ilerleyeceği söylentilerinin doğru olmadığını, bu haberlerin Osmanlı Devleti'nin düşmanları

çalışmıştır. 1888'de II. Wilhelm'in Alman İmparatoru olması ile birlikte Osmanlı Devleti'nde yoğunlaşan Alman girişimleri Yakın Doğu'da aktif bir Alman politikasını oluşturmuştur. II. Wilhelm döneminin ilk şansölyesi olarak eski görevine devam eden Bismarck, Alman İmparatoru'nun dünya politikasını benimsememektedir. Hatta, Alman İmparatoru'nun İstanbul ziyareti ile ilgili olarak 1889 Kasım'ında Rus çarına gönderdiği bir memorandumda İmparatorun Ortadoğu'ya yaptığı ziyaretin tamamen keyfi olduğunu, Almanya'nın Karadeniz ve Akdeniz de siyasi herhangi bir çıkarının olmadığını, Türkiye'nin Almanya ile üçlü ittifak sistemine alınmasının imkansız olduğunu çünkü Alman halkının bir tehlike sırasında sırf Bağdat'ın geleceği için Rusya ile karşı karşıya gelmek istemediğini belirtmiştir.¹⁹⁹ Bismarck'ın bu düşünceleri çekinceli de olsa ihtiyatlı bir Alman-Osmanlı yakınlaşmasını meydana getirecektir.

II. Abdülhamid'in Almanya karşısında görünen davetkâr eğilimi gerçekte Almanya'nın Avrupa dengesinde uyumun bozulmasına karşı duran siyasetine bağlıdır. Abdülhamid, akıllı bir diplomat olduğunu düşündüğü Bismarck ile sürdürdüğü özel yazışmalarda İngiltere'nin doğu siyasetinden çekindiğini, dolayısıyla ihtiyatlı bir Alman dostluğunu tercih ettiğini belirtmektedir. Bu yakınlaşmanın tek taraftarı kuşkusuz Abdülhamid değildir. Devlet içinde Almanya âdeti bir bir kurtarıcı olarak düşünülmektedir. Özellikle Abdülhamid rejiminden zarar gören İttihad ve

tarafından ortaya atıldığını yazmıştır. Buna göre Avusturya'nın Balkanlarda herhangi bir istila amacının olmadığını, asıl bu tarz bir düşüncenin Rusya'ya ait olduğunu belirtmektedir. Mektubunu sonlandırırken Osmanlı subayı, Avusturya'nın Avrupa'da güçlü bir devlet olduğunu eğer Avusturya ile ittifak sağlanır ve Karadeniz'de İngiltere'nin deniz gücüne dayanılırsa, Osmanlı Devleti'nin tüm düşmanlarına karşı başarı sağlayacağını söylemektedir. Bkz. BOA, Y.PRK.ASK, 40/36, 9 Muharrem Sene 1303, Sayfa 3 (M. 8 Ekim 1885). II. Abdülhamid, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Rusya'nın Boğazlarda hakimiyet kurmasına karşı bir siyaset izlediğini bildiği için Avusturya ile ilişkilerinde olumlu davranmıştır. Yine de bu konuda tedbiri elden bırakmamaya niyetli olmuştur. Avusturya'nın amacının Selanik'i almak olduğunu düşünmüş, fakat bunun gerçekleşmeyecek bir rüya olduğunu düşünmüştür. Bkz. Karal, *a.g.e.*, s. 185.

¹⁹⁹ Earle, *a.g.e.*, s. 42.

Terakki üyeleri bu yakınlaşmaya büyük önem vermişlerdir.²⁰⁰ Bismarck ve II. Abdülhamid'in ilk tohumlarını attığı bu yakınlaşma, en yoğun dönemini II. Meşrutiyet'in ilanından sonra önemli bir güce kavuşan İttihad ve Terakki zamanında ortaya koyacaktır.²⁰¹

II.2.2. Prusya Askeri Sistemi'ndeki Dönüşümler

Prusya askeri sisteminin mükemmel derecede teşkilatlanmış olması Abdülhamid'in Almanya'ya yönelmesinin önemli bir sebebidir. Fransız İhtilali ve I. Dünya Savaşı arasındaki dönemde Avrupa orduları ciddi değişimler geçirmişlerdi. Osmanlı İmparatorluğu, batılı güçlere olan coğrafi yakınlığı nedeniyle, bu dönüşümlerden ve bunların sonuçlarından fazlasıyla etkilenmiştir. Avrupa askeri sistemindeki değişimin ilk ve en önemli sonucu kitle ordularının ortaya çıkmasıdır.²⁰² Kitle orduları ile birlikte ordu birliklerinde bulunan asker sayısı artmıştır. Fakat, bu durum ekonomik anlamda devletlere ağır bir yük olmuş, bu yüzden “Yedek” (*Reserve*) sistemi vücuda getirilmiştir. Buna göre askere alma kanunu yeniden düzenlenmiş, 1813 düzenlemesiyle Prusya nüfusunun yaklaşık %6'sını oluşturan 300.000 bir kişilik ordu meydana getirilmiştir.²⁰³

Döneminin en büyük ordusu konumunda olan Prusya askeri birliklerinin geçirdiği reformlar, önceleri sadece askerlik kavramı ile sınırlı kalmış fakat daha

²⁰⁰ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 82.

²⁰¹ Von Der Goltz Paşa'nın öğrencileri olan Mahmud Şevket ve Ahmed İzzet Paşaların, II. Meşrutiyet sonrası askeriyede aldıkları önemli pozisyonlar sırasında başta Goltz Paşa olmak üzere diğer Alman subayları ve eğitimcilerin faaliyetlerini teşvik eden yaklaşımları, 1911 Trablusgarb Savaşı sırasında ve savaş sonrasında ordu birliklerinin başında birer Alman subayının bulunmasını sağlamıştır. Bu durum her ne kadar bazı Osmanlı askerleri tarafından hoş görülmemişse de Alman misyonun I. Dünya Savaşı arifesinde ordudaki güçlü etkisini göstermesi bakımından ilginçtir. Bkz. M.E.Yapp, “War, Technology, and Society in The Otoman Empire From the Reign of Abdülhamid II to 1913: Mahmud Şevket and The German Military Mission”, *War, Technology and Society in the Middle East*, Oxford University Pres, London, 1975.

²⁰² Griffiths, *a.g.t.*, s. 3.

²⁰³ Yapp, *a.g.e.*, s. 335.

sonra Almanya'nın toplumsal ve idari yapısı ile dış ilişkilerinde de etkili olmuştur. Prusya'da yeniden yapılanma dönemine damgasını vuran isimler arasında Stein, Scharnhorst,²⁰⁴Gneisenau,²⁰⁵ Boyen, Grolman, General Carl Von Clausewitz ve Schlieffen bulunmaktadır. Reformculara göre askeri yeniliklerin alt yapısını oluşturmak için öncelikle devlet mekanizması ve Prusya halkı arasındaki derin uçurumun kapatılması gerekmektedir. Bu amaca, 1813-1814 yılları arasında Napolyon'a karşı verilen başarılı bir mücadele ile ulaşılmıştır. Çünkü bu mücadele aynı zamanda Prusya halkı tarafından da desteklenmiştir. 1807-1815 yılları arasında Alman reformunun en etkili dönemi yaşanmıştır. Stein, Kasım 1807'de köleliği ortadan kaldıracak bir program üzerinde uzun süre çalışmış, 1808'de ise şehirlerdeki yerel hükümetlerin kaldırılması ve merkezi hükümetin kurulması ile milli ruh ile devlet makamları arasında bir harmoni yaratılması için çalışmalarda bulunmuştur. Bu çabaların sonucunda, subaylık mesleği orta sınıfın yetenekli gençleri için de mümkün hale getirilmiş, istihdam elde etmek için eğitimin nihai faktör olması konusunda çalışmalar yapılmıştır. Kişinin geçmişine bakılmaksızın herkese eşit görevler verilmiş, eşit haklar sağlanmıştır.²⁰⁶ Böylece Scharnhorst'un ideali olan ulus-ordu kavramının da temelleri atılmıştır.

Alman askeri reformcular arasında General Carl von Clausewitz'in önemli bir yeri bulunmaktadır. Clausewitz (1780-1831), dönemin önemli askeri

²⁰⁴ General Gerhard von Scharnhorst, 1755-1813 yılları arasında Alman askeri tarihinin en önemli reformcularından biri olarak bilinmektedir. Scharnhorst, büyük bir ısrarla ulusal milis kuvvetlerinin geliştirilmesi gerektiği üzerinde durmuş ve bir savaşın kazanılması için bu kuvvetlerin öneminin halk tarafından anlaşılması gerektiğini belirtmiştir. Scharnhorst'a göre ordu, tüm ulusun manevi ve fiziksel gücünün birleşiminden oluşmalıydı ki bu söylem o zamanki Prusya'da tamamen devrimci bir söylemdir. Bkz. Albert T. Lauterbach, "Militarism in The Western World: A Comparative Study", *Journal of the History of Ideas*, Cilt 5, Sayı 4, (Ekim 1944) ss. 451.

²⁰⁵ Gneisenau (1760-1831), eski daimi orduların askeri ruhu öldürdüğünü söylemektedir. Gneisenau, Fransız İhtilali'nin tüm Fransız kuvvetini ortaya koymasını bakımından etkileyici olduğunu belirtmiştir. Lauterbach, *a.g.m.*, s. 451.

²⁰⁶ Gordon A. Craig, *The Politics of Prussian Army 1640-1945*, Oxford University Press, Oxford, 1964, s. 38-41.

liderleri arasında bulunmasa da askerlik bilimi konusundaki yazıları Almanya’da büyük yankı uyandırmıştır. Clausewitz, Prusya ordusunda görev yaptığı dönemlerde Napolyon savaşlarında görev almış ve bir süre de savaş suçlusu olarak Fransa’da bulunmuştur. Fransa’da bulunduğu yıllarda Napolyon’un askeri düşüncelerini çok iyi tahlil etmiştir. Bir çok yazısında büyük fatih olarak değerlendirdiği Napolyon’un strateji ve organizasyon üzerindeki yeniliklerini hayranlıkla anlatmıştır. Clausewitz’e göre Prusya’nın Fransa gibi tüm ulusu savaşta kullanacak nüfusu ve yeterli askeri teçhizatı bulunmamaktadır. Ona göre, savaşın en önemli amacı, düşmanı savunmasız bırakmaktır ve bu sonuca ulaşabilmek için her duruma uygun olabilecek alternatif bir çok plan oluşturulmalıdır. Clausewitz’in söylemleri, savaş biliminde ordunun psikolojik gücünü ortaya çıkarmaktadır. Burada “Arzu” üzerinde sıkça durmakta ve “savaş, insanın zayıflığını önceden varsayarak, bunun üzerine gitmektir,”²⁰⁷ şeklinde bir savaş tanımı yapmaktadır.

1891-1913 yılları arasında meşhur Schlieffen Planı’nı uygulayan Count Alfred Von Schlieffen’in, Alman askeri reformcuları arasında saygın bir yeri bulunmaktadır. İlk reformcuların aksine tam bir ulus seferberliği değil, düşman kuvvetlerini kısa zamanda ve dönüşü olmayacak derecede parçalayacak vurgunlar kullanmayı önermiştir. Planında Almanya’nın Belçika ve Hollanda kanalıyla Fransa’yı işgal etmesini tavsiye etmiştir. Bu plan kısmen kendisinden sonra gelecekler tarafından uygulanmıştır. Schlieffen Planı’nın, 1940’da Hitler tarafından da örnek alındığı görülmektedir.²⁰⁸

Avrupa’da daimi ordu kavramından uzaklaşma eğilimi ilk kez Napolyon ile birlikte hissedilmiştir. Daimi ordudan ulus-orduya olan kaymaların Fransız

²⁰⁷ Lauterbach, *a.g.m.*, s. 452.

²⁰⁸ Lauterbach, *a.g.m.*, s. 453.

aydınlanma çağı yazarlarından Diderot, Voltaire, Turgot ve Rousseau tarafından da desteklendiği bilinmektedir. Napolyon, tüm ulusun savaş gayesi etrafında birleşmesi gerektiğini savunmuştur.²⁰⁹ Fransa'daki devrimin esas sahibi olarak kendini gören halk, devletin ordusunu düşman, kendisinin de içinde bulunduğu kitlesel orduyu kurtarıcı olarak benimsemiştir.²¹⁰ Fakat, bu durum 1815-1860 yılları arasında ekonomik olarak Avrupa devletlerine zarar vermeye başlamıştır. Ekonomik engellerin aşılmasında yaşanan zorluklar, Avrupa ülkelerini, asker ihtiyaçlarını karşılamak için kolonilere yöneltmiştir.²¹¹ Diğer taraftan, ulus-ordu kavramı liberaller ve muhafazakarlar arasında da bir takım anlaşmazlıklara sebep olmuştur. Liberaller, bu kavramı tüm ulusun silahlanması açısından önemli bir fırsat olarak görmekte iken, muhafazakar kısım ordunun siyasallaşması tehlikesi karşısında endişelenmiştir.

Devlet tarafından alınan tüm tedbirlere rağmen, Avrupa askeri sistemi siyasetten uzak kalamamıştır. Hatta, 1871'den sonra yurtdışı hizmetlerde bulunan subaylar, sivil bürokratlara ait olan dış müzakerelerde bulunmak ve siyasi konularda rapor hazırlamak üzere görevler almışlardır. Bu konuda en etkili kişi Alfred Graf von Waldersee'dir. Waldersee, Ocak 1871'de Alman askeri ataşesi olarak Paris'de görevlendirilmiştir. Yurtdışında görevlendirilen askeri ataşelerin birincil görevi, askeri bakış açısı ile doğru bilgi elde etmektir. Bu kişiler, hiçbir surette politik amaç gütmeyecekler ve politikaya müdahalede bulunmayacaklardır.²¹² Fakat, özellikle 1890'lardan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda görevlendirilen askeri ataşelerin bu

²⁰⁹ Lauterbach, *a.g.m.*, s. 449.

²¹⁰ Yapp, *a.g.e.*, s. 336.

²¹¹ Yapp, *a.g.e.*, s. 338.

²¹² Craig, *a.g.e.*, s. 256-258.

anlayışın aksine Osmanlı-Alman siyasi ilişkilerinde önemli rol oynadıkları ve hatta bu ilişkinin belirleyicileri oldukları bilinmektedir.

1860'lardan sonra askeri sanayi ve teknoloji Avrupa'da önemli bir gelişme göstermiştir. Ayrıca, ordunun seferberliği ve konuşlanmasındaki değişikliklerde telgraf, telefon ve demiryolu gibi teknolojik gelişmelerin de önemli bir katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Askeri sistemdeki modernizasyon ise, askeri fonksiyonların modifiye edilmesi ve daraltılmasından ibarettir. Yeni düzen, genellikle devletler arası savaşlarda veya askeri özelliği olmayan bazı sosyal olaylar ile iç çatışmalarda test edilmiştir.²¹³

Coğrafi yakınlıkların da etkisiyle Avrupa'nın askeri teknolojisini ve organizasyon şekillerini örnek alan Doğu devletleri, Batı için önemli bir Pazar alanı oluşturmuştur. Özellikle silah sanayisinin gelişmesiyle birlikte büyük silah fabrikaları bu bölgelere nüfuz etmeye başlamıştır. Şüphesiz Osmanlı İmparatorluğu silah fabrikalarının ilgisini çeken tek devlet değildir. 19. yüzyılda bağımsızlıklarını kazanmaya çalışan Balkan devletleri, Rusya ve Uzakdoğu'da önemli birer güç haline gelen Japonya ve Çin de ordularını batı modelinde geliştirmeye ve ihtiyaçlarını büyük silah fabrikalarının girişimleri ile karşılamaya başlamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun daha Bismarck zamanında Alman Krupp firmasına silah siparişi verdiği bilinmektedir. Bismarck'ın bu teklifin kabulüne onay vermesi, gerçekte Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya'ya karşı yeni silahlarla donatılması ve Alman uzmanlar tarafından eğitilecek olan Osmanlı birliklerinin bir Alman-Rus savaşında başarı kazanması amacıyla son derece uygun düşmektedir.²¹⁴ 19. yüzyıl Avrupa'sı silah fabrikaları ve bunları destekleyen Avrupa hükümetleri arasındaki çetin

²¹³ Yapp, *a.g.e.*, s. 343.

²¹⁴ Rathman, *a.g.e.*, s. 27.

rekâbetlere sahne olmuştur. Neredeyse her sene askeri teknoloji kendini yenilemekte ve bilim adamları daha yeni, daha vurucu ve daha hızlı silahlar üzerinde çalışmaktaydılar. Bu yeniliklerin en önemli izleyicileri ve alıcılarının da az gelişmiş ülkeler olduğu görülmektedir. Avrupa’da sürekli gelişen askeri teknolojinin en büyük işlevini I. Dünya Savaşı sırasında gösterdiği ve Avrupa’nın uzun süre üzerinde çalıştığı silahlar ve saireyi bu savaşta test ettiği görülecektir.

II.2.3. Albay Von Kaehler Askeri Heyeti’nin Osmanlı İmparatorluğu’na Gelişi

İlk Alman askeri heyetinin Osmanlı İmparatorluğu’na geldiği 1882 yılına kadar, ülkede düzenli bir Prusya askeri yardımı söz konusu değildir. Bu tarihten önce İstanbul’da bulunan bir çok Prusyalı subay, Osmanlı ordusunda gayriresmi olarak görev yapmaktaydılar. Subaylar, Prusya askeri birliklerindeki görevlerinden istifa ederek, tamamen kendi şahsi kararları neticesinde Osmanlı birliklerine katılmışlardır. Genellikle maceraperest bir kişiliğe sahip olan bu askerlerin bazıları, sivri çıkışları veya Prusya askeri kurumlarındaki yoğun rekabet nedeniyle doğu ülkelerine gelmekteydiler. II. Mahmut zamanında Osmanlı hizmetinde bulunan Mareşal Helmuth von Moltke’nin Prusya hizmetine geri dönmesinden sonra, Albay Kaehler’in İstanbul’a gelişine kadar 1838- 1882 yılları arasında Osmanlı ordusunda etkili bir Alman askeri misyonu mevcut değildir. Bu iki heyet arasındaki dönemde İstanbul’da bulunmuş olan en önemli askeri danışman Üsteğmen von Kuczkowski olup, kendisi “Muhlis Paşa” adıyla da bilinmektedir. Von Kuczkowski, Osmanlı ordusunda tümgeneralliğe kadar yükselmiş olup, Türk topçusunun yeniden

teşkilatlanması için çalışmıştır.²¹⁵ Bu dönemde Türkiye’de bulunan Prusyalı subaylar, Alman silah sanayiinin ülkeye girmesinde aracılık etmişlerdir. Osmanlı yetkililerin Alman silah fabrikalarına siparişler vermelerini sağlamak, subayların etkili olabildiği tek konu olmuştur. Bâbiali’nin 21 Temmuz 1873’de değeri bir milyon Osmanlı lirası tutarındaki yaklaşık 500 topu, Alman Krupp firmasına sipariş ettiği bilinmektedir. Ekim 1875 tarihli raporunda İngiliz Ataşesi, Türk topçusunun Krupp topları ile donatılmış olduğunu bildirmiştir.²¹⁶

1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonucunda Osmanlı ordusunun aldığı ağır yenilgiden sonra Osmanlı askeri birliklerinin tekrar bir reform programından geçmesi zorunluluğu II. Abdülhamid tarafından açıkça ortaya konuldu. II. Abdülhamid, bu programda görev alması için Almanya’dan bir askeri danışman heyetinin Türkiye’ye gelmesini istiyordu. Böylece, ilk adım 1880 yılı Mayıs ayının başında II. Abdülhamid’ten gelmiş oldu. Eski bir Fransız subayı olan askeri danışmanı Dreysee’den, birkaç Alman subayının gönderilmesini Alman Hükümeti’nden rica etmesini istedi. Dreysee, bunun için Alman Büyükelçisi Count von Hatzfeld’e başvurarak II. Abdülhamid’in isteğini ilettili.²¹⁷ Hatzfeld, Almanların güçlendirilmiş bir Osmanlı ordusunu Ruslara karşı kullanabileceklerini düşünüyor, Türkleri Almanlar için tehlikeli görmüyor ve hatta Türklerin düşmanlarının aynı zamanda kendilerinin de düşmanları olabileceğini düşünüyordu. Ayrıca, Hatzfeld, Alman askeri heyetinin Türkiye’ye gelmesiyle, Türk-Alman silah ticareti için elverişli bir

²¹⁵ Veli Yılmaz, *I. Dünya Harbinde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar*, Cem Ofset Matbaacılık, İstanbul, 1993, s. 35.

²¹⁶ 29.7.1873 tarihli rapor, Foreign Affairs Politics Archive, I.A.B.q.107, No.41 ve Public Record Office, Londra, WO 106-1’den aktaran Jehuda L. Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi, Türkiye’de Prusya-Alman Askeri Heyetleri 1835-1919*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s.22.

²¹⁷ Wallach, *a.g.e.*, s. 24.

pazarın da kurulabileceğini belirtiyordu.²¹⁸ Diğer taraftan Dreysee'nin II. Abdülhamid'in bu isteği karşısında fazla umutlu olmadığı görülmektedir.

Kuşkusuz, Bismarck'ın Doğu politikasında ihtiyatlı davranması ve Rusya ile Avusturya'nın bu istekten rahatsız olma ihtimali Fransız danışmanın konuya çekinceli yaklaşmasına neden olmuştur. Fakat, Bismarck'ın Şark politikasında daha yumuşak davranma taraftarı olduğu artık biliniyordu. Osmanlı padişahının bu isteği üzerine Bismarck, öncelikle konuyu Viyana'daki müttefiklerine danışmıştır. Avusturya komutanları ise Osmanlı ordusunun Almanlar tarafından eğitilmesinde bir sakınca görmediklerini, zaten ordunun da bu yardımla çok fazla kuvvetlenemeyeceğini bildirdikten sonra, subay heyetinin gönderilmesi ile ilgili hazırlıklara başlanmıştır.²¹⁹ Bismarck'ın konuyla ilgili olarak almak istediği diğer bir önlem de gönderilmesi planlanan subayların ve sivil uzmanların Alman devlet memurluğundan istifa ederek Osmanlı memuru olma koşulunu kabul etmelerini sağlamaktı. Fakat, 1882 yılında Albay von Kaehler yönetimindeki ilk Alman askeri heyetinin görevlendirilmesinde bu isteğe uyulmamıştır.²²⁰

Aldığı bütün önlemlere ve ihtiyatlı davranışlarına rağmen Bismarck'ın, bir zamanlar “Pommeranyalı bir askerin kemiklerine bile değmez” söylemi ile ortaya koyduğu kayıtsızlıktan önemli ölçüde sıyrılmış olduğu görülmektedir. 15 Temmuz 1880'de Prens Wilhelm'a gönderdiği bir mektupta Bismarck, şöyle demektedir: “Rusya'daki milliyetperverler, Panslavistler ve Alman aleyhtarları bize hücum edince, Devlet-i Aliyye'nin bekâsına ve kıymet-i askeriyesine lâkayd bulunamayız. Türkler bizim için hiçbir zaman tehlikeli olamazlar. Fakat bazı ahval mutasavvırdır

²¹⁸ Kemal Turan, *Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi*, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2000, s. 143.

²¹⁹ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 107.

²²⁰ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 87.

ki, onların düşmanları bizim de düşmanlarımız olabilirler.”²²¹ Almanya'nın Doğu politikasındaki değişim bu söylem ile açıkça ortaya çıkıyordu. Bu açıklama, içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya ve Fransa karşısında kuvvetlendirilmesi ve gerektiğinde bu devletlere karşı Almanya lehinde kullanılması düşüncesini barındırmaktaydı.²²²

1 Haziran 1880'de Bismarck'ın Alman İmparatoru'na padişahın isteğinin olumlu karşılanması gerektiğini bildirmesinden sonra 7 Haziran'da Hatzfeld'den II. Abdülhamid'in isteğini somutlaştıran bir telgraf gelmiştir. Buarada Padişah, üç yıl için bir kurmay, bir piyade, bir süvari ve bir topçu subayı ile bir yüksek idari memurun gönderilmesini rica etmekteydi. Taleplerin, daha sonra devam ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü, II. Abdülhamid, sonraki yazışmalarda talep ettiği askeri memurlara ek olarak bir jandarma subayı, Hariciye Nezareti için bir hukuk danışmanı, bir maliye memuru ve Gümrük Genel Müdürlüğü için de bir danışman talep ediyordu.²²³

Bismarck ve Alman İmparatoru için öncelikle halledilmesi gereken konular; subayların maddi olarak ne şekilde destekleneceği, askeri rütbelerinin ne olacağı ve Prusya hizmetine geri dönmek istediklerinde eski haklarını tekrar elde edip edemeyecekleri sorunuydu. Özellikle subayların Almanya'daki statülerini koruyup koruyamayacakları sorusu, sadece Alman ve Osmanlı yetkililer arasında değil İngiliz Avam Kamarası'nda da tartışmalara yol açmıştır. İngiliz Hükümeti, Osmanlı ve Alman askeri işbirliğini endişeyle karşılıyordu. Lord Granville ve Mr. Gladstone'a göre, söz konusu hazırlıklar ve Alman subaylarının Osmanlı ordusu hizmetinde

²²¹ Mahmut Muhtar, *Maziye Bir Nâzar*, İstanbul, 1341'den aktaran Kemal Beydilli, "II. Abdülhamid Devrinde Gelen İlk Alman Askeri Heyeti Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1979, s. 484.

²²² Beydilli, *a.g.m.*, s. 484.

²²³ Wallach, *a.g.e.*, s. 26.

çalışmaya başlamaları İngiltere'nin çıkarları ile tamamen ters düşmekteydi.²²⁴ Subayların Prusya ordusundaki hizmetleri ile ilgili olarak daha önceki tecrübelerinden örnekler veren Moltke, Prusyalı danışmanların Alman ordusu ile ilişkilerini kesmemelerini ve bunun Osmanlı ordusundan çok Almanya için faydalı olabileceğini belirtmiştir. Moltke'ye göre subaylar Osmanlı üniforması giyseler bile, Alman askeri olmaya devam edecekler ve Alman büyükelçiliğine bağlı olarak faaliyetlerini sürdürecektir.²²⁵ Bu sorun, gönderilecek olan subayların seçimi sırasında da gündeme gelmiştir. Alman Askeri Kabine Başkanı General Von Albedyll, subayların Prusya hizmetinden tamamen ayrılmak istemediklerini ancak Prusya ordusundan üç yıl için izinli sayılmaları hükmünün sözleşmede yazılması şartı ile Osmanlı hizmetine girmeyi kabul edeceklerini bildirmekteydi.²²⁶ Ayrıca, gönderilecek olan subayların rütbeleri, binbaşı ile albay arasında değişmeliydi. Kurmay subay ve üç sınıf subayı, Harbiye Nazırı da dahil olmak üzere yüksek rütbeli Türk subayları üzerinde gerekli otoriteyi kurabilmeleri açısından üstsubay rütbesinde olmalıydılar.²²⁷

Alman askeri heyetinin İstanbul'a gelmeden önce Osmanlı yetkilileri ile yapmak istediği sözleşme taslağında toplam 10 madde bulunmaktaydı. Birinci maddede, görev alacak olan subayların maaşları ve keşif gezileri dolayısıyla kendilerine verilecek olan harcırahlar ile ilgili düzenlemeler yer almaktaydı. Buna göre, heyet başkanı olan Albay von Kaehler, yiyecek ve erzak yardımı dışında aylık 30.000 Frank, beraberinde bulunanlar ise 23.000 Frank aylık maaş alacaklardı. Sözleşmenin ikinci maddesinde Alman askeri heyetinde yer alan subayların üç sene

²²⁴ Wallach, *a.g.e.*, s. 27.

²²⁵ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 108.

²²⁶ Wallach, *a.g.e.*, s. 28.

²²⁷ Wallach, *a.g.e.*, s. 29.

için Osmanlı ordusunda görev yapacakları belirtiliyordu. Üçüncü maddeye göre sözleşme, tarafların isteğine bağlı olarak yenilenebilecekti. Dördüncü maddede Alman subaylarının hizmetleri sırasında geçirebilecekleri iş kazaları veya ölümleri durumunda yapılacaklar ile ilgili hükümler yer almaktaydı. Bu maddeye göre, sözleşmede adı geçen subaylardan birisi hizmeti sırasında veya bu hizmeti dolayısıyla bir kaza geçirir ise devletin *Tekaüd-i Askeriyye Nizâmnâmesi'ne* göre rütbesi göz önünde bulundurularak kendisine devlet tarafından emekli maaşı bağlanacaktı.²²⁸ Bu maaş, söz konusu nizâmnâmeye göre, aylık maaşların bir buçuk katı olacaktı. Eğer subaylardan biri vefat ederse, subayın eşine, eşinin vefatı durumunda ise 21 yaşından küçük çocuklarına verilmek üzere belli bir maaş ayrılacaktı. Bu maaş, altın olarak Osmanlı Bankası tarafından ödenecek, subay veya ailesi ülkelerine dönseler bile devletin bağladığı maaştan yararlanabileceklerdi. Beşinci maddeye göre, subayların İstanbul'a seyahatleri sırasında yapacakları masraflar için bir aylık maaşlarının iki katı, görevlerinin bitimi ile ülkeden ayrılmaları sırasında bir aylık maaşlarının dört katı bir meblağ harcırah olarak verilecekti. Altıncı maddeye göre, Almanya'dan talep edilen Jandarma ve Bahriye Subayı ile Almanca dil eğitimi verecek bir subay ve Mekâtib-i Harbiye'nin İkinci Nazır-ı Umumisi olacak subayın tabi olacağı hükümler, askeri subaylarınkı ile aynı olacaktı. Yedinci maddede, Osmanlı hizmetinde görevlendirilecek olan sivil memurların maaşlarına dair hükümler yer almaktaydı. Sekizinci madde, subay veya sivil memurların Osmanlı devleti aleyhinde bulunacakları herhangi bir hareket söz konusu olduğunda sözleşmelerinin feshedileceğini ve hizmetten çıkarılacaklarını belirtmekteydi. Bunun bir devamı olarak nitelendirilebilecek dokuzuncu maddede ise subayların veya memurların bir

²²⁸ BOA, Y.PRK.ASK, 27/1, 22 Şaban Sene 1302, (M. 6 Haziran 1885), Sayfa 4.

cinayet olayına karışmaları durumunda, kendi ülkelerinin kanunlarına göre sorgulanacakları belirtilmekteydi. Son olarak, onuncu madde, subayların Osmanlı ordusundaki hizmetleri sırasında Osmanlı üniforması giyeceklerini belirtiyordu.²²⁹

II. Abdülhamid tarafından Almanya'dan talep edilen askeri ve sivil memurlar şunlardı; 1 Piyade Fermanlı Zâbiti, 1 Topçu Fermanlı Zâbiti, 1 Erkân-ı Harbiye Fermanlı Zâbiti, 1 Süvari Fermanlı Zâbiti, 1 Levâzım-ı Askeriye Fermanlı Zâbiti, 1 Jandarma Fermanlı Zâbiti, 1 Bahriye Fermanlı Zâbiti, Alman Lisanı Muallimi Fermanlı Zâbiti, 1 Mekâtib-i Askeriye İkinci Nazır-ı Umumisi, 1 Maliye Memuru, Bâb-ı Âli'de Hariciye Müsteşarı'nın hizmetinde bulunacak olan bir avukat ve Gümrük Nazırı'nın yardımcısı olmak üzere bir memur.²³⁰

İlk görüşmelerin başlamasından yaklaşık iki yıl sonra Kaehler Heyeti 11 Nisan 1882'de İstanbul'a gelmiştir. Yukarıda taslağı verilen sözleşme hükümlerinin kabul edilmesi ile birlikte Alman Genel Kurmayı tarafından önerilen ve I. Wilhelm tarafından onaylanan subayların isimleri şöyleydi; 6 No.'lu Silezya 2. Hassa alayı Komutanı Albay von Kaehler yüksek rütbeli kurmay subay olarak, 79 No'lu 3. Hannover Piyade Alayından Yüzbaşı Kamphövener Piyade subayı olarak, 4 No'lu 1. Silezya Dragon Alayından 3. Tümen Emir Subayı Süvari Yüzbaşısı von Hobe, süvari subayı olarak ve 2. Pomeranya Sahra Topçu Alayından Yüzbaşı Ristow, topçu subayı olarak uygun görülmüştü.²³¹ Heyet başkanı olarak 1882'de İstanbul'a gelen Kaehler, Mirliva rütbesi ile göreve başlamış ve aynı anda Prusya Ordusu'nda tümgeneralliğe terfi etmiştir. Osmanlı feriki yapıldıktan sonra von Kaehler Paşa, padişah yaverliğine atanmıştır. Gelişinden üç yıl sonra 1885'te öldüğünde Osmanlı müşiri idi.²³²

²²⁹ Beydilli, *a.g.m.*, s. 487.

²³⁰ Beydilli, *a.g.m.*, s. 488.

²³¹ Wallach, *a.g.e.*, s. 32.

²³² Ortaylı, *a.g.e.*, s. 108.

Kamphövner Paşa, 1882-1890 yılları arasında Osmanlı hizmetinde bulunmuş, Kaehler gibi Prusya Ordusu'nda tümgeneralliğe kadar yükselmiştir. Von Hobe, 1882-1896 yılları arasında Osmanlı ordusunda süvari ve istihkam tümenlerinde hizmet vermiştir. Topçu Yüzbaşı Ristow ise 1882 senesinde geldiği İstanbul'dan 1890'da ayrılmış, Osmanlı hizmetinde korgeneralliğe kadar yükselmiştir.²³³

Kaehler ve beraberindekiler, hizmetlerine başladıkları zaman daha önceki reform çalışmalarının geride karmakarışık bir Fransız ve Prusya karma kuruluşları bıraktığını, yapılan çalışmaların verimli sonuçlar vermediğini, dolayısıyla öncelikli işin bu karışıklığı düzene sokacak bir yapılanma oluşturmak olduğunu belirtmişlerdir. Heyetin üzerinde anlaştığı en önemli konu bir an önce savaşılabir bir ordu yaratmaktı. Subaylar, reform önerilerine esas teşkil edecek bilgileri edinmek için başkentin dışındaki kışla ve birlikleri denetledikten sonra buradaki görüntünün cesaret kırıcı olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü, yaptıkları araştırmalarda subay ve erlerin maaşlarının düzenli ödenmediğini, ordu birliklerine yeterli talim yaptırılmadığını fark etmişlerdi. Ayrıca, askerlerin yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarının karşılanamaması, ordunun savaş gücünü azaltacağından, askerlerin yaşına önem verilmesini vurgulamışlardır. Bu yüzden Kaehler, Osmanlı yetkililerin devamlı üzerinde durduğu askeri eğitim kurumlarındaki yenilik faaliyetlerinin ancak ordu birliklerinin temel ihtiyaçlarının düzene kavuşturulmasından sonra sağlanabileceğini savunmuştur.²³⁴

Alman Askeri Heyeti'nin ilk altı ayı Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu durumu ve bu durum içerisinde kendi işlevlerinin ne olması gerektiğini incelemekle geçmiştir. Daha sonra Kaehler, mevcut Osmanlı askeri düzenini baştan aşağı

²³³ Deutsche Offiziere in der Turkei (1756-1939 Yılları Arasında Türkiye'de Görev Yapan Alman Subayları). Genelkurmay ATASE Başkanlığı Kütüphanesi belgelerinden aktaran Yılmaz, *a.g.e.*, s. 39.

²³⁴ Wallach, *a.g.e.*, s. 34-36.

yenilemeyi amaçlayan bir reform planı oluşturmaya çalışmıştır.²³⁵ Bu planda genellikle, Prusya Ordusu'nun kurumları örnek alınmış, genel yükümlülük esası üzerine kurulacak modern bir ordunun teşkilat, eğitim ve savaş hazırlığı vurgulanmaya çalışılmıştır. Çok ayrıntılı olarak hazırlanan bu plana göre ordu, on iki kolordu ve altı süvari tümenine ayrılmaktaydı. Ülkenin çok geniş olması fakat nüfus yoğunluğunun az olması nedeniyle sadece nizamiye birliklerinden kurulu bir kolordunun toplanması güç olduğundan redif tümenlerinin de seferberlik sırasında ordu birliklerine dahil edilmesi düşünülmüştür.²³⁶ Silah altına alınacak olan asker sayısını arttırmak için askerlik görevini herkes için zorunlu kılmak, yürürlükte olan askerlikten muafiyetini, özellikle de askeri yükümlülükten kaçanların muafiyetini ortadan kaldırmak amaçlanmıştır. Bu durumu önlemek için İstanbul'da bir de askerlik yoklaması yapılmıştı.²³⁷

Kaehler'in raporunda üzerinde durduğu diğer bir konu da orduda bulunan alaylı ve eğitilmiş subaylar arasındaki bilgi ve talim eksikliğidir. Alaylı subaylar, savaş konusunda tecrübeli olup, ancak gereken askeri bilgiden yoksunlardır. Eğitilmiş subayların ise neredeyse hiç savaş tecrübesi yoktu.²³⁸

Kaehler ve heyet arkadaşlarının kaleme aldığı rapor, bizzat II. Abdülhamid tarafından incelenmiş ve kendisi rapor üzerine küçük notlar yazmıştır. Raporda aldığı notlardan, birkaç madde ile ilgili olarak ülkenin iç politik

²³⁵ Moreau, *a.g.m.*, s. 337.

²³⁶ Wallach, *a.g.e.*, s. 39.

²³⁷ Moreau, *a.g.m.*, s. 337.

²³⁸ 1883 yılında Kaehler'in gelişiyle birlikte Sultan Abdülhamid, Osmanlı ordusundan bazı subayları eğitim için Alman ordusuna gönderme niyetini açıklamış ve Bismarck'ın da uygun görmesiyle bir grup genç subay Berlin'e gönderilmiştir. Daha sonra bu bir gelenek haline almıştır. Almanya'ya eğitim için gönderilen Osmanlı subayları ile ilgili arşiv belgesine bakıldığında, bunların eğitilmiş subaylar olduğunu, hatta Mekteb-i Harbiye'de bir çok teknik ve teorik konularda eğitim verdiklerini, fakat neredeyse hiç birinin savaş tecrübesi olmadığını görmekteyiz. Bkz. BOA, Y.PRK.ASK. 19/61. Ba İrade-i Senniye-i Hazret-i Padişahi İkmal-i malumat-ı Askeriye Eylemek Üzere Almanya Devlet-i Fehimesi Nezinde Azam Buyrulacak Zabitanın Sicil-i Ahvallerini Mübeyyin Cetveli.

koşullarından doğan bazı kuşkulara kapıldığı belli olmaktadır. II. Abdülhamid'in tüm reform önerilerine şahsen hakim olmak istediği açıktır. Askeri reformların uygulanışını kontrol etmek amacıyla kurduğu Reorganizasyon Komisyonu, gerçekte karar verici bir nitelikte değil, daha çok göstermelik bir oluşumdur. Böylece, Sultan, ordu reformunun yönetimini en ince ayrıntılarına kadar elinde tutmak istemekteydi.²³⁹ Fakat, bu durum Wallach'a göre, önerilerin analiz edilmesini engelleyen büyük bir zaman kaybıydı ve Kaehler de bundan oldukça şikayetçiydi. Ayrıca Wallach, ordu içinde üst rütbelerde bulunan Osmanlı subaylarının Alman reformcularının önerileri karşısındaki isteksiz ve ilgisiz tutumlarının da işleri oldukça yavaşlattığını belirtmektedir. Alman Askeri Misyonu'na en çok şüpheyle bakan isimin 93 Harbi Plevne Kahramanı olarak tanınan Gazi Osman Paşa olduğu anlaşılmaktadır. Goltz Paşa, 20 Mart 1890'da Waldersee'ye yazdığı mektupta, Osman Paşa ile sürekli ihtilaf halinde bulduklarını, Goltz Paşa'nın II. Abdülhamid nezdinde büyük bir nüfuza sahip olduğunu, Paşa'nın bu nüfuzunu kırmaya çalıştıklarını, fakat başarılı olmadıklarını yazmaktadır.²⁴⁰

22 Mayıs 1885'te üç senelik sözleşmeleri son bulan Kaehler Heyeti, hizmet sürelerinin uzatılabilmesi için sözleşmede bazı değişikliklerin yapılması gerektiğini belirtiyorlardı. Kaehler'e göre, öncelikli değişiklik maaşlarda yapılmalıydı. Kaehler'in Osmanlı askeri yetkililerine sunduğu sözleşme taslağında, daha önce aylık 30.000 Frank olan maaşının 40.000 Frank'a çıkarılmasını, beraberinde bulunanların maaşlarının ise aylık 30.000 Frank olmasını talep etmekteydi. İkinci maddede, daha önce üç sene olan sözleşme süresi hükmü kaldırılmış, bu madde muğlak bırakılmıştır. Sözleşmenin yenilenmesi için de taraflar

²³⁹ Wallach, *a.g.e.*, s. 42.

²⁴⁰ BOA, (Yıldız Esas Evrakı), 8 Mart 1306 (M. 20 Mart 1890), Sayfa 13/2.

yerine Alman Devleti'nin isteğinin ön plana alınması önerilmekteydi. Eski sözleşmenin altıncı maddesinde yer alan ve Osmanlı Devleti'ne hakaret edilmesi halinde sözleşmelerin feshedileceğini belirten hüküm, taslak sözleşmede hiç geçmemektedir. Ayrıca Kaehler, sunduğu yeni taslağa, eski sözleşmenin üçüncü maddesinde geçmeyen üç fıkra daha eklemiştir. Birinci fıkraya göre, subaylar Prusya Ordusu'ndan mahrum oldukları emekli maaşlarını telafi edecek maddi desteğe ihtiyaç duymaktaydılar. Bunun için Kaehler Paşa kendisi için 1750, heyetteki diğer arkadaşları için kişi başı 1315 Osmanlı Lirası verilmesini talep ediyordu. Fakat, Osmanlı yetkililer, özellikle Kaehler Paşa'nın Almanya'da yaptığı 34 yıllık hizmetinin emekli maaşını almış olduğunu belirtmekteydiler. Osmanlı hizmetinde ise kaldığı üç yıl ve sözleşmenin uzatılmasıyla birlikte kalacağı diğer üç yıl için alacağı telafi niteliğindeki miktarın sadece 380 guruş olduğunu belirtmişlerdir. Osmanlı ordusunda feriklik rütbesi ile görev alan Kaehler Paşa ile Gazi Osman Paşa arasında imzalanan yeni sözleşme maddelerine bakıldığında, Kaehler'in tüm isteklerinin kabul edildiği görülmektedir.²⁴¹ Böylece II. Abdülhamid'in Alman Askeri Heyeti'ni maddi yönden hoş tutmaya çalışıp, reform önerilerini uygulamaya koyarken gösterdiği çekimserliği unutturmaya çalıştığı görülmektedir. Alman askeri heyeti ile Osmanlı yöneticileri arasındaki bu ilişkinin bir gelenek halini aldığı, Goltz Paşa'nın hizmeti sırasında da açıkça görülecektir.

²⁴¹ BOA., Y.PRK.ASK, 27/1, Sayfa 4, 22 Şaban Sene 1302, (M. 6 Haziran 1885), Sayfa, 1,2.

III.BÖLÜM: VON DER GOLTZ PAŞA VE MİSYONU

III.1. Biyografisi

Colmar Freiherr Von Der Goltz, 12 Ağustos 1843'te Doğu Prusya'da Labiau kasabası yakınlarında Bilkenfeld'de doğmuştur. Küçük yaşta babasını kaybettikten sonra Königsberg yakınlarında yaşamıştır. O dönemde Avrupa'da devam eden iç çekişmeler ve savaşlardan dolayı ailesinin maddi durumunun kötü olması, Goltz'un zor şartlar altında eğitimine devam etmesine neden olmuştur. Goltz Paşa, 1908'de II. Abdülhamid'e yazdığı teşekkür mektubunda hayat hikayesini ve hatıralarını kaleme aldığı eseri hakkında da bilgi vermektedir. Goltz, mektupta hayat hikayesi ile ilgili şunları söylemektedir;

“...Peder ve validem Almanya'nın pek müşkül bir zamanında yetişmişler ve bütün servetlerini elden çıkarmışlardı. Ben küçük yaşta iken pederim vefat etti. Fakir ve kimsesiz olan validemin elinde kaldım. Prusya kralı hazretlerinin lütf-ı mahsusuyla askeri mektebine yazıldım. Hiçbir hamiye servet-i zahire malik olmaksızın mücerred zat-ı hakimdariye karşı hiss-i şükran ve sadakat-i vazifeye dikkatli ve say ve gayretli rehber-i hareket ittihaz etmek sayesinde zabıt oldum. En büyük meratib-i askeriyyeye irtika ettim ve şimdi Almanya'da bir askerin vasıl olabileceği aksay-ı makamât olan ordu müfettişliğinde bulunuyorum...Bunu yalnız metbu-ı mukaddesine sadakat-ı vazifeye dikkat ve say ve gayretin insan için en kavi bir zahir olduğuna ve o sayede erişilmeyecek mertebe-i terakki bulunmadığına bir misal olmak üzere hikaye ediyorum...”²⁴²

1864'te Berlin Harp Akademisi'ne giren Goltz, bu sırada başlayan Avusturya Savaşı'na katılmış ve bu savaşta yaralanmıştır. Çatışma sırasında aldığı yara sonucu savaşa devam etmeme kararı almış ve öğrenimine devam etmek üzere Berlin'e dönmüştür. Eğitimini tamamladıktan sonra 26 Nisan 1861 senesinde 41

²⁴² BOA, YPRK.ASK 257/91, 31 Mayıs Sene 1324, (M. 13 Haziran 1908), Sayfa 2.

numaralı 5. Doğu Prusya Piyade Alayı'nda teğmen olarak ilk görevine başlamıştır.²⁴³ 1870 yılında başlayan Almanya-Fransa savaşından önce 27 yaşında olan Goltz, kurmay subay sıfatıyla 2. Ordu Karargahına tayin olmuştur. Burada bir çok önemli şahsiyetle birlikte çalışma fırsatı yakalamıştır. Albay V. Stiehle ve 1864-1866 seferlerinde Almanya Prensini karargahında görev yapmış olan Binbaşı Graf Haesler ile aynı ortamda bulunmuştur.²⁴⁴

1870 savaşından sonra 1871'de yüzbaşılığa, 1878'de ise binbaşılığa yükselen Goltz, 1883 senesine kadar Genelkurmay Karargahında şube müdürü ve Harp Akademisi'nde eğitmen olarak hizmet vermiştir. 15 Haziran 1883'te yarbay olmuş ve zamanın politik ve askeri gerekliliği üzerine kendisinin Türkiye'ye gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Öncelikle Osmanlı askeri okullarının yeniden teşkilatlandırılması konusunda çalışmalar yapması beklenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan Alman askeri misyonu başkanı General Kaehler'in 1885'te ölümü üzerine bu heyetin başına geçmiştir.²⁴⁵

13 yıl hizmette bulunduktan sonra Goltz Paşa, 1896'da Almanya'ya geri dönerek Alman ordusunda Tümen Komutanlığı, İstihkam ve Fenni Kıtalar ile Müstahkem Mevkiler Müfettişliği, Kolordu Komutanlığı ve Ordu Genel Müfettişliği görevlerinde bulunmuştur. Temmuz 1908'deki Jön Türk İhtilali'nden kısa bir süre sonra Goltz Paşa, eski öğrencileri olan Mahmud Şevket ve Ahmed İzzet Paşalar gibi Türk askeri çevrelerinin Osmanlı hizmetine tekrar dönmesi konusunda yaptıkları yoğun baskılar sonucu, 1909'da yarı zamanlı olarak Osmanlı ordusuna danışmanlık

²⁴³ Ramazan Çalık, "Colmar Freiherr Von Der Goltz (Paşa) ve Bazı Görüşleri", *Atatürk Araştırma Dergisi*, Sayı 12, Ankara, 1996, s. 766.

²⁴⁴ General von Mudro, "Goltz Paşa'nın Hatırası ve Hal Tercümesi", *168 Sayılı Ordu Dergisi Lahikası*, K. K. K. İstanbul Askerî Basımevi, 1953, s. 10.

²⁴⁵ İbrahim Ulus, "Colmar Freiherr Von Der Goltz'un Biyografisi", *Askeri Tarih Bülteni*, Cilt 11, Sayı 12, Ankara, 1986, s. 74.

yapmayı kabul etmiştir. Goltz, kesin olarak Osmanlı hizmetine girmek istememiştir. Kendisinin danışmanlık hizmeti için önerdiği program, Temmuz ayında dört hafta, sonbahar veya kışın üç-dört ay Almanya hizmetinden izinli olarak ayrılıp İstanbul'a gelmeyi gerektirmiştir. Ekim 1909'dan Ocak 1910 ortalarına kadar devam eden yarı zamanlı danışmanlık hizmeti, sadece bir sene sürmüştür.²⁴⁶ Daha sonra Almanya'da feldmareşalliğe yükselen Goltz, 1913 senesinde kendi isteği ile aktif hizmetten geri çekilmiştir. I. Dünya Savaşı başladığı sırada 71 yaşında olan Goltz Paşa, savaşa faal olarak katılmak istemiş, fakat bu isteği kabul edilmemiştir.²⁴⁷ Goltz, 1914'te siyasi karışıklık içinde bulunan Belçika Genel Valiliği'ne atanmıştır. Bölgenin Alman çıkarları doğrultusunda korunmasını sağlamakla görevlendirilen Goltz ile Alman Başkomutanlığı arasında meydana gelen fikir ayrılıkları, generalin o sırada Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelen teklifi hiç düşünmeden kabul etmesine neden olmuştur.²⁴⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya yanında savaşa girmesi ile birlikte ülkenin içinde bulunduğu durumlar göz önüne alınarak İmparatorluk emrine tecrübeli ve yetenekli bir müşavirin verilmesi yararlı görülmüştür. Almanya'nın o dönemdeki İstanbul elçisi Freiherr Von Wagenheim'in çabaları sonucunda Goltz Paşa tekrar Osmanlı İmparatorluğu hizmetine alınmıştır. Bu dönemde ülkede bulunan Alman Askeri Heyeti'nin Başkanlığı görevini yürüten Liman Von Sanders, büyükelçi tarafından aşırı sinirli olması ve her şeyi kendi bakış açısından yargılamaya çalışması yüzünden pek hoş karşılanmıyordu. Wagenheim, bu yüzden Liman Von Sanders'in yerine daha uygun bir kişiyi düşünmüştür. Bu da Feldmarşel Von Der Goltz'dan başkası değildir. Bu sırada Belçika'da Alman Askeri Valilik görevini yürüten Goltz'a, Wagenheim tarafından teklif götürülmüş ve Goltz Paşa bu teklifi büyük bir

²⁴⁶ Wallach, *a.g.e.*, s. 82-86.

²⁴⁷ Ulus, *a.g.m.*, s. 75.

²⁴⁸ Mudro, *a.g.m.*, s. 31.

mutlulukla kabul etmiştir. 1914'te Sait Halim Paşa hükümetinde Harbiye Nazırı olan Tuğgeneral Enver Paşa, Liman Von Sanders'i Kafkasya cephesine kaydırarak, İstanbul genel karargahında "strateji danışmanı" olarak Goltz Paşa'yı kabul etmek istediğini bildirmiştir. Bunun üzerine Alman Kayserinin de onaylaması ile birlikte Goltz Paşa, 28 Kasım'da İstanbul'a hareket etmiştir.²⁴⁹ Goltz Paşa eşine yazdığı bir mektupta kendisine verilen bu görevle ilgili şöyle söylemektedir;

"Burada, nasılkı eski zamanda bütün mes'uliyeti Sultan Abdülhamid üzerine alıyordıyse, şimdi de Enver Paşa'dan başka hiç kimse isteyerek mes'uliyeti deruhte etmiyor.(...) Enver Paşa, kırk yaşına yaklaşmış olmak itibarıyla şüphesiz benden daha gençtir. Fakat talih bu bapta hükmünü vermişti. Müşârün-ileyh genç yaşında büyük tarihi bir rol almıştı, benim şimdi 53 seneye balığ olan yorucu faaliyetim esnasında böyle bir rol bana daima uzaklardan göz kırptı, fakat tevcih edilmedi. Şimdi mesleğimin son zamanlarında öz vatanım beni ne yapacağımı bilmiyor ve benim hareket serbestliğini ele alır almaz, işleri bozacağım endişesini-hiç olmazsa resmen-daima besliyordu. Benim için ikinci vatanım olan bu yabancı memlekette madem ki hiç olmasa ikinci derecede bir rol tevdi ediliyor, bunu niçin kabul etmiyeyim?"²⁵⁰

Paşa, sitemkâr bir üslupla yazdığı bu mektupta ayrıca vatanının kendisinden ısrarla esirgediği bu hizmeti yabancı bir ülkede almış olmasından dolayı duyduğu üzüntüyü yansıtmaktaydı.²⁵¹

İngilizlerin 31 Temmuz 1915'te Basra Körfezi'nde karaya asker çıkarmaları ve Dicle nehri boyunca Irak'a saldırmaları sonucunda Goltz Paşa, Osmanlı askeri yöneticileri tarafından Irak'taki 6. Osmanlı Ordusu Komutanlığı'na atanmıştır. Kutü'l Amara bölgesinde İngiliz ilerleyişini durdurmayı başaran Goltz,

²⁴⁹ Ulrich Trumpener, *Germany and The Ottoman Empire 1914-1918*, Caravan Boks, New York, 1989, s. 75.

²⁵⁰ Salih Maykuş, *Golç Paşa'nın Hatıratı*, İstanbul Askeri Matbaası, İstanbul, 1932, s. 13.

²⁵¹ Ulus, *a.g.m.*, s. 76.

Bağdat'a geri dönerken seyahati sırasında rahatsızlanmış ve kendisine lekeli humma hastalığı teşhisi konulmuştur.²⁵² 19 Nisan 1916 gecesi vefat eden Goltz Paşa'nın cenazesi 21 Nisan 1916 günü büyük ve muhteşem bir törenle toprağa verilmiştir. Birkaç hafta sonra eşinin isteği üzerine Paşa'nın naaşı Bağdat'tan İstanbul'a nakledilmiş ve 24 Haziran 1916'da Tarabya Parkı'nda Mareşal Kont von Moltke Abidesi'nin yakınında askeri bir törenle gömülmüştür.²⁵³

III.2. Von Der Goltz Paşa'nın Yazar Kimliği ve Görüşleri

Goltz Paşa, askerlik kariyerinin yanı sıra yine bu alandaki eseleri ile yazar kimliğini ortaya koymuştur. Özellikle askerlik eğitimi alanında yazdığı kitapları ve deneyimlerini kaleme aldığı bir çok hatıratı bulunmaktadır. Bu özelliklerinden dolayı 1903 Kasım ayında kendisine Almanya'nın Königsberg şehrinde bulunan Albertus Üniversitesi tarafından Felsefe Fakültesi fahri doktorluk ünvanı verilmiştir.²⁵⁴

Goltz'un bir çok yazısının kaynağını kendisinin de bizzat içinde bulunduğu savaşlar oluşturmuştur. Almanya'nın Fransa'ya karşı büyük bir zafer kazandığı 1870 Sedan Savaşı, Goltz'a kaynak olan çatışmalardan biridir. Goltz, Almanya'nın savaşı galip bitirmesine rağmen, Fransa'nın çatışmalar sırasındaki azmi ve Prusya ordusuna karşı sergilediği üstün taaruz tekniklerini takdirle izlemiştir. Goltz, silahlı halk kitlelerinin savaşı başarı ile bitirememelerine rağmen milli gururlarını koruyan ve kuvvetli bir iradeye sahip olan Fransız ulusundan etkilendiğini saklamamaktadır. Bütün bu düşüncelerini ortaya koyduğu *Léon Gambetta ve Orduları* adlı eserinde Gambetta'nın ordusunun örgütlenme modeli ve silah

²⁵² Mudro, *a.g.m.*, s. 35.

²⁵³ Ulus, *a.g.m.*, s. 78.

²⁵⁴ Çalık, *a.g.m.*, s. 766.

donanımını övmüştür ve bu durumun Prusya ordusunun aleyhine olduğunu belirtmiştir.²⁵⁵

Goltz'un eserinde Fransa'nın öncülük ettiği ve ulus kavramına dayalı olarak ortaya çıkan kitlesel ordular, bahsi geçen en önemli konuyu oluşturmuştur. Ulus-ordu kavramı kuşkusuz kaynağını 1850 ve 1870 yılları arasında Avrupa'da canlanan ulus-devletlerden almıştır. Bu değişim, Avrupalı politikacıların büyük bir başarısı olarak nitelendirilmiştir. Bu görüşü savunanlara göre, ulus-devletin tüm hakları korunmalı ve yazgısı güven altına alınmalıydı. Ulus kavramı, bölgesel soyluluk, yerel gelenekler ve kırsal kimliği ortadan kaldırdığı gibi askerlik hizmeti için dil, din ve ırk ayrımı gibi farklılıkları da söz konusu etmemiştir. Bu dönemde savaş, siyasi bir hareket ve araç olarak politik işlerin bir devamı niteliğindedir. 19. yüzyılda siyasi birliklerin kurulmasında şiddet ve ulusalcılık kavramları hakim olmuştur.²⁵⁶ Bu düşüncelerden etkilenen Clausewitz, Moltke, Schlichting gibi dönemin önemli şahsiyetleri arasında Von Der Goltz da bulunmaktaydı.

Goltz, askeri fikirlerinde ve eserlerinde daha çok vatan duygusunun ortaya çıkma ihtimalini ve bundan doğacak askeri ihtiyaçları kavramaya ve meydana çıkarmaya çalışmıştır.²⁵⁷ Askeri yazar olarak şöhretinin temelini oluşturan Lèon Gambetta ve Orduları adlı eserinde ulus-devletten doğan ulus-ordu kavramına geniş yer vermiştir. Goltz, bu konuyu *Das Volk In Waffen (Silahlanmış Millet)*²⁵⁸ adlı eserinde daha detaylı olarak ele almıştır. Eserlerinde açıkça gelecekteki silahlı mücadelelerin sadece askerlerin işi olmayacağını, savaşların yaşam mücadelesi veren ulusların tümünün sorunu olacağını belirten Goltz, ayrıca teknolojinin zaferlerini her

²⁵⁵ Mudro, *a.g.m.*, s. 11.

²⁵⁶ Mark Kishlansky, *Civilization in The West*, Longman, New York, 1997, s.790.

²⁵⁷ Mudro, *a.g.m.*, s. 11.

²⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. s. 119.

gün daha açık kullanan kitle ordularının savaşın ister istemez hareketliliğini azaltacağını öngörmüştür.²⁵⁹

Goltz'un savunduğu kitlesel ordu kavramı, sivil ve askeri sektörler arasında bir ilişki modelini tanımlamaktaydı. Bu ilişki arasındaki sınırlar belli kısımlara ayrılmış, geçirgen olmaları dolayısıyla birbirini etkilemiştir. Bu etkileşim her iki tarafa da yansımıştır. Böylece ordunun nüfuzu kuvvetlenmiş ve ordu, ulus inşasına aktif olarak katılabiliştir. Bu da bir anlamda sivil sektörün askerileşmesi demektir.²⁶⁰

Goltz'un topyekün mücadele düşüncesi, doğal olarak Fransız İhtilali'nden sonra ortaya çıkan kitle ordularının bir ürünü idi. Bu sistemde tüm erkek nüfus silah altına alınmaktaydı. Prusya sistemi de, Goltz ve onunla aynı düşüncüyü paylaşanların sürdürdüğü reform çalışmaları sonucu tüm ulusun savunmasına yönelik yapılanmıştır. Ayrıca, paralı askerlerden ve yabancı birliklerden oluşan daimi ordudan kitlesel orduya geçiş ulusal milis kuvvetlerini de gündeme getirmiştir. Goltz, "*Silahlanmış Millet*" isimli kitabında savaşların insanlığın kaderini belirlediğini, yeni düzenlemelerle birlikte savaşın sadece bunu meslek edinenleri değil tüm ulusu ilgilendirdiğini söylüyordu. Modern askeri düzenlemelerde bu söylem, geniş topraklara ve büyük nüfusa sahip olan Osmanlı İmparatorluğu ve Çin gibi ülkeleri de etkilemiştir. Bu etkileşimde Prusyalı reformistlerin önemli payı bulunmaktadır. Yeni dönemde, savaşlar eskisi gibi soylular ve paralı askerlerin değil, milli ruh ile güçlenen ve sivil kesim tarafından desteklenen kitlesel orduların tekelinde olacaktır.²⁶¹

²⁵⁹ Oğuz, *a.g.e.*, s. 58.

²⁶⁰ Uri Ben-Eliezer, "A Nation-in-Arms: State, Nation, and Militarism in Israel's First Years", *Comparative Studies in Society and History*, Vol.37, No.2, 1995, s. 265.

²⁶¹ Ben-Eliezer, *a.g.m.*, s. 268.

Goltz, söylemlerinde Fransız sistemini yücelttiği ve bu sistemin Prusya askeri teşkilatına örnek olması gerektiğini belirtmesi nedeniyle açıkça eleştirilmiş ve bu fikirleri kendisine ihtiyatlı yaklaşılmasına neden olmuştur. Goltz'un sıra dışı olarak kabul edilen söylemleri, Türkiye hizmetine gönderilmek istenmesinin de sebeplerinden biridir. Özellikle çok uluslu devletlerde barışı korumanın yolu, Goltz'a göre tüm ulusu tam bir askeri düzenlemeye sokmakla mümkün olacaktır. Bu yüzden Türkiye'de bulunduğu süre içinde orduya yalnızca Müslüman ahaliden asker alınmasını eleştirmiştir. Ayrıca, İstanbul'da bulunduğu yıllarda Osmanlı Kara Kuvvetlerinin hizmetine girecek olan genç askerlerin bir çoğunun dilekçe yazarak askerlikten kayıtlarını sildirmelerine engel olacak bir askere alma sistemi geliştirmeye çalışmıştır.

III.2.1. Eserleri

III.2.1.1. Teselya Savaşı ve Türk Ordusu (Der Thessalische Krieg und Die Türkische Armee) *

Burada bahsedilecek olan eser, Von Der Goltz Paşa tarafından 1898 senesinde yazılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1897'de Yunanlılara karşı zafer kazandığı Osmanlı-Yunan savaşını konu alan eserde, savaş ile ilgili tüm detaylar ele alınmıştır. 1883-1895 yılları arasında Osmanlı ordusu hizmetinde bulunan Goltz Paşa'nın, görev tanımı gereğince uyguladığı reform programının değerlendirilmesi, söz konusu eserde yer almaktadır. Goltz, hizmet süresinin bitmiş olması nedeniyle Osmanlı-Yunan savaşında bulunmamış, fakat Osmanlı ve Yunan Genelkurmayı'nın savaşla ilgili yayınladığı neredeyse tüm belgelere ulaşmış ve bunlara eserinde yer

* Colmar Freiherr Von Der Goltz, *Der Thessalische Krieg und Die Türkische Armee*, Ernst Siegfried Mittler und Sohn Matbaası, Berlin, 1898.

vermiştir. Ayrıca, savaş sırasında görevli olan eski öğrencilerinden de bütün detayları alarak, eserini yayınlamıştır.

Almanca olarak yayınlanan bu eser, 1911 senesinde Yakup Şevki Paşa tarafından Osmanlıcaya çevrilmiştir.²⁶² Yakup Şevki'nin söz konusu çevirisi, 297 sayfadır. Eser, altı bölümden meydana gelmiştir. “*Seferberlik*” konulu birinci bölüm, Osmanlı Ordusunun savaş sırasındaki seferberlik planı üzerine kurgulanmıştır. “*Dârü'l-harb*” başlığı altında ele alınan ikinci bölümde, savaşın meydana geldiği Yunanistan toprakları hakkında bilgi verilmiştir. Goltz Paşa, “*Harekat-ı Harbiye Layihası*” başlıklı üçüncü bölümde, savaş hareketi ile ilgili genel düşüncelerini ortaya koymuş ve savaş öncesinde planlanan stratejiden bahsetmiştir. “*Tecemmü ve Sev-kü'l-ceyş Yayılması*” olarak anılan dördüncü bölümde Osmanlı ordusunun savaş sırasında uyguladığı taarruza dayalı stratejisi analiz edilmiştir. Beşinci ve son bölümün başlığı, “*Hudud Muharebâtı*”dır ve bu bölümde Rumeli sınırındaki savaş, ayrıntıları ile gün gün anlatılmıştır.

1897'de Osmanlı İmparatorluğu'nun Yunanlılar karşısında girdiği bu çatışma sırasında hazır bulundurduğu askeri kuvveti bir anlamda Goltz'un Osmanlı hizmetinde bulunduğu sırada üzerinde çalıştığı reform programının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda, Goltz'un 12 sene boyunca Osmanlı hizmetinde yaptığı çalışmalar, bu savaş ile test edilmiştir. Dolayısıyla Goltz, reform düşünceleri ile ilgili ilk sınavını verdiği bu savaş ile ilgili ayrıntılı bir eser yayınlamıştır.

Seferberlik başlığı altında ele alınan birinci bölümde Goltz Paşa, öncelikle savaşın çıkış sebebi üzerinde durmuş ve Osmanlı ordusunun, kendisinin liderlik yaptığı reform programı ile yenilenen askeri teşkilatlanması hakkında bilgi vermiştir.

²⁶² Yakup Şevki Paşa tarafından Osmanlıcaya çevrilen eserin künyesi şöyledir; Yakup Şevki, *Osmanlı-Yunan Seferi 1897/1313*, Kâ'in Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Osmani Matbaası, İstanbul (Pangaltı), 1337. Eserleri ilgili bilgiler, bu kaynaktan elde edilmiştir.

14 Şubat 1897’de Miralay Vasus kumandasındaki Yunan ordusunun Girit Adası’na asker çıkarmasıyla başlayan gerginlik, Osmanlı tarafında bir savaş ilanı olarak algılanmış ve ordu kısa sürede seferber olmuştur. Goltz Paşa, Osmanlı İmparatorluğu’nun bu sırada içte henüz sona eren Ermeni ihtilalinin etkilerini üzerinden atamadığını ve ekonomik anlamda imparatorluk sınırları içinde büyük bir çöküntü yaşandığını belirtmiştir. Goltz, Osmanlı Bankası’nın hükümete vermiş olduğu son istikrazın da sarf edilmiş olduğunu, vilayet hazinelerinin seferberlik için yeteri kadar maddi kaynak sağlayamadığını, var olan maddi kaynakların ise Harbiye Nezareti’nin ihtiyaçları için harcandığını belirtmiştir. Goltz, Nizamiye maaş sandığında bir miktar paranın bulunduğunu, son çare hükümetin Ziraat Bankası’na müracaat ettiğini, fakat bunların özel kaynaklar olmasından dolayı seferberlik için harcanmaması gerektiğini vurgulamıştır. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı için Osmanlı İmparatorluğu’nun sağlayabileceği kaynak toplam 18 ile 20 milyon Mark civarındaydı ve seferberlik için ihtiyaç duyulabilecek küçük masraflar için seferberliğin meydana geleceği vilayet valileri gerekli olan paranın bir kısmını sağlamaya çalışmışlardır.²⁶³

Goltz’un üzerinde durduğu bir diğer konu ise Redif taburlarının son senelerde sürekli silah altında bulunmalarından dolayı, bu savaş sırasında seferberlik halinde olmayı istememeleri ihtimaliydi. Çünkü sürekli silah altında bulunmaları nedeniyle, ilgilenmeleri gereken işlerini aksatmış bulunuyorlardı. Fakat Goltz, redif birliklerinin seferberlik emrine itaat ettiklerini ve gerekli olan maddi kaynağın toplanabildiğini, böylece II. Abdülhamid’in savaş kararı aldığını belirtmiştir.²⁶⁴

²⁶³ Colmar Freiherr Von Der Goltz, *a.g.e.*, s.10,11,12.

²⁶⁴ Colmar Freiherr Von Der Goltz, *a.g.e.*, s. 13.

Goltz, eserinde ordu birliklerinin yedi bölgeye ayrılmış olduğunu belirtmiştir. Bu bölgeler sırasıyla şunlardır;

Birinci Ordu	: İstanbul
İkinci Ordu	: Edirne
Üçüncü Ordu	: Selanik (1895 tarihine kadar Manastır idi.)
Dördüncü Ordu	: Erzincan
Beşinci Ordu	: Şam
Altıncı Ordu	: Bağdat
Yedinci Ordu	: Sin'a (Arabistan'da)

Goltz, bunlardan başka iki bağımsız fırka dairesi bulunduğunu söylemektedir. Biri, merkezi Mekke olan Hicaz fırkası, diğeri ise Tarblusgarb fırkasıydı. Goltz, altı ordu birliğinin nizamiye, redif ve müstahfiz olmak üzere üç askeri sınıfa ayrıldığını belirtmiştir. Her ordu birliği, on altı tabur piyade ve bir nişancı taburuna sahip iki piyade fırkasından, beşer bölüklü altı alaydan oluşan bir süvari fırkasından, altışar bataryalı altı topçu alayıyla üç bataryalı bir süvari topçu fırkasından, bir istihkam ve bir nakliye taburu ve bir telgraf bölüğünden oluşmaktaydı. Goltz, birinci ordu nizamiyesinde birkaç taburun eksik olduğunu, sakin bir konumda olan Makedonya, Epir, Arnavutluk, Türkiye Teselya'sı gibi bölgelerde bulunan üçüncü ordu birliğinin dört nizamiye fırkasının bulunduğunu, dördüncü orduda üç fırka olduğunu ve altıncı ordunun topçu bölüğü ile yedinci ordunun süvari ve topçu dairelerinin zayıf bir durumda bulduklarını belirtiyordu.²⁶⁵

²⁶⁵ Colmar Freiherr Von Der Goltz, *a.g.e.*, s. 15.

Goltz, redif ve müstahfiz kıtalarının ilk beş ordu birliğinde eksiksiz bulunduğunu ve bu beş birlikte iki müstahfiz fırkasının yer almasıyla toplam 64 taburun oluşturulduğunu belirtmektedir. Goltz, yedinci ordu ile Hicaz ve Trablusgarb fırka dairelerinde redif ve müstahfiz fırkalarının hiç olmadığını vurgulamaktadır.²⁶⁶

Savaş sırasında seferberlik halinde olan ordunun durumu bu şekildeydi ve daha sonra üzerinde durulacak olan seferberlik planı Goltz'un Osmanlı hizmetinde bulunduğu sırada hazırlamış olduğu plan ile örtüşmekteydi.²⁶⁷ Goltz Paşa, eserinde öncelikle üçüncü ordunun nizamiye kuvvetlerinin seferber edildiğini belirtmiştir.²⁶⁸ Redif kuvvetlerinin ise birinci ordu birliğine bağlı olan Bursa, Kastamonu ve Ankara fırkaları ile Kayseri fırkasının Antalya livasının da seferber edildiğini, üçüncü ordudan Manastır, Üsküp, Selanik, Siroz livası ve dördüncü ordudan Trabzon redif fırkası silah altına çağırılmıştır. Böylece seyyar ordunun toplam kuvveti 116 tabur, 30 süvari bölüğü ve 38 bataryadan meydana gelmekteydi.²⁶⁹

Goltz Paşa, savaş sırasında ordunun cephan ve silah donanımını ile ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir. Goltz, askerlerin yeterince atış talimi yapmadıklarını, yüzlerce silahın fabrika depolarında çürümeye bırakıldığını yazmaktadır. Goltz, seyyar orduların tamamen Martini Hamri tüfekleriyle donatılmış olduğunu, halbuki Maçka Kışlası ambarlarında 480.000 adet 7.5 milimetre çapında ve küçük, 220.000 adet 9.5 milimetre çapında ve büyük Mavzer tüfenklerinin bulunduğunu, bunlar için 106 buçuk milyon fişekten başka küçük çaplı tüfekler için de 93 milyon fişeğin hazır bulunduğunu belirtmektedir. Cephanenin kullanılmamasının ve ordu birliklerine

²⁶⁶ Colmar Freiherr Von Der Goltz, *a.g.e.*, s., 16.

²⁶⁷ Goltz Paşa'nın özellikle redif birlikleri ile ilgili hazırlamış olduğu reform programı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Tez, IV. Bölüm, "Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı Askeri Teşkilatlanması ile İlgili Çalışmaları", s. 149.

²⁶⁸ Goltz, 1893 senesinde General Waldersee'ye yazdığı şifreli mektupta III. ordu birliğinin önemini detaylı olarak ele almıştır. Bkz. Tez, IV. Bölüm, s. 125.

²⁶⁹ Colmar Freiherr Von Der Goltz, *a.g.e.*, s., 17.

dağıtılmamasının nedeni olarak askerlerin güçlü silahları ellerinde bulundurmalarının herhangi bir tehlikeye sebebiyet vermesi ihtimali gösteriliyordu.²⁷⁰

Goltz, çelik mühimmat konusunda da topçuların çok zayıf kaldıklarını, hafif dumanlı topların orduda yer almadığını, çünkü hükümetin bunları yurtdışından almak yerine kendi fabrikalarında imalini yapmak istediğini belirtmekteydi. Bundan dolayı sahra topçuları, 7-8 santimetrelik, piyade birlikleri ise 5-7 santimetrelik Krupp topları ile yetinmek durumunda kalmaktaydı.²⁷¹

Goltz, orduların savaş sırasında çok iyi seferber olduğunu, bunda düşman kuvvetlerinin sayısının az olmasının da etkili olduğunu vurgulamıştır. Goltz, seferber olan birlikler arasında redif kuvvetlerinin fazlalığından bahsetmekteydi, redif birliklerinin sayısı nizami birliklerin sayısını geçmiştir. Fakat, kuvvetlerin yayıldığı işgal alanının büyük olması, sayının yine de az görünmesine neden olmuştur. Redif birliklerinin kısa zamanda seferber olmalarında demiryolu hatlarının büyük bir önemi bulunmaktaydı. Goltz Bursa, Kastamonu, Ankara firkalarının doğrudan doğruya Karadeniz ve Marmara Denizleri'nden Ankara-İzmir arasında bulunan demiryolu sayesinde seferber olduğunu, denizden yararlanamayan Antalya Sahil Livasının ise demiryolunun başlangıcı olan Konya üzerinden sevk ve nakl edilebildiğini belirtmiştir.

Goltz, ordunun başarılı bir şekilde seferber edilmesinde 1886'da çıkan padişah iradesinin, kendi reform programı dahilinde hazırlamış olduğu askeri düzenleme çalışmalarına büyük etkisi olduğunu vurgulamaktadır. Goltz, bu dönemde ordu-yu hümayunlarının yeniden düzenlenmesine ve bunlara göre redif kıtasının yeni bir organizasyona tabi kılınmasına, Erkan-ı Harbiye dairesinde ise başarılı bir

²⁷⁰ Colmar Freiherr Von Der Goltz, *a.g.e.*, s., 19.

²⁷¹ Colmar Freiherr Von Der Goltz, *a.g.e.*, s., 20.

seferberlik planının hazırlanmış olmasına ve son olarak genç Erkan-ı Harbiye subaylarının büyük bir ordunun sefer sırasında ihtiyaç duyduğu bütün gereksinimleri sağlayabilme kabiliyetine sahip olmalarının önemine işaret etmektedir. Goltz, böylece Osmanlıların Yunan savaşında başarı gösterdiklerini ve galibiyet elde ettiklerini belirtmiştir.²⁷²

Goltz Paşa, Dârü'l-harb olarak geçen ikinci bölümde, kendisinin de 1894 senesinde bir kısmını dolaştığı Yunanistan toprakları hakkında bilgi vermiştir. Ülkenin dağlık olması nedeniyle, taburların seferberlik sırasında zorluk yaşadığını, 1886 yılındaki karışıklıklar sırasında Ahmed Eyüb Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunun, bu bölgede çok zorluk çektiğinden bahsetmiştir.²⁷³ Goltz, 1897 yılındaki söz konusu savaş sırasında ise, bahsedilen zorlukların bir derece azaldığını belirtmektedir. Goltz, seferberliği kolaylaştıran unsurun Anadolu Demiryolu olduğunu ve ordu birliklerinin, 48 saat içinde Marmara Denizi sahiline ulaşabildiklerini belirtmiştir.²⁷⁴

Goltz Paşa, ordunun savaş sırasında uyguladığı strateji hakkında bilgi verdiği dördüncü bölümde, Osmanlı redif taburlarının büyük bir başarı göstererek 9-10 gün içinde kendi merkezlerinde toplandığını ve seferberliğe hazırlandıklarını yazmaktadır. Goltz, arzu edilen ictima süresinin 7 gün olduğunu, fakat 9-10 günün de büyük bir başarı olarak kabul edilmesini gerektiğini belirtmiştir.²⁷⁵ Goltz Paşa, seferber olan Teselya ordunun 58.379 tüfek, 1560 kılıç ve 156 top kuvvetinde olduğunu söylemektedir.²⁷⁶

²⁷² Colmar Freiherr Von Der Goltz, *a.g.e.*, s., 26.

²⁷³ Colmar Freiherr Von Der Goltz, *a.g.e.*, s., 40.

²⁷⁴ Colmar Freiherr Von Der Goltz, *a.g.e.*, s., 43.

²⁷⁵ Colmar Freiherr Von Der Goltz, *a.g.e.*, s., 66.

²⁷⁶ Colmar Freiherr Von Der Goltz, *a.g.e.*, s., 67.

Sınır Savaşını konu alan beşinci bölümde Goltz Paşa, askeri anlamda çok önemli gördüğü Osmanlı subaylarına değinmiştir.

Goltz, bir subayda olması gereken özelliklerin Osmanlı ordusunda sadece birkaç subayda bulunduğunu, bunun dışında hiçbir kişinin bu özellikleri sağlayamadığını belirtmiştir. Yetenekli bulunduğu paşaların seferde aktif görev almaması Goltz'un en büyük şikayeti idi. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında Ordu-yu Hümayunlar Başkomutanı Müşir Edhem Paşa'nın askeri özelliklerden yoksun olduğunu Goltz, şu sözleri ile dile getirmiştir;

“Müşaru'n-ileyhin asıl maksadı (Ordu-yu Hümayunlar Başkomutanı Müşir Edhem Paşa) Osman, Fuad, Ahmed Muhtar Paşalar'ın isbat ve ihzar itdikleri gibi parlak bir şöret ve şan kazanmak olmayub bi'l-akis Padişah'ın muti bir evladı, sadık bir bendesi ve bina'en aleyh devletin en şedid ve en cesur adamlarından daha değerli ve makbul bir adamı olmak böylece efendisinin memnuniyetini celb etmek idi.”²⁷⁷

Söz konusu bölümde, savaşın ilk gününden başlayarak, son gününe kadar detaylı bir dökümü verilmiş, Osmanlı ve Yunan ordularının çatışmalar sırasındaki vaziyeti ele alınmıştır.

III.2.1.2. Genç Türkiye'nin Mağlubiyeti ve Tekrar Yükselme

İmkani (Der Jungen Türkei Niederlage und Die

Möglichkeit Ihrer Wiedererhebung)*

Goltz Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili ele aldığı diğer bir eseri de risale niteliğinde olan *Genç Türkiye'nin Hezimetini ve İmkân-ı İtilâsı* adındaki kitabıdır.

²⁷⁷ Colmar Freiherr Von Der Goltz, *a.g.e.*, s.122.

* Von Der Goltz, *Genç Türkiye'nin Hezimetini ve İmkân-ı İtilâsı*, (çevireni yok), Kader Matbaası, İstanbul, 1332. Goltz Paşa tarafından Almanca olarak yazılan ve risale niteliğinde olan bu eser, aynı yıl *Genç Türkiye'nin Hezimetini ve İmkân-ı İtilâsı* başlığı altında Osmanlıcaya da çevrilmiştir. Eserle ilgili bilgiler, bu kaynaktan elde edilmiştir. Von Der Goltz, *Der Jungen Türkei Niederlage und Die Möglichkeit Ihrer Wiedererhebung*, Patel Kardeşler Matbaası, Berlin, 1913.

Goltz Paşa'nın, 1913 senesinde kaleme aldığı bu eseri, özellikle yabancı basında çıkan ve kendisinin Osmanlı ordusu hizmetinde bulunduğu sırada uyguladığı reform programına yönelik olumsuz eleştirilere karşı yazılmış bir savunma yazısı niteliğindedir.

Eser, toplam dört bölümden meydana gelmekte olup, 78 sayfadan oluşmaktadır. Genel olarak eserde, Osmanlı ordusunun Balkan savaşlarında aldığı yenilginin nedenleri analiz edilmiştir. Eserin tanıtımına geçmeden önce, Abdülhamid dönemini kapatan II. Meşrutiyet'in ilanından sonra zayıflayan Osmanlı-Alman ilişkilerine ve bunun nedenlerine değinmek yerinde olacaktır.

1908 senesinde II. Meşrutiyet'in ilanı, kısa bir sürede olsa Osmanlı-Almanya ilişkilerinde ciddi bir kesintiye neden olmuştur. Meşrutiyet'in tekrar ilan edilmesiyle İttihak ve Terakki Cemiyeti'nin bazı üyeleri, kurmak istedikleri parlamenter rejimin anavatanı olan İngiltere ile iyi ilişkiler oluşturmak istemişlerdir. Her ne kadar İngiltere, söz konusu rejimi olumlu karşılamış olsa da genel olarak ittihatçılara soğuk davranmıştır. Bu durum, 1910 yılı başlarından itibaren Almanya'nın tekrar eski prestijini kazanmaya başlamasını, 1911 baharında ise tamamiyle Abdülhamid dönemindeki itibarlı günlere dönülmesini sağlamıştır.²⁷⁸ Almanya ile Osmanlı Devleti ilişkilerini zayıflatma ihtimali olan diğer bir olay ise Trablusgarb vilayetininin İtalya tarafından işgali olmuştur.²⁷⁹ Üç İmparatorlar Birliği'nde Almanya'nın müttefiklerinden birisi olan İtalya, bu hareketi ile Almanya'yı Osmanlı İmparatorluğu karşısında zor durumda bırakmıştır.

Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki etkisi 1912 Balkan savaşlarından sonra özellikle dış basın tarafından sorgulanmıştır. Balkan savaşından

²⁷⁸ Earle, *a.g.e.*, s.119.

²⁷⁹ Earle, *a.g.e.*, s. 119.

sonra Osmanlı Devleti'nin büyük bir yenilgiye uğraması, orduda ciddi eksiklikleri ortaya çıkarmaktaydı. Hatta yabancı gazetelerin bir çoğunda Almanların orduda yeterince eğitim veremedikleri ve ordunun cephane ihtiyacının yeteri kadar karşılanamadığı yazılmıştır.²⁸⁰ 1913 yılında "The Fortnightly Review" 'de yayınlanan notasında Goltz, Osmanlı ordusunun 1908 yılına kadar, çoğunluğu talimsiz olmak üzere, sadece müslümanlardan oluştuğunu ve bu yıldan itibaren modern bir ordu oluşturma çabalarının da "talihsiz 1909 isyanıyla" kesintiye uğradığını ifade etmiştir. Reformlar, kısıtlı bir zaman diliminde gerçekleştirildiğinden verimli olamamıştır. Reformlar için gerekli olan uzun bir barış dönemi sağlanamamıştır. Bu yüzden, Osmanlı ordusunun sayıca üstün güçler karşısında eğitimsiz, kötü teçhiz edilmiş ve yeterli ikmal imkanlarına sahip olamaması mağlubiyete sebep olmuştur.²⁸¹

Eserin birinci bölümünde Goltz Paşa, Balkan savaşı sonucunda yaşanan yenilginin 1908'den itibaren yeni bir devre girmiş olan ve o tarihe kadar baskı altında yönetilen eski döneme ait olduğunu, fakat 1908'de özellikle genç Türk subaylarının gayreti ile meydana gelen büyük ihtilalle birlikte, modernleşme çalışmalarının hızlandığını ve daha kurumsal bir ilerlemenin söz konusu olduğunu belirtmiştir. Goltz, 1908'den 1912'ye kadar geçen süre içinde özellikle askeri alandaki tüm kurumların değişime uğradığını, yeni bir ordu düzeninin oluşturulması için çaba harcadığını belirtmiştir. Fakat, bu kısa sürede ordunun istenilen düzeye gelmesi imkansızdır. Dışta ve içte devam eden karışıklıklar imparatorluğu zayıflatmaya devam etmektedir.²⁸²

Goltz Paşa, konu ile ilgili şöyle söylemektedir;

²⁸⁰ Marian, *a.g.e.*, s. 124.

²⁸¹ Soy, *a.g.e.*, s. 128.

²⁸² Von Der Goltz Paşa, *a.g.e.*, s.s 1-7.

“ Üç sene zarfında hiçden milyonlarca insanlardan müteşekkil muntazam ve mükemmel bir ordu vücuda getirilemezdi. Evet eğer bedbaht memleket rahat bırakılmış olsaydı işler daha ziyade intizam-ı kesb ederdi. Vilayet-i baidede zuhura gelen ihtilallerden dolayı ordu lâyn-
kat’ hareket edip duruyordu. Arabistan’da iki kıyam-ı umumi vukû bulunduğundan oralara külliyyetli asker sevkine mecburiyet hasıl oldu. Bu iki kıyam Havran’da Dürziler ve Suriye’de Bedeviler tarafından ikâ edilmişdi. Rumeli’de, Arnavutluk’ta da dört defa isyan zuhur etti. Bilhare İtalya muharebesi baş gösterdi.”²⁸³

Goltz Paşa, Balkan savaşlarında mağlup olan ordunun henüz üç senelik yeni bir ordu olduğunu ve bu durumun Avrupa tarafından dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, askerlik süresinin üç sene olması nedeniyle, yönetmelik gereği talim gören askerlerin terhis olmaları gerekmektedir. Diğer taraftan redif ve ihtiyat birlikleri Abdülhamid devrinden kalmıştı. Ordu birliklerinde yer alan askerler ise modern silahların kullanımı konusunda yetersiz olmakla birlikte talim ve terbiyeleri de eksikti. Goltz Paşa, Balkan savaşına girmiş olan Türk ordusunun büyük kısmının talim görmemiş askerlerden oluştuğunu, iyi eğitim görmüş subayların ise Arabistan’da bulunduğunu belirtmekteydi.²⁸⁴

Goltz, 1912’de alınan yenilginin nedenlerinden birini de akademide eğitim gören subayların tecrübesizliğine bağlamaktaydı. Mekteb-i Harbiye’den mezun olan öğrenciler, yeterliliklerine göre Erkan-ı Harb Mektebi’ne kaydolurlar, üç sene eğitim gördükten sonra erkan-ı harb subayı olarak okuldan mezun olurlardı. Fakat, bu süreçte ordu ile hiç bir ilişkileri bulunmuyordu. Bunlar, zamanlarının büyük bir kısmını Harbiye Nezareti’nde veya ordu kumandanlıklarında geçirmektedirler.²⁸⁵

Ayrıca, Goltz eski devirde hiç bir miralay veya livanın ordu ile iletişimde bulunmadığını, bulunması veya ordu mensuplarına biraz alaka göstermesi halinde

²⁸³ Von Der Goltz Paşa, *a.g.e.*, s.17.

²⁸⁴ Von Der Goltz Paşa, *a.g.e.*, s.s. 19-20.

²⁸⁵ Von Der Goltz Paşa, *a.g.e.*, s. 29.

kendilerinden şüphelenilerek ülkenin en ücra köşelerine gönderilmekteydiler. Dolayısıyla askeri yöneticiler, odalarında sabahtan akşama kadar yığınlarca belge ve dosya üzerinde çalışıp, evlerine dönerlerdi. Subaylar, iş yerlerine hangi yoldan gelmişler ise evlerine de yine o yoldan dönmek zorundaydılar. Serasker bile bu şekilde hareket etmek zorundaydı. Goltz, eserinde seraskerin başka bir yoldan gittiği haberinin saraya ulaştığını ve saray tarafından bunun nedeninin sorulduğunu belirtmektedir. Bu nedenle, komutanlar askerleri tanımazlar, askerler de komutanlarını bilmezlerdi. Hatta, askerlerin çoğu komutanlarının isimlerini bile bilmezdi. Yalnız tabur komutanı olan binbaşılara kadar tanırlandı ki bu bile fazlaydı.²⁸⁶

Yukarıda görüldüğü gibi II. Abdülhamid dönemine ilişkin olarak bir çok eserde dile getirilen bazı iç politika ve orduya ilişkin yaklaşımlardan bazıları Goltz'un da dikkatini çekmiş görünmektedir.

İkinci bölümde Goltz Paşa, ordunun Balkan savaşı öncesinde askeri tatbikat konusunda yetersiz olduğunu belirtmiş ve alınan yenilgiyi, uygulamalı çalışmaların eksikliğine bağlamıştır.

Goltz Paşa, Balkan savaşlarında alınan yenilgiyi Osmanlı ordusunun teşkilat yapısına bağlamakta ve uzun süren barış sürecinde ordunun askeri talim yapmak yerine teorik bilgilerle meşgul olduğunu belirtmiştir. Goltz, düşmana karşı Napolyon gibi hareket edilmesi gerektiğini, bunun düşüncede kolay olduğunu, fakat pratiğe uygulama konusunda askerlerin güçlük çektiğini söylemektedir. Goltz'a göre ihmal edilen nokta da budur.²⁸⁷

²⁸⁶ Von Der Goltz Paşa, *a.g.e.*, s. 7.

²⁸⁷ Von Der Goltz Paşa, *a.g.e.*, s. 29.

Goltz Paşa, Erkan-ı Harbiye mezunlarının ihtilalden sonra taburlarda daha sık görev almaya başladıklarını, fakat bunun sistemli bir şekilde ilerlemediğini kaydetmiştir. Goltz Paşa, Almanya’da erkan-ı harb subaylarının sıklıkla taburlarda görev aldıklarını, çünkü bunun önemli bir yükümlülük olduğunu belirtmekteydi. Ayrıca, Goltz Rus savaşı öncesinde erkan-ı harb öğrencilerinin ciddi sınavlardan geçerek mezun olduklarını, fakat son dönemde durumun bir hayli değiştiğini söylemektedir.²⁸⁸

Goltz Paşa, 1909 senesinde ordudaki bazı genç subayların tesiriyle meclise kabul ettirilen tasfiye kanununun da orduya olumsuz etki yaptığını belirtmiştir. II. Abdülhamid döneminde hiçbir askeri değere sahip olmayan genç şahsiyetlerin liva ve ferik olmaya başladığını, bu durumun 1870 Savaşı sonrası Fransa’sındaki gibi öncelikle büyük generallere tanınması gerektiğini söylemektedir. Yenilikçilikten yana olan Genç Türkler, kendilerinden daha tecrübeli olan büyük generallere değer vermiyorlardı. Daha sonra yapılan düzenlemeyle rütbe verilmesi, hizmet süresi çerçevesinde uygulanması koşuluyla tekrar değiştirildi. Goltz Paşa, yüksek rütbeler için uygun görülenlerin gerçekten geldikleri mevkilere layık olup olmadıklarının araştırılması gereği üzerinde durmuştur. Rütbe sorunu zamanla karışık bir mesele halini almaya başlamıştır. Goltz, yüksek komutanlık seviyesine gelebilmek için askerin eğitiminin tek başına yeterli olamayacağını, bu yetersizliklerin bilinmemesinin ise daha büyük bir tehlike oluşturduğuna dikkat çekmiştir.²⁸⁹

Goltz Paşa, savaşlarda başarıya ulaşabilmek için istihkamların sağlaştırılması gerektiğini ve askeri talim ile tatbikatların düzenli bir şekilde yapılması gerektiğini belirtmiştir. Goltz, bazı askeri çevrelerin Edirne’yi talim

²⁸⁸ Von Der Goltz Paşa, *a.g.e.*, s. 29.

²⁸⁹ Von Der Goltz Paşa, *a.g.e.*, s. 34.

merkezi yapmak istediklerini, fakat bölgeyi böyle bir merkez haline sokabilmek için yarım milyon marka ihtiyaç duyulduğunu ve bölge istihkamı için hazine tarafından sadece üç buçuk milyon mark maddi kaynak ayrılabilirdiğini söylemiştir. Bunun dışında bu tarz istihkamatların inşa edilebilmesi için yaklaşık 10 seneye ihtiyaç vardır. Halbuki, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu kadar zamanı yoktu ve üç sene içinde sağlam bir talim merkezi gerekmektedir. Goltz'a göre eğer Edirne bahsedilen şekilde yapılandırılmış olsaydı, Bulgarlar bölgeye 54 kilometre mesafede konuşlanmış olamayacaklardı. Ayrıca, Goltz bir çok manevrada bulunmuş olan subaya ve askere ihtiyaç olduğunu ve savaşın gerçekleşeceği alanın seri bir şekilde hareket etmeye müsait bir alan olması gerektiğini belirtiyordu.²⁹⁰

Goltz Paşa, 1911 senesinde hükümetin orduları başka bir şekilde düzenlemeye karar verdiğini yazmaktadır. Buna göre 7 ordudan 14 ordu teşkil edildi. Her biri 3 firkadan oluşan ordu birliklerine ek olarak 5 müstaki fırka ile 56 redif fırkası eklenecekti. Böylece, redif tabularına varıncaya kadar eski teşkilat tamamen değiştirilmiştir. Goltz, ani bir savaş ihtimaline karşı söz konusu düzenlemenin zamana yayılarak yapılması gerektiğini, en azından bazı birliklerin bir süreliğine eski düzende bulunmasının daha sağlıklı olacağını savunmuştur.²⁹¹

Goltz, ayrıca Mahmud Şevket Paşa'nın iktidardan düşürülmesinden sonra bütün düzenin yenilediğini ve idareye gelen yeni yöneticilerin Rus savaşından önceki Fransız askeri yöntemlerini tekrar benimsediğini belirtmiştir.

Goltz Paşa, Osmanlı ordusunun yenilgisinde iktidar tartışmalarının da payının olduğuna dikkat çekmektedir. Bu dönemde yenilginin baş sorumlusu olarak başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Nazım Paşa olarak gösterilmiş ise de, savaş

²⁹⁰ Von Der Goltz Paşa, *a.g.e.*, s. 31.

²⁹¹ Von Der Goltz Paşa, *a.g.e.*, s. 36.

sırasında İttihat ve Terakki Partisi'ne karşı sürdürülen kavgadan vazgeçilmemiş ve ulusal birlik havası yaratılmamıştır.²⁹²

Goltz, Mahmud Şevket Paşa'nın, iktidarı sırasında İzmir ve Çanakkale bölgelerinin İtalya tarafından işgal edilme olasılığına karşı ordu birliklerinde bulunan askerleri aylarca silah altında bulundurduğunu, İtalya'nın bu bölgelerde savaşmak gibi bir düşüncesi olmadığından, Mahmud Şevket Paşa'nın almış olduğu tedbirin gereksiz olduğu konusunda yorumlar yapıldığını, fakat Paşa'nın asıl amacının anlaşılmadığını belirtmiştir. Savaştan önce bu bölgenin Balkanlardan gelebilecek bir tehlikeye maruz kalabileceği ihtimali, Mahmud Şevket Paşa tarafından tahmin edilmiş ve askerlerin bu maksatla Gelibolu ve Bandırma'dan Edirne ovasına gönderilmesi için, askerlerin ihtiyat birlikleri olarak silah altında bulundurulması gerekli görülmüştür.²⁹³

Goltz Paşa, Balkan yenilgisinin nedenlerini detaylı olarak anlattığı layihasında, özellikle II. Abdülhamid dönemine atıfta bulunmuş ve Abdülhamid'in ekonomik, toplumsal ve askeri alanda yürüttüğü despot politikasını eleştirmiştir. Goltz, alınan kötü sonucu sadece bir sebebe bağlamamıştır. Subayların, istibdad döneminde siyaset ile ilgilenmeleri, orduda nüfuz ve amiriyetin azalması, Balkan isyanları ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da sürekli toprak kaybetmesi, ülke içi isyanlar ve sürekli kaybedilen topraklar sonucu reform hareketlerinin ilerleme gösterememesi, subayların siyaset ile fazla ilgilenmeleri ve aşırı politize olmalarından dolayı ast-üst arasında itaatsizliğin meydana gelmesi ordu düzenini bozmuş ve meşrutiyet sonrası ilk çatışmada ordu bozguna uğramıştır.

²⁹² (Ed.) Sina Akşin, *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cilt.4., Cem Yayınevi, 2000, İstanbul, s. 41.

²⁹³ Von Der Goltz Paşa, *a.g.e.*, s. 21.

Goltz eserlerinde özellikle askerin siyasetten uzak durması gerektiğini savunmuştur. Bu düşüncesini eserinin üçüncü bölümünde ele almıştır ve mesailerinin büyük kısmını siyasetle ilgilenerak geçiren subaylarla ilgili şunları dile getirmekteydi;

“Asıl zarar-ı tevlid iden hususat ordularda nüfuz ve amiriyetin zayıflaması ve vezaif-i ‘askeriyyeye karşı az ‘alaka gösterilmesidir. Zabıtların kendilerine tevdi’ olunan vazife başında veya mevkilerde bulunmamaları ve hükümetin mu’âmelâtına karşı müctemi’ân amirleri vasıtasıyla protesto etmeleri amiriyet ve itaatın fıkdanına delâlet eder. Halbuki her şey bunun vücuduna mütevakkıftır. Amiriyet ve itaat orduda emniyet ve itimad husûlünü badidir. Bir ordudaki emniyet yoktur o ordu mahvolmuş demektir. İşte orduya yavaş yavaş sari olan adem-i emniyet muharebede o felaketli neticeleri meydana getirmiştir.”²⁹⁴

Görüldüğü gibi Goltz, askerlerin siyasetten uzak durması gerektiğinin altını çizmektedir. Abartılı bir söylem olduğunu kabul etse bile Goltz, Avrupa’da askerlerin siyasetle uğraşmasının ordunun uğradığı felaketlerin sebeplerinden biri olarak gösterildiğini belirtmiştir.²⁹⁵

Goltz, eserinin son bölümü olan dördüncü bölümde, Osmanlı İmparatorluğu askeri teşkilatlanmasının genel bir tarihçesini sunmuş ve İmparatorluğun yeniden dirilişine yönelik bazı öneriler getirmiştir.

Goltz Paşa, devletin Avrupa’daki topraklarını kaybetmesiyle bir anlamda yükünü hafifletmiş olduğunu ve bundan sonra yüzünü Anadolu’ya çevirmesi gerektiğini belirtmiştir. Goltz, Anadolu’da yerleşime açık olan bir çok arazinin bulunduğunu ve Rumeli’de kaybedilen topraklarda yerleşik olan halkın ülkenin doğu bölgesine kaydırılabileceğini söylemiştir.²⁹⁶

Goltz Paşa, eserini sonlandırırken II. Meşrutiyet’in önceleri Avrupa tarafından Osmanlılar için önemli bir ilerleme olarak görüldüğünü, fakat daha sonra

²⁹⁴ Von Der Goltz Paşa, *a.g.e.*, s. 52.

²⁹⁵ Von Der Goltz Paşa, *a.g.e.*, s. 52.

²⁹⁶ Von Der Goltz Paşa, *a.g.e.*, s. 64.

ihtilalin büyük bir hata olduğunun farkına varıldığını belirtmektedir. Goltz'a göre hükümet, güç demektir. İhtilalle birlikte hükümetin gücü azalmıştır ve bunu fırsat bilen Balkan milletleri ilk fırsatta ayaklanmışlardır. Goltz Paşa, Türkiye'nin düşmanın yine kendisi olduğuna ve savaşlarda alınan yenilgilerin asıl nedeninin bu olduğuna işaret etmiştir.²⁹⁷

Sonuç bölümünde Goltz Paşa, Osmanlı ordusuna 12 seneden fazla hizmet ettiğini ve II. Abdülhamid'in askerliğe karşı gösterdiği emniyetsizlik nedeniyle programını, arzu ettiği şekilde tamamlayamadığını belirtmiştir. Goltz, eserinde Osmanlı toprağında 40 yaşından 52 yaşına kadar yaşamış olduğunu ve tüm samimiyeti ile orduda kapsamlı bir reform programı amaçladığını ifade etmektedir. Bu sözleri ile Goltz Paşa, bir anlamda kendisine yöneltilen eleştirilere cevap vermek istemiş ve adeta kendini aklamaya çalışmıştır.

III.2.1.3. Silahlanmış Millet (Das Volk in Waffen) *

Askerlik kavramını bütün yönleri ile ele aldığı bu eserinde Goltz Paşa, özellikle Prusya ordusunun askeri teşkilatını temel almış ve bu çerçevede askerlerin, komutanların ve devlet yöneticilerinin faydalanabileceği bir rehber niteliğinde olan önemli bir araştırma eseri meydana getirmiştir.

Eser, 578 sayfadan oluşmaktadır ve toplam yedi bölümden meydana gelmektedir. “*Asr-ı Hazır*” başlığı altında kaleme alınan birinci bölümde Goltz Paşa, dönemin en kuvvetli ordularına sahip olan Fransız ve Prusya askeri birliklerinden örnekler vermiş ve iki ordunun savaş gücünü, karşılaştırmalı bir şekilde ele almıştır.

²⁹⁷ Von Der Goltz Paşa, *a.g.e.*, s. 71.

* Colmar Freiherr Von Der Goltz, *Das Volk im Waffen*, R.v.Decker's Verlag G.Schenck, Berlin, 1925. Goltz Paşa'nın söz konusu eseri, 1915 yılında Mehmet Tahir tarafından Osmanlıcaya çevrilmiştir. Çalışmamızda genel olarak bu çeviriden yararlanılmıştır. Bkz. Kolmar Von Der Goltz, *Millet-i Müsellaha: Asrımızın Usûl ve Ahvâl-i Askeriyesi*, Matbaa-i Ebuziyya, İstanbul, 1915-1916.

İkinci bölümü oluşturan “*Orduların Usûl-ı Sevk ve Tahriki*” başlığı altında seferberlik konusu ele alınmıştır. Üçüncü bölüm, “*Harbde Muvaffakiyet Şerâ’iti*” başlığı altında incelenmiştir. Bu bölümde, galibiyet elde etmek için gerekli olan ve iyi kurgulanmış savaş stratejilerinden örnekler verilmiştir. “*Muharebe ve Kavga*” başlığı altında ele alınan dördüncü bölümde savaş planları, askeri birliklerin nakli ve haberleşmesi gibi konular incelenmiştir. Beşinci bölüm; “*Esnâ-ı Harbde Orduların İ’âşesi ve Neferât ve Zahiresinin Tedârik ve İstikmâli*” başlığını taşımaktadır ve bu bölümde askeri birliklerin savaş sırasında beslenme ve barınma gibi günlük itiyaçları konusunda bilgiler verilmiştir. Son bölüm olan “*Maksad-ı Harbin İstihsâli*” adlı altıncı bölümde ise Goltz Paşa, savaş nedenlerini genel olarak ele almıştır.

Söz konusu eserin ikinci bölümünün bir kısmı, 1970 senesinde Harp Akademileri Kütüphanesi çabalarıyla günümüz Türkçe’sine çevrilmiştir. İkinci bölümde yer alan ve “Komutanlık” başlığı altında incelenen kısım, Harp Akademisi öğrencilerine yol gösterici olması amacıyla çevrilmiş ve okuyuculara sunulmuştur.²⁹⁸

Von Der Goltz genel olarak eserinde, askeri politika üzerinde Alman teorilerinin anlaşılır bir sentezini oluşturmuş ve savaş kavramını incelemiştir. Goltz, eserinde “Ulus-Ordu” kavramını savunan Clausewitz’in askeri teşkilat ile ilgili düşüncelerine yer vermiş ve onun fikirlerini desteklemiştir. Clausewitz’in izinden yürüyerek yayınladığı eserinin Goethe’den sonra Faust, Shakespeare’den sonra Hamlet yazmak gibi bir şey olduğunu vurgulayarak, bu şahsiyetin mütevazı bir takipçisi olduğu izlenimini vermiştir.²⁹⁹

²⁹⁸ Colmar Von Der Goltz, *Milleti Müsellaha (Silahlanmış Millet)*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1970.

²⁹⁹ Dallas D.Irvine, “The French Discovery of Clausewitz and Napoleon”, *The Journal of The American Military Institute*, Vol.4, No.3. (Autumn, 1940), pp. 143-161.

Goltz'un diğ er eserlerinde oludyğ u gibi bu eserinde de askerlik mesleğ i ve savař stratejileri ile ilgili dűřüncelerinin yanı sıra yansıttıđı oryantalist gűrűşler, 1880'den sonra, uezellikle Bismarck dűneminin kapanmasıyla Almanya'nın faal olarak dahil olduđu Dođu Sorunu ile uyum içindedir. Bu dűnemde Osmanlı İmparatorluđu'nda aktif çalıřan Alman askeri reformistleri ve Alman silah sanayii, Goltz'un Tűrkiye'deki hizmeti ile doruk noktasına ulařmıřtır.³⁰⁰ Goltz'un Dođu ile ilgili dűřünceleri, Almanya'nın Pancermenizm politikası içinde 2nemli rol oynamıřtır. 2zellikle II. Meřrutiyet yıllarında, İttihad ve Terakki Fırkası ileri gelenleri ile birlikte yaptıđı ortak çalıřmalar, pancermenist dűřüncenin Osmanlı'da derinlemesine nűfuz etmesine katkıda bulunmuřtur.³⁰¹ Goltz'un Tűrkiye'deki faaliyetleri bir anlamda Dođu politikasının temelini oluřturacaktır.³⁰²

Goltz, Osmanlı ordusu hizmetinde bulunduđu sűre içinde ordu birliklerinin taksimi, orduların ictiması ve aksamı, seferberlik planları ile taarruz ve műdafaa stratejileri uezinde dűřüncelerini belirtmiř ve genel olarak Prusya modelini 2rnek alan bir reform programı oluřurmaya çalıřmıřtır. Clausewitz ve Napolyon Bonopart'ın askeri teřkilat ile ilgili dűřüncelerini, kendi yorumları ve 1813 Prusya askeri reformunun ıktıları ile birlikte deđerlendirdiđi eserinde s2z konusu maddeler detaylı olarak incelenmiřtir.

Ordunun uygun bir řekilde bir takım kısımlara b2lűnmesinin gayet 2nemli bir konu olduđunu belirten Goltz, bu konudaki dűřüncelerini eserinin birinci kısmında ele almıřtır.

Von Der Goltz, askeri ve idari sınıfın ortak çalışmasını teşvik edecek uygun bir taksimatın 2lkenin idari ve siyasi taksimatını da beraberinde getireceğini

³⁰⁰ Trumpener, *a.g.e.*, s. 4.

³⁰¹ Tunaya, *a.g.e.*, s. 324.

³⁰² Oğuz, *a.g.e.*, s. 55.

vurgulamıştır. Buna göre askeri idarenin ve mülkiyenin bir arada bulunmasındaki fayda, ordunun her kısmını bir küçük ülkenin ordusu gibi bağımsız kılmasından ileri gelmektedir. Böyle bir ordunun bulunduğu vilayet kendine gerekli olan kişileri ve hayvanları sağlamakla yükümlüdür. Anbarlar ve depolar, o vilayet dahilinde bulunmaktadır. Ordunun kumandanı ve vilayetin memur sınıfı, belli bir program dahilinde bağımsız olarak bölgenin idaresine sahip olurlar. Merkezi idareye başvurmaksızın, bölgenin idaresi ile ilgili gereken tüm önlem ve hazırlıkları tartışarak, kararlarını uygulamaya yetkilidirler.³⁰³

Goltz'a göre, her ordu kısmının kendine ait bir yürütme programı oluşturması, ordu birliklerinin içteki gücünü arttırırken tüm orduların işleyişini de kolaylaştırmaktadır. Goltz, askeri birliklerin bu tarz bir bölünme, yani orduların vilayetler dahilinde kolordulara ayrılması fikrinin Avrupa'da yeterince benimsenemediğini de eklemiştir. Goltz, 1870 savaşına kadar bu tarz bir taksimatın, Fransa'da reddedilmiş olduğunu, diğer taraftan Prusya'nın daha 1890 yılında Doğu Prusya ile Silezya bölgesinde bir ihtiyat kolordusu teşkil ettiğini belirtmiştir.

Goltz, ordunun vilayetler dahilinde kolordulara bölünmesinin her zaman hükümetlerin lehine olmayacağını da belirtmiştir. Goltz'a göre, söz konusu taksimatın sağlıklı olması, özellikle geniş bir coğrafyaya yayılmış, çok uluslu büyük devletlerde, merkezi hükümetin güç dağılımına ve ülke geneline ne şekilde nüfuz ettiğine bağlı olarak değişmektedir. Ülke içinde gücünü yetkin bir şekilde kullanamayan ve bölgelerin emniyetini sağlayamayan hükümet, orduların vilayetlere ayrılarak bağımsız bir şekilde teşkilatlanmasına izin verecek cesareti gösteremez. Çünkü, lehine olduğunu düşündüğü bir durumun birden aleyhine gelişebileceği ihtimalini

³⁰³ Kolmar von der Goltz, *Millet-i Müsellaha: Asrımızın Usûl ve Ahvâl-i Askeriyyesi*, s.42.

sürekli gündemde tutar ve buna izin verecek bir ortam yaratmak istemez. Goltz, bu konu ile ilgili olarak Rusya'nın özellikle Lehistan ve Kafkasya'da izlediği politikayı yansıtmıştır. Rusya, ordularının bu bölgelerde bağımsız bir şekilde teşkilatlanmalarına karşı çıkmış, söz konusu yerlerde bulunan askeri fabrikaların, tersanelerin ve askerlerin gereksinimini karşılayacak diğer kaynakların kendisi aleyhine kullanılmasına izin verecek bir ortamın yaratılmasını teşvik etmemiştir. Çünkü ordu birliklerinin ülke dahilinde kolordulara ayrılması usulü, Lehistan'da 1831 ihtilaline sebep olmuştur. Goltz, örnekleri arttırarak İngilizlerin sırf İrlandalılarından, Fransa'nın ise Cezayirliilerden oluşan bir ordu teşkiline izin vermeyeceklerinin çok açık olduğunu vurgulamıştır. Goltz, nizam ve intizamın ordudaki sürekliliğini ülkenin iç politikada sağlayacağı muntazam idaresine bağlamaktadır.³⁰⁴

Goltz'un üzerinde durduğu bir diğer konu da orduda yer alan askerlerin yaşı ve niteliği ile ilgilidir. Goltz Paşa, kitabının birinci bölümünde genç ve yaşlı askerlerin performansları ile ilgili olarak yorumlarda bulunmuştur.

Goltz Paşa, ordu birlikleri içinde en çok muvazzaf ordunun kayıp verdiğini, bu yüzden savaşın ciddi ve dehşetli taraflarına seyirci olduklarını yazmıştır. Dolayısıyla, Goltz bu birliklerde genç askerlerin yer almasının daha uygun olacağını söylemiştir.³⁰⁵

Muvazzaf orduda yer alacak askerlerin yaşları ve nitelikleri ile ilgili olarak da Goltz eserinde şöyle söylemektedir;

“Tensikât-ı askeriyemiz bir neferi otuzuncu yaşına kadar muvazzaf orduda bulunduruyor. Eski muharebeler hıdmat-ı için lazım olan çağ 18 ile 24 yaşları arasındaki

³⁰⁴ Kolmar von der Goltz, *a.g.e.,s.s.*, 43,44.

³⁰⁵ “Muvazzaf ordu cidâl ve muhârebeye tutuşmakta olduğundan harbin en ciddi meşakkat ve dehşetlerine hedef olmak tabiidir. Her ne kadar sene-i kemale vasıl olan insanların kuvve-i bedeniyyesi daha mükemmel olduğu ve binâberin meşakk-ı seferiyeye onların daha ziyade tahammül eebilecekleri iddia olunur ise de yine gençlerin ihtiyarlardan ziyade tabi' geldiği muhakkaktır.” Bkz, Kolmar von der Goltz, *a.g.e.*, s. 38.

zaman olduğunu yazmışlardı. Beden-i insan bu zamanda meşakk-i seferiyyeye tahammül edecek derecede kesb-i kuvvet etmiş ve neferin zihni henüz gavü’il-i dünyeviden hali bulunmuş olur. Gençlere mahsus olan cüz’i hafet-i meşreb, harbde iş görmeğe hayli hizmet eder. Gençlerden ve hususiyle seneleri bir dereceye kadar müsavi gençlerden mürekkebe olan bir muvazzaf ordu her orduya faik ve müreccedir. Prusya’nın eski ordusunda olduğu gibi on dört yaşında bir çocuğun yanında yirmi otuz yaşında yerli ve hizmet-i askeriyede ihtiyarlamış altmış yetmiş yaşında ecnebi efrâdı bir sırada bulunacak olur ise elbette ordunun iktidar-i hakikiyyesi noksan olur.”³⁰⁶

Goltz’un eserinde önemle üzerinde durduğu diğer bir konu da nitelikli subaylar yetiştirmek için iyi bir askeri sistemin oluşturulması ve askeri birliklere komuta edecek kumandanlarda bulunması gereken üstün özellikler idi. Goltz, bu konudaki düşüncelerine ikinci bölümde yer vermiştir. Aktif askeri hayatının uzun bir dönemini eğitmen olarak geçirmiş olması, subay eğitime büyük önem vermesine neden olmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu hizmetinde bulunduğu süre içinde de ağırlıklı eğitici yönünü ortaya koymuştur ve iyi komutanlar yetiştirmeye çalışmıştır.

Goltz, eserinde de bu konuya geniş yer ayırmıştır. İyi bir komutanın gerekliliğine şu sözlerle işaret eder;

“Hangi silahlı kuvvette bütünü ile disiplin, öğretim ve eğitim varsa o silahlı kuvvetin başında yeterli komutanlar var demektir. Nerde himaye, iltimas ve fikir ayrılıkları, çıkar mücadeleleri var ise, vazifeye bağlılıktan çok yararlanmaya ve riyaya önem verilirse, orada yeterli komutanlar yoktur ve işin kötüsü yetişmez de. Genellikle yeterli komutanlarla, güçlü silahlı kuvvetler birbirinden ayrılmazlar ve daima birbirini tamamlarlar ve birbirlerinin kudretini arttırırlar.”³⁰⁷

Goltz, kitabının ikinci kısmının birinci faslında yer verdiği “Kumandanlık” bölümünde bir komutanda bulunması gereken genel nitelikler

³⁰⁶ Kolmar von der Goltz, *a.g.e.*, s.37.

³⁰⁷ Colmar Von Der Goltz, *Milleti Müsellaha (Silahlanmış Millet)*, s. 9.

arasında dayanıklılık, sorumluluk alma cesaretine sahip olmak, cömert ve haysiyet sahibi olmak, şan ve şöhret konusunda hırslı olmak, yüksek maneviyat duygusuna sahip olmak, insan tabiatını iyi bilmek, kuvvetli bir hafızaya ve hayal gücüne sahip olmak, yüksek yaratıcılık gücüne sahip olmak, sağlıklı olmak, huzurlu ve mutlu bir yaşantıya sahip olmak, cesur ve yiğit olmak gibi özellikler üzerinde durmuştur.³⁰⁸

Tarık Zafer Tunaya'nın belirttiği gibi kendisi de özlenen bir komutan modeli olarak kabul edilen Goltz Paşa, Türkiye'de bulunduğu yıllarda yetenekli genç subayların yetiştirilmesine büyük önem vermiştir. Eserlerinde övgüyle bahsettiği Osmanlı subayları arasında Mahmud Şevket Paşa, Pertev Paşa, Enver Paşa ve Abdullah Paşa bulunmaktadır. Goltz'un bazı Türk subaylarına duyduğu hayranlık aynı zamanda ittihatçı olan bu kişiler ile ilişkisine yön vermiştir.³⁰⁹

Kurmaylığı, askeri bilgisi ve yayınları ile Clausewitz kuşağının önemli isimlerinden biri olan Goltz, bu kuşağın diğer önemli isimlerinden olan Moltke ve Schlieffen'in askeri strateji konusundaki düşüncelerini ve uygulamalarını genişletmiştir. Goltz, Moltke'nin "uzun ve dolaşık bir yol" olarak tanımladığı taaruzun üstünlüğü üzerinde önemle durmuştur. Goltz'un taaruza önem vermesi Almanya'nın jeopolitik ve stratejik bakımdan durumunun savunmaya uygun olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu düşüncesini Osmanlı ordusunun hizmetinde bulunduğu sırada da yerleştirmeye çalışmış, reformları 1897'deki Osmanlı-Yunan savaşının galibiyetle sonuçlanmasında etkili olmuştur. Ayrıca, Moltke ve Schlieffen'in imha stratejilerini savunarak, savaş sırasında düşmanın olduğu yerden

³⁰⁸ Kolmar von der Goltz, *a.g.e.*, s.s. 76-89.

³⁰⁹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt 3., İletişim Yayınları, İstanbul, 1989, s. 325.

geri püskürtülmesinden daha çok, düşmanın toptan imhasının önemli olduğunu belirtmiştir.³¹⁰

Goltz, eserinde orduların ictiması ve seferberlik planları konusuna geniş bir bölüm ayırmıştır. Bu konuyu, kitabının dördüncü bölümünde detaylı olarak incelemiştir. Goltz'a göre sevk idaresini en iyi şekilde yöneten ordular en büyük başarıları da beraberinde getirirler. Orduların eksik veya usulsüz bir şekilde seferber olması, savaş sırasında yeteri kadar gücün sınır boylarına yerleştirilememesine neden olmaktadır. Her seferden önce orduların ictiması yani savaş kuvvetlerinin tehdit altında bulunan sınır üzerinde toplanması gerekmektedir.³¹¹ Goltz, orduların seferbelik sırasında demiryolu hatlarının önemine işaret etmektedir. Çünkü savaşan taraflardan hangisi orduların toplanmasını en kısa zamanda tamamlarsa, düşmana karşı önemli bir ilerleme kaydetmiş olur. Dolayısıyla ülke sınırları içinde bulunan gelişmiş demiryolu hatları, orduların daha hızlı seferber olmasını sağlayacaktır. Hazırlığını kısa zamanda tamamlamış olan taraf, harekete daha önce geçme fırsatı yakalamış olur. Bu yüzden iyi planlanmış bir seferberlik programı önemlidir. Goltz, seferberlik sırasında karışıklıklar yaşanabileceğini, çünkü hiç bir askeri kıtanın bulunduğu mahalden doğrudan doğruya düşman üzerine hareket etmesinin kolay olmadığını belirtir. Bunun için seferberlik planının önceden düzenlenmesi ve tatbikatların düzenli yapılması gerekmektedir. Goltz, seferberlik için özel bir teşkilatın da (teşkilat-ı mahsusa) oluşturulabileceğini belirtmiştir. Ayrıca ihtiyat birliklerinin düzenlenmesi ve en kısa zamanda seferber edilmesi gerekmektedir. Kumanda heyetleri, teftiş heyetleri ve merkez kumandanlıklarının oluşturulması ve her birinin başına erkan-ı harbiye subaylarından birinin görevlendirilmesi

³¹⁰ Turan, *a.g.e.*, s. 155.

³¹¹ Kolmar von der Goltz, *a.g.e.*, s.200.

önerilmiştir. Levazım ve telgraf birliklerinin de sınır boylarına en kısa zamanda ulaşması gerekmektedir. Ayrıca, muvazzaf orduya kalemiye sınıfından bir memurun tayin edilmesini uygun görmüştür.³¹²

Kitabında Türkiye hizmetinden de örnekler veren Goltz Paşa, bu konuyu eserinin beşinci bölümünde ele almıştır. Goltz Paşa'nın 1813 senesinde Alman reformcuların Fransız askeri teşkilatını model alarak Prusya ordusunda yerleştirmeye çalıştıkları reform hareketlerini son derece benimsemiş olduğu ve Türkiye'deki hizmeti sırasında bu reform projesini temel alan bir program hazırladığı görülmektedir. Bu program içinde en çok üzerinde durulan konulardan biri, güçlü bir seferberlik planının hazırlanmasıdır. Goltz, askeri reformlarla eş zamanlı olarak demiryolu hatlarını geliştirme çalışmalarını teşvik etmiş ve ordunun mühimmat ihtiyacının karşılanması için de gerekli tedbirleri almaya çalışmıştır. Bir taraftan bu çalışmalara devam ederken, diğer taraftan askeri okulların yeniden düzenlenmesi için yeni bir program oluşturmuştur. Buradaki en önemli hedef, orduda söz sahibi olacak genç subayların yetiştirilmesi ve bunların bir süre sonra reform yanlısı olmayan yaşlı subayların yerini almalarını sağlamaktır. Goltz, gençlere şans tanınmasını tavsiye ederken, önemli hizmetlerde bulunmuş olan yaşça büyük subayların tecrübelerinden de faydalanılması gerektiğini belirtir.

Goltz Paşa, savaş stratejisi olarak her zaman taarruzu benimsemiş olsa da devletlerin içinde buldukları siyasi ve tarihi durumlarının taarruz veya müdafaa stratejisini belirleyeceğini belirtmiştir. Goltz'a göre aslında bu stratejilerin ikisi de aynı yola çıkmaktadır. Millet-i Müsellaha'da Goltz, Osmanlıların 1877-78 yılları

³¹² “Muvazzaf ordunun muamelatına memur bir kalem-i heyeti teşekkül ve kaffe-i levazımı tedarik edilir. Efrad, hayvanat, ve levazım-ı mütevenni şimendifer vasıtasıyla mahal-i matlubeye nakl ve isal edilmelidir. Biraz sonra onların vesait-i nakliye-i muhtelifi ile hududa doğru sevk ve irsaline mübaşeret eder.” Bkz, Kolmar von der Goltz, *a.g.e.*, s.201.

arasında Rusya'ya karşı girmiş oldukları savaşta savunmaya dayalı izledikleri stratejinin normal olduğunu, çünkü dönemin siyasi ortamının bunu gerektirdiğini belirtmiştir. Goltz, çatışmalar henüz başlamadan önce, devletlerin izledikleri politika dahilinde hangi stratejiyi benimseyeceklerinin belli olacağını vurgulamıştır. Yine Goltz'a göre, çıkarlarını sınırları dışında arayan devletler saldırıya dayalı bir savaş stratejisi belirlerken, diğer taraftan hallerinden hoşnut olacak şekilde ülkelerini genişletmiş olan devletler, topraklarını korumaya ve savunmaya yönelik bir strateji izlerler.³¹³

III.2.1.4. Hatıralar (Denkwürdigkeiten)*

Burada üzerinde durulacak bir eser de Alman yazar Wolfgang Foerster tarafından Von Der Goltz Paşa'nın askerlik ile ilgili düşüncelerini ve hatıralarını içeren ve 1932 yılında bir araya toplanarak yayınlanan çalışmasıdır. Foerster, "Hatıralar" başlığı altında yayınladığı eserinde, Goltz Paşa'nın Prusya ordusunda başlayıp, 1916'da Osmanlı ordusunda sonlandırdığı askerlik hizmetini tüm ayrıntıları ile ele almış ve eser, Goltz Paşa'nın askerlik kavramı ve subay eğitimi ile ilgili düşünceleri ile hatıralarını bizzat kendisinin ortaya koyduğu yorumları ile birlikte okuyuculara sunmuştur.

Eser, beş bölümden meydana gelmiştir. İlk bölümde, Goltz Paşa'nın gençlik yıllarına dair kendi hatıraları yer almaktadır. İkinci bölüm, Goltz'un askeri akademide geçen okul yılları ve daha sonra Prusya Ordusu'nda başlayan aktif askeri hizmeti hakkında bilgi vermektedir. Üçüncü bölümde, Goltz Paşa'nın Türkiye hizmetinde bulunduğu yıllar anlatılmaktadır. Dördüncü bölüm, Goltz Paşa'nın 1896-

³¹³ Kolmar von der Goltz, *a.g.e.*, s.301.

* Generalfeldmarshall Colmar Freiherr Von Der Goltz / Wolfgang Foerster, *Denkwürdigkeiten*, E.S. Mittler & Sohn, 1932, Berlin.

1907 yılları arasında Prusya ordusunun Frankfurt-Oder bölümünde tekrar Alman hizmetine alındığı yıllar hakkında bilgi vermektedir. Beşinci ve son bölümde, Goltz Paşa'nın 1914-1915 yılları arasında süren Belçika Valililiği hizmeti kendi hatıraları ile birlikte sunulmuştur. Söz konusu bölümde, Goltz Paşa'nın 1915 yılında tekrar Osmanlı ordusu hizmetine alınmasıyla başlayan I. Dünya Savaşı günleri de yer almaktadır.

464 sayfadan meydana gelen eserde, Von Der Goltz'un Türkiye hizmetinin anlatıldığı bölüm 35 sayfadan oluşmaktadır.

Goltz Paşa, "*In Türkischen Diensten*" (Türk Hizmeti'nde) başlığı altında yer alan hatıralarında, 1883 senesinde girdiği Osmanlı hizmeti, bu hizmeti sırasında kendisine verilen görevleri ve söz konusu görevler esnasında karşılaştığı sıkıntılar anlatılırken, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıldaki askeri ve idari yönetimi ile ilgili ilginç bilgiler de sunulmaktadır.

Osmanlı hizmetinde uzun yıllar kalmış ve büyük bir zamanını İstanbul'da, üst düzey Osmanlı yöneticileri ile birlikte geçirmiş olan Goltz Paşa'nın düşüncelerini ele alan Foerster'in söz konusu eseri, bir batılının bakış açısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun bu en uzun yüzyılımı³¹⁴ gözler önüne sermektedir.

Foerster, Goltz Paşa'nın 1883 senesinde Alman İmparatoru tarafından Osmanlı Ordusunda görev yapması için görevlendirildiğini ve söz konusu görevlendirme ile ilgili talebin Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid tarafından Alman İmparatoru, II Wilhelm'e iletildiğini yazmaktadır. Foerster, dönemsel olarak Almanya'nın dış politikasında Doğu Sorunu'nun yer olmadığını, fakat Bismarck'ın

³¹⁴ İlber Ortaylı, İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 13.

Rus tehlikesine karşı Osmanlı Devleti'ni yanına çekmek amacıyla Von Der Goltz Paşa'yı İstanbul'a gönderdiğini belirtmektedir.³¹⁵

Foerster, 1882 yılında Osmanlı Ordusunda görevlendirilen Alman askeri misyonu içinde 1 süvari birliği temsilcisi, 1 piyade birliği temsilcisi, 1 topçu birliği temsilcisi ve ayrıca Deniz Kuvvetleri için de bir temsilcinin görevlendirilmiş olduğunu belirtir. Kısa bir süre sonra ordudaki hizmetlerine başlayan askeri heyet, ordunun askeri eğitim için bir uzmana ihtiyacı olduğunu açıklamıştır. Heyet başkanı Albay von Kaehler tarafından, söz konusu görev için Von Der Goltz önerilmiştir.³¹⁶

Foerster, Kaehler tarafından kendisinin söz konusu göreve önerilmesi nedeniyle Goltz Paşa'nın çok memnun olduğunu belirtmektedir. Fakat, bir taraftan Goltz, Prusya hükümetinin bu görevi bahane ederek kendisini Almanya'dan uzaklaştırmak istediğini düşünmektedir. Bu nedenle, batıda hiçbir zaman üst rütbelerde görev alamayacağını farkındadır, çünkü "Leon Gambetta ve Orduları" isimli eserini yayınladığından beri askeri çevre tarafından kendisine karşı hissedilen düşüncelerin giderek olumsuzlaştığını farkındadır. Bir süredir orduda önemli kararlar alınırken veya ciddi sorunlar tartışılırken kendisinin dışlandığını ve söz konusu görevin kasıtlı olarak verildiğini düşünmektedir.³¹⁷

Goltz Paşa'nın İstanbul'a geldiğinde bizzat II. Abdülhamid tarafından karşılandığı ve II. Abdülhamid'in kendisine övgü dolu sözler yönelttiği hatıralarında yer almaktadır. Goltz Paşa 15 Haziran 1883 tarihinde İstanbul'dan eşine yazdığı mektupta, II. Abdülhamid'in uzun zamandır kendisini beklediğini ve görevi kabul ettiği için çok mutlu olduğunu belirtmektedir. Goltz, II. Abdülhamid tarafından

³¹⁵ Generalfeldmarshall Colmar Freiherr Von Der Goltz/ Wolfgang Foerster, *Denkwürdigkeiten*, s. 106.

³¹⁶ Foerster, *a.g.e.*, s. 107.

³¹⁷ Foerster, *a.g.e.*, s. 107.

kendisine ihtiyaç duyulduğunu ve Padişahın askeri okulları tamamen Prusya askeri eğitim kalıplarına göre şekillendirmek istediğini yazmaktadır. Goltz, II. Abdülhamid tarafından verilen bilgiye göre ne zaman isterse kendisine danışabilecek, hazırladığı bütün raporlar hakkında Padişaha bilgi verecek ve Padişah da kendisinin tüm dileklerini yerine getirecektir. II. Abdülhamid, ordusunda Prusya sistemindeki gibi sıkı bir disiplin ve düzen istemektedir. Goltz, Osmanlı hükümeti ile sözleşme imzalandıktan sonra Osmanlı üniforması giyebilecek ve görevine resmen başlayacaktır.³¹⁸

Foerster, Goltz Paşa'nın kendisinden önce İstanbul'a gelen askeri heyet ile ilgili gözlemlerine de yer vermiştir. Goltz Paşa, askeri heyetin yeterli başarıyı yakalayamadığını, çünkü misyonun her türlü hareket serbestliğinin engellendiğini belirtmektedir. Goltz, II. Abdülhamid'in merkeziyetçi bir yapıya sahip olduğunu ve devletin tüm işleri ile bizzat ilgilendiğini söylemektedir. Dolayısıyla, Padişahın zamanı çok kısıtlıdır ve reform programı ile yeterli derecede ilgilenememektedir. Bu da işleri son derece aksatmaktadır, çünkü Padişah özellikle misyonun reform faaliyetlerini en ince ayrıntısına kadar bilmek istemektedir.³¹⁹

Goltz Paşa, heyet başkanı Albay Kaehler'in uzun bir reform programı oluşturduğunu, söz konusu programın son derece başarılı olduğunu, fakat Doğu kültürüne göre çok fazla ayrıntı içerdiğini belirtmektedir. Programın tartışıldığı Reorganizasyon Komisyonu, en saygın paşalardan meydana gelmektedir, fakat komisyon toplantıları verimli geçmemekte, karar verme aşaması uzun zaman almakta ve sonuçta karar verme yetkisi Padişaha bırakılmaktadır. Goltz, Padişahın hakim olmadığı konular hakkında hiçbir çalışmaya yer vermek istemediğini, çünkü

³¹⁸ Foerster, *a.g.e.*, s.108.

³¹⁹ Foerster, *a.g.e.*, s.109.

bunun için zamanı olmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla, Kaehler Paşa'nın çalışması sağlıklı bir şekilde değerlendirilememiştir.³²⁰

Goltz'un hatıralarında verdiği bilgiye göre, II. Abdülhamid, kendisine yönelik en büyük tehlikenin halktan bir paşanın ordu birliklerinin başına geçmesi ile birlikte oluşabileceğini düşünmektedir. II. Abdülhamid'e göre söz konusu tehlike, Alman askerlerinin öncülüğünde şekil değiştirecek askeri yönetimle meydana gelebilirdi. Bu nedenle Goltz, II. Abdülhamid'in içten ve samimi olarak askeri modernleşmeyi benimseyemediğini belirtmiştir. II. Abdülhamid, yabancıların Osmanlı askeri ve devlet işlerine karışmamalarını ve yeni çağ ruhunu orduya sokmamalarını istiyordu.³²¹

Von Der Goltz Paşa, Osmanlı ordusunda yürüttüğü çalışmalarını General Graf Von Waldersee ile sıklıkla paylaşmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu hizmetinde görev yaptığı yıllarda edindiği en önemli izlenimin, II. Wilhelm'in arzu ettiği gibi Osmanlı İmparatorluğu, Rusya'ya karşı Almanya ile müttefik olabilecek güçte bir devlet değildi. Bu nedenle, Almanya hiçbir zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş gücüne güvenmemeliydi. Yeni bir ordu vücuda ghetirebilmek için yeterli altyapı bulunmamaktaydı. Goltz Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünün ve ağırlığının artık Avrupa'da değil Küçük Asya'da olması gerektiğini belirtmekteydi.³²²

Foerster, Goltz Paşa'nın Osmanlı hizmetindeki öncelikli görevi olan askeri eğitim danışmanlığı görevinde kısmen başarıya ulaştığını, en azından askeri akademinin ders programına yeni dersler koyulmasını sağladığını belirtmektedir. Söz konusu yeni ders programında, eleştirel savaş tarihi, uygulamalı taktik, silah bilgisi,

³²⁰ Foerster, *a.g.e.*, s.109.

³²¹ Foerster, *a.g.e.*, s.110.

³²² Foerster, *a.g.e.*, s.112.

savaş tarihi, ordu teşkilatlanması tarihi, yeni askeri kaynakların tanıtımı ve genel kurmay bilgisi gibi dersler bulunkmaktaydı.³²³

Goltz Paşa, askeri okullar genel müfettişliği görevi sırasında çalışmalarını son derece yavaşlatan ve aksatan saray hafiyelerinden oldukça şikayet etmekteydi. Özellikle askeri okulların atış talimi ve arazi üzerinde tatbikat gibi uygulamalı derslerini, II. Abdülhamid'in kendisini sürekli izleyen ajanları nedeniyle sağlıklı bir şekilde yürütemediğinden şikayet etmekteydi.³²⁴

Goltz'un söz konusu ajanlar arasında, varlığından ve misyonundan oldukça rahatsız olduğu saray hafiyesi, Üsteğmen İsmail Bey başta gelmekteydi. İsmail Bey, 26 yaşında genç bir asker olup, askeri eğitim almamış alaylı bir subay idi. İsmail Bey, Abdülaziz'in hareminden gelmekte olup, sarayda büyümüş ve daha sonra II. Abdülhamid tarafından ajan olarak Mekteb-i Harbiye'ye alınmıştı. Diğer taraftan, Mekteb-i Harbiye müdürü olan Zeki Bey ise Goltz tarafından çok yönlü ve eğitilmiş biri olarak tanımlanmaktadır. Bu şahıs, Goltz'un önerdiği fikirleri uygulamak için elinden geleni yapmakta, fakat genellikle gizli bir güç tarafından engellenmekteydi. Goltz ise bu durumu hissettiğini belirtmiştir.³²⁵

İsmail Bey'e göre, Goltz Paşa Mekteb-i Harbiye öğrencilerini Yıldız Sarayı'na karşı ayaklandıracak bir proje üzerinde çalışmaktaydı. İsmail Bey, bu gerekçe ile Goltz Paşa'yı II. Abdülhamid'e şikayet etmiştir. İsmail Bey tarafından ortaya atılan bu iddianın çok da yanlış olmadığı, 20 Mart 1890 yılına ait bir belge ile görülmektedir. Goltz Paşa, 19 Ocak 1889 tarihinde General Waldersee'ye yazdığı raporlardan birinde İstanbul'da bulunan Fransız temsilciliklerinin, Alman İmparatorluğu aleyhinde hareket ettiklerini ve Padişahı Almanya'ya karşı kışkırtmaya

³²³ Foerster, *a.g.e.*, s.116.

³²⁴ Foerster, *a.g.e.*, s.116.

³²⁵ Foerster, *a.g.e.*, s.116.

çalıştıklarını yazmaktadır. Buna engel olmak için Goltz Paşa, İstanbul'da bulunan askeri kıtaaları, askeri bir geçit töreni sırasında ayaklandırmayı ve daha sonra bizzat kendisi müdahale ederek, ayaklandırmayı bastırmayı planladığını belirtmektedir. Böylece, II. Abdülhamid'in gözünde Alman misyonunun öneminin artacağını ve Fransızların geri planda kalacaklarını savunmaktaydı. Goltz Paşa, ayaklanma sırasında, kendisini bazı Osmanlı paşalarının da destekleyebileceğini, hatta topçu ve piyade kuvvetlerinin de kendi sahalalarında söz konusu plana göre hareket edebileceklerini belirtiyordu. Goltz Paşa'nın bu mektubu, II. Abdülhamid'in eline geçmiş ve plan uygulamaya konulamamıştır.³²⁶ Burada ilginç olan nokta, II. Abdülhamid'in söz konusu plandan haberi olmasına rağmen Goltz Paşa'yı bir süre daha Osmanlı hizmetinde tutmuş olmasıdır.

Goltz'un eğitim ve öğretim programı kapsamında, şehzadelerin bilimsel eğitimlerine katkıda bulunmak ve halk eğitim dersleri vermek de yer almaktaydı.³²⁷

Foerster, Goltz'un Doğu Rumeli'de meydana gelen gerginlik hakkında da bazı düşüncelerine eserinde yer vermiştir. Bulgarların, Doğu Rumeli ile birleşme isteklerine karşılık, II. Abdülhamid Doğu Rumeli'ye girmeye karar vermiş, fakat aynı gece bundan vazgeçmiştir. II. Abdülhamid, savaş kararından vaz geçtikten sonra tüm bakanları görevlerinden almış ve bakanlıklara kendisi gibi savaştan yana olmayan kişileri getirmiştir.³²⁸

Foerster, Goltz'un hatırlarında II. Abdülhamid'in sadece bir gün süren savaş kararı hakkında şunları söylediğini yazmaktadır. "Erkeklik, güçlülük, kararlılık esintisi çabuk geçmiştir. Efendimiz bir gülümsemeye bir bölgeyi elden çıkarmayı göz alıyor. Sırbistan ve Yunanistan'ın da bir isteği olursa, onlara da kendi

³²⁶ BOA, Y.EE. 15/212, 8 Mart 1306 (M. 20 Mart 1890).

³²⁷ Foerster, *a.g.e.*, s.124.

³²⁸ Foerster, *a.g.e.*, s.125.

bölgelerinden birini vermeye hazır görünüyor. Eski Bizans'daki gibi...O zamanlar da hükümdarlar, ellerinden bir bölge çıktığı zaman kutlama yaparlardı, çünkü kendileri için büyük bir dertten kurtulmuş olurlardı.”³²⁹

Foerster, Goltz Paşa'nın Osmanlı ordusunun yeniden teşkilatlanması konusunda önemli çalışmalar yaptığını belirtmektedir. Bu konu hakkında eserinde Goltz'un reform çalışmalarından örnekler vermiştir. Öncelikle, daha önce ülkenin, yedi ordu karargahından oluşan yapısı korunmuş ve ilave olarak iki bağımsız birim eklenmiştir. Goltz Paşa, Trablus ve Girit'de bulunan söz konusu birimlerde, 2 piyade birliği ve 1 süvari bölüğünün oluşturulduğunu belirtmektedir. Piyade birlikleri; 6 alay ve 6 taburdan oluşan topçu bölüğünden, Süvari birlikleri ise; 16 piyade ve 1 nişancı bataryasından, 5 süvari birliğinden oluşan 6 alay ve 1 telgraf bölüğünü içermekteydi.

330

Foerster, son olarak Goltz Paşa'nın Türkiye'deki başarılarından bahsettiğini ve çalışmaları sırasında kendisine yardımcı olan subaylar olmasaydı, başarılı olamayacağını ifade ettiğini belirtmiştir. Goltz Paşa'nın uyum içinde çalıştığı Osmanlı paşaları arasında aslen Polonyalı olan Muzaffer Paşa, Abdullah Paşa, Sami Paşa, Hamdi Paşa ve Tahir Bey bulunmaktaydı. Foerster, Goltz ve yardımcılarının modernleşme çalışmalarının orduda somut sonuçları doğurduğundan bahsetmektedir. Ordu birliklerinin sınırlarının yeniden belirlenmesi, modern bir Genelkurmay oluşturulması ve Alman modeline göre ordunun yeniden silahlanması bahsedilen somut sonuçlanlardandır. Foerster, Goltz'un savunma gücüne büyük katkıları olduğunu, yeni Türkiye'nin yaratıcıları listesinde en başlarda yer alması gerektiğini vurgulamıştır.³³¹

³²⁹ Foerster, *a.g.e.*, s.126.

³³⁰ Foerster, *a.g.e.*, s.143.

³³¹ Foerster, *a.g.e.*, s.163.

III.2.2. Von Der Goltz Paşa'nın Ermeni Sorunu Üzerine Görüşleri

1890'lı yıllarda Anadolu'da meydana gelen Ermeni olayları Avrupa Devletleri'nin de gündemini uzun süre meşgul etmiştir. Ermeni Sorunu konusunda Batıda ve özellikle İngiltere'de yapılan Ermeni yanlı yorumların aksine Almanya'nın, İngiltere'nin bu yanlı politikasından oldukça rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. Almanya, söz konusu olaylar ile ilgili olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu desteklemiştir. İngiltere'nin bölgede yapılmasını istediği reformları tehlikeli bulan Almanya diplomatik yollarla, İngilizlerin reform planlarını geri çekmelerini talep eder. Onlara göre reform planları, Osmanlı İmparatorluğu'nu ileriye değil aksine geriye götürecektir. Gerçekten reform isteyenlerin amacı, Osmanlı'nın idari-sosyal yapısını düzenleyip güçlendirmek değildir. Ermenileri bu reformlar vasıtasıyla kendilerine yaklaştırmak, Osmanlı'yı güç duruma sokmaktır.³³²

Bu sırada Osmanlı İmparatorluğu'nda görevli olarak çalışan Goltz Paşa, basında çıkan haberler hakkında araştırma yapmıştır. Goltz Paşa, yaptığı araştırma sonucunda yazılanların tamamen asılsız olduğu sonucuna varmıştır. Hatta konu ile ilgili olarak Almanya Büyükelçisi Radolin, Başbakan'a yazdığı 30 Ekim 1895 tarihli yazısında, General Goltz'un Ermeniler tarafından ortaya atılan katliam iddialarının kesinlikle doğru olmadığından emin olduğunu vurgulamıştır.³³³

³³² Ramazan Çalık, *Alman Kaynaklarına Göre II. Abdülhamid Devrinde Ermeni Olayları*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 63.

³³³ Çalık, *a.g.m.*, s. 784.

Goltz Paşa, Almanya'nın saygın gazetelerinden *Kölnische Zeitung*'da 24 Şubat 1895 tarihinde yayınladığı bir makalesinde, olayların geçtiği Sasun bölgesinin coğrafi yapısı ve Ermeni olayları hakkında detaylı bilgiler vermiştir.³³⁴

Goltz Paşa, Avrupa'nın her yerinde huzursuzluk yaratan ve Sasun bölgesinde yapıldığı söylenen sözde Ermeni katliamlarının asıl haber kaynağının yine Ermenilerin kendileri olduğunu, söz konusu katliamlardan dolayı Osmanlı idaresinin ve bu bölgedeki görevli Osmanlı askerlerinin ağır bir şekilde suçlandığını belirtmiştir. Goltz'a göre Osmanlı idaresinin konu ile ilgili tavrı da sorunu yeterince aydınlatmamaktadır. Goltz Paşa, Osmanlı idaresi tarafından konu ile ilgili olarak bir komisyonun oluşturulduğunu ve bu komisyon başkanlığına getirilen Tümen Komutanı Ferik Abdullah Paşa ile yakın ilişkiler kurduğunu ve Ermeni sorununu ile ilgili olarak bu kişi ile görüştüğünü belirtmiştir. Komisyon başkanından aldığı bilgiye göre Goltz Paşa, bölgede mevcut olan tabura ek olarak Mustafa Efendi emrinde 32. tümenin 4. tugayına bağlı olan iki bölüm daha gönderildiğini, fakat bu birliklerin bölgede emniyeti yeterince sağlayamadığını belirtmiştir.³³⁵

Eski birer Ermeni tahrikçisi olan Damadyan'ın ve Hamparsun'un bölgeyi faaliyet alanı olarak seçtiklerini, özellikle Hamparsun'un Kumkapı Ermeni ayaklanmasından sonra kaçtığı yurtdışından dönüp takma bir isimle bölgedeki Ermenilerin başına geçtiğini söylemektedir. Goltz, ayrıca Ermeniler ile bölge halkı Bikranlılar arasında meydana gelen çatışmalar sırasında bölgeye gelen Osmanlı

³³⁴ Çalık, *a.g.m.*, s. 785. Ramazan Çalık, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisinde yayınladığı "Colmar Freiherr Von Der Goltz (Paşa) ve Bazı Görüşleri" isimindeki makalesinde Goltz Paşa'nın Almanca olarak yayımlanan makalesinin tümüne yer vermiştir. Türkçe tercümesi de yapılan bu makalenin bazı kısımlarına tezimizin bu bölümünde yer vermekteyiz.

³³⁵ Çalık, *a.g.m.*, s.s. 807-808.

askerlerinin silahsızların, kadınların ve çocukların hayvanlarını da alarak bölgeyi terk etmeleri için zaman tanıdığını söylemiştir.³³⁶

Goltz, bölgede yaşanan çatışmaların önlenmesi için alınan tedbirlerin yetersiz olduğunu, ortaya atılan reform programlarının nasıl yürüyeceği hakkında kimsenin bir fikri olmadığını, bölgedeki Osmanlı yöneticilerinin güvenilir ve sorumlu kimseler arasından seçilmesi gerektiğini, Ermenilerin ise bölgede kışkırtıcı faaliyetlerinden vazgeçmeleri gerektiğini söylemiştir. Ayrıca devletin üst kademelerinde görevli aydın Ermenilerin yurtiçindeki vatandaşlarını yatıştırarak ve söz dinletecek etkinliğe sahip olmaları gerektiğini belirtmiştir. Goltz, çözümü muhtariyette arayan Ermenilerin yaklaşık toplam 800.000 civarındaki Katolik ve Ortodoks nüfusunun ülkenin bütününe dağılmış olması nedeniyle hiçbir yerde çoğunluk sağlayamayacaklarını ve dolayısıyla bunun bir çözüm olamayacağını vurgulamıştır.³³⁷

III.2.3. Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu İle İlgili Değişik Konulardaki Görüşleri

Goltz Paşa, Osmanlı ordusunda kendisine verilen askeri görevlerin yanı sıra gündelik meselelerde de düşüncelerini açıklamaktadır. Çünkü, askerlikle ilgisi olmayan bazı konularda da özellikle saraydan fikri sorulmaktaydı. Burada II. Abdülhamid'in incelikli politikasının da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin yazılarından birinde parktaki toprak kayması hakkında bile düşüncesini söylemesi için Yıldız Sarayı'na çağrıldığını yazmıştır. Konu ile olarak Goltz Paşa şöyle söylemektedir; "Beni burada toprak kayması uzmanı olarak kabul etmeleri gerçekten gülünçtü. Padişah kişisel işlerinde benim işlerime ne kadar değer verdiğini, ancak bu

³³⁶ Çalık, *a.g.m.*, s. 810.

³³⁷ Çalık, *a.g.m.*, s. 811.

tür görevler ile ispat edebilirdi. Bu durumda ben de tabii kendimi pohpohlanmış hissedecektim. Aylarca Abdülhamid, anlaşmazlıkları yumuşattığına inandığı hediyelerden birini vermek için fırsat yaratmak istiyordu...”³³⁸

Askeri meseleler dışında kalan ve yine Goltz Paşa'nın görüşünü almaya yönelik konulardan biri de Osmanlı başkentinin Anadolu'ya kaydırılması fikri idi. Goltz Paşa, konu ile ilgili düşüncelerini ilk kez 1895 yılında yayımlanan “Staerke und Schwaechen des Osmanischen Reiches” (Osmanlı İmparatorluğu'nun Gücü ve Zayıflığı) adlı makalesinde, “Genç Türkiye'nin Hezimet ve İmkan-ı İtilası” adlı eserinde ve 18 Mayıs 1913 tarihli “Neue Freie Presse” gazetesinde belirtmiştir.

Goltz, Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişme sürecinin ancak kuzey ve batıdan ayrılarak, güney ve doğu bölgelerine yönelmesiyle mümkün olabileceğini söyler.³³⁹ Savaşlarda kaybedilen yerler alınmasa bile diğer bölgelerin elde tutulmasıyla ülke içinde siyasi dengenin sağlanacağına inanmaktadır. Goltz'a göre bu da ancak başkentini değiştirilmesi ile mümkün kılınabilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul, kara ve deniz kuvvetlerinin merkezi olabilir, fakat hükümetin merkezi olamaz. Goltz Paşa, İstanbul şehrinin büyüme atmosferinin herkesi cezbe ettiğini, bu nedenle başkentte bulunan hiçbir memurun işlerini etkin bir şekilde yapamadığını söylemektedir.³⁴⁰

Goltz Paşa, İstanbul'un coğrafi özelliği nedeniyle, hükümetin sadece batı meseleleri ile ilgilendiğini, aksine İmparatorluğun artık doğu ile ciddi olarak ilgilenmeye başlamasının gerekli olduğunu vurgulamıştır. Goltz Novibazar, Epirus ve Teselya gibi İmparatorluğun Avrupa topraklarından kaybedilen parçaların Asya'da

³³⁸ Wallach, *a.g.e.*, s. 55.

³³⁹ Çalık, *a.g.m.*, s. 791.

³⁴⁰ Von Der Goltz Paşa, *Genç Türkiye'nin Hezimet ve İmkan-ı İtilası*, s. 66.

kaybedilen binlerce kilometreden daha önemli görüldüğünü, Osmanlıların artık yüzünü doğuya dönmeleri gerektiğini belirtmiştir.³⁴¹

Goltz, konu ile ilgili olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun zamandır başarıyla devam ettirdiği *devlet-i muazzama*'lık hakkından artık vazgeçebileceğini ve bundan sonra büyük bir *İslam Devleti* olarak düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştır.³⁴² Goltz, bu söylemi ile Panislamist hareketi de desteklediğini ifade etmektedir. Arap ve Türk halklarının, hatta tüm Müslüman milletlerin birleşmesinden yana olduğunu bu görüşleri ile destekler.

İmparatorluğun yeni merkezi olarak da Halep, Şam veya Konya gibi şehirleri düşünmüştür. Böylece padişahların devlete bu kadar zarar veren Balkan çatışmalarından uzak kalacağını ve dikkatlerini doğuya verebileceklerini söylemektedir.³⁴³

³⁴¹ Çalık, *a.g.m.*, s. 792.

³⁴² Von Der Goltz Paşa, *Genç Türkiye'nin Hezimet ve İmkan-ı İtilası*, s. 68.

³⁴³ Von Der Goltz Paşa, *Genç Türkiye'nin Hezimet ve İmkan-ı İtilası*, s. 68.

IV. BÖLÜM: OSMANLI ORDUSUNUN MODERNLEŞMESİNDE VON DER GOLTZ PAŞA'NIN ETKİSİ (1883-1916)

1878'de Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya karşısında aldığı yenilgiden sonra Sultan II. Abdülhamid, İmparatorluğun içinde bulunduğu durumu düzeltmek amacıyla öncelikle Osmanlı ordusunu ıslah etmek ve daha sonra ülkenin ekonomik geri kalmışlığına çözüm bulmak için Almanya'dan yardım istemeyi uygun bulmuştur.³⁴⁴ Bu yardım programı kapsamında 1882'de Albay Von Kaehler başkanlığında İstanbul'a gelen ilk Alman askeri heyeti içinde Osmanlı askeri okullarının eğitim ve öğretim faaliyetlerini yürütecek bir Alman subayı talep edilmiş olmasına rağmen programda yer almamıştır. Bu konuya ilişkin bir talep, II. Abdülhamid tarafından daha önce yapılmış, fakat Alman Genel Kurmay Başkanlığı'nın uygun kişiyi bulamaması nedeniyle daha sonraya bırakılmıştı.

1883 yılında Alman Büyükelçisi tarafından Abdülhamid'in bu isteği tekrar gündeme getirilmiştir. Alman Genel Kurmay Başkanlığı ise bu görev için en uygun kişinin Binbaşı Baron Colmar Von Der Goltz olduğunu bildirmiştir. Her ne kadar Goltz'un çalışkanlığı ve askeri nitelikleri bu göreve uygun görülmesine neden olmuş ise de, Türkiye'ye gönderilmesindeki asıl neden kendisinin Alman askeri teşkilatına aykırı olan bazı görüşleri olmuştur. İstanbul ise bir anlamda onun sürgün yeri olarak düşünülmüştür.³⁴⁵ Bunun bilincinde olan Goltz, Türkiye'de görev alarak maddi durumunu düzeltebileceğini düşünmüş ve önerilen hizmeti kabul etme kararı almıştır. Fakat, yine de bir deneme süresi geçirmek istemiştir. Kendisine önerilen görevi yerinde kabul edip etmemeğe karar vermek için 18 Haziran 1883'de İstanbul'a gelmiştir. 25 Ağustos 1883'de Alman İmparatoru tarafından kendisine

³⁴⁴ Gregor Schöllgen, *Imperialismus und Gleichgewicht Deutschland, England und Die Orientalische Frage 1871-1914*, R.Oldenbpurg Verlag, München, 1984, s. 32.

³⁴⁵ Wallach, *a.g.e.*, s. 43.

verilen yetkiyle Osmanlı ordusunda geçici hizmetine başlamıştır. 1 Ekim 1885'e kadar devam edecek olan bu geçici hizmet süresi, eğer kalmaya karar verirse uzatılacak, Almanya'ya geri dönmek isterse Prusya Ordusu'nda tekrar aktif hizmete alınmak suretiyle son bulmuştur.³⁴⁶

İstanbul'a geldiği dönemde bir çok askeri okulun tatil edildiğini gören Goltz, okulların açılmasına kadar geçen zamanı ordunun reorganizasyonuna yönelik diğer işlerle ilgili bilgi almak üzere değerlendirmiştir. Goltz, kontratının imzalanmasından ve askeri okulların açılmasından sonra görevine başlamıştır.³⁴⁷

Kurmay Yarbay rütbesiyle Türkiye'ye gelen Goltz'un Osmanlı Ordusu'ndaki asli görevi Askeri Okullar Müfettişliği'dir. Goltz Paşa, kısa zaman içinde tuğgeneralliğe kadar yükselerek Osmanlı Askeri Okullar Genel Müfettişi olmuştur.³⁴⁸ 1885'te İstanbul'da bulunan ve Alman askeri heyetinin başkanı olan Kaehler Paşa'nın ölümü üzerine padişah tarafından bu göreve uygun görülen Goltz, bu makama Kaehler'den daha üst yetkiler alarak geçmiştir. Heyet başkanı olmasının yanı sıra Osmanlı Genel Kurmay Başkan Yardımcılığı görevini de üstlenmiştir.³⁴⁹ Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda 13 yıl sürecek olan Goltz devri başlamıştır. 20 Nisan 1895'te mareşelliğe kadar yükselen Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu'ndaki misyonu Almanya'nın Osmanlı politikasının en önemli aşamasını oluşturmuştur.³⁵⁰

³⁴⁶ Wallach, *a.g.e.*, s. 44.

³⁴⁷ Wallach, *a.g.e.*, s. 45.

³⁴⁸ Turan, *a.g.e.*, s. 146.

³⁴⁹ Karal, *a.g.e.*, s. 367.

³⁵⁰ Schöllgen, Goltz Paşa dönemini Almanya'nın barışçıl olarak nitelendirdiği (Penetration Pacifique) Osmanlı politikasının en önemli aşaması olarak değerlendirmektedir. , Schöllgen, *a.g.e.*, s. 35.

IV.1. Von Der Goltz Paşa'nın Askeri Okullar Müfettişliği Döneminde Osmanlı Ordusu'nda Modernleşme Çalışmaları

IV.1.1. Goltz Paşa'nın Osmanlı Hizmetine Alındığı Dönemde Ordunun Durumu (1883)

Goltz Paşa 1883 yılında Osmanlı Ordusu'nda göreve başladığında, orduda 1869 düzenlemesini temel alan 1870 ve 1879 askeri düzenlemeleri yapılmış, 1869 askeri düzenlemesine göre redif ve müstahfiz kuvvetlerinden oluşan yedek birlikleri genişletilmiştir. Dolayısıyla ordudaki asker nüfusu da artmış oluyordu. Fakat, hiçbir askeri eğitim ve talim görmeden redif birliklerine alınan askerler, savaş sırasında yeterince etkili olamıyorlardı. Ayrıca, yine 1869 düzenlemesiyle ordu karargahlarının sayısı yediye çıkarılmış, Trablus ve Kuzey Afrika ile Girit'te savaş sırasında faydalanılmak üzere küçük birlikler kurulmuştu. 7. Ordu ve daha küçük olan Trablus ve Girit birlikleri, sabit sınır birliklerini oluşturuyorlardı. Asker ihtiyaçları genel kur'a usulü çerçevesinde sağlanıyordu, fakat bu bölgelerin yerel halkı kur'a nizamnamesine tabi değildi.

Ülke genelindeki ordu karargahları bir anlamda İmparatorluğun etnik haritasını ortaya koymaktaydı. İlk dört ordu birliği genel olarak Türklerden oluşurken, 5. ordu, Arapların sayısı ağırlıkta olmak üzere karışık bir durum sergiliyordu. Bağdat'ta bulunan 6. Ordu ise tamamen Arap askerlerden oluşmaktaydı.³⁵¹ İmparatorluk, güney ve doğu bölgesinde Tunus, Trablus, Girit Adası ve Yemen'e kadar uzanan Levant sahili ve Mezopotamya'ya sahipti. Bu bölge yaklaşık olarak üç milyon kilometrekarelik bir alanda neredeyse 25 milyon insanın

³⁵¹ Griffiths, *a.g.t.*, s.s. 28-29.

yaşadığı, farklı etnik ve dini grupları barındıran bir bölgeydi. Goltz, bu bölgede yaşayan Arapların askeri kaynak olarak düşünülmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁵²

Goltz Paşa, ordu hizmetine alındığında asker alımını düzenleyen kur'a sisteminin bozulmuş olduğunu görmüştür. Özellikle isimlerine kur'a isabet edenlerin bedel ödeyerek askerlikten muaf tutulmaları, ayrıca bedel ödeyemeyenlerin de askerlikten kaçmaları ordunun ihtiyacı olan asker sayısını düşürmekteydi. Müslüman olmayan halktan asker alınmadığı gibi, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Arap Yarımadası ve Trablus gibi halkı tamamen Müslüman olan bölgelerden de asker alınamıyordu. Ayrıca, İstanbul halkı da askerlikten muaf tutuluyordu.³⁵³

Bu dönemde askeri eğitim alanında büyük bir yenilik yapılmış, 1876'da askeri rüşdiyeler açılmıştır. Ordunun en büyük ihtiyaçlarından biri olan nitelikli subayların yetiştirilmesi amacıyla askeri eğitim ilk okul düzeyine indirgenmiş ve öğrencilerin askeri rüşdiyeler ve askeri idadilerde eğitim gördükten sonra Harbiye Mektebi'ne girmeleri sağlanmıştır.³⁵⁴ Rüşdiyeler, kısa bir süre sonra Anadolu geneline yayılmıştır, fakat İstanbul'da bulunan Harbiye Mektebi'ne gelen öğrenci sayısı çok azdır. Genel olarak Harbiye Mektebi'nde eğitim almaya hak kazanmış kişiler, bundan önceki eğitimlerini yine İstanbul'da tamamlamış olan öğrencilerden oluşmaktaydı. 1876 yılına gelindiğinde subay sınıfının %15'den fazlası resmi askeri eğitim almış öğrencilerden oluşmaktaydı. Geri kalanları ise alaylı subaylar oluşturmaktaydı. Dolayısıyla orduda bulunan subay nüfusunun çoğu modern ve teknik askeri bilgiden yoksudu ve bu kişiler, rüşvet ve iltimas yoluyla yüksek mevkilere geliyorlardı.³⁵⁵ Goltz Paşa, bu duruma açıkça karşı çıkmış ve orduda

³⁵² Griffiths, *a.g.t.*, s. 36-37.

³⁵³ Karal, *a.g.e.*, s. 356.

³⁵⁴ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, Cilt II-III, İstanbul, 1977, s.426.

³⁵⁵ Griffiths, *a.g.t.*, s. 30.

yüksek öğrenim görmüş erkan-ı harblerin daha kıdemli olması gerektiğini savunmuştur. Harbiye Mektebi'nin daha üstünde bir eğitim veren Erkan-ı Harbiye sınıfları ise 1864'ten sonra açılmaya başlamıştır. Bu sınıflar açılmadan önce erkan-ı harplik görevini, riyaziye bilgisine hakim olan Mühendis-hâne-i Berr-i Hümâyûn öğrencileri yapmıştır. 19. yüzyılın sonunda Askeri İdadiyi bitirenlere mülazımlık, Harbiye Mektebi'ni bitirenlere yüzbaşılık ve Erkan-ı Harbiye'yi bitirenlere ise kolağalık rütbesi verilmiştir.³⁵⁶

1877 yılında tüm askeri okullar, Mekâtib-i Askeriyye Nezâreti'ne bağlanmıştır. Harbiye Mektebi'nde ise ders programları, Avrupa'daki okullar ile paralel düzeye getirilmek suretiyle önemli bir reform programından geçirilmiştir. Mekteb-i Fünun-ı Harbiyye içinde ise farklı dallar ve bunlara uygun olarak farklı programlar hazırlanmıştır. Gelen öğrenciler, kura ile istihkam ve topçu, piyade ve süvari sınıflarına alınmışlardır. Dolayısıyla dönemin Harbiye Mektebi, İstihkam ve Topçu, Piyade ve Süvari ile Erkan-ı Harbiye okullarının bileşiminden oluşmuştur.³⁵⁷ Askeri okullarda yabancı dilde yazılan önemli askeri yapıtları takip edebilmek için en azından bir yabancı dilin öğrenilmesi teşvik edilmiştir. Bu dönemde Fransızca okullarda ağırlıklı olarak okutulan yabancı dildir, fakat orduda Alman nüfuzunun yerleşmeye başlamasıyla ve özellikle Goltz Paşa'nın etkisiyle Fransızca'nın yerini Almanca almıştır.

Goltz Paşa, 1883'te İstanbul'a geldiğinde II. Abdülhamid'in 1880 senesinde askeri reform programı kapsamında oluşturduğu ıslahat komisyonu ile karşılaşmıştır. *Teftiş-i Umûm-i Askeri Komisyon-ı Alisi* olarak geçen bu oluşumun denetleyicisi ve yürütücüsü şüphesiz II. Abdülhamid'dir. Fakat komisyon

³⁵⁶ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, Cilt III-IV, İstanbul, 1977, s.888.

³⁵⁷ Mustafa Ergün, Tayyip Duman, "19. Yüzyılda Osmanlı Askeri Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları", *Yeni Türkiye*, Sayı 7, Ocak-Şubat 1996, s. 11.

başkanlığını Gazi Ahmed Muhtar Paşa yapmıştır. Komisyon, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'na kadar çalışmıştır. Üyeleri, yaklaşık 40 subaydan oluşmaktadır. Genellikle üyeler, *saray subaylarından* meydana gelmiştir. Bunlar daha çok alaylı, fakat rütbe sahibi subaylardır. Komisyon reform programı genel olarak Alman askeri teşkilatı örnek alınarak oluşturulmuştur.³⁵⁸

Goltz, Osmanlı ordusundaki görevine başladığında İstanbul'da Albay von Kaehler liderliğindeki Alman askeri heyeti, yaklaşık iki yıldır reform çalışmalarını yürütüyordu, buna rağmen orduda henüz somut bir gelişme söz konusu değildir. Kaehler, redif birliklerinin organizasyonu, talimi, ordunun seferberlik planı, askeri okulların reform programı ve ordunun silah ihtiyacı ile ilgili ayrıntılı bir rapor hazırlamış, fakat bu rapor askeri yöneticiler tarafından fazla ciddiye alınmamıştır. Goltz, görevine başladığı zaman incelediği bu raporun Doğulular için fazla ayrıntılı ve uzun olduğu kanısındaydı.³⁵⁹ Osmanlı yönetici çevresinde ise Kaehler Paşa'nın uygulamak istediği reform tasarısının Osmanlı'nın tüm askeri kurumlarını derinden etkileyeceği düşüncesi hakimdi. Diğer taraftan Goltz Paşa da Miralay Kaehler'in projesini pek sağlıklı bulmuyor, Osmanlı ordusunun bütün askeri düzeninin tahrip edilmemesi gerektiğini, Türk askerinin niteliklerine ve ordunun geleneksel fikirlerine bağlı kalarak bazı değişikliklerin yeterli olacağını savunuyordu. Bu kapsamda halefi Kaehler'den ayrılıyordu, ayrıca Kaehler'in aksine bütün devletin müdafaasına yönelik bir plan hazırlamak üzere çalışacağını belirtmiştir.³⁶⁰

Goltz, kendisinden önce Osmanlı hizmetine giren Alman subaylarının genellikle II. Abdülhamid ve çevresindekilerin kuşkucu tavırları yüzünden verimsiz

³⁵⁸ Griffiths, *a.g.t.*, s. 44.

³⁵⁹ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 109.

³⁶⁰ BOA, (Ecnebiye ve Mâbeyn Mütercimliği) Y.PRK.TKM 10/20, 3 Nisan 1303, (M. 15 Nisan 1887), Sayfa 1.

kaldıklarını kabul etmekle birlikte, başarısızlığın sadece padişahın yönetiminde olmadığını, subayların da en az onun kadar sorumlu olduklarını düşünüyordu. Goltz'a göre Kaehler, Kamphövner ve Ristow Paşalar yabancı ülkelerde başarılı olabilecek kişilikte değillerdi. Önerdikleri program Almanya'daki askeri sistemin bir kopyasıydı.³⁶¹ Diğer taraftan II. Abdülhamid, bu subayların verimsiz olduğunu kabul ediyor, fakat Osmanlı hizmetinde altı sene kalmış olmaları nedeniyle, ülkelerine döndüklerinde Alman yetkililere Osmanlı askeri teşkilatı ile ilgili herhangi bir bilgi sızdırmalarından çekiniyordu. Bu yüzden, maddi konuda cömertliğini kullanarak, subayların gitmelerini engellemeye çalışıyordu. Alman subaylar ise bu durumu su istimal etmeye çalışıyorlardı. Bütün bunlara şahit olan Goltz Paşa, Kaehler liderliğindeki subaylara resmi davranıyor, onların fikirlerine önem vermiyordu. Goltz Paşa ve diğer Alman subaylardan Kamphövner Paşa arasındaki gerginlik 1888'de doruk noktasına ulaşmıştı. Bu dönemde feriklik rütbesinde bulunan Goltz Paşa, II. Abdülhamid'in Kamphövner Paşa'ya müşirlik rütbesini vermeyi düşündüğünü öğrenince Osmanlı hizmetinden ayrılmak istediğini belirtmiştir.³⁶²

Von Der Goltz Paşa, Askeri Okullar Müfettişi olarak görevlendirdiği Osmanlı ordusunun neredeyse bütün askeri yükümlülükleri üzerinde çalışmıştır. Türkiye'de kaldığı süre içinde, askeri teşkilatlanma ve askere alım sisteminden, askeri stratejilerin belirlenmesi, askeri okulların durumu ve ordunun mühimmat ihtiyacına kadar bir çok konuda Osmanlı ordusuna danışmanlık yapmıştır.

³⁶¹ Wallach, *a.g.e.*, s. 46.

³⁶² BOA, HR.SYS. 30/60, Sayfa 3/1, Fi 25 Nisan Sene 95, (M.7 Mayıs 1879) tarihli "Vas" gazetesinde çıkan bir haberin tercümesine göre, Osmanlı ordusunun askeri düzenlemesinde başarılı çalışmalar yapan ve özellikle redif kuvvetlerinin tüm ordu-yu hümayunlar dahilinde fırka fırka toplanması fikrini gündeme getiren Goltz Paşa'nın "Prens Rodvilin" şerefine verilen ziyafet sırasında Kamphövner Paşa'nın müşirlik rütbesine yükseltileceğinin padişah tarafından açıklanması üzerine Osmanlı askeri hizmetini terk etmek istediğini, Prusya ordusunda feriklik unvanını aldıktan sonra İstanbul'dan ayrılmayı düşündüğünü açıklamıştır. Bunun üzerine Goltz Paşa'da yüksek rütbeli mareşal rütbesiyle onurlandırılmıştır.

IV.1.2. Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı Askeri Teşkilatı İle İlgili Çalışmaları

1883 senesinde Osmanlı Ordusu hizmetine giren Von Der Goltz Paşa'nın üç yıllık görev süresi 1886'da sona ermiş ve Goltz, orduda başarılı bir çalışma programı uygulayamadığını, bunun için gerekli olan ortamın yaratılmadığını belirterek, Osmanlı hizmetinden ayrılıp Almanya'ya geri dönmek istediğini bildirmiştir. II. Abdülhamid ise Goltz Paşa'nın orduda kalması ve çalışmalarını sürdürmesini arzu etmiş, bunun üzerine Goltz'a yılda 50.000 Frank verilmesi ve Genel Kurmay Başkanlığı'nın yetkili temsilciliği makamı önerilmiştir. Ayrıca, Goltz'un rütbesinin ferikliğe yükseltileceği hissettirilmiştir. Diğer taraftan Goltz Paşa, İstanbul'da bulunan Avusturya Ataşesi Binbaşı Ritter Von Mangea aracılığı ile hizmetine devam etmek için belirlediği bazı şartlarını Osmanlı hükümetine bildirmiştir. Goltz'un istekleri arasında kendisiyle eşit rütbede bulunan Türk subayları ile aynı unvanlara sahip olabilmesi, görevini sağlıklı yürütebilmesi için çalışma alanının net bir şekilde tarif edilmesi, mutlaka yapılması gerektiğini düşündüğü reformlara Genel Kurmay tarafından öncelik tanınması bulunmaktaydı. Goltz'un kararındaki ciddiyet, II. Abdülhamid'i Alman imparatoru I. Wilhelm'a yöneltmiştir. II. Abdülhamid, Alman imparatorundan sözleşmesini yenilemesi için Goltz'u ikna etmesini istemiştir. Bunun üzerine I. Wilhelm, Askeri Kabine Başkanı aracılığı ile Goltz'un Türkiye'de hizmetine devam etmesinin Almanya Devleti'nin çıkarlarına uygun olacağını belirtmiş ve böylece kriz atlatılmıştır. 22 Temmuz 1886'da Goltz Paşa, Osmanlı hükümeti ile imzaladığı sözleşme ile üç yıl daha ordu hizmetinde görev alacağını beyan etmiş oluyordu.³⁶³

³⁶³ Wallach, *a.g.e.*, s. 55, 56, 66. Goltz Paşa, Osmanlı Hükümeti ile imzaladığı ve üç yıl daha görevde kalmasını uygun gören sözleşmenin 4. maddesine göre Osmanlı ordusu hizmetinde bulunacağı sürede

Goltz'un hizmet süresinin uzatılması ile ilgili krizin atlatılmasından sonra II. Abdülhamid'in Alman askeri heyetinin reform programına, özellikle Goltz Paşa'nın önerilerine karşı daha ciddi bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. 1886-87 yılları arasında Osmanlı askeri kurumlarında ve teşkilat yapısında önemli düzenlemelerin yapılması II. Abdülhamid'in reform projesine karşı gösterdiği ılımlı politikayı yansıtmaktadır. Goltz, ordu hizmetinde kalmaya karar vermekle, Reorganizasyon Komisyonu başkanlığını garantilemiş, adeta II. Abdülhamid tarafından bu unvan ile ödüllendirilmiştir. Komisyon üyeleri arasında Goltz'dan başka aslen Polonyalı olup Osmanlı hizmetine geçerek Müslüman olan Muzaffer Paşa ile İngiltere'de uzun yıllar yaşamış olan, çevresinde açık fikirli bir subay olarak değerlendirilen Veli Rıza Paşa bulunmaktaydı.³⁶⁴

Komisyon başkanlığı görevini de üstlendikten sonra Goltz Paşa'nın yoğun bir çalışma temposuna girdiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde 1869 düzenlemelerinden sonra ordunun geçirmiş olduğu ilk ciddi dönüşümler, 1886-87 reformlarında yer almıştır. Bu reform programının oluşturulmasında ve uygulanmasında ağırlıklı olarak Goltz Paşa'nın rolü bulunmaktadır.

1886-87 reformları genel olarak üç alanda gerçekleştirilmiştir. Öncelikle askere alma yöntemi iyileştirilmiş, ulaşım konusunda demiryolu imtiyazları arttırılarak yeni bir seferberlik planı oluşturulmuştur, daha sonra eğitim alanında yeni düzenlemeler kabul edilmiştir.³⁶⁵

Almanya'da kaybedeceği haklar için yıllık maaşının yanında bir defaya mahsus olmak üzere 30.000 Frank daha alacaktı. Ayrıca, Erkan-ı Harbiye dairesinde görev tanımının dışında almış olduğu bazı sorumluluklardan ötürü yine bir defaya mahsus olmak üzere kendisine 30.000 Frank verilecek ve ev kirası olan 130 lira da karşılanacaktı. BOA, YPRK.ASK 38/62, 28 Eylül Sene 1303, (M. 10 Ekim 1887), Sayfa 3 .

³⁶⁴ Griffiths, *a.g.t.*, s. 71.

³⁶⁵ Griffiths, *a.g.t.*, s. 72.

1886'da yürürlüğe konulan yeni askere alma kanuna göre, askere alma işlemi yılda bir kere uygulanacak ve uygulamalar kontrol altında gerçekleşecektir. Halihazırda bulunan 6 ordu karargahının merkezleri aynı zamanda kur'a işlemlerinin gerçekleşeceği yerler olacaktır. Ordu karargahları merkezlerinde bulunan redif taburları, kur'a işlemlerine ev sahipliği edecektir. Böylece ülke dahilinde 192 kur'a merkezinin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Buradaki yerel yöneticiler, kur'a işlemlerinin yürütücüleri olacaklar, her işlemten sonra hazırlayacakları raporları merkezi İstanbul'da bulunan genel komiteye sunacaklardır.³⁶⁶

Askerlik işlemi, 20 yaşına girmiş olan bütün Müslüman erkekleri için zorunlu hale getirilmiştir. II. Abdülhamid'in bu şekilde ordunun İslam karakterini korumaya çalıştığı görülmektedir. İstanbul bölgesinde; Galata, Eyüp, Üsküdar, diğer bölgelerde; Arnavutluk, Yemen, Hicaz, Trablus, Bingazi'de yerleşik olan halk, askerlik hizmetinden muaf tutulmuştur. Ayrıca, göçebe olarak yaşayan Kürtler, Araplar, Kırım savaşıdan sonra Anadolu'ya göç eden Tatarlar da askere alma işlemlerine tabi olmamışlardır. Böylece, Kur'a Nizamnamesi yaklaşık 8 milyon kişiyi askerlik dışında tutmuştur. Geriye yaklaşık 17 milyon Müslüman kalmış, bunların her sene 140.000'i de askerlik hizmeti için uygun görülmüştür. Yeni kanunla bedel-i şahsi kaldırılmış, bedel-i naktinin devam etmesine karar verilmiştir. Bunun yanında, askeri liselerde ve ortaokullarda okuyan öğrencilerin de askerlik hizmetinden muaf tutulacağı belirtilmiştir.³⁶⁷

Daha önce 20 yıl olarak düşünülen askerlik hizmet süresi aynı kalmış, fakat her kategoride geçirilen askerlik süresi ile ilgili değişiklikler yapılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu 1897'de Yunanistan ile savaşa girdiği zaman altı ordu

³⁶⁶ Griffiths, *a.g.t.*, s. 73.

³⁶⁷ Griffiths, *a.g.t.*, s. 73,74, 75.

karargahında nizamiye, redif ve müstahfiz olmak üzere üç askeri sınıf bulunmaktaydı.³⁶⁸ Nizami hizmette üç sene, aktif yedek kuvvette (ihtiyat) altı sene ve redif kuvvetlerinde yedi sene, geri kalan iki sene ise müstahfiz kuvvette geçirilmekteydi. Yedek kuvvetlere bağlı olan diğer bölüklerde ise (ilave) nizami hizmette yer alamayan askerler bulunmaktaydı. Böylece askerlik hizmeti için gerekli koşulları sağlayan herkes mutlaka bu kategorilerden birinde yer alacaktı.³⁶⁹

Goltz, halihazırda dörder taburlu olan Birinci (Hassa) alayları ile henüz asakir-i redifiyeye sahip olmayan Yemen, Hicaz, Trablusgarb ve Girit vilayetleri dışındaki alayların ikişer taburlu olması gerektiğini belirtiyordu. Ayrılan bu iki tabur davet edildikleri zaman seri bir şekilde silah altına toplanabilmeleri amacıyla hafif bir subay heyeti bulundurmalıydılar. Silah altında olan taburlardan Hassa ile Yemen, Hicaz, Trablusgarb ve Girit Vilayetlerinde bulunan taburların her birinin mevcudu dört yüz asker ve taburları iki yüz elli neferden ibaret olan Bağdat vilayeti dışında ülkenin bütününde bulunan taburlardan her birinin mevcudu üç yüz neferden ibaret olmalıydı.

Goltz Paşa, ordunun masrafları azalmadıkça, sağlıklı bir reform programının yapılamayacağını belirtiyordu. Askeri kuvvetin artırılması için askerlerin masraflarının azaltılması gerekiyordu. Bunun için en ideal yol, asakir-i muvazzafanın ölçüsünü azaltmak, diğer taraftan sefer sırasında silah altına davet edilecek olan asakir-i redifiyenin ölçüsünü arttırmaktı. Redif Nizamnamesi'nin yeniden düzenlenmesinde büyük bir rolü olan Goltz'un yaptığı plana göre, altı ordu karargahının her biri, toplam 64 tabur ve 81 muvazzaf askerden meydana gelmekteydi. Böylece, redif nizamnamesine göre her ordu karargahında toplam 5120

³⁶⁸ Colmar Freiherr Von Der Goltz, *Osmanlı-Yunan Seferi: 1313-1897*, s. 15.

³⁶⁹ Griffiths, *a.g.t.*, s. 75.

asker bulunmaktaydı. Tüm altı ordunun redif-i askeriye sayısı ise yaklaşık 28.120 idi. Nizami askerleri ile birlikte ordu-yu hümayunların nüfusu neredeyse 145.260 askerden oluşmaktaydı. Goltz Paşa, bu miktara tophane çalışanları, hastane hademeleri ve hizmetçilerinin de eklenmesiyle nüfusun 15.000'i bulacağını bildirmekteydi. Fakat, Goltz'a göre bunların sayısı askerlerin sayısının %10'u kadar olmalı ve bu miktarı geçmemeliydi.³⁷⁰

Goltz Paşa'nın Osmanlı ordusunun ıslahı için yaptığı reform programını konu alan ve *Berlin Tagblatt* gazetesi başta olmak diğer Alman gazetelerinde çıkan bir makalenin tercümesine göre, Goltz Paşa yalnız Müslüman ahaliden alınan ve yaşları 21 ile 26 arasında olan askerlerin bir çoğunun dilekçe yazarak askerlikten kayıtlarının silinmesini talep ettiklerini ve bu durumun redif birliklerine zarar verdiğini belirtmiştir. Bahar döneminde yapılan askerlik işlemlerinin kur'a askerlerinin sayısını belirlediğini, askerlik hizmet süresinin beş seneden üç seneye düşürülmesinin de redif birliklerini iyileştirdiğini söylemiştir. Kendisinin öncülüğünü yaptığı, reform programı sonucu Osmanlı askeri kuvvetlerinin nizamiye askerleri, redif askerleri ve ihtiyat birliklerini kapsayan müstahfiz ve mevkibe (atlı veya yaya birlikler) taburlarından oluştuğunu belirtmiştir.³⁷¹

1886 yılında Rıza Paşa başkanlığında kurulan Envanter Komisyonu, ordunun askeri kaynaklarını, personel ve teçhizat bilgisini ölçmek amacıyla ülke genelinde bir envanter çalışması yapmıştır. Bu çalışmadan çıkan sonuca göre bir çok askeri deponun boş olduğu ve askeri personelin sadece kağıt üzerinde görüldüğü, yedeklerde isimleri bulunan askerlerin bir çoğunun henüz atanmadığı ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine 1887'de yeni bir düzenlemenin yapılması önerilmiş ve

³⁷⁰ BOA, YPRK.ASK 59/6, Sayfa 1,2,3. (Bkz. Ek-2)

³⁷¹ General von der Goliç canibinden devlet-i aliyyenin tensikat-ı askeriyesine dair irsal olunan mektubun hülâsası, BOA, HR.SYS, 36/69, 27 Mart 1312, (M.8 Nisan 1896), sayfa 8.

Avrupa ordu teşkilatları örnek alınarak her ordu karargahı için 30.000 askerin sabitlenmesi uygun görülmüştür. Böylece yeni plana göre, her bölgenin bir nizam, iki redif ve bir müstahfiz ordudan oluşan yaklaşık 120.000 kişiyi toplaması beklenecektir. Fakat, bir müddet sonra bu kadar çok askeri çıkarmanın kolay bir iş olmadığı ortaya çıkmıştır.³⁷²

Goltz Paşa'nın hizmet süresinin bitimine yakın asakir-i nizamiye ve asakir-i redifiye mevcudunda önemli artışlar gözlenmiştir. Her ne kadar redif birliklerinin mevcudu artmış olsa da seferberlik sırasında redif kuvvetlerinden istenildiği gibi yararlanılamamıştır. Dolayısıyla muvazzaf birliklerin mevcudunun azaltılmasına cesaret edilememiştir. Goltz, Doğu Rumeli sınırında on günde daimi ordunun yanında 250 bin redif askerinin de toplanabileceğini iddia etmiş olsa da 1912 Balkan savaşlarının yenilgisinde redif kuvvetlerinin kötü durumda olmaları sebep olarak gösterilmiştir.³⁷³ Goltz'un redif birlikleri ile ilgili diğer bir önerisi de bu birliklerin, ülke dahilinde asayiş ve emniyeti sağlamak üzere, daha önce bu yetkiye sahip olan polis kuvvetlerinden görevi devralması lüzumudur. 1890 senesinde asakir-i redifenin, 24 fırka yani 384 taburdan oluştuğu görülmektedir. Her taburda 800 askerin bulunduğu, böylece redif birliklerinin nüfusunun toplam 307.000 kişiye ulaştığı belirtilmiştir. Buna rağmen Goltz, yazılı olarak belirtilen sayının bu dönemde 500.000 kişi olduğunu, fakat bu sayıya ulaşamadığını belirtmiştir. Ayrıca, Goltz ordudaki en önemli eksikliğin askerlerin sayısı ile ilgili değil intizam, maddi kaynak ve subaylarla ilgili olduğunu söylemiş, sadece İstanbul'da konuşlanan

³⁷² Griffiths, *a.g.t.*, s.s.77-78.

³⁷³ Turan, *a.g.e.*, s. 160.

birliklerin intizam içinde seferber olduğunu, geri kalan birliklerin seferberlik anında çok zayıf kaldığını vurgulamıştır.³⁷⁴

Ordunun kağıt üzerinde görünen asker sayısı Balkan savaşlarından önce 1.5 milyon'du. Bu sayının 404.000'i nizamiye, 600.000'i redif, 350.000'i ilave ve 100.000'i müstahfız olarak ayrılmıştır. Gerçekte toplam sayının 800.000 olduğu anlaşılmaktadır. Altı ordudan her biri 1 nizamiye, 2 ihtiyat ve 1 memleket (müstahfız) olmak üzere dört kolorduya ayrılmıştır. Nizamiye birlikleri ise 5 bölüklü, 2'şer alaylı 3 livadan oluşan 30 süvari bölüğü, 2 piyade, 1 tabur ve 1 süvari fırkasından oluşmuştur. Nizamiye dışında ise 100.000 nüfuslu bir ihtiyat ordusu, 60.000 nüfuslu Hamidiye Süvarisi, 40.000 nüfuslu düzenli olmayan Trablus kıtaları ve 40.000 nüfuslu Arnavut gönüllülerinden oluşan birlikler bulunmaktaydı. Nizamiye askerleri dışında kalan bu birliklerin toplam sayısı ise 1.694.000 idi.³⁷⁵

Goltz Paşa'nın üzerinde büyük bir dikkatle çalıştığı ve hazırlanmasında önemli rol oynadığı Osmanlı ordusunun seferberlik planı, öncelikle Balkan devletlerine karşı oluşturulmuştur.³⁷⁶ Osmanlı ordusunun Avrupa topraklarında yer alan ve merkezi İşkodra olan III. Ordu-yu Hümâyün'un Balkanlardan gelebilecek bir tehlikeye karşı seferberlik halini alması kolay olurken, en gerideki ordunun sınıra ulaşması için çok uzun bir sürenin geçmesi gerekmektedir. Goltz, 1890 senesinde General Waldersee'ye gönderdiği şifreli mektubunda, en gerideki ordu birliklerini Edirne'ye sevk edebilmek için çok uğraştığını, fakat Mareşal Gazi Osman Paşa ile sürekli ihtilaf halinde bulunduğunu, Alman askeri heyetinin Osman Paşa'nın II. Abdülhamid nezdindeki yüksek nüfuzunu kırmak için uğraştığını, fakat başarılı

³⁷⁴ BOA, Y.E.E. 15/212, 8 Mart Sene 1306, (M. 20 Mart 1890), Sayfa 3.

³⁷⁵ Kazım Karabekir, *Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri*, Emre Yayınları, İstanbul, 2001, s. 266.

³⁷⁶ Griffiths, *a.g.t.*, s. 81

olunamadığını yazmıştır.³⁷⁷ Goltz, bu düşünceleri nedeniyle III. Ordu-yu Hümâyunun hal ve mevki gereği diğer tüm ordu karargahlarından önemli olduğunu ve dolayısıyla diğer ordu birliklerinin ayrıntılı bir reform programına tabi tutulması gerektiğini belirtmiştir. Goltz Paşa, bu konudaki düşüncelerini 1893 yılında hazırladığı layihasında detaylandırmıştır. Bu rapor içinde konunun daha anlaşılır olması için bir kıta cetvel ve harita bulundurmıştır. Goltz, layihasında söz konusu ordu birliklerinin dağınık bir halde bulunduğunu, komşu devletlerden gelebilecek tehlikelere karşı dağınık bulunan ordu karargahlarının düzenlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Goltz'un planına göre, Hassa ve V. Ordu-yu Hümâyun'unda gerektiğinden fazla olduğuna inandığı askeri bölüklerin III. Orduya ilhak ve ilave edilebileceği ve V. Orduda eksilecek 10. fırka makamının yerine Trablus fırkasının ilhakını önerilmekteydi.³⁷⁸ Goltz'un buna benzer bir öneriyi 1886 yılında yaptığını, fakat tatmin edici bir sonuç alınmadığı görülmektedir.³⁷⁹

Goltz'un katkıda bulunduğu seferberlik planının Balkan bölgesi dışındaki kısmını Rus tehlikesine karşı yeniden teşkilatlandırılması gereken Karadeniz kıyıları ile İmparatorluğun doğu sınırı oluşturmaktaydı. 1890 yılının nisan ayı ortalarında büyükelçi Radowitz'e verdiği raporda, bu bölgelerdeki durumla ilgili düşüncelerini iletmişti. Bu raporda Goltz, kıyı savunması amacıyla 1889'da yapımına başlanan Karadeniz'e giden önemli bir yol şebekesinin durduğunu, yani Karadeniz'in eskisi gibi savunmasız kaldığını, bölgede bulunan bataryaların kullanılmayacak kadar elverişsiz olduğunu, II. Abdülhamid'in Rusya'dan gelecek olası bir tehlikeyi

³⁷⁷ BOA, Y.E.E. 15/212, Sayfa 3.

³⁷⁸ BOA, Y.PRK.ASK. 95/65, 11 Teşrin-i Sani Sene 1309, (M. 23 Kasım 1893), Sayfa 1.

³⁷⁹ BOA, (İrade-i Dâhiliye) İ.DH 78376, 11 Haziran Sene 1302 (M. 23 Haziran 1886), Sayfa 1.

diplomatik yollarla halledebileceğini düşünerek kendisini avuttuğunu ve bu şekilde reformlara devam etmenin çok güç olduğunu yazmaktaydı.³⁸⁰

Yine aynı yıl Waldersee'ye yazdığı şifreli mektubunda, Rusya'nın başlıca askeri kuvvetlerini Erzurum'u tehdit etmek için kullanmak isteyeceğinden şüphe duymadığını, Karadeniz'den Ararat Dağı'na kadar olan Osmanlı ve Rus sınırının büyük tehlike altında olduğunu, Trabzon üzerine hareket edecek olan Rus askerinin Batum ile Artvin'den ve Erzurum üzerine yürüyecek olan Rus askerlerinin ise Oltu, Kars ve Erivan'dan hareket edilebileceğini, dolayısıyla Batum şehrinin emniyet altına alınması gerektiğini belirtmiştir. Goltz' a göre, Rus tehdidi altında olan hat, Kars ile Erivan'dan başlayan ve Hasan Kale'de sona eren hattır. Ayrıca, Goltz Waldersee'ye yazdığı mektupta, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yapacağı olası saldırı sırasında Almanya'nın Rus ilerleyişine muhalefet etmemesi gerektiğini, ancak bu şekilde Almanya'nın Avrupa'da hareket serbestliğine sahip olabileceğini belirtmiştir.³⁸¹ Burada Goltz'un Almanya'nın Osmanlı politikasını da temsil ettiği ve potansiyel Osmanlı-Rus sürtüşmesini Alman çıkarları doğrultusunda algıladığı anlaşılmaktadır.

Goltz Paşa, bir savaş ihtimali halinde, asakir-i nizamiyenin ülke dahilinde asayiş ve emniyeti sağlamak amacıyla tek bir bölük ve daha küçük kıtalar halinde dağılmış olmasının bir dezavantaja dönüşebileceğini, düşman işgali sırasında ülke savunması için İstanbul, Edirne, Üsküp, Selanik, Yanya, Erzurum, Bağdat ve Şam'da bulunan bölüklerin en hızlı şekilde işgal bölgesine kaydırılması gerektiğini

³⁸⁰ Wallach, *a.g.e.*, s. 61.

³⁸¹ BOA, Y.E.E. 15/212, Sayfa 2.

savunmuştur.³⁸² Bunun için Goltz'a göre demiryolu hatlarının çok büyük bir önemi vardır.³⁸³ Goltz, konunun önemini şöyle açıklamaktadır;

“Ülkenin güney bölgelerini geri kalan kısımlardan ayıran büyük mesafe sadece bu bölgenin kontrol altında tutulmasını engellemekte, ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun kuzeyde oluşabilecek büyük bir tehlike karşısında kendi gücünün farkında olamama ihtimalini de beraberinde getirmektedir. Şu unutulmamalıdır ki, Osmanlı İmparatorluğu Tuna ve Balkanlardaki daha önce yapmış olduğu savaşlarda kendi gücünün sadece yarısını kullanabilmiştir. Bunun nedeni sadece uzak bölgelerin askeri kuvvet sağlayamaması değildir, aksine savaş sırasında bu bölgelerde çıkan isyanların bastırılması için var olan gücün artırılması gerekmektedir. Bu durum, Basra Körfezi ve Kızıldeniz'e kadar ulaşması planlanan demiryollarının tamamlanması ile değişecektir. Böylece imparatorluk güçlenecektir.”³⁸⁴

Goltz'un demiryolu hatlarının önemine vurgu yapması, II. Abdülhamid'i bir an önce Haydarpaşa- İzmit ile İstanbul-Ankara arası yapılacak hat için Deutsche Bank'a imtiyaz vermeye yöneltmiştir. Bu imtiyazın öncelikli amacı, ordu karargahları arasındaki mesafeleri kısaltmak ve seferberliği kolaylaştırmaktır.³⁸⁵

Seferberlik planının hazırlanmasında Goltz'u endişeye düşüren en önemli konu ülkenin içinde bulunduğu maddi imkansızlıklar olmuştur. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nı değerlendirdiği kitabında Goltz Paşa, bu savaşta bulunmamış olmasına rağmen, ordunun seferberlik planı hakkında yorumlarını ve düşüncelerini belirtmiştir. Goltz Paşa, özellikle kendisinin de içinde bulunduğu ve liderlik ettiği reform programının ilk meyvesini veren bu mücadele sırasında ordunun seferber olabilmesi için sağlanan maddi kaynağın 18 ile 20 bin Mark arasında olduğunu belirtmiştir. Bu miktar, Alman askeri birliklerinin bir günlük ihtiyacını ancak

³⁸² BOA, YPRK.ASK 59/6, Sayfa 2.

³⁸³ Von Der Goltz Paşa, orduların seferberlik sırasında hangi yöntemleri izlemesi gerektiğini “*Millet-i Müsellaha: Asrımızın Usûl, Ahvâl-i Askeriyesi*” adlı eserinin üçüncü faslında ayrıntıları ile açıklamıştır. Bu konuda demiryolu idaresi başta olmak üzere ülkenin tüm kurumlarının seferber olmasının önemi anlatılmıştır.

³⁸⁴ Earle, *a.g.e.*, s. 19.

³⁸⁵ Griffiths, *a.g.t.*, s. 81.

karşılatabilirdi. Fakat, Osmanlılar seferberliklerini bu miktar ile karşılayıp, savaştan galip çıkmışlardır. Seferberlik sırasında ihtiyaç duyulabilecek bir takım küçük masraflar için de seferberliğin icra olunacağı vilayet valileri, gerekli tedbirlerin alınabilmesi için lazım olan miktarı kendileri tedarik etmişlerdir. Ayrıca, alınacak olan vergilerin zamanından önce toplanması gibi önlemlere de başvurulmuştur.³⁸⁶

Bu sırada Goltz'un 1886 yılında ikinci kez uzatılan sözleşmesi, 1889 yılı itibariyle son bulmuştur. Kendi liderliğindeki reform programı kapsamında iki yıldan beri herhangi bir ilerlemenin olmaması, sürekli istekte bulunmasına rağmen padişahın reform programını uygulamak üzere henüz bir irade yayınlamamış olması, seferberlik hazırlıklarının tamamen durmuş olması, Karadeniz'den gelebilecek bir Rus tehlikesine karşı alınması zorunlu olan önlemlerin henüz alınmamış olması gibi nedenlerle de hizmet süresinin uzatılmasını istemeyen ve Almanya'ya dönme kararı alan Goltz'un talebi II. Abdülhamid tarafından endişeyle karşılanmıştır. II. Abdülhamid, Goltz'un kararını değiştirmek için yıllık maaşı olan 40.000 Franka ilave olarak kendi özel hazinesinden 1000 Türk Lirası bir maaş zam vermeyi teklif etmişse de Goltz, bu teklife sıcak bakmamıştır. Kendisine verimli bir çalışma ortamı yaratılması için bir imkan verilirse belki görüşmelere devam edebileceğini bildirmiştir. Radowitz, bir kez daha araya girmiş, Goltz'un Osmanlı hizmetinde kalmasının Almanya'nın çıkarları ile son derece örtüştüğünü hatırlatarak, bunun bir vatan hizmeti olduğunu beyan etmiştir. Bunun üzerine Türkiye'deki çalışmasını sürdürmekle Alman Hükümeti'nin isteğini karşılamış olacağını anlayan Goltz, sözleşmesinin ikinci kez uzatılmasına razı olmuştur.³⁸⁷

³⁸⁶ Colmar Freiherr Von Der Goltz, *Osmanlı-Yunan Seferi: 1313-1897*, s.s. 12-13.

³⁸⁷ Wallach, *a.g.e.*, s. 60.

Goltz, Osmanlı ordusu hizmetinde bulunduğu süre içinde askeri teşkilatlanma üzerinde yoğun bir şekilde çalışmış, geniş kapsamlı bir seferberlik planı oluşturmuştur. Osmanlı hizmetinden ayrıldıktan sonra kendisi hakkında gerek Alman basınında gerek yabancı basında Osmanlı ordusunda uyguladığı reform programına ilişkin olumlu ve olumsuz bir çok eleştiri yer almıştır.

19 Mart 1887 tarihinde *New Wesly* gazetesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun silahlanmasına dair bir makale yayınlanmıştır. Alman askeri heyetinin özellikle Goltz Paşa'nın reform programı üzerinde duran makalede genel olarak Goltz Paşa'nın başarılı olduğu vurgulanmış ve Almanya'nın askeri yardım programı teşvik edilmiştir. Ayrıca, 8 Nisan 1897'de *Berlin Tagblatt* gazetesinde Goltz Paşa'nın Türkiye'deki hizmetini değerlendirdiği bir makalesi de yayınlanmıştır.

New Wesly gazetesinde çıkan haberde, Almanya ve Avusturya Birliği'nin II. Abdülhamid'in Alman askeri heyetinin çalışmalarını engelleme çabasını anlayamadıklarını, Alman yardımının birincil görevi olan Rus tehlikesine karşı Osmanlı ordusunun kuvvetini arttırmak için yaptığı çalışmaların takdir edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Birlik, Goltz Paşa'dan önce Alman heyetinin başkanlığını yürüten Kaehler'in, Osmanlı ordusu tarafından benimsenmemesi sonucunda Prusya Kışlasının Osmanlı İmparatorluğu toprağında büyümediğini belirtmiştir. Kaehler'in başarısız bulunan programı sonucunda bile Osmanlı İmparatorluğu, Ayestefanos Anlaşmasından (Yeşilköy Anlaşması) sonra mükemmel derecede merkezileştirilmiş, silahlanmış ve nihayet 300.000 asker yetiştirilmiştir. Yine de bu ilerlemeler, iki tarafı da memnun edememiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya tarafından sürekli tehdit edilmesi ordunun acilen

silahlandırılmasını gerektirmektedir. Kaehler'in ölümünden sonra gelen Von der Goltz, yürüttüğü program ile Almanya Genel Kurmayı'nın takdirini kazanmıştır.

Goltz, tüm ülkenin savunmasına yönelik bir program hazırlamayı amaçlamış ve askeri gelişimin tamamlanması amacıyla yeni bir kanunun çıkarılması için uğraşmış ve bunda başarılı olmuştur. Goltz, kara kuvvetlerinin çeşitli kısımlarını ıslah etmiş ve askeri okulların yeniden düzenlenmesi için çalışmıştır. Haberde, Goltz'un çabaları sonucu askeri okullarda Prusya usulü askeri talimlerin kabul edildiğini ve reform programı sonucu bir milyon beş yüz bin askerin silah altına alındığını ve bu sayının aktif hizmette kullanılabileceği belirtilmiştir. Goltz, askerlerin akademik ve arazi eğitimleri ile ilgilenmiş, fakat tam anlamıyla programını sonlandırmak için altı sene daha ordu hizmetinde kalması gerektiğini belirtmiştir. Goltz'un oluşturduğu program dahilinde sayısı arttırılan askerlerin savaş hazırlıkları da aynı derecede geliştirilmiştir. Özellikle ordu birliklerinin sınır boylarına ikmalî usulü kabul edilmiştir. Kolordulara ayrılmış olan ordu birliklerinin sayısı ile Doğu Rumeli sınırında bulunan asker sayısı da arttırılmış, silah altında bulunan askerler ile redif birlikleri arasında mükemmel bir bağlantı oluşturulmuştur.

Haberde ayrıca, Alman askeri heyetinin Osmanlı ordusunun yeniden silahlandırılmasında da etkili olduğu belirtilmiştir. Özellikle Osmanlı piyade askerleri, Alman askerleri tarafından da kabul edilmiş olan Mavzer (Mauser) tüfekleri ile silahlandırılmıştır. Ayrıca, İstanbul'da bulunan askeri fabrikalarda söz konusu tüfekler için gerekli olan hartuç³⁸⁸ imalini yapacak olan makineler ıslah edilmiştir. Goltz, İstanbul'un savunmasına yönelik istihkamların inşası ve teçhizat usulünü de gündeme getirmiştir. Edirne'de Rumeli tarafından gelebilecek bir

³⁸⁸ Topa, merminin arkasından sürülen barut kesesi. Bkz. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2004, s. 333.

saldırıya karşı Boğaziçi'nin iki tarafında da teçhizat ve istihkamatlar inşaları yine Alman askeri heyetlerinin, danışmanlığında yapılmıştır. Haberde, Osmanlı İmparatorluğu dışında Çin'de de askeri reform çalışmalarında bulunmakta olan Alman askeri heyetlerinin bu iki ülkede de önemli başarılar elde ettikleri yazılmıştır.

Goltz Paşa'nın, 27 Mart 1897'de *Berlin Tagblatt* gazetesinde çıkan başka bir haberine göre, Osmanlı ordusunun Alman subaylarının reform programı sonucu önceki dönemlerden daha hızlı bir şekilde silah altına alındığını belirtmiştir. Söz konusu habere göre Goltz, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisini sürekli politik konuların içine çekmeye çalıştığını, fakat kendisinin hizmeti boyunca bu konulardan uzak kalarak tüm dikkatini ordunun reform programına verdiğini belirtmiştir. Goltz, Alman subaylarının ülkeye geldiklerinden beri programlarını düzenli bir şekilde uyguladıklarını ve basında çıkan haberlerin aksine Osmanlı ordusunun önceki dönemlerden daha iyi bir konumda olduğunu belirtmiştir. Goltz, bu yolda hareket edilmemiş olsaydı, ordunun reform programına yabancı devletlerin müdahale edeceklerini söylemiştir.

Osmanlı Devleti askeri hizmetine dahil olmak isteyenlerin Harbiye Mektebi'nde eğitim görmelerinin ve çok iyi hendese bilmelerinin zorunluluğuna dikkat çeken Goltz, ordu birliklerinin subaydan çok mühendise ihtiyaç duyduğunu da belirtmiştir. Ayrıca, eğitim amacıyla 1886 senesinde Berlin'e gitmiş olan subaylardan yararlanılması gerektiğini vurgulayan Goltz Paşa, askerlik eğitimi alanların, Berlin'de bulunan Osmanlı Askeri Ataşesinin Türkçe'ye çevirdiği *Muhribetü'l-kılâ* adlı eseri okumaları gerektiğini söylemiştir. Goltz, kendisinin Osmanlı hizmetinde çalışmaya başladığından beri Harbiye Mektebi öğrencilerinin sayısında artış olduğunu, 1883 senesinde 453 öğrencisi olan askeri okulun, şu anda

1750 öğrenciye sahip olduğunu belirtmiştir. Ancak, Goltz'a göre askerlik hizmetini yerine getirmek istemeyen ve kayıtlarını sildiren birçok kişi nedeniyle redif birlikleri kuru bir sözden ibaret kalmıştır. Goltz, uyguladığı reform programı sonucunda, Osmanlı askeri kuvvetlerinin beş günde silah altına alınmasını sağladığını ve bunun için bir çok kişinin kendisine minnettar olduğunu söylemiştir.³⁸⁹

Alman askeri heyetinin reform çalışmalarını olumlu yönde değerlendiren Alman basınının yanında diğer ülke basın organları da, konuya ilişkin ilginç yorumlarda bulunmuşlardır. Örneğin, 15 Nisan 1887'de St. Petersburg'da çıkan *Domosti* gazetesinin haberine göre, dönemin Rusya seferi Nelidov, Bulgaristan meselesinin halledilmesi için Osmanlı İmparatorluğu tarafından Rıza Bey'in Sofya'ya gönderilmesine karşı çıktığını bildirmiştir. Bu bahaneyle Osmanlı İmparatorluğu'na telgraf gönderen Nelidov, Osmanlı ordusunun Almanlar tarafından en son model silahlarla donatılacağına, Rusya ile 1877-78 yılında yapılmış olan savaşın sonucunda ödenmesi gereken tazminatın bir an önce tahsil edilmesinin uygun olacağını bildirmiştir.³⁹⁰

Goltz Paşa, Osmanlı ordusunu Alman ordusunun bir uzantısı, doğuda yer alan bir fırkası olarak görmüştür. Tüm enerjisini iyi bir ordu yaratmaya harcamış, fakat ordunun ileri gelen generallerinden gerekli yardımı görmediğinden reform planını istediği gibi uygulayamamıştır. Diğer taraftan eğitimleri üzerinde uzun süre çalıştığı genç subaylara güvenmiş, subaylar da Goltz'un önerilerine değer vermiştir.³⁹¹

³⁸⁹ BOA, HR.SYS, 36/69.

³⁹⁰ BOA, Y.PRK.TKM 10/20.

³⁹¹ Griffiths, *a.g.t.*, s. 89.

IV.1.3. Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı'da Askeri Eğitim İle İlgili Çalışmaları

Von Der Goltz Paşa, 1883 senesinde Erkan-ı Harbiye Umumiye Reisi Sanisi ve Mekâtib-i Askeriyye Müfettişi olarak geldiği İstanbul'da genel olarak subay eğitimi ile askeri talim ve tatbikatlar üzerinde yoğunlaşmıştır. İstanbul'a geldiği ilk andan itibaren Harbiye Mektebi öncesi askeri eğitimin yetersiz olduğunun farkına varmıştır. Bu yüzden Harp Akademisi'nin yanısıra Askeri Liseler ile meşgul olmuş, Askeri Rüşdiyelerin kuruluşuna katkıda bulunmuştur.³⁹² 1890'larda İstanbul bölgesinde bulunan askeri okullarda kayıtlı olan öğrenci sayısında fazla bir değişme gözlenmezken, özellikle Arapça konuşulan bölgelerde yer alan rüşdiyelerden mezun olan öğrenci sayısında büyük bir artış görülmüştür. Bu öğrencilerin büyük bir kısmı İstanbul'da bulunan idadilerde ve daha sonra başarılı olanları ise Harbiye Mektebi'nde eğitim gördükten sonra, Abdülhamid tarafından özel olarak kurulan Kuzey Afrika'daki Koloğlu birliklerinde askerlik kariyerlerine devam ediyorlardı. Askeri Rüşdiyelerin İstanbul dışı uzak bölgelerde kurulması, Abdülhamid'in özellikle Kuzey Afrika topraklarında yaşayan halk için askeri eğitim olanaklarını arttırmak istemesinden ileri geliyordu. Bu şekilde burada yerleşik olan halkın saygı ve sadakatini kazanacaktı. Bu bölgelerde kurulan Aşiret Mektepleri de aynı amaca hizmet etmekteydi.³⁹³

İstanbul'da ise Goltz Paşa, askeri eğitim ile ilgili geniş kapsamlı bir reform programı üzerinde çalışıyordu. Goltz, Harbiye Mektebi'nin özellikle mezun sayısı bakımından yetersiz olduğunu belirtmiş ve mezun olan kişilerin ordunun subay ihtiyacını karşılayamayacağını savunmuştur. Goltz Paşa'nın gelişine kadar Harbiye

³⁹² Turan, *a.g.e.*, s. 147.

³⁹³ Griffiths, *a.g.t.*, s. 103.

Mektebi mezunlarının toplam sayısı 1000'i geçememişti. Bu sayı ordunun subay ihtiyacına cevap vermekten çok uzaktı. 1884'te ise orduda aktif görev yapan subay sayısı 9810'a çıkmıştı. Bu sayı, ordunun yedek kuvvetlerinde bulunan subaylarının sayısı ile toplam 30.000'i buluyordu. Fakat, bunların çok büyük bir kısmı alaylı subaylardı. Goltz, sayı konusunda fazla bir yaptırım gücüne sahip olmadığını anladıktan sonra eğitim ve öğretim faaliyetlerinin iyileştirilmesi için gerekli çalışmaları başlatmıştır.

1834 yılında eğitim hayatına başlayan Harbiye'de Goltz Paşa'nın görevlendirilmesine kadar ağırlıklı olarak 1870 öncesi Fransız talimatnameleri okutulmaktaydı. Dönemin modern askeri tekniklerinden uzak, bilimsel olmayan tekniklerle sadece eski Fransızca kitapların ezberlettirilmesi usulüne dayanan eğitim modeli içinde, uygulamaya yer verilmemekteydi. Ata binmek, arazi eğitimleri veya atış talimleri yapılmıyor, bunlar genellikle kağıt üzerinde kalıyordu.³⁹⁴ Goltz Paşa'nın etkisiyle Alman askeri talimatnamesi tercüme ettirilerek Harbiye Mektebi programına konuldu. Orduya arazi tatbikatları ve atış talimleri yapılması için gerekli girişimlerde bulunuldu. Böylece ilk talim Goltz'un teşvikiyle 1895 yılında yapılmıştır.³⁹⁵

Bu dönemde Harbiye Mektebi, Harp Okulu ve Harp Akademisi (Askeri Okul ve Kurmay Okulu) olmak üzere iki kısımda eğitim vermekteydi. Harp Okulu'nda eğitim görmekte olan subay adayları birkaç yıl süren eğitimlerinden sonra bir bölümü askeri kıtalara gönderilirken, diğer bölümü askeri yüksek eğitim almak üzere Kurmay Okulu'na yerleştirilmekteydi.³⁹⁶ Gerçekte bu iki bölüm arasında askeri eğitim ve öğretim bakımından fazla bir fark yoktu. Uygulama alanında yeterli bir

³⁹⁴ Turan, *a.g.e.*, s. 148.

³⁹⁵ Karabekir, *a.g.e.*, s. 258.

³⁹⁶ Wallach, *a.g.e.*, s. 54.

eğitim söz konusu değildi. Eğitim ve öğretim daha çok mühendis yetiştirmeye yönelikti. Her iki okulda da astronomi, matematik, mimarlık ve ayrıca topografya dersleri okutulmaktaydı. Bunun yanında askeri ders olarak istihkam, Türkçe olarak okutulan modern harp tarihi ve Fransızca olarak okutulan Balkan devletleri tarihi yer almaktaydı.³⁹⁷ Diğer taraftan yetenekli öğrencilerin devam ettiği Erkan-ı Harbiye sınıfları “fenni” ve “askeri” olarak iki kısma ayrılmışlardı. Fen kısmında mühendislik konularına, askeri kısımda ise harbiye ve askeri talimlere ağırlık veriliyordu. Bu sınıflarda uygulanan programa göre verilen dersler arasında; Mufassal Topografya, Fenn-i Esliha, Tabya Tatbikatı, Talim Ameliyatı, Coğrafya-yı Sevkülceyş, Askeriye şose ve şimendifer, Fransızca, Tarih-i Harb bulunmaktaydı.³⁹⁸

Goltz, Berlin Harp Akademisi’ni örnek alarak müfredatında önemli değişiklikler yaptığı Erkan-ı Harbiye sınıflarında özellikle fenni kısımda bulunan bir çok dersi programdan çıkartmış, askeri nitelik taşımayan derslerin sayısını önemli ölçüde azaltmıştı. Goltz’un programa kurmay hizmetleri, savaş silah ve araçları, savaş tarihi, savaş sanatı tarihi, yabancı ordular teşkilatı, Osmanlı ordu bilgisi, stratejik coğrafya, istatistik, uygulamalı taktik ve arazide kurmay hizmetleri gibi dersler koymuştu. Ayrıca, bir askeri edebiyat kursu da açmayı planlıyordu.³⁹⁹ Goltz’un riyaziye, hendese, kimya ve inşaat gibi askeri olmayan dersleri programdan çıkarma girişimi askeri yöneticiler tarafından pek hoş karşılanmamıştır. Harbiye Mektebi’nin devletin her ihtiyacını gören kişileri yetiştirme gibi bir zihniyete sahip olması, Goltz’un teklif ettiği programın değiştirilerek kabul edilmesine neden olmuştur.⁴⁰⁰

³⁹⁷ Turan, *a.g.e.*, s. 145.

³⁹⁸ Ergün, Duman., *a.g.e.*, s. 13.

³⁹⁹ Wallach, *a.g.e.*, s. 46.

⁴⁰⁰ Karabekir, *a.g.e.*, s. 258.

1871'de Mühendishane-i Berri Hümayun harbiye sınıflarının Harbiye Mektebi'ne kaydırılması sonucunda istihkam ve topçu, piyade ve süvari ile erkan-ı Harbiye okulları birleşerek, Harbiye Mektebi'nin fenni kısmını oluşturmuştu.

Goltz Paşa 1888'de Askeri Reform Komisyonu'na sunduğu layihasında ordunun askeri teşkilatı ile ilgili hazırladığı reform programında topçu alaylarının eskiye oranla iki kat arttığını, dolayısıyla topçu subaylarının sayısının artırılması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, ordu birliklerine ait olan istihkam bölükleri yeni düzenleme ile birlikte tabur halini almıştır. Bununla birlikte İmparatorluğun önemli bölgelerinde yer alan istihkamat ve askeri mevkilerin inşasında ve tamiratında çalışması için istihkam subaylarına ihtiyaç duyulmuştur. Buna ek olarak, bu mevkilerde olası bir çatışma halinde ihtiyaç duyulacak yeteri miktarda topçu subayının da yetiştirilmesi gerekmektedir. Ordunun bütün bu ihtiyaçları için Goltz, mühendishane mektebinin programında bazı değişikliklerin yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Goltz Paşa, layihasını hazırlarken topçuluk kariyerinde yaptığı başarılı çalışmalarından dolayı Ferik Ristow Paşa'nın önerilerine de yer vermiştir. Öğrencilerin, teknik ve fenni bilgilerine göre sınıflara ayrılması ve buna göre eğitim-öğretim faaliyetlerine başlanmasını uygun gören programda, teorik ve uygulamalı derslerle birlikte öğrencilerin askeri niteliklerinin artırılması düşünülmüştür. Goltz, okulun öğretmen ihtiyacının ise topçu ve istihkam erkan-ı harbiye subayları arasından seçilerek giderilebileceğini önermiştir.⁴⁰¹

Goltz Paşa'nın hazırladığı layihadan yola çıkarak yeniden düzenlenen Mühendishane-i Berri Hümayun Harbiye Sınıflarının eğitim süresi bir yıl daha uzatılmış ve dört yıl olan eğitim-öğretim süresi beş yıla çıkarılmıştır. Eğitim

⁴⁰¹ BOA, Y.PRK.ASK. 48/37, 27 Şevval Sene 1305, (M. 7 Temmuz 1888), Sayfa 3.

programının birinci maddesine göre beşinci yıla devam eden öğrencilerin, bilimsel ve özellikle yabancı dil derslerindeki başarıları göz önüne alınacak, bu özelliklere sahip olan istihkam ve topçu sınıflarına mensup olan 12 öğrenci ayrılacaktır. İkinci maddeye göre üçüncü senelerini başarıyla bitiren ve dördüncü sınıfa geçen öğrencilerin hepsi mülazım-ı sani (teğmen) rütbesi için hak kazanacaklardır. Yine ikinci madde, dördüncü sınıfa geçen öğrenciler arasından birinci maddede bahsedilen vasıflara sahip olanların, sınıf-ı mümtaz (imtiyazlı sınıf)'a dahil edileceğini, bunların birincilerinin ise topçu ve istihkamat erkan-ı harbiye öğrencisi olmak üzere ayrılacaklarını belirtmiştir. Bu öğrencilerin belirlenmesinde, karakter ve ahlaki yapıları belirleyici olacaktır. Ayrılan öğrenciler dışında kalanlar, dördüncü sınıfın uygulama kısmını teşkil edeceklerdir. Programın üçüncü maddesine göre, dördüncü sınıfı bitiren bütün öğrencilerin sınava tabi tutulacağı ve bu sınav sonucunda diplomalarını almaya hak kazanan öğrencilerin mülazım-ı evvel (üsteğmen) rütbesine yükseltilecekleri belirtilmiştir.

Diplomalarını almaya hak kazanan öğrenciler, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye'nin Erkan-ı Harbiye ikinci senesine geçmeleri durumunda yapılacak olan ikinci sınav sonucunda yüzbaşılık rütbesi ile birlikte topçu ve istihkam Erkan-ı Harbiyesi diploması ile okuldan mezun olabileceklerdir. Sınıf-ı mümtaza ayrılan topçu ve istihkam öğrencileri ise diplomalarını alarak yüzbaşı olurlar ve hendesehanenin beşinci sınıfına naklolunarak burada bir sene daha eğitim gördükten sonra İstanbul ve çevresinde bulunan topçu ve istihkamat alaylarında pratik yapma imkanı bulurlar. Stajlarının sonucunda bir sınava tabi tutularak topçu ve istihkam diplomalarını alıp, yüzbaşı rütbesi ile okuldan mezun olurlar. Mezun olan öğrenciler askeri okullarda, fabrikalarda, resimhanelerde veya askeri kıtalarda istihdam

edilebilirlerdi. Dördüncü senenin uygulamalı bölümünde eğitim gören öğrenciler, üsteğmen olarak diplomalarını almaya hak kazandıktan sonra ordunun ihtiyaç duyulan bölümlerinde görev alabilirlerdi.

Ordu birliklerine gönderilmeyen topçu subayları ise bir sene sürecek olan talim ve tatbikat eğitimlerini İstanbul'da bulunan sahra topçu alaylarında yani I. ve II. Hassa seyyar topçu alayları ile numune topçu alaylarında yapacaklardı. Dördüncü maddeye göre Mühendishane-i Berri Hümayun Harbiye sınıfının ilk üç senesinde öğrenciler, tüm dersleri birlikte görecekler, dördüncü sene ise riyaziye dersi hariç topçu ve istihkam öğrencisi olan teğmenlerin dersleri diğerlerinden ayrılacaktı. Riyaziye dersi, biri uygulamalı (kısım-1 ameliyye) olan topçu ve istihkam subaylarına, diğer kısmı ise kısım-1 fenni olan mümtaz subaylara mahsus olmak üzere ayrılacaktı.

Programın beşinci maddesine göre topçu ve istihkam sınıfı öğrencilerinin birbirinden ayrı branş dersleri bulunmaktadır. Ayrıca, Mühendis-hâne-i Berr-i Hümayûn'un Hendeshe-i Mülkiye mektebinde okuyan öğrencilerin, mülazım-ı evvel olarak sınıf-1 mümtazda okuyan öğrenciler için açılan dersleri almaları yasaktı.⁴⁰²

Programda yer alan derslerin dağılımına bakıldığında, ilk sene topçu ve istihkam sınıflarına mensup olan öğrencilerin birlikte gördükleri dersler arasında riyaziye, hendeshe-i resmiye, fenn-i arazi, harita tersimi, Fransızca ve zorunlu olmamak şartıyla Almanca'nın yer aldığı görülmektedir. Diğer taraftan istihkam öğrencileri piyade nefer talimi, topçu sınıfı ise idman talimi, kılıç talimi ve topçu ayak talimi gibi uygulamalı dersler almaktaydı. İkinci sınıfta, fenn-i esliha ve topografya gibi derslerin eklendiği programda, yine Fransızca zorunlu, Almanca ise seçmeli ders olarak yer almıştır. Uygulamalı dersler ise istihkamat sınıfları için

⁴⁰² BOA, Y.PRK.ASK. 48/37, Sayfa4/2.

binicilik, piyade takım ve bölük talimi olarak geçmekteyken, topçu sınıfı binicilik, cebel-i topların talimi ve koşulmamış sahra toplarının talim derslerini görmekteydiler. Üçüncü sınıf derslerine askeri coğrafya eklenmiş, istihkamat sınıfına piyade tabur talimi gösterilmekte ve bu sınıfa dördüncü sınıf öğrencileri ile birlikte daha profesyonel talim ve tatbikat yapma fırsatı verilmekteydi. İstihkam ve topçu sınıf öğrencileri, dördüncü sınıfta disiplinlere göre farklı sınıflara ayrılmışlar ve branş dersleri görmeye başlamışlardır. İstihkam sınıfı, fenn-i mimari ve mimar-ı eşkali gibi derslerin yanında yol, köprü ve lağım yapımına yönelik kariyer dersleri alırken, topçu sınıfı öğrencileri balistik teorisi, uygulamalı balistik dersi ve balistik tatbikatı gibi kendi disiplinlerine özgü dersler almaktaydılar. Bu iki sınıf, riyaziye, Almanca ve Fransızca gibi dersleri birlikte görüyorlardı. Sınıf-ı mümtazda öğrencilerin uygulamalı derslere öncelik vermeleri sağlanıyor, özellikle arazi üzerinde proje ve planlar dahilinde telgraf hatları ve tahribine dair operasyonlar yapılıyor; yollar, köprüler, telgraf ve telefon hatları ile demiryolu yapımına dair uygulamalar gösteriliyordu. Topçu sınıfı ise arazi üzerinde tatbikatlar gerçekleştiriyordu.⁴⁰³

Goltz Paşa bu program üzerinde uzun süre çalışmış ve programın derhal yürürlüğe konulması için büyük çaba sarf etmiştir. Ordu dahilinde yaptığı düzenleme çalışmaları sırasında topçu alay sayılarının iki kat artmış olduğunu, dolayısıyla topçu subayına olan ihtiyacın da arttığını belirtmiştir. Diğer taraftan eyaletlerdeki ordu birliklerine bağlı istihkam bölüklerinin tabur halini almasıyla ve ülke genelinde inşa edilmekte olan yerlerin ve istihkamatın yapım ile tamirat işlerinin çoğalmasıyla istihkam subaylarına ihtiyaç artmıştır. Yeterli sayıda topçu ve istihkam subayı yetiştirmek amacıyla Goltz Paşa, halihazırda olan Mühendishane ders programının

⁴⁰³ BOA, Y.PRK.ASK. 48/37, Sayfa 4/3..

modern zamanının gereklerine uygun bir şekilde iyileştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu nedenle yukarıda söz edilen program üzerinde detaylı bir layiha hazırlayıp, sunmuştur.⁴⁰⁴

Goltz, söz konusu programa göre dördüncü sınıfta istihkam ve topçu sınıflarını tamamen ayırarak, topçu sınıflarının teorik ve uygulamalı programlarından fenle ilgili dersleri çıkarmıştır. Böylece, topçu sınıfı öğrencilerinin tamamen askeri konulara yoğunlaşmasını sağlamıştır.

1894 yılına gelindiğinde, Erkan-ı Harbiye sınıflarında, tamamen askeri öğretim programlarının uygulanarak fen kısmının kaldırıldığı görülmektedir. Bunun sebebi bu dönemde Hendese-i Mülkiye Mektebi'nin açılmasıdır. 1894 yılından sonra Harp Akademisi'ni kurmay yüzbaşı olarak bitirenler, piyade, süvari ve topçu kıtalarında 8'er ay staj görmeye başladılar, iki yıl sonra da kıdemli yüzbaşılığa terfi ettiler. 1895'ten sonra erkan-ı harpler arasında askeri ve fenni ayırımı tamamen ortadan kalkmıştır.⁴⁰⁵

Goltz, askeri eğitim programını hazırlarken, kendi fikirlerinin öğrenciler arasında yaygınlaşması için özellikle Alman askeri ekolünü temel alarak hazırladığı yapıtlarının ders kitabı olarak okutulmasına özen göstermiştir. Derslerinde, Prusyalı komutan Clausewitz'in kendi tecrübesinden yararlanarak geliştirdiği askeri felsefesi başta olmak üzere ülkesinin büyük kuramcılarını ve başarılı komutanlarını ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Goltz, Harbiye'de okutulan kitapların basımı ile de bizzat uğraşmıştır.⁴⁰⁶ Diğer Alman subaylara göre çok iyi derecede Türkçe konuşabilen

⁴⁰⁴ BOA, Y.PRK.ASK. 48/ 37, 4 Temmuz 1304, (M. 16 Temmuz 1888), Sayfa 3.

⁴⁰⁵ Turan, *a.g.e.*, s. 154.

⁴⁰⁶ Moreau, *a.g.m.*, s. 339.

Goltz Paşa, Harbiye Mektebi'nde okutulmak üzere 4000 sayfadan fazla Türkçe broşür ve ders kitabı yayınlamıştır.⁴⁰⁷

Goltz Paşa, askeri eğitimin en önemli parçası olarak gördüğü talim ve tatbikat derslerinin Osmanlı ordusunda neredeyse hiç uygulanmadığını göreve ilk başladığı günlerde fark etmiştir. Goltz, genç kurmay subayların öğrenimlerini bitirdikleri zaman şaşılacak derecede kuramsal bilgilere sahip olduklarını, fakat bu bilgilerin kendi görevleri için yetersiz olduğunu çünkü uygulamalı hizmetlerden hiçbir şekilde haberdar olmadıklarını vurgulamıştır. “*Genç Türkiye'nin Hezimetini ve İmkân-ı İtilâsı*” adlı eserinde Goltz Paşa, konu ile ilgili şöyle söylemektedir; “Efrâdın ta’lim ve terbiyesi, şimdiki muhârebelerde haiz-i ehemmiyyet olduğu halde nazar-ı dikkate alınmamıştır. Manevralar, muhârebe ta’limleri yaptırılmadığı gibi boş atış ta’limleri de pek az yaptırılmıştır. Kışlalardan veya kışla avlularından dışarı çıkarılmayan efrâd yalnız iptidâi ta’limler ile iştilal ediyorlardı.”⁴⁰⁸ Askerin atış talimlerine bile sınırlama getirildiği bu dönemde, Goltz reform programı kapsamında arazi eğitimleri ve askeri tatbikatlara ağırlık vermeye çalışmış, fakat her defasında II. Abdülhamid’in sıkı takibi ve ajanlarının engelleri ile karşılaşmıştır.

II. Abdülhamid’in engelleri ile karşılaşmasına rağmen, askeri çevrelerde Goltz Paşa’nın tatbikatlarını destekleyen bir grup da bulunmaktaydı. Bu grup, özellikle Goltz’un arazi eğitimlerinde bizzat bulunmuş olan kişilerden oluşuyordu. Bu kişiler, Prusya’da arazi eğitimlerine çok fazla önem verildiğini⁴⁰⁹, askeri

⁴⁰⁷ Wallcah, *a.g.e.*, s. 37.

⁴⁰⁸ Von Der Goltz Paşa, *Genç Türkiye'nin Hezimetini ve İmkân-ı İtilâsı*, s. 9.

⁴⁰⁹ Almanya’ya eğitim amacıyla gönderilen topçu yüzbaşlarının İstanbul’a gönderdikleri raporlarda, eğitimlerinin büyük bölümünü arazi üzerinde geçirdikleri belirtilmektedir. Alman miralaylar tarafından daha önceden belirlenen tatbikat alanları hakkında askerlerin tatbikat gününe kadar hiçbir bilgileri olmuyordu. Askerler araziye vardıklarında ilk üç gün kurşunsuz talim yapıyorlar, kalan son gün ise talimlerini kurşunlu silahlarla gerçekleştiriyorlardı. Bu talimlerde hazır bulunan Osmanlı subayları, tatbikatların gerçek savaşlar ile %80 yakınlık gösterdiğini belirlemekteydiler. Başka bir raporda ise, arazi eğitimlerinin 26 gün sürdüğü ve bu sürede silah atma ve ateş talimleri

öğrencilerin okullarda aldığı teorik dersleri bu eğitimler ile pekiştirdiklerini belirtiyorlardı. Goltz Paşa'nın önderlik yaptığı bu tarz eğitimlere katılan Osmanlı askerlerinin ise arazide kendilerinden beklenenin üstünde bir başarı sergiledikleri görülmekteydi. Bu da Goltz'un subay yetiştirme konusundaki becerisini ortaya koyuyordu. Söz konusu eğitimlere katılan Osmanlı subayları, Prusyalı eğitimcilerin ve onların uyguladığı reform programlarının daha fazla ciddiye alınmasını arzu ediyorlardı.⁴¹⁰

Goltz Paşa, kendi öğrencilerinden aldığı desteği, hizmeti boyunca II. Abdülhamid'ten alamamış ve devamlı sarayın yakın takibinde kalmıştır. Hatta bunun için II. Abdülhamid, *Tahkikat-ı Hafiyye* adında bir komisyon kurmuş ve bu komisyon, Alman askeri heyetinin her adımını kontrol etmiştir. Söz konusu komisyonun faaliyetlerinden Goltz da nasibini almıştır. Von Der Goltz, 1893 senesinin Ramazan ayında Anadolu yakasında Alemdağı civarında bir hafta sonra öğrencileri ile birlikte yapacağı arazi tatbikatı için bir keşif gezisi yapmak istediğini Mekâtib-i Harbiyye Nezâreti'ne bildirmiş ve gerekli izni bakanlıktan almıştır. Goltz, daha önce Moltke tarafından incelenen ve haritası çıkarılan arazi bilgilerinin güncellenmesi gerektiğini ve bu konu üzerinde çalışacağını gerekçe olarak göstermiştir. Bunun için öğrencileri ile arazi eğitimine başlamadan önce bölgeyi teftiş etmeye karar vermiştir. Goltz'un arazi eğitimine dahil etmek istediği öğrencileri arasında Erkân-ı Harbiyye Mirlivası Abdullah Bey, Erkân-ı Harbiyye Binbaşları Şevki ve İsmet Beyler ile askeri daire memur ve subayları arasından Erkân-ı Harbiyye Yüzbaşısı Pertev Bey bulunmuştur. Goltz'un arazi eğitiminden bir hafta

gerçekleştirildiği, değişik savaş senaryoları oluşturularak buna göre farklı tarzda talimler yaptırıldığı belirtilmiştir. Bkz. BOA, Y.PRK.ASK. 27/23, 30 Haziran 1301, (M. 12 Temmuz 1885.)

⁴¹⁰ BOA, Y.PRK.ASK. 21/28, Sayfa 1.

önce planladığı bu keşif, II. Abdülhamid'in ajanlarının dikkatini çekmiş, durumdan haberdar olan *Tahkikat-ı Hafiyye* komisyonu Goltz'un keşfe kiminle beraber gittiğini araştırmak için Ferik Bey adında bir kişiyi görevlendirmiştir. Yapılan araştırma sonucunda Goltz Paşa'nın arazi eğitimi için planladığı Alemdağı Keşfi'ne yalnız veya mülkiye mühendislerinden birisi olan damadı ile birlikte gittiği anlaşılmıştır.⁴¹¹

Kazım Karabekir, *Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri* adlı eserinde Goltz Paşa'nın askeri okullarda strateji üretme ve tatbikat yapma fikirlerini yerleştirmeye çalıştığını belirtmiştir. Karabekir, ilk kez 1895'de Goltz tarafından strateji dersi verildiğini yazmaktadır. Konu ile ilgili bir anısını şöyle özetlemektedir: “Hareket Ordusu'nun Silaharağa'daki bizim fırka kıtalarını teftişe giderken, Kağıthane sırtlarını inerken Abdullah Paşa (muhtemelen Goltz'un eserlerinde adı geçen Edirne Kumandanı Abdullah Paşa'dan bahsediliyor), Golç, Şevket Turgut ve ben zırhlı otomobilde idik. Abdullah Paşa ‘Askeri bilgilerimizi bu adama borçluyuz. Araziye ilk çıktığımız zaman ne yapacağımızı bilmiyorduk.’ dedi.”⁴¹² Ordu içinde Goltz Paşa'nın öğrencileri olmuş bütün subayların aynı şekilde düşündüğü anlaşılmaktadır.

Goltz Paşa, askeri eğitimin uygulamalı ve teorik olarak birlikte yapılması için büyük çaba sarf etmiştir. Goltz'a göre kıta subayları, eğitimlerinin pratik kısımlarını mutlaka arazi üzerinde gerçekleştirmeliydiler. Dolayısıyla Goltz, arazi üzerinde eğitime büyük önem vermiştir. Kendisi ilk defa doğru olarak İstanbul ve çevresinin 1/100.000 ölçekli bir haritasını çıkarmıştır. Goltz, söz konusu harita üzerinde yaklaşık yedi yıl çalışmıştır. Goltz Paşa, bu çabalarına rağmen teşvik etmeye çalıştığı arazi eğitimlerini ve askeri manevraları, II. Abdülhamid döneminde

⁴¹¹ BOA, Y.PRK.ASK. 89/101, 15 Nisan 1309 (M. 27 Nisan 1893).

⁴¹² Karabekir, *a.g.e.*, s. 258.

tam anlamıyla uygulayamamıştır. Goltz'un 1909'da tekrar ordu hizmetine davet edilmesi ve II. Abdülhamid dönemine göre nispeten daha özgür çalıştığı Ekim 1909-Ocak 1910 arasındaki dönem "Büyük Askeri Manevralar" dönemi olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde bizzat Goltz Paşa'nın yönetiminde bazı önemli manevralar yapılmıştır.⁴¹³

IV.2. Osmanlı Ordusunun Modernleşmesinde Alman Silah Sanayiine Bağımlılık ve Von Der Goltz Paşa'nın Rolü

Almanya'nın 19. yüzyılın sonlarına doğru Doğu Sorununda politika değişikliğine gitmesi, Osmanlı topraklarında siyasal ve askeri etkinlik kazanma hırsının yanında Osmanlı ordusunun Alman silahları ile donatılıp, özellikle Rusya karşısında yeniden silahlandırılması ve Alman uzmanları tarafından yönetilen Osmanlı birliklerinin olası bir Alman- Rus savaşı sırasında seferber edilmesi amacına yöneliktir.⁴¹⁴ Bu dönemde Almanya Ruhr bölgesinde yer alan silah fabrikalarının üretimi, Prusyalı subayların gelişiyle birlikte Osmanlı ordusunun silah alımında ön sıraya yükselmiştir.⁴¹⁵ Alman silah üreticileri, Avrupa'da şiddetle devam etmekte olan silahlanma yarışına Osmanlı İmparatorluğu'nun da eklenmesiyle birlikte büyük kârlar elde etmişlerdir. Hükümet, askeri çevre ve fabrikaların işbirliği içinde çalışmaları sonucu Osmanlı İmparatorluğu, Alman silah üreticileri için önemli bir pazar haline gelmiştir.

Alman silah sanayiinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tekel konumu, Colmar Von der Goltz Paşa tarafından yaratılmıştır. Goltz, Osmanlı askeri çevrelerinden doğrudan aldığı siparişler ile Almanya'nın Yakın Doğu'da elverişli

⁴¹³ Turan, *a.g.e.*, s. 150-151.

⁴¹⁴ Rathmann, *a.g.e.*, s. 27.

⁴¹⁵ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 119.

ekonomik, siyasi ve askeri dayanak noktaları elde edebilmek amacıyla gerekli koşulları yaratmıştır.⁴¹⁶

18. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun cephane ihtiyacını karşılayan İngiliz ve Fransız sanayi çevrelerinin tekel konumuna büyük zarar veren Alman askeri misyonu çalışanları, bu hizmetleri nedeniyle Almanya'nın Yakın Doğu'daki en yetenekli ve en başarılı temsilcileri olarak ateşli birer Krupp dostu olmuşlardır. 1893'de Alman silah fabrikatörü Ludwig Loewe, Alman silah sanayii yararına gördüğü hizmetleri nedeniyle Goltz'a şahsen teşekkür etmeye gitmiş ve çalışmalarının karşılığı olarak Alman subayını bir tomar hisse senedi ile ödüllendirmiştir.⁴¹⁷

IV.2.1. Osmanlı Ordusunun Silahlanma İhtiyacı

Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri teknolojisi üzerine incelemeler yapan teknoloji tarihçileri, İmparatorluğun biraz geç başlamakla birlikte özellikle barut teknolojisini, ordu ve donanmalarına sokmakta oldukça başarılı olduklarını belirtmişlerdir. Osmanlılar, ateşli silahların kullanımı ve imali için merkezi ve düzenli birlikler oluşturmuşlardır. Hatta tarihçiler, Osmanlıların barut teknolojisini ordu ve donanmalarında başarıyla uyguladıklarını ve 17. yüzyıla kadar varlıklarını, "Barut İmparatorluğu" olarak Müslüman ve Hıristiyan olan bütün yakın komşularından daha güçlü bir şekilde sürdürdüklerini belirtmişlerdir.⁴¹⁸

Salih Özbaran, "Barut İmparatorluğu" sorunsalını tartıştığı makalesinde, konuya ilişkin olarak Gábor Agoston ve Rhoads Murphy'nin eserlerinden yola

⁴¹⁶ Rathmann, *a.g.e.*, s. 32.

⁴¹⁷ Rathmann, *a.g.e.*, s. 33.

⁴¹⁸ Gábor Agoston, *Barut, Top ve Tüfek Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, Kitapyayınevi, İstanbul, 2006, s. 87.

çıkmaktadır. Agoston'un özgün ve çok iddiali bulduğu eserinde, Osmanlı'nın ateş gücü hakkındaki yorumlarını, Batı'nın oryantalist görüşüne meydan okuyarak dile getirdiğini, diğer taraftan daha temkinli bir üslupla yazılan Rhoads'ın, eserinde Osmanlı İmparatorluğu'nun 1500-1700 sürecindeki ateş gücünü üstün bir kategoriye oturttuğunu, fakat yaşanan fiziksel ortam, kullanılan teknoloji ve iklim şartları itibariyle bütün Akdeniz ülkeleri ile aynı konumda olup, genel şartların etkisinin dışına çıkamayacağını belirttiğini vurgulamıştır. Özbaran'a göre, Osmanlı'nın dünya tarihinde mükemmel sayılmış olan kapıkulu askerleri ve tımar sistemi ile savaş için seferber ettiği askeri teçhizat ve savaş stratejileri, tarih literatüründe "Barut İmparatorluğu" damgasını yemesine neden olmuştur.⁴¹⁹

Osmanlı'nın 16. ve 17. yüzyıldaki askeri teknolojisinin üstünlüğünü savunan tarihiler, aynı zamanda Osmanlı'nın silah sanayii hakkında yapılan Avrupa merkezli ve oryantalist genellemeleri reddederler. Osmanlı Devleti'nin silahlanması ve güvenliği konusunda uzman olan Keith Kruse ve Johanthan Grant'in Osmanlı İmparatorluğu'nun "üçüncü kademedeki bir üretici" olarak ancak kendisi gibi "üçüncü kademedeki üreticiler" olan komşu düşmanlarıyla karşılaştırılabilecek yetkinliklere sahip olduğu ve ordunun büyük ölçüde Avrupa'dan alınan silah ve teknolojilere bağımlı olduğu yönündeki iddiaları, tarihçiler tarafından oryantalist genellemeler olarak kabul edilir.⁴²⁰

Keith Kruse, askeri teknolojinin devletler bazında yayılmasını, teknoloji üreticilerinin tekelinde bulunan hiyerarşik düzen içine yerleştirilmiş bir model olarak kabul eder. Bu yayılım süreci, süratli bir yenilikçilik ile başlar ve askeri teknolojinin yayılması birinci kademede bulunan üreticiler tarafından ikinci kademe

⁴¹⁹ Salih Özbaran, "Osmanlı 'Barut İmparatorluğu' Mıydı?", *Toplumsal Tarih*, Sayı 160, 2007, s.62.

⁴²⁰ Agoston, *a.g.e.*, s. 135.

ihracatçılara geçer. Süreç, üçüncü kademedeki bulunan ülkelerin kendi yerel silah endüstrilerini başkaları tarafından gerçekleştirilen teknolojik gelişmeler vasıtasıyla oluşturmaları ile sona erer. Son kademedeki bulunan ülkeler, teknolojinin geçirdiği evrimi tecrübe edemezler, sonucu kopyalar ve çoğaltırlar. Kruse, barutun 15. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmasını, teorisine örnek olarak verir. Buna göre barut, 15. yüzyılda ilk kademe üreticileri olan İngiltere tarafından üretilmiş, daha sonra İtalyan devletleri olan Venedik ve Cenova tarafından transfer edilmiş ve barutun yayılma süreci Fransa, Rusya, İspanya ve Osmanlı Devleti'nde kullanılmasıyla son bulmuştur. Kruse'a göre Osmanlılar teknolojik yayılmanın son evresinde bulunan üçüncü kademe üreticileridir.⁴²¹

Agoston, ayrıca Osmanlıların sürekli savaş halinde bulunmalarının bir sonucu olarak doğrudan askeri çatışmalarla birlikte yasak silah ticaretinin, Avrupalı askeri uzmanların istihdamının, en son teknoloji ve yöntemlerin Osmanlı topraklarına kolayca girdiğini, açık olan bu kanallar vasıtasıyla 17. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Osmanlıların en son teknolojilerden haberdar olduklarını ve bunu ülkelerinde uygulamaya çalıştıklarını belirtmektedir.⁴²² Agoston'a göre, Osmanlıların askeri teknolojiye 17. yüzyıldan itibaren açık olmasına rağmen, bu yüzyılın sonuna doğru aldıkları yenilgiler ve özellikle Rusya karşısındaki başarısızlıkların sebebi, teknolojilerindeki gerilikle açıklanamamalıdır. 17. yüzyılın sonuna doğru Osmanlı Devleti, ekonomik olarak üretim kapasitesi ve üretkenlik alanlarında Avrupa'nın gerisinde kalmaya başlamıştır. Batıda yapılan kapsamlı ekonomik ve idari reformlar, giderek büyüyen orduların silah ve cephane ihtiyacının karşılanmasını

⁴²¹ Jonathan Grant, "Rethinking the Ottoman 'Decline': Military Technology Diffusion in The Ottoman Empire, Fifteenth to Eighteenth Centuries", *Journal of World History*, Vol. 10, No. 1, 1999, s.s. 181-182.

⁴²² Agoston, *a.g.e.*, s. 87.

kolaylaştırmıştır. Ayrıca Batı, Osmanlı'nın aksine bu dönemde askeri alandan farklı olarak üretim kapasitesi, maliye, bürokrasi ve bilimsel mühendislik gibi alanlarda ilerlemiştir. Bu da Avrupa'nın savaş makinesini güçlendirirken, Osmanlı ile yapılan savaşlar da Batı lehine belirleyici olmuştur.⁴²³ Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılda içte ve dışta yaşadığı çatışmaların şiddetlenmesi nedeniyle Batının silah sanayiine muhtaç olmuştur. Bu dönemde yerel silah endüstrisini geliştirme çabaları maddi imkansızlıklar ve zaman yetersizliği nedeniyle istenilen düzeye erişememiştir.

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun cephane ihtiyacını kendi imkanları ile karşılayamadığı son derece açıktır. İlber Ortaylı, dönem içinde Tophane'de Martini taklidi tüfeklerin imal edildiğini, Baruthane'de ise barut imali yapıldığını, fakat Almanya'ya verilen yüklü silah siparişleri sonucu cephane üretim merkezlerinin yerinde saydığını belirtmiştir. Ayrıca, Ortaylı II.Abdülhamid'in de teşvik ettiği söz konusu siparişlerin, adeta Alman ittifakının bir bedeli olduğunu belirtmiştir.⁴²⁴

IV.2.2. Osmanlı İmparatorluğu'nun Alman Silah Sanayiine

Bağımlılığı

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1886-1893 yılları arasında Alman silah fabrikalarının en önemli müşterileri arasında bulunması, ticari ilişkiden çok her iki tarafın izlediği diplomasi araçlarından biri olarak düşünülmelidir. Almanya ile sürdürülen silah ticaretinin başlangıç tarihi 1860'lara kadar gitmekte olup, 1869'dan sonra Alman Krupp firması İstanbul'da temsilciliğini açmıştır. 1870'lerden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda hızla gelişen Alman silah ticaretinin Türk pazarına

⁴²³ Agoston, *a.g.e.*, s.261.

⁴²⁴ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 121.

girişindeki etkenlerden biri, 1870 Prusya-Fransa savaşı öncesi ve sırasında Almanların kendi orduları için ürettikleri silahların, savaş sonrasında ellerinde kalmasıdır. Bunların bir an önce yurtdışına ihraç edilmesi gerekmektedir.⁴²⁵ Bu amaçla için 1873 yılında Alman silah fabrikatörlerinden Alfred Krupp, Çanakkale Boğazı hisarlarında ve Boğaziçi tahkimatlarında kullanılmak üzere sahra topları, batarya topları ve diğer ağır savunma toplarının satışına yönelik Osmanlı İmparatorluğu ile büyük bir silah ticareti sözleşmesi yapmıştır.⁴²⁶ Bu dönemde Osmanlı silah ticareti, İngiliz ve Fransız silah firmalarının tekelinde bulunmaktaydı ve bu sipariş şimdilik bu duruma zarar verememiştir.⁴²⁷ Krupp firmasının, aynı dönemde Doğu ve Güneydoğu Avrupa devletleri ile birlikte Rusya'nın da cephane ihtiyacını karşıladığı bilinmektedir. Özellikle Romanya, Sırbistan ve Yunanistan, cephane ihtiyacını Almanya'dan karşılamaktaydı.⁴²⁸

1883 senesinde Alman askeri heyetinin İstanbul'a gelmesiyle, Alman silah fabrikalarının Osmanlı pazarına girişi bir hayli hızlanmıştır. İki ülke arasındaki silah ticaretinin başrol oyuncularını, Alman fabrikalarından Krupp, Ludwig-Loewe ve Osmanlı donanmasına torpido sağlayan Schichau firmasıdır. Deutsche Bank, bunun yanında Alman askeri heyeti ve bu heyet içinde yeri geldiğinde bir ajan ve bazen de iyi bir diplomat görevini üstlenen Goltz Paşa'nın, silah ticareti üzerinde büyük etkisi bulunmuştur. Özellikle 1882-1896 yılları arasında Almanya'dan alınan silah ve askeri cephanenin sayısındaki artış, Alman askeri uzmanlarının Osmanlı İmparatorluğu'ndaki etkinliğine işaret etmektedir. Ayrıca, II. Abdülhamid ve II.

⁴²⁵ Mehmet Beşirli, "II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:16, 2004, s. 123.

⁴²⁶ Rathmann, *a.g.e.*, s. 30.

⁴²⁷ Rathmann, *a.g.e.*, s. 31.

⁴²⁸ Beşirli, *a.g.m.*, s. 124.

Wilhelm'in Alman silah ticaretinin Osmanlı İmparatorluğu'na girmesi yönündeki çabaları da önemlidir.

II. Abdülhamid, istibdad döneminde son derece otokratik, şüpheli ve kontrollü bir yönetim şekli benimsemiştir. Saplantılı bir şekilde sadakat kaygısı duymakta ve en çok özel bir ağ içinde ajanlarına ve polis kuvvetlerine güvenmekteydi. II. Abdülhamid, verimlilik ve performans kavramlarını şahsi sadakat duygusu ile birleştirmişti. Bu durum Osmanlı kurumlarında rüşvet ve kayırmacılığı beraberinde getirmekteydi. Kendisinin otokratik yönetimi silahlı kuvvetler arasında olumsuz etki bırakmaktaydı. Abdülaziz'in öldürülmesinde kilit kurumu oynadığı düşünülen donanmaya da kesinlikle güvenmiyordu. Ayrıca, II. Abdülhamid orduya tam olarak güvenmiyor, askeri birlikler içinde liberal düşüncelerin üreyebileceği endişesini taşıyordu. Dolayısıyla, askeri okullarda eğitim gören ve bilimsel gelişmenin altyapısını alan subaylara kesinlikle güvenmiyordu.⁴²⁹

Sultanın kuşkucu yapısı, yurtdışından getirilen ve bir servet değerine sahip olan cephanenin askeri birlikler arasında dağıtılmasına izin vermiyordu. Cephane çoğunlukla depolarda çürümeye bırakılıyordu. II. Abdülhamid'in silah kullanımını, modern askeri bilginin yaygınlaşmasını ve Alman askeri heyetinin önerdiği reformları fazla dikkate almadığı görülüyordu. Buna rağmen Almanya'nın askeri ve ekonomik faaliyetlerini topraklarından çekmesine de tahammülü yoktu. Bu durum tamamen II. Abdülhamid diplomasisinin özelliklerini göstermektedir.

⁴²⁹ Jonathan Grant, "The Sword of the Sultan: Ottoman Arms Imports, 1854-1914", *The Journal of Military History*, Vol. 66, No.1, 2002, s. 20-21.

1883-1896 arasındaki dönemde Goltz Paşa, Krupp ve Schichau firmalarının yoğun bir şekilde Osmanlı silah ticaretine entegre olması için büyük çaba sarf etmiştir.⁴³⁰

1891 yılında İstanbul'da bulunan Alman topçu subayı Tümgeneral Ristow'un ölümü üzerine, yerine Alman Genelkurmay'ından gönderilmesi planlanan kişi ile ilgili büyükelçi tarafından düşüncesine başvurulmuş Goltz Paşa, iyi topçuluk bilgisinin yanında söz konusu tarihe kadar Türkiye'ye ihracat yapan ve bu tarihten sonra da rekabet halinde bulunacak olan Krupp ve Gruson gibi firmalarla şahsen tanışan bir subayın göreve kabul edilmesi gerektiğini önermiştir.⁴³¹

Goltz Paşa'nın, Askeri Okullar Müfettişi olarak Osmanlı ordusunda sürdürdüğü yenileştirme planlarının sonucunda kolordu sayısının artması, yeni silahların temin edilmesini gerektirmiştir. Bir anlamda Goltz'un askeri birlikleri modernleştirme çalışması yeni silahların alımına bağlıdır.⁴³² Goltz'un planında hazırlanan her yenilik programı, silah siparişi ile pekiştirilmektedir.

Goltz döneminin ilk siparişi, 1885 Haziran ayında Çanakkale Boğazı'nın tahkimatı için Almanya Essen'deki Krupp firmasına verilen toplam 11 milyon Mark tutarındaki çeşitli çaplardaki 500 toptan oluşmaktadır. 20 Aralık 1885'te imzalanan bir başka anlaşma ile Krupp'un Osmanlı İmparatorluğu'na ilk planda, birinci tertip olarak 120 batarya sahra topunu koşumlarıyla birlikte bir ay sekiz hafta içinde teslim etmesi kararlaştırılmıştır.⁴³³ 1886'da ise Osmanlılar, Krupp firmasından 426 sahra topu ve 60 havan topu sipariş etmişlerdir. Alman Schichauwerft firmasına ise torpidolar sipariş edilmiştir. 1887'de ise askeri misyonun yeniden silahlanma

⁴³⁰ Schöllgen, *a.g.e.*, s. 35.

⁴³¹ Wallach, *a.g.e.*, s. 62.

⁴³² Beşirli, *a.g.m.*, s. 125.

⁴³³ Beşirli, *a.g.m.*, s. 126.

programı kapsamında Osmanlı ordusu için Alman silah firmaları Mavzer ve Loewe'den yarım milyon civarında tüfek ve 50 bin kadar karabina sipariş edilmiştir.⁴³⁴ 1887 senesinde *New Wesley* gazetesinde çıkan bir haberde, Goltz'un piyade askerlerini Alman askeri tarafından da kabul edilmiş olan Mavzer Tüfengi (Mauser) ile donatmaya karar verdiği, bunun için ilk defa Mauser silah fabrikasına 500 bin silah ısmarlandığı yazılmıştır.⁴³⁵

Goltz Paşa'nın silah siparişlerinde görülen etkinliğe rağmen konu ile ilgili son kararı yine II. Abdülhamid vermektedir. 1889'da Osmanlı askeri komisyonunda ordunun silahlanması ile ilgili Martini ve Mavzer tüfeklerinin etkinliği tartışılmış ve sonuçta II. Abdülhamid, en son teknoloji ile üretilen Mavzer tüfeklerinin alımına karar vermiştir. Komisyon üyeleri her ne kadar Martini tüfekleri lehine karar vermiş olsalar da bu karar, II. Abdülhamid tarafından kabul edilmemiştir. Zaten II. Abdülhamid, komisyonun kararını beklemeden Mauser Fabrikası ile sözleşme yapmıştır. Komisyon, Almanya'dan her iki silahtan birer örnek getirtmiş ve bunlar Tophane'de test edilmiştir. İki silah arasındaki en önemli fark; Mavzer tüfeklerinin henüz seri (mükerrer) atışlı olmamasıdır. Mavzer tüfeklerinde fişekler, hazneye teker teker konulmaktadır. Diğer taraftan Martini tüfekleri, birkaç fişegi barındıran paketlerin silah haznesine konulmasıyla mükerrer atışlı silah şeklini almaktadır. Komisyon üyeleri arasında bulunan Goltz Paşa, Mavzer tüfeklerinin fişek haznesinin sürekli doldurulması nedeniyle namlunun hararet yapabileceğini, hatta bazı zamanlarda elle dokunulamayacak duruma gelebileceğini ifade etmiştir. Martini tüfekleri, yakıt paketinin tükenmesinden sonra mükerrer atışlı silah halinden çıkıp,

⁴³⁴ Grant, *a.g.m.*, s. 23.

⁴³⁵ BOA, Y.PRK.TKM., 10/20, Sayfa 6-7.

tek atışlı silah haline dönüştürülebilmektedir. Bu yüzden, söz konusu silahın iki türlü de kullanılabileceği belirtilmiştir.

Goltz Paşa'nın dahil olduğu komisyon, silahların çapı konusunda da anlaşmaya varamamıştır. Silahlar, 11 ve 9.5 milimetrelik çaplardan oluşmaktadır. Çap ile ilgili karar vermek üzere balistik konusunda deneyimli kişiler komisyona dahil edilmiştir. Komisyon, çap küçüldükçe atış hızının da azaldığını ve dolayısıyla küçük çaplar tercih edilecek olunursa kuvvetli barutların kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, çap küçüldükçe barutun namluda bırakacağı kir fazla olacaktır ve bunun temizlenmesi de zaman kaybı olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla büyük çaplı silahların satın alınması daha faydalı olacaktır. Silahlarda göz önünde tutulması gereken en önemli konu, isabetli nişan alınması meselesidir, bu yüzden çap ve barut konusu önemlidir. Küçük çaplı tüfeklerin en önemli avantajı, cephanenin hafif olmasıdır. Böylece asker, üzerinde ağırlık yapabilecek çok fazla fişek buldurmaya gerek duymayacaktır.

Goltz Paşa ve komisyon üyelerinden Tevfik Paşa arasında çapla ilgili meydana gelen tartışmada Tevfik Paşa, Goltz'un küçük çaplı tüfekleri hafif olması nedeniyle tercih etmesini eleştirmiş, küçük ve büyük çaplar arasındaki 1.5 milimetrelik farkın çok da önemli olmadığını, önemli olan noktanın merminin hedefe doğru isabet etmesi için Almanya'da yeni icat olunan barut ile nikel kaplı kurşun ihtiva eden Mavzer tüfeklerinin tercih edilmesi gerektiğini söylemiştir. Komisyon içinde de konu ile ilgili gruplaşmaların meydana geldiği görülmektedir. Goltz Paşa, silahlanma konusunda hazırladığı raporunda Fransa'da ve Almanya'da yeni bir barut türünün icat olunduğunu ve bu kimyevi barutun dumansız yandığını ve namluda asla kir bırakmadığını vurgulamış ve bu konuda komisyon üyelerini bilgilendirmiştir.

Fakat, çok yeni olan bu barut türü, henüz Avrupa ordularında kullanılmamış ve dolayısıyla test edilmemiştir. Goltz, bunlardan örnek satın alınarak, Tophane’de test edilebileceğini ve sonuca göre karar verilebileceğini belirtmiştir. Konu ile ilgili yapılan bütün komisyon toplantılarına rağmen II. Abdülhamid, komisyon ile irtibata geçmeden kararını Mavzer silahları yönünde kullanmıştır. Çap konusunda da, küçük çaplı silahlar tercih edilmiştir. Diğer taraftan, Martini silahların tercih edilmesini isteyen komisyon, sözleşme yapılmış olmasına rağmen, söz konusu kontratın feshedilip, yerine yenisinin yapılması taraftarıdır. Fakat Goltz Paşa’nın ifadesine göre, sipariş edilen Mavzer tüfeklerinin imalatı için fabrikaya ilk ödeme olarak peşin 550 bin lira ödenmiştir ve 100 bin lira değerinde olan ilk siparişler İstanbul’a ulaşmıştır. Kontrat, eğer feshedilirse yapılan ilk ödemenin geri alımı yapılmayacaktır. Hatta fabrika, üretim yaptığı gerekçesiyle tazminat dahi isteyebilecektir. Dolayısıyla sözleşmenin olduğu gibi bırakılıp, Mavzer tüfekleri ile orduyu silahlandırmak en uygun hareket olarak görülmüştür.⁴³⁶

1889’da Alman silah fabrikalarının Osmanlı İmparatorluğu’ndan aldığı silah siparişlerinde önemli artışlar meydana gelmiştir. Bunun nedeni 1889’da Almanya İmparatoru II. Wilhelm’in ailesi ile birlikte İstanbul’u ziyaret etmek üzere Osmanlı İmparatorluğu’na gelmesidir. Bu ziyaret görünüşte iki ülke arasındaki iyi ilişkileri perçinlemek amacını taşımaktadır. Fakat, buradaki amaç, Alman ekonomik çevresinin Yakın Doğu’da daha aktif bir şekilde nüfuz bulması için, özellikle silah fabrikalarının faaliyetleri ile ilgili olarak II. Abdülhamid’i en üst makamdan bilgilendirmektir. II. Wilhelm’in gelişinden sonra Osmanlı İmparatorluğu, Alman Krupp firmasından yüklü miktarda barut sipariş etmiş, Mavzer ve Loewe

⁴³⁶ BOA, Y.PRK.ASK. 52/77, 5 Cemazeyilevvel sene 1306, (M. 7 Ocak 1889), Sayfa 1-5 .

fabrikalarından silah ve Schichau fabrikasından ise torpidolar talep edilmiştir. Siparişlerin yoğunlaşması, yüklü miktarda hibe ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Bu sorun da Deutsche Bank tarafından memnuniyetle halledilmiş, Duyun-u Umumiye deniz ürünleri sanayiinin girdileri de güvence olarak gösterilmiştir.⁴³⁷ Sonuç olarak Alman Mavzer/Loewe'ye verilen 250 bin tüfek siparişi, yaklaşık 15.3 milyon mark tutarındadır. II. Wilhelm'in İstanbul ziyareti, Krupp ile Loewe ve Mavzer firmalarına para kazandırmıştır ve 1989-90'dan sonra da Türkiye'ye Alman silahlarının ihracı artarak devam etmiştir.⁴³⁸

Bâhr-i Sefid Muhafızlığı'nın verdiği bilgiye göre 1 Kasım 1889 tarihinde saat 12.00'de İstanbul'a ulaşan II. Wilhelm'in İstanbul'a gelişi, İstanbul halkı tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Tophâne-i Amire Müşiri ise Alman Kayseri'nin, Beyoğlu Kışla-yı Hümâyûnu'nda yapılan ateşli savaş tatbikatını izlediğini belirtmiştir. II. Wilhelm, daha sonra Goltz Paşa ile birlikte ilk önce Harbiye Mektebi'ni ziyaret etmiş, burada piyade ve süvari talimlerini izlemiş ve Alman İmparatoru bu talimlerden çok memnun olduğunu belirtmiştir. Daha sonra Taksim'deki Kışla-yı Hümâyûn-u Ta'lim-hâne meydanında tophanelilerin talimlerini izleyen II. Wilhelm, Beyoğlu'ndan Tophane yoluyla Nişantaşı'na oradan da Yıldız Sarayı'na doğru yola çıkmıştır.⁴³⁹ II. Wilhelm ve II. Abdülhamid, bu ziyaret sırasında adeta siyasi birlikteliklerinin iki sadık paydaşları olduklarını ilan etmişlerdir.⁴⁴⁰

⁴³⁷ Grant, *a.g.m.*, s. 24.

⁴³⁸ Grant, *a.g.m.*, s. 127.

⁴³⁹ BOA, Y.PRK.ASK. 58/56, 23 Teşrinevvel sene 1305, (M. 4 Kasım 1889), Sayfa 1-4.

⁴⁴⁰ II. Wilhelm, İstanbul'a ikinci ziyaretini 1898 yılında gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret, Goltz'un Osmanlı hizmetinden ayrılmasından sonra düşüşe geçen silah siparişlerini yeniden yükseltmek amacı taşımaktaydı. Yine görkemli bir törenle karşılanan Alman İmparatoru'nun gelişi bu sefer Osmanlı basınında coşkuyla yer almamış, özellikle subay ve memurların uzun zamandır alamadıkları maaşlarını öne çıkararak gazete haberleri, tören için harcanan maddi kaynağa dikkat çekmiştir. Bkz. Wallach, *a.g.e.*, s. 76. İlk ziyarette olduğu gibi bunda da en fazla kârlı çıkan kesim Alman silah fabrikaları olmuştur. II. Abdülhamid, ziyaret sonrasında Alman Loewe-Konzern ve Duetschen waffen und Munitionsfabriken' bir çok tüfek siparişi vermiştir. Bkz. Beşirli, *a.g.m.*, s. 131.

1891-94 yılları arasındaki dönemde Alman silah sanayisi ekonomik krize girmiş ve bu krizden kurtulmak için Oberndorf ve Berlin’de silah üretimi yapan Mavzer ve Loewe firmaları, Osmanlı İmparatorluğu ile ticari ilişkilerini geliştirerek mali krizden kurulmaya çalışmışlardır. Bu dönemde söz konusu fabrikalar tarafından Türk ordusu için 4 bin filinta tüfek ve 746 bin Mavzer tüfeği üretilmiştir. Bunların toplam tutarı ise 46.3 milyon Mark’tır. Loewe firması Türkiye’den 20 milyon Mark tutarında 100 milyon fişek siparişi almıştır. Yine bu dönemde Düsseldorf’da yer alan ve Heinrich Erhardt’a ait olan Rheinische Metallwaren und Maschinenfabrik (Rheinische Metal Eşya ve Makine Fabrikası) fişek üretmekte ve Osmanlı pazarına top cephanesi satmaktadır. Loewe fabrikası ise, yeni model tüfeklerini Osmanlı İmparatorluğu yanında Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika ve İspanya gibi devletlere de satmaktadır. 1896 Osmanlı-Yunan Savaşı’ndan önce İsdor Loewe’nin Yakınoğu’daki silah ticaretinin yaklaşık 2 milyon tüfek civarında olduğu bilinmektedir.⁴⁴¹

Almanya’ya verilen silah siparişlerinde aracılık yapan taraflar, sadece Osmanlı hizmetinde bulunan Prusyalı subaylar değildir. Bazı Osmanlı subayları da söz konusu siparişlerin Alman fabrikalarına verilmesinde büyük rol oynamışlardır. Bunlar, genellikle Alman yanlısı kişiler olup, büyük çoğunluğu Goltz Paşa’nın öğrencileridir. Goltz Paşa, 1889’da Waldersee’ye yazdığı şifreli mektubunda isim vermeyerek sadece baş harflerini yazdığı (M) ve (H) Paşa’ların Mavzer tüfeklerinin alımı sırasında, söz konusu tüfeklerin üretimini yapan Mavzer fabrikası yararına çalıştıklarını ve bu çalışmalarının karşılığını ise Almanya Devleti’nden almış olduklarını belirtmiştir. Aynı belgede Goltz, Yunanistan’dan gelebilecek bir saldırıya

⁴⁴¹ Beşirli, *a.g.m.,s.* 128.

karşı Boğaziçi ve Kâle-i Sultaniyye'den (Çanakkale) İstanbul'a ulaşan yolların güvenliği için mevcut olan istihkamların çok zayıf olduğunu, bu şekilde Osmanlı donanmasının Yunan donanmasına karşı 24 saat bile dayanamayacağını belirtmiştir. Bu nedenle istihkamların inşasının bir an önce yapılması ve teçhizatın yeterli düzeye getirilmesi gerektiği, Goltz tarafından vurgulanmıştır. Alınması gereken önlemler arasında, öncelikle İstanbul'un deniz tarafına torpidoların yerleştirilmesi, biri Rumeli'de diğeri Anadolu'da bulunan kubbelere cisim topları ile techiz edilen tabyaların inşaatının tamamlanması, Fener boğazı için denize doğru bazı bataryaların oluşturulması, Kale-i Sultaniye'de küçük bir filonun bir araya getirilmesi ve bu filoya erzak ve mühimmat yerleştirilmesi bulunmaktaydı.⁴⁴²

İmparatorluğun Rumeli sınırından gelebilecek bir tehlikeye karşı, bu bölgenin silahlandırılmasına yönelik alınan tedbirler, Goltz'un neredeyse tüm raporlarında yer almaktaydı. Goltz, dikkatin özellikle Rumeli bölgesine verilmesi ve burada bulunan askeri birliklerin silah, mühimmat, erzak ve hayvan gibi ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için Osmanlı İmparatorluğu'nun mutlaka yabancı bir devletle işbirliği yapması gerektiğini ve bu devletin Almanya'dan başkası olamayacağını vurgulamıştır.⁴⁴³

Bu dönemde her iki devletin askeri ve ekonomik yönden birbirine olan bağımlılıkları ve özellikle silah ticaretinde iyi ilişkilerin sürdürülmesi yönündeki çabaları, Alman silah fabrikalarının Osmanlı İmparatorluğu'ndan aldıkları siparişlerde bazı kolaylıklar göstermelerine neden olmuştur. Örneğin, 3 Mart 1893 tarihli bir belgeye göre, Mauser Fabrikası ve Mösyö Loewe Acentası İstanbul vekili Mösyö Heuber Kardeşler, Osmanlı Hükümeti'nin Alman Mauser fabrikasına sipariş

⁴⁴² BOA, Y.EE 15/212, 8 Mart 1308, (M. 20 Mart 1890), Sayfa 14.

⁴⁴³ BOA, Y.EE 15/212, Sayfa 15,.

verdiği 7/65 milimetre çapındaki M90 seri atışlı tüfeklerden 220.000 adet Mavzer tüfeği için Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan indirim talebini uygun bulmuşlardır. Mösyö Hueber, bu tüfeklerin fiyatının Almanya’da 69 Frank olduğunu, fakat Osmanlı İmparatorluğu’nun talebi üzerine bir Mavzer tüfeği ve bir Japonya modlu Kosatura tüfeğinin toplam 74 Franka düşürülebileceğini belirtmiştir.⁴⁴⁴

9 Mart 1893 tarihinde Erkan-ı Harb Feriki tarafından imzalanan belgeye göre ise, tüfeklerden her biri için 8 Frank indirim yapılması, fabrikanın İstanbul vekili Mösyö Hueber’den talep edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, günlük 500-600 tüfeğin teslim edilmesi halinde her bir tüfek için 74 Frank, günlük 750 tüfeğin teslim edilmesi halinde 77.5 Frank veya günlük teslim edilecek 1500 tüfekten her biri için 80 Frank ödenmesini uygun bulmuştur. Söz konusu indirim Mösyö Mauser ve Mösyö Loewe tarafından kabul edilmekle birlikte biraz daha fazla indirim yapılabileceği de açıklanmıştır.⁴⁴⁵

Almanya’da eğitim amacıyla bulunan Osmanlı subayları da yurtdışında kaldıkları müddetçe askeri alandaki bütün yenilikleri inceleme fırsatı bulmuşlardır. Özellikle yeni icat edilen savaş araç ve gereçleri hakkında Osmanlı Hükümeti’ni haberdar etmişler ve silah siparişlerinde aracılık yapmışlardır. Bu kapsamda 29 Haziran 1889 tarihli bir belgeye göre, Almanya’da bulunan Osmanlı ordusu kolağalarından Şükrü Efendi, Almanya topçu okulu öğretmenlerinden birinin yeni icat ettiği ve direnme gücü ve hedefe isabet etme konusunda halihazırda kullanılan mermilerden daha kuvvetli olan üçlü merminin (*üçlü mâhdûd ve mâ’mûl*) Almanya topçu komisyonu tarafından test edildiğini ve ilerleyen zamanlarda bu merminin tüm Prusya ordusunda kullanılacağını belirtmiştir. Görünüşte eskisinden hiçbir farkı

⁴⁴⁴ BOA, Y.PRK.ASK. 25/53, 19 Şubat sene 1308, (M. 3 Mart 1893), Sayfa 2.

⁴⁴⁵ BOA, Y.PRK.ASK. 25/53, 25 Şubat sene 1308, (M. 9 Mart 1893), Sayfa 3.

olmayan ve hatta fiyat bakımından diğer mermilerle eşit düzeyde bulunan üçlü merminin Almanya'ya sipariş olunması, Şükrü Efendi tarafından tavsiye edilmektedir. Ayrıca, Osmanlı kolağası olan Şükrü Efendi, Prusya Ordusu'nun elinde hazır bulunan mermileri tüketene kadar bir hayli zaman geçeceğini ve Osmanlı ordusunun bu mermileri Prusya Ordusu'ndan bile daha önce kullanarak Avrupa'nın en modern teçhiz edilmiş askeri birliklerine sahip olacağını da bildirmektedir.⁴⁴⁶

Alman ve Osmanlı askerlerinin, subaylarının ve hükümet yöneticilerinin tek bir elden meydana getirdikleri karşılıklı bağımlılık şüphesiz Fransız ve İngiliz silah firmaları tarafından endişeyle karşılanmıştır. 1883-1896 yılları arasında yoğun olarak devam eden Osmanlı-Alman silah ticareti, Vicker-Armstrong ve Scheinder-Greusat gibi dev İngiliz ve Fransız şirketlerinin İstanbul'daki tekeline tamamen ortadan kaldırmıştır. Yeniden tekel konumuna gelmek için İngiliz ve Fransız basınında Alman askeri misyonunu ve silahlarını kötüleyen bir çok haber çıkarken, söz konusu ülkelerin hükümetleri de Osmanlı İmparatorluğu'nu konu ile ilgili olarak etkilemeye çalışmışlardır. Goltz Paşa'nın 1896'da Osmanlı hizmetinden ayrılmasından sonra aracılık görevini üstlenecek olan askeri ataşeler, hiçbir zaman Goltz kadar etkili olamamışlardır. 19. yüzyılın sonunda teknolojik yönden üstün bir ilerleme gösteren İngiliz Vicker-Armstrong firması özellikle Alman Krupp firmasına karşı uluslar arası pazarlarda iyi bir rakip olarak ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine 1902'de Vickers ile Deutschen Waffen-und Munitionsfabriken (DW&MF) ve Siegmund Loewe arasında bir işbirliği anlaşması yapılmış ve ortak üretim ve pazarlama kararı alınmıştır.⁴⁴⁷

⁴⁴⁶ BOA, Y.PRK.ASK., 40/45, 17 Haziran 1303, (M. 29 Haziran 1887).

⁴⁴⁷ Beşirli, *a.g.e.*, s. 130.

Goltz, Fransız ve Rus çevrelerinin Alman askeri heyeti aleyhine II. Abdülhamid'i etkilemeye çalıştıklarını belirtmiştir.⁴⁴⁸ Goltz Paşa, küçük çaplı ve seri atışlı Mavzer tüfeklerinin üstünlüğüne inanmakta ve Alman silahlarının gücünü sorgulayan gazete haberlerini milli duyguları ile gözleri dumanlanmış Fransızların ortaya attığını, bu rivayetlerin asılsız olduğunu belirtmeye gerek bile olmadığını, Almanya hükümetinin kendi silah sanayiine atılan iftiralara karşı savunma yapmaya tenezzül etmeyeceğini belirtmiştir.⁴⁴⁹

Avrupa basınında çıkan ve Almanya'nın Türkiye'ye sattığı cephanenin bozuk ve kullanışsız silahlardan meydana geldiğine dair haberler, Almanya ile silah ticaretinin en önemli mimarı olan Goltz tarafından şiddetle reddedilmektedir. Gerçekte, Almanya tarafından gönderilen cephane kabileleri arasında bozulmuş silahlar veya gemi seferleri sonucu gelen barut sandıklarında zarar görmüş mallara rastlanılmıştır. Fakat belgelerden anlaşıldığı üzere bu malların Alman silah fabrikalarına iadesi mümkün olabildiği gibi, bozuk malların yeni ve sağlamları ile değiştirilmesine imkan verilmiştir. Bu maksatla, Teçhizât-ı Askeriyye Nezâreti kapsamında Tophane-i Amire tarafından bir Muayene Komisyonu kurulmuştur. İstanbul'a deniz yoluyla gelen cephane sandıklarından örnek sandıklar seçilerek, malların Muayene Komisyonu tarafından test edilmesi sağlanmaktadır. Örneğin 4 Ağustos 1898'de 100 milyon fişegın satın alınmasına yönelik olarak Alman Mauser fabrikasıyla yapılan sözleşmenin 17. maddesine göre, Almanya'dan gönderilen fişek kabileleri İstanbul'a geldikçe her bin sandık fişekten bir sandık fişek, Tophane-i Amire tarafından seçilecek ve fişekler, Muayene Komisyonu üyeleri tarafından aralarında söz konusu fabrikanın İstanbul vekilleri de bulunmak üzere gerekli

⁴⁴⁸ BOA, Y.EE 15/212, Sayfa 15.

⁴⁴⁹ BOA, Y.PRK.ASK, 278/28-2

incelemelerden geçecektir. Fişekler, gönderilme tarihlerinden itibaren geçen beş senenin bitimine kadar Tophane-i Amire’de saklanacaklar ve beş sene sonra yapılacak incelemede kovanları çatlamış veya sefer halinde kullanılmayacak derecede olanları, fabrikaya geri iade edilebilecektir. Fabrika ise bozuk malların yerine, yenilerini bedelsiz olarak Osmanlı İmparatorluğu’na sağlamakla yükümlüydü.⁴⁵⁰

Yine 29 Ekim 1902 tarihli bir belgeye göre, Alman Erhart fabrikasından İstanbul’a gönderilen 36.000 tapanın büyük çoğunluğunun, bozuk olduğu anlaşılmıştır. Erhart fabrikası İstanbul vekili Mösyö Berkhaus, örnek olmak üzere Tophane-i Amire’de incelenmesi gereken 160 adet tapanın muayenesine henüz başlanmadığını, eğer muayene İstanbul’da yapılamayacaksa, tapaların geri Düsseldorf’da bulunan fabrikaya gönderilip, orada muayene edilmesini talep etmiştir.⁴⁵¹

Almanya’dan gönderilen cephaneler, kimi zaman sefer sırasında kazaya uğrayarak bozulmaktadır. Bozulan mallar, iki taraf arasında yapılan sigorta anlaşmasına göre fabrikalar tarafından yenilenmektedir. 9 Haziran 1902 tarihli bir belgeye göre, Mabeyn-i Hümayun’da Gazi Osman Paşa ve Dusseldorf Erhart ve makine imalathanesi mühendisleri ile birlikte yapılan toplantıda bir sözleşme hazırlanmış ve söz konusu sözleşmeye göre satın alınan tapa ve çelik şarapneller dört kafiye halinde İstanbul’a gönderilmiştir. Çelik şarapneller İstanbul’da yapılan muayenelerinde sağlam oldukları görülmüş ve bunlar Ambar-ı Mahsusaya teslim edilmiştir. Fakat, birinci kafiye gelen 125.000 adet 7.5 santimetrelik cebel topları yüklendikleri gemide kazaya uğrayarak bozulmuştur. Söz konusu topların, sigorta

⁴⁵⁰ BOA, Y.MTV. 235/31, 26 Eylül sene 1318 (M. 10 Ekim 1902).

⁴⁵¹ BOA, Y.MTV. 235/32, 26 Eylül sene 1318 (M. 10 Ekim 1902).

kapsamında fabrika tarafından yenilenmesi öngörülmüştür. Diğer üç kafiide bulunan 37.500 tapada siyah lekeler tespit edilmiştir. Bizzat İstanbul'a gelen Mösyö Erhart tarafından da tapaların bozulmuş olduğu tasdik edilmiştir. Bunun üzerine tapaların masrafı kendisine ait olmak üzere yenilenmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁵²

Yabancı basında çıkan ve Alman silahlarını kötöleyen, Alman fabrikalarının kullanılmış veya bozuk mallarını Osmanlılara sattıklarını iddia eden haberler tamamen asılsız değildir, fakat fazla abartılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, Alman fabrikalarına sipariş verdiği silahları test etmeden ve denemeden ordu birliklerine dağıtmamıştır. Bunun için bir komisyon oluşturulmuş ve test sürecine Alman fabrikalarından gelen müfettişler ve İstanbul vekilleri de dahil edilmiştir. Fakat, Tophane'de bulunan cephaneye denetleyicilerinin ne kadar verimli çalıştığı tartışma konusudur. İstanbul'a gemilerle gelen binlerce sandığın kısa sürede test edilmesi çok kolay olmamıştır. Dolayısıyla cephanenin test edilmeden aylarca Tophane depolarında bekletildiği olmuştur. Böylece ordu birlikleri, askeri talimler sırasında ve sürekli devam eden iç ve dış çatışmalarda genellikle yeni cephaneden yoksun kalmıştır.

Von Der Goltz'un 1895'te Türk hizmetinden ayrılmasıyla Alman Büyükelçiliği'ne ya da doğrudan doğruya yüksek Alman askeri makamlarına bilgi vermekten çekinmeyen tek subayını kaybetmenin endişesini yaşayan Alman Hükümeti, bu alanda gerçek haberlerin alınması için uygun ortamdan yoksun olunacağına dikkat çekmiştir. Böylece Goltz'un gerek bilgi edinme ve gerek silah siparişlerinde aracı olma konusunda gösterdiği yararlılığın bu tarihten sonra Alman askeri ataşeleri tarafından gösterilmesi beklenmiştir.⁴⁵³

⁴⁵² BOA, Y.MTV. 232/112, 27 Mayıs sene 318 (M. 9 Haziran 1902).

⁴⁵³ Wallach, *a.g.e.*, s. 71.

Goltz'un Türkiye'den ayrılmasından sonra İstanbul'da hizmet süreleri devam eden subaylar bulunmaktadır. Hizmeti devam eden subaylar; Müşir Kamphövener, Ferik von Grumbekow ve Kalau von Hofe'dir. Fakat bu kişiler, Almanya ile silah ticaretinin geliştirilmesi için etkili olabilecek niteliklere sahip değildirler. Goltz döneminden sonra Alman silah endüstrilerinin silah siparişlerinde Kurt von Morgen (1897-1902), Erich von Liepzig (1902-1908), Walter von Stempel (1908-1913) ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki son askeri ataşe olan Otto von Lossow ile kara askeri ataşeleri ve deniz ataşesi Human etkili olmuştur.⁴⁵⁴

IV.3. Von Der Goltz Paşa'nın 1895'te Osmanlı Ordusu'nda Görevinin Sona Ermesi

Mareşal Von Der Goltz Paşa, Osmanlı ordusunda geçirdiği 13 yıllık hizmet süresinden sonra kıdem ve yaşına uygun olarak tekrar Alman ordusuna katılmak üzere 1 Kasım 1895'te Osmanlı hizmetinden ayrılmıştır.⁴⁵⁵

1895'te ülkesine dönen Goltz Paşa'nın sözleşmesinin 1893'te bitmiş olduğu görülmektedir. 30 Mayıs 1893 tarihli bir belgeye göre Von Der Goltz Paşa, Almanya Devleti hizmetine geri dönmek için gerekli işlemlerin başlatılmasını, Osmanlı hükümetinden talep etmiştir. 17 Mayıs 1893 tarihinden itibaren de askeri daireye uğramadığı ve jurnallerden alınan bilgilere göre de Selanik'e gittiği belirtilmektedir. Belgeye göre, sözleşmesinin son bulmasına rağmen henüz İmparatorluk hizmetinden çıkış işlemleri gerçekleşmediği halde Goltz Paşa'nın gerekli izinleri almadan Selanik'te bazı keşif gezileri yaptığından şüphelenilmiştir. Selanik-Kosova Umûm Kumandanı Hüseyin Fevzi tarafından 9 Haziran 1893

⁴⁵⁴ Beşirli, *a.g.m.*, s. 130.

⁴⁵⁵ Wallach, *a.g.e.*, s. 70.

tarihinde gönderilen bir belgeye göre de, Goltz Paşa'nın, Selanik'ten demiryolu ile Üsküp'e gittiğini ve Üsküp'e vardığında kendisine Osmanlı hükümeti tarafından gönderilen ve bir an önce İstanbul'a geri dönmesi gerektiğini belirten telgrafın iletileceğini bildirmiştir. Osmanlı hükümetinin çağrısı üzerine Goltz Paşa, Avusturya vapuru ile İstanbul'a hareket edeceğini Hüseyin Fevzi'ye bildirmiştir.⁴⁵⁶

Goltz Paşa, 7 Kasım 1895 tarihinde hizmet süresinin 23 Nisan itibarıyla son bulduğunu, sözleşmesinin bitmesi nedeniyle emekli maaşı ile ilgili işlemlerinin bir an önce yapılmasını ve dönüş için sözleşmesinde yer alan harcırah bedelinin hazırlanmasını Serasker'den talep etmekteydi.⁴⁵⁷

Goltz Paşa, Berlin'e 1895 senesinde dönmüş olduğu halde, emekli maaşının bağlanması ile ilgili karar ancak 23 Eylül 1900 senesinde çıkmıştır. Karara göre Goltz Paşa'nın talep ettiği emekli maaş bedeli kabul edilmiştir. Emekli maaşları daha önce emekli sandığı tarafından düzenlenmekte olup, Goltz Paşa'nın talep ettiği miktarın, Hazine-i Celile-i Maliye tarafından uygun görülen başka bir sandıktan karşılanmasına karar verilmiştir. Söz konusu karara göre Goltz Paşa için 3910.5 kuruşun tahsis edilmesi uygun görülmüştür.⁴⁵⁸

Goltz Paşa'nın Osmanlı hizmetinden ayrılmasından sonra, Alman yüksek askeri makamları ve Alman hükümeti, Yakındoğu'daki en önemli bilgi kaynağından mahrum kalmışlardı. Goltz Paşa, söz konusu kurumlara İmparatorlukla ilgili neredeyse her konuda doğru ve dolaysız bilgi vermekten çekinmeyen tek reformcu idi. Almanya tarafından bir istihbarat kaynağı olarak kullanılan, Alman silah firmalarının da en gözde işbirlikçisi konumunda olan Goltz Paşa'nın Osmanlı

⁴⁵⁶ BOA, Y.PRK.ASK., 91/49, 18 Mayıs Sene 1309, (M. 30 Mayıs 1893).

⁴⁵⁷ BOA, Y.PRK.ASK 108/23, 26 Teşrinevvel Sene 1311, (M. 7 Kasım 1895).

⁴⁵⁸ BOA, (İrade-i Askeriye)İ.AS 34/1318, C-11, 28 Cemazülevvel Sene 1318, (M. 23 Eylül 1900).

hizmetinden ayrılmasından sonra Almanya hükümeti, derhal yeni bir bilgi kaynağı aramaya başlamıştır. Bu tarihten I. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar Goltz'un görevini İstanbul'da görevlendirilen Alman askeri ataşeleri yürütmüşlerdir.

Goltz Paşa, II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra, bir süre duraklama dönemi geçiren Osmanlı- Alman ilişkilerini tetiklemek ve bu dönemde etkili birer yönetici olarak görev yapan eski öğrencilerinin daveti ile Osmanlı ordusuna danışmanlık hizmeti vermek amacıyla tekrar İstanbul'a gelmiştir.

IV.4. Von Der Goltz Paşa'nın 1909-1910 Yıllarında Osmanlı Ordusu'nda Yarı Zamanlı Danışmanlık Görevi

Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı hizmetinden ayrılmasından yaklaşık 13 yıl sonra II. Meşrutiyet ilan edilmiş ve 1909'da II. Abdülhamid tahttan indirilmiştir. Bu durum geçici de olsa Osmanlı-Alman ilişkilerinde kesintiye sebep olmuştur.⁴⁵⁹

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra Almanya'da, Alman askeri heyetinin görevine son verilmesinin gerekliliğini anlatan haberler çıkmaya başlamıştır. Ayrıca, Alman subaylarının yüksek maaşları yüzünden yeni kurulan Meclis-i Mebusan'da soru önergesi verileceği söylentileri yaygınlaşmıştır. Fakat Osmanlı subaylarının büyük çoğunluğu reformların devam etmesinden yana tavır almaktadır.⁴⁶⁰

Ayrıca, bu dönemde Osmanlı dış politikasında ve askeri ilişkilerinde Almanya'nın yerini kısa süreli de olsa İngiltere'nin aldığı görülmektedir. İngiliz devlet adamları, daha önceki dönemlerde Osmanlı aleyhtarı olmadıklarını, sadece II. Abdülhamid'in politikasına karşı olduklarını ve 1908 ihtilaliyle birlikte

⁴⁵⁹ Soy, *a.g.e.*, s. 93.

⁴⁶⁰ Wallach, *a.g.e.*, s. 78.

İmparatorlukta kurulan yeni rejimi desteklediklerini belirtmişlerdir. Böylece İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu ile dostane ilişkiler geliştirerek Almanya'nın koruyucu politikasını ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Bu konuda da İngilizlere yardım edecek kişiler yeni rejimde görevli olan Osmanlı devlet adamları olacaktır. Yeni rejimde İngilizlerin etkisi, Osmanlı hükümetinin İngiltere'den donanmanın ıslahı için bir heyet istemesi ile de kendini göstermiştir. Almanya tarafında ise yeni rejim, başarısızlığa uğramaya mahkum bir yönetim biçimi olarak tasvir edilmiştir.⁴⁶¹

1908 senesinde Almanya'nın en önemli müttefiki olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i ilhak etmesi ile Osmanlı-Alman ilişkilerindeki gerginlik artmıştır. II. Wilhelm ve İstanbul'da bulunan Alman Büyükelçisi Marschall von Bieberstein'in yaptığı açıklamalardan sonra ilişkiler bir nebze yumuşamıştır. Almanya'nın yaptığı açıklamalarda Avusturya-Macaristan'ın hareketi kınanmış, fakat ülke ile ilişkiler kesilmemiştir. İngiltere tarafında ise özellikle 1909 yılında yapılan darbe, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin askeri despotizmi olarak yorumlanmış ve daha önce yeni rejime karşı oluşan olumlu hava zamanla yok olmuştur.⁴⁶²

İngilizlerin ittihatçılara karşı soğuk davranması, bir bakıma Almanya'nın tekrar eski prestijli günlerine dönmesini sağlamıştır. Bu dönemde karşı devrim bastırıldıktan ve II. Abdülhamid tahttan indirilip sürgüne gönderildikten sonra Osmanlı hükümetinin başına geçenler arasında Goltz'un eski bir çok öğrencisi yer almıştır. Bunlar arasındaki en önemli kişiler Mahmud Şevket ve İzzet Paşa'lardır.⁴⁶³ Özellikle Mahmud Şevket Paşa'nın Sadrazamlığı ve Harbiye Nâzırlığı zamanında

⁴⁶¹ Soy, *a.g.e.*, s.s. 95-99

⁴⁶² Soy, *a.g.e.*, s.s. 117-118.

⁴⁶³ Wallcah, *a.g.e.*, s. 81

Goltz Paşa'nın ülke hizmetine tekrar alınması ile ilgili çalışmalar yapılmıştır.⁴⁶⁴ Ayrıca, Almanya'nın İmparatorluk ve özellikle ordu üzerindeki etkinliğini yeniden kazanmasında, Almanya'da uzun süre askeri eğitim alan ve Türkiye'ye döndüklerinde üst kademelerde yönetici olarak çalışmaya başlayan Osmanlı subaylarının büyük etkisi vardır.

1909-1910 yılları arasındaki dönem, Şevket, Von Der Goltz ve Ahmed İzzet Paşa'ların orduda etkili olduğu bir dönemdir. 1909 senesinde Berlin'e Türk Ordusu askeri ataşesi olarak gönderilen Kurmay Binbaşı Enver Paşa, aldığı talimatla Von Der Goltz Paşa ile görüşmüştür. Bu görüşmenin sonucunda Goltz Paşa, Alman ordusunda emekliliğine iki yıl kaldığını ve bu süreyi doldurmadan Türkiye'ye gelemeyeceğini, fakat Türkleri ve Türk ordusunu çok sevdiği için bu iki yıl zarfında Almanya ordusunda, her yıl yapılan sonbahar tatbikatlarından sonra dörder aylık izinle İstanbul'a gelip, Osmanlı ordusuna danışmanlık hizmeti verebileceğini belirtmiştir.⁴⁶⁵ Almanya ise Goltz Paşa için öngörülen dört haftalık izinden başka sonbaharda veya kışın verilecek üç aylık izin süresinin, Paşa'nın Almanya lehine toplayacağı gerekli istihbarat için yeterli olduğu kanısındadır. Bu yöntem, Goltz'a İstanbul'daki koşullar ağırlaştığı zaman geri dönebilme fırsatı da tanımaktadır.⁴⁶⁶

Babıâli Hazine Evrakı'ndan çıkan 14 Nisan 1909 tarihli Meclis-i Mahsûsa kararına göre, daha önce Osmanlı ordu birliklerinin modernleşmesinde görev almış olan Goltz Paşa'nın, tekrar Osmanlı hizmetine girmesinin gerekliliği belirtilmiştir. Paşa'nın iki sene sonra Almanya ordusundan emeklilik hakkı alacağı göz önünde bulundurulmuş ve kendisinin bu iki yıl için sadece Almanya'daki manevralardan

⁴⁶⁴ Alaeddin Örsal, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ordusunda Görev Yapan Yabancı Subayların Birinci Dünya Savaşı'nın Askeri Yönetimi Üzerindeki Etkileri", *Askeri Tarih Bülteni*, Ankara, s. 345.

⁴⁶⁵ Örsal, *a.g.m.*, s. 344.

⁴⁶⁶ Wallach, *a.g.e.*, s. 83.

sonra dörder ay izinli sayılarak İstanbul'a gelmesi, ordu birliklerini ziyaret etmesi, manevralarda ve özellikle ordu esaslarına dair alınan kararlarda fikir beyan etmesi talep edilmiştir. Kendisine ücret olarak 150'şer liradan 1000 lira verilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁶⁷

1909-1910 yıllarında Osmanlı ordusunda yapılan reform çalışmalarının üç mimari, Mahmud Şevket Paşa, Ahmed İzzet Paşa ve Von Der Goltz Paşa'dır. Mahmud Şevket Paşa, iyi bir askeri eğitim almış, Harbiye'de teknik silahlar ve savaş teorisi dersleri vermiş ve Almanya'nın Oberndorf –am-Neckar bölgesinde bulunan Mavzer fabrikasında çalışmıştır. Ahmed İzzet Paşa ise, 1908 yılından 1911 Şubatına kadar Osmanlı Genelkurmay Başkanlığı görevini yürütmüştür. Mahmud ve İzzet Paşalar ile birlikte çalışan Goltz, subaylar için yapılanmış olan eğitim sisteminde bazı değişiklikler öngörmüştür. Goltz Paşa ve beraberindekiler, askerlere tabur alayları için model olabilecek bazı numuneler tanıtmışlar, subaylar için eğitim alanları inşa etmişler, ulaştırma ve seferberlik şemaları üzerinde çalışmışlar ve manevralar hazırlamışlardır.⁴⁶⁸

Goltz Paşa'nın hazırladığı numune tabur alaylarının her biri, bir okul niteliğindedir. Fakat, ordunun eğitim merkezi haline gelecek bu alaylarda ders verecek olan Türk subaylarından başka yabancı subaylara da ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla Harbiye Nezâreti, Türk subaylarını kendi seçerken, Alman subaylarının seçimini de Goltz Paşa'ya bırakmıştır. Goltz'un ordu birliklerinde piyade, süvari ve topçu alayları için gerekli gördüğü toplam 14 Alman subayı için Osmanlı hükümetinden de olumlu karar çıkmıştır.⁴⁶⁹

⁴⁶⁷ BOA, İ.AS 1327 R-23/26, 29 Nisan Sene 1325, (M. 13 Nisan 1909).

⁴⁶⁸ Yapp, *a.g.m.*, s. 374.

⁴⁶⁹ Örsal, *a.g.m.*, s. 345.

Goltz Paşa'nın da katkısının bulunduğu 1911 yeni askeri düzenlemesine göre 9 Temmuz 1910'da yayınlanan "Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Ordusunun Teşkilat-ı Esasiye Nizamnamesi" ancak 1911 yılında yürürlüğe girmiş ve 1913 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Bu nizamname ile Osmanlı ordusunda Batı ülkelerinde olduğu gibi modern askeri teşkilata geçilmiştir. Düzenlemeler sonucunda ordu komutanlıkları ve geniş karargahlar kaldırılarak, yerlerine yetkileri daraltılmış daha küçük karargahların oluşturulmasına karar verilmiştir.⁴⁷⁰

Goltz Paşa, daha önce Osmanlı hizmetinde bulunduğu yıllarda özellikle askeri talim ve tatbikat konusunda II. Abdülhamid'in baskıcı rejimi ile karşılaşmıştı. Fakat, 1909-1910 yıllarında, arazi eğitimleri daha özgür ve rahat koşullar altında yapılmış, İmparatorluk askeri anlamda yapılan en büyük tatbikatlara sahne olmuştur. Fakat, yine de Goltz, programının eksiksiz yürümediğini, bu sefer de özellikle genç subayların askeri projelere müdahale edip, sürekli kendilerine pay çıkarmaya çalıştıklarından şikayet etmiştir. 1909 sonbaharında başlanan tatbikat hazırlıklarında, genel olarak savunmaya yönelik talimler yaptırılmıştır. Tatbikat modeli, Osmanlı ordusunun Rumeli'de savunma pozisyonunda kalması ve karşı taraftan gelecek saldırıdan hemen önce tamamlanması gereken seferberliğin beklenmesi üzerine oluşturulmuştur. Fakat, uygulamada bazı hatalar ortaya çıkmıştır. Redif birlikleri bölgeye geç gelmiş, topçu ve süvari sınıfından da yeterince istifade edilememiştir. Ayrıca çok az subay, savaş arazisi ile ellerinde bulunan haritaları karşılaştırabilme olanağına sahip olmuştur. Goltz tatbikatlar sırasında, Anadolu'da bulunan askeri birliklerin daha iyi seferber olmaları ve Rumeli'ye kaydırılmadan önce bir araya

⁴⁷⁰ Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Ankara, 2001, s. 3.

getirilmeleri gerektiği sonucuna varmıştır.⁴⁷¹ Bu büyük tümen manevrası Edirne’de yapılmıştır. Ayrıca Selanik, Manastır, Serez ve Üsküp’te garnizon tatbikatları ve bir çok küçük tatbikat ile Ocak ayı sonunda da İstanbul’da kapanış manevrası yapılmıştır.⁴⁷²

1910’da dört gün süren manevralarda Doğu ve Batı orduları, Bulgaristan’ın Edirne’yi işgal ettiği varsayılan bir plana göre askeri tatbikata hazırlanmışlardır. Fakat, bu dönemde İstanbul’da ortaya çıkan kolera salgını manevralara katılımı bir hayli azalttığından, tatbikatlardan istenildiği kadar faydalanılamamıştır.⁴⁷³

1911 senesinde İtalya’nın Trablusgarb’ı işgali ile Osmanlı Afrikası’nda başlayan çatışmalar sırasında Mahmud Şevket Paşa, bu sırada Berlin’de bulunan Goltz Paşa’ya bir mektup yazmış ve onun görüşlerini almak istemiştir. Şevket Paşa’nın mektubunu kısa süre sonra yanıtlayan Goltz Paşa, öncelikle İtalya’nın bu hareketi ile Üçlü İttifak’tan çıkarılma ihtimalinin sonucu değiştirmeyeceğini belirtmiş ve Osmanlı İmparatorluğu için 11 maddeden oluşan bir plan sunmuştur. Planın ana maddesi, Trablus’da bulunan ordu birliklerinin mutlaka kullanılmasını öngörmektedir. Goltz’a göre bu birlikler, Araplar ve Senusi yönetimi ile işbirliği içinde İtalyanların iç bölgelere sızmalarına engel olabilecektir. Goltz, ayrıca İtalya dışında da bazı savunma politikaları üretmiştir. Buna göre, Türk limanlarının İtalyan gemilerinin ablukasına altına alınması, Osmanlı ticaretinden çok İtalya ve genel olarak Avrupa ticaretine zarar verecektir. Osmanlı donanması için de bazı görevler öngören Goltz Paşa, seyrek bir şekilde döşenecek olan mayınların, İtalyan gemilerine zarar

⁴⁷¹ Yapp, *a.g.m.*, s. 375.

⁴⁷² Wallach, *a.g.e.*, s. 86.

⁴⁷³ Yapp, *a.g.m.*, s. 375.

vereceğini, böylece İtalyanların Çanakkale Boğazı'nı zorlamalarına engel olunacağını belirtmiştir.

Goltz'a göre, Afrika Müslümanlarının dini duyguları alevlendirilerek, İtalyanlara karşı şiddetli bir şekilde karşı koymaları sağlanabilecektir. Trablusgarb Savaşı'nda izlenen strateji göz önüne alındığında Goltz Paşa'nın hazırladığı planın kısmen İmparatorluk tarafından kabul edildiği ve bir çok maddesinin uygulandığı anlaşılmaktadır.⁴⁷⁴

Trablusgarb Savaşı'ndan sadece birkaç ay sonra meydana gelen Balkan Savaşından büyük yenilgilerle dönülmesi, Osmanlı kamuoyunda ve dış basında Goltz-Ahmed İzzet-Mahmud Şevket Paşa planının sorgulanmasına sebep olmuştur. Söz konusu savaşlar öncesinde Goltz Paşa'nın liderlik yaptığı askeri tatbikatlar, Balkan savaşlarında tam olarak uygulanamamıştır. Mahmud Şevket Paşa'nın 1912'de ayrılmasından sonra Harbiye Nazırlığı görevine gelen Nazım Paşa, savunmaya dayalı stratejiyi reddetmiş, taarruza dayalı bir strateji izleyebilecek yeterli taburlara sahip olduğunu belirterek, Goltz'un planını kabul etmemiştir.⁴⁷⁵

Goltz Paşa, I. Dünya Savaşı çıkıncaya kadar bir daha Türkiye'ye gelmemiştir. Fakat, Osmanlı askeri makamları ile iletişimini koparmamaya özen göstermiştir.

⁴⁷⁴ Yapp, *a.g.m.*, s. 376.

⁴⁷⁵ Yapp, *a.g.m.*, s. 377.

IV.5. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Girişi ve Von Der Goltz Paşa'nın 1915'de Osmanlı Ordusu Bünyesinde Tekrar Hizmete Alınması

Osmanlı Ordusu'nun 1912-1913 Balkan Savaşı'nda büyük bir yenilgiye uğraması, basında çıkan haberlerin aksine İstanbul'daki Alman etkisinin güçlenmesine neden olmuştur. Bunun sebebi, 1913 senesinde Mahmud Şevket Paşa'nın ölümü üzerine 1908'de başlayan ve beş yıl süren çok partili Meşrutiyet devrinin kapanmış olması ve İttihat ve Terakki Fırkası'nın iktidara gelerek tek parti rejimini kurmuş olmasıdır.⁴⁷⁶ Tek başına iktidara gelen Jön Türkler arasında çoğunlukla Alman yanlısı subayların bulunması, Alman nüfuzunun Osmanlı İmparatorluğu'nda eskisi gibi korunmasını sağlamıştır. İttihat ve Terakki ileri gelenleri arasında Alman düşüncesine en yakın kişilerden biri de Enver Paşa'dır. 1909'da Kurmay Yarbay rütbesinde iken, askeri ataşe olarak Almanya'ya giden Enver Paşa'nın, bu ülkenin gücü ve etkinliğine karşı büyük bir hayranlık beslediği bilinmektedir. Enver Paşa, Almanya'da bulunduğu sırada İmparator II. Wilhelm tarafından büyük yakınlık görmüş, II. Wilhelm "*Enverland*" dediği Osmanlı İmparatorluğu'nun başına geçtiği takdirde, Enver Paşa'ya her türlü yardımı yapacağını vaat etmiştir.⁴⁷⁷

1913 senesinden önceki dönemde Alman etkisinin Osmanlı İmparatorluğu'nda azalmaya başlaması, özellikle Balkan savaşının ülke içinde yarattığı kaos ortamından kaynaklanmaktaydı. Avrupa gazeteleri, Balkan yenilgisinden Goltz Paşa ile birlikte Osmanlı askeri yöneticilerini, Osmanlı Genel

⁴⁷⁶ Anderson, *a.g.e.*, s. 314.

⁴⁷⁷ Hayati Aktaş, *Türk-Alman Askeri İlişkileri (1913-1918)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 1994, s. 15.

Kurmayı'nı ve Alman askeri misyonunu sorumlu tutmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise Alman misyonu ile ilgili olumsuz görüşleri savunan bir kesim oluşmaya başlamıştı. Balkan savaşlarından önceki dönemde kendini gösteren Alman karşıtlığının, alınan ağır yenilgiden sonra da devam ettiği görülmekteydi. Alman eğitimcilerinin ordu birliklerinde ağır şartlar altında uyguladıkları eğitim ile ilgili 1911 tarihli bir belge, Osmanlı askeri birliklerinde eğitim gören Arnavut kökenli bir asker, Yarbay Von Schlichting tarafından dövüldüğü ve bunun üzerine adı geçen asker, bir resmi geçit töreni sırasında yarbayı öldürdüğünü yazıyordu.⁴⁷⁸

Balkan savaşları başladığında Osmanlı İmparatorluğu'nda 24 Alman subayı bulunmaktaydı. Bu subaylar, 1870-71 Sedan Savaşı'ndan itibaren yaklaşık 41 yıldır hiç savaşmamıştı. Dolayısıyla, bağlı buldukları Osmanlı birliklerinde yer alıp, Balkan savaşlarında aktif hizmet vermek istiyorlardı. Bu şekilde savaş tecrübesi edineceklerdi. Fakat, subayların bu istekleri ilk başta kabul edilmedi. Uzun süren görüşmelerden sonra, fiilen savaşa katılmak isteyen subayların, önce Alman ordusundan emekli edilip, savaştan sonra tekrar orduya dönmeleri sağlanacaktı. Bu koşulları kabul eden altı Alman subayı (Albay Lossow, Lehmann, Veşt ve Binbaşı Hochwecher, Grof Preysing ve Enders) savaşa katıldılar. Savaşa aktif olarak katılan Lossow ve Enders ve Osmanlıların savaş kabiliyetleri ile ilgili geniş bilgiye sahip olan Goltz, birer rapor hazırlamışlar ve her üçü de yetkili bir Alman generalinin başkanlığında, geniş kadrolu bir heyetle askeri reformların sürdürülmesi gerektiğini belirtmişlerdi.⁴⁷⁹ Raporda, Osmanlı Ordusunun bütün personel ve diğer işlemlerinde yetki sahibi olabilecek bir heyet başkanının belirlenmesine, Genelkurmay'ın Alman

⁴⁷⁸ Yapp, *a.g.m.*, s. 378.

⁴⁷⁹ H.Fahri Çeliker, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Askeri Heyetlerinin Balkan Harbi ve Birinci Dünya Harbi'nde Tutum ve Etkileri", *Dördüncü Askeri Tarih Semineri-Bildiriler*, ATASE Yayınları, Ankara, 1989, s. 139.

subayları tarafından yeniden teşkilatlandırılmasına, bütün askeri eğitim ve öğretim kurumlarının Alman komutanlarının yönetimine verilmesine yönelik maddeler yer almaktaydı.⁴⁸⁰

Goltz Paşa, Balkan Savaşı ile alınan yenilginin faturasını kendisine ve Alman askeri misyonuna çıkaranlara karşı kendisini ve diğer Alman subaylarını savunmuş ve gerçek nedenin, II. Abdülhamid'in istibdad döneminde aranması gerektiğini belirtmiştir. Bu dönemde, gerek Türk askerlerinin ve gerek Alman subaylarının görev tanımlarına getirilen kısıtlamaların, yenilginin alt yapısını hazırladığı görüşünü savunan Goltz Paşa, istibdad döneminin sona ermesiyle daha bağımsız çalışabilecek yetkili bir Alman askeri heyetinin İstanbul'da görevlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁸¹

Goltz, Enders ve Lossow, Alman hükümetinin eskisine göre daha nüfuzlu bir askeri misyonun görevlendirilmesine yönelik bazı siyasi yorumlar da yapmışlardır. Özellikle Enders'in raporundaki ilginç değerlendirmeler dikkat çekicidir. Enders, Osmanlı topraklarının Batı tarafından paylaşılmak istendiğini, İmparatorluk içinde bir Alman askeri heyetinin bulunması halinde Almanya'nın bu paylaşımından pay istemesinin ahlaki olarak doğruluğunun sorgulanması gerektiğini belirtiyordu.⁴⁸² Diğer taraftan Lossow, şartlara göre Almanya'nın izleyebileceği iki farklı politika olduğundan bahsediyordu. Söz konusu politikalarından ilki, reform sürecini sona erdirmek ya da reform çalışmalarının eskisinden daha etkili bir şekilde devam ettirilmesi için gayret sarf etmek idi. İkinci ihtimal için Lossow, tam teşekküllü bir reform programını öneriyordu. Kuşkusuz bu program, içinde yeni silah

⁴⁸⁰ Çeliker, *a.g.m.*, s. 140.

⁴⁸¹ Goltz Paşa'nın kendisine yöneltilen eleştirilere cevap niteliğinde yazdığı "Genç Türkiye'nin Hezimetini ve İmkan-ı İtması" adlı eseri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tez, III. Bölüm, s.110.

⁴⁸² Çeliker, *a.g.m.*, s. 139.

siparişlerini de barındırmaktaydı.⁴⁸³ Çünkü, Balkan savaşları, Osmanlı ordusunun kullandığı seri atışlı Krupp topları ile Bulgarların kullandığı Schienerer toplarının bir anlamda üstünlük mücadelesine sahne olmuştu ve galip gelen taraf Bulgar ordusu ve Schienerer toplarıydı. Dolayısıyla, Alman silah fabrikalarının eski ihtişamlı günlerine dönmesi bir anlamda prestij meselesiydi.⁴⁸⁴

Böylece 22 Mayıs 1913'te bazı çevrelerin olumsuz eleştirilerine rağmen, Osmanlı İmparatorluğu bir Alman askeri heyetinin gönderilmesini resmen önerdi. Almanya Kassel'de 22. Tümen'in Komutanı ve kendi söylemiyle "Alman Ordusundaki en yaşlı tümen komutanlarından biri" olan General Liman von Sanders, heyet başkanlığı görevi için II. Wilhelm tarafından uygun görülmüştü.⁴⁸⁵

Liman von Sanders başkanlığında 42 subaydan oluşan Alman askeri heyeti, 14 Aralık 1913'te İstanbul'a geldi ve aynı gün içinde göreve başladı. İki ülke arasında yapılan sözleşmeye göre heyet başkanı Sanders'e, genel olarak verilen yükümlülükler ve yetkiler şu şekildeydi;

1. Liman von Sanders, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bütün Alman subaylarının doğrudan doğruya amiri olacaktı.
2. Bu subaylar, İmparatorluğun her yerinde kurmay gezileri ve denetlemelerde bulunabileceklerdi.
3. Atış okulları, talimgâhlar ve gösteri birlikleri de dahil olmak üzere, bütün askeri eğitim ve öğretim kurumları Sanders'in emrine verilecekti.
4. Sanders'in bir kolorduya komuta etmesi sağlanacaktı ve kendisi kolordu komutanlarının ceza yetkisini kullanabilecekti.

⁴⁸³ Wallach, *a.g.e.*, s. 108-110.

⁴⁸⁴ Aktaş, *a.g.t.*, s. 27.

⁴⁸⁵ Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, Burçak Yayınevi, 1968, s. 11.

5. Sanders, Yüksek Askeri Şura'nın üyesi olacak, Osmanlı subaylarının özellikle generallerin yükseltilmesinde onun oyuna başvurulacaktı.

6. Korgeneral Liman von Sanders, protokolde Harbiye Nazırı'ndan sonra gelecek, eğer Genelkurmay Başkanı ondan daha kıdemli olursa üçüncü sırada yer alacaktı.⁴⁸⁶

Liman von Sanders'in sorumlu olacağı yeni görevinin amacı ve sınırları, İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Baron Wangenheim tarafından belirlenmişti. Buna göre bu makama getirilecek olan generalin Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün askeri meselelerinde çok geniş yetki sahibi olması beklenmekteydi. Liman Von Sanders, Alman reformcularının başında bulunacak ve reformların Türk ordusunda amaca uygun bir şekilde gerçekleştirilmesinden sorumlu olacaktı. Ayrıca, gelecekteki savaşlarda yapılan seferberlik planları için generalin teklifleri esas alınacaktı.⁴⁸⁷

Liman Paşa, kendisine verilen yetkileri bir hayli ciddiye almış görünmekteydi. Kayser tarafından da belirtildiği üzere Sanders, askeri misyonunu gerçekleştirirken siyasetten mümkün olduğu kadar uzakta kalmaya çalışmalıydı. Öncelikli görevi, Osmanlı ordusunu ıslah etmektir. Bu görevini gerçekleştirirken, Alman Dış İşleri ve Alman iş çevrelerinin çıkarları için çalışan bir ajan olarak düşünülmemelidir.⁴⁸⁸ Liman'ın görev süresi boyunca Alman Hükümeti tarafından çizilen bu çerçeveye uygun bir şekilde hareket etmeye çalıştığı görülmektedir. Bu nedenle Sanders, Osmanlı İmparatorluğu içindeki Alman yanlısı tarafların, başta Enver Paşa olmak üzere Alman ekonomik çevrelerinin çıkarlarına büyük önem veren Büyükelçi Wangenheim ile genellikle çatışma halinde bulunmuştur. Bir çok kişi

⁴⁸⁶ Çeliker, *a.g.m.*, s. 141.

⁴⁸⁷ Sanders, *a.g.e.*, s. 12.

⁴⁸⁸ Ulrich Trumpener, "Liman von Sanders and The German-Ottoman Alliance", *Journal of Contemporary History*, Vol. 1, No. 4, Socialism and War the Dismissal of Jellicoe Munich: The Czech Dilemma Russians in Germany 1900-1914, 1966, s. 180.

tarafından ikinci Goltz Paşa devrinin başlangıcı olarak düşünölen Liman von Sanders dönemi, söz konusu düşünceye sahip olanları hayal kırıklığına uğratacaktır.

IV.5.1. I. Dünya Savaşı Arifesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda

Alman Askeri Misyonu

2 Kasım 1914 senesinde, Alman Amiral Souchon'un Karadeniz'in Rus kıyısındaki kışkırtıcı saldırıları üzerine Çarlık Rusya'sı, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etti. Rusya'yı Fransa ve İngiltere, daha sonra ise Sırbistan ve İtilaf Devletleri tarafında bulunan küçük ölkeler izlemiştir. 3 Kasım'da ise Londra ve Paris'in resmi olarak savaş ilan etmesiyle, İngiliz-Fransız deniz filosu Çanakkale kıyılarını kısa ama yoğun bir bombardımana tutmuş, aynı anda Osmanlı ve İtilaf Devletleri'nin taburları, İmparatorluğun doğu ve güney bölgelerinde karşılıklı çatışmalara girmişlerdir.⁴⁸⁹

Osmanlı İmparatorluğu, tek başına veya Almanya ile Avusturya-Macaristan'ın desteğini alarak yaklaşık yarım düzinenin üstünde cephele savaşımıştır.⁴⁹⁰ Bu cephelerde gösterdiği performans, bir anlamda savaşa beraber girdiği Almanya'nın da başarı veya başarısızlığını tayin etmektedir.

Alman varlığı, 1882 senesinden itibaren Osmanlı topraklarında hissedilmekteydi. Almanya, ekonomik, askeri ve kültürel kaynaklarını seferber ederek nüfuz ettiği İmparatorluğu adeta yaklaşan savaşa hazırlamıştı. 1882'den itibaren ölkeye gelen Alman subaylarının sayısında sürekli artış görölmüştür. I. Dünya Savaşı'nın arifesinde İstanbul'a gelen Liman von Sanders'in başkanlığındaki Alman askeri heyeti, yaklaşık 42 kişiden oluşmaktaydı. Bunların çoğunluğunu

⁴⁸⁹ Trumpener, *Germany and The Ottoman Empire 1914-1918*, s. 62.

⁴⁹⁰ Trumpener, *a.g.e.*, s. 62.

yüzbaşı ve binbaşı rütbesindeki subaylar teşkil etmekteydi. Savaşın sonlarına doğru ise, sadece Alman askeri heyeti mensubu olarak İstanbul'a gelen subay, sağlık subayı ve memurların toplamı 800'e ulaşmıştır. Askeri heyetin dışında bu dönemde ayrıca 23'ü general, 10'u amiral olmak üzere kara ordusunda 130, donanmada 60 toplam 190 subayın Osmanlı ordusunda görev yaptığı bilinmektedir.⁴⁹¹ Dönem itibariyle ülkede bulunan en önemli subaylar arasında Kress von Kressenstein, Amiral von Usedom Paşa, Souchon Paşa, Von Falkenhayn Paşa, Von Seeckt Paşa, Gessman Paşa, Von Rebur-Paschwitz Paşa ve Metren Paşa bulunmaktaydı.⁴⁹² Söz konusu subaylara, I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde imzalanan Türk-Alman İttifak Antlaşması'nın gereği olarak Osmanlı Ordusunda önemli görev ve imtiyazlar verilmiştir.⁴⁹³

IV.5.2. 2 Ağustos 1914 Osmanlı-Almanya İttifak Antlaşması ve

Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya Yanında Savaşa Girmesi

19. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da başlayan cepheleşme, 1914 senesinde bir yandan Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın oluşturduğu ittifak cephesi, diğer taraftan Fransa, Rusya ve İngiltere'den meydana gelen itilaf cephesi şeklinde son halini almıştı. Söz konusu ülkeler, yıllardır silahlanma yarışı içinde yaklaşan savaş için gerekli hazırlıklarını tamamlamaya çalışmaktaydılar. Savaşın en belirleyici nedeni, 28 Haziran 1914'te Saraybosna'yı ziyaret etmekte olan Avusturya Velihtı ve eşinin Sırp ulusçuları tarafından öldürülmesiydi. Bunu savaş nedeni olarak kullanan Avusturya-Macaristan ise Sırbistan'a savaş ilan etti.

⁴⁹¹ Aktaş, *a.g.t.*, s. 104.

⁴⁹² Yılmaz, *a.g.e.*, s. 50.

⁴⁹³ Aktaş, *a.g.t.*, s. 108.

Ortodoks-Slav bir ülke olan Sırbistan bir anlamda Rusya'nın koruması altında bulunuyordu, dolayısıyla Rusya seferberlik ilan ederek Avusturya ve Almanya'ya karşısına aldı. Kısa bir süre sonra, Rusya yanında Fransa ve İngiltere de yer aldı.⁴⁹⁴

Avusturya ve Sırbistan arasında yaşanan olaylar ve savaşın resmen ilan edilmesi, Avusturya'nın Osmanlı İmparatorluğu ile yapılabilecek bir ittifak antlaşmasına ilgi duymasına neden olmuştur. Bağlaşığı Almanya'nın ise bu konudaki düşünceleri biraz çekinceli olmakla birlikte Almanya'nın kendi içinde de çelişkili olduğu görülmüştür. Haziran ayında Avrupa'da yaşanan kriz sonucunda, Alman liderler Türklerle yapılacak bir ittifak anlaşmasına ilk başta kuşkuyla baktılar. Şüphesiz, bunun en önemli nedeni, Osmanlı ordusunun Balkan savaşlarında aldığı yenilgiydi.⁴⁹⁵ Bu anlamda Balkan savaşları Osmanlılar için kötü bir referans olmuştur. Alman Genelkurmay Başkanı Helmuth von Moltke, 18 Mayıs 1914'de yaptığı açıklamada, yakın bir gelecekte Türkiye'yi İttifak Devletleri'nin veya Almanya'nın yararına hesaba katmanın büyük bir yanılğı olacağını söylüyordu.⁴⁹⁶ Heyet başkanı Liman von Sanders de 1 Ağustos 1914 tarihli telgrafında ittifak antlaşmasının, Türkiye'nin Rusya ile yapacağı savaşta başarılı olabileceğine inanıldığı takdirde imzalanması gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁹⁷

1 Ağustos 1914 senesinde bir araya gelen Alman Askeri Heyet Başkanı Liman von Sanders, Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Freiherr Wangenheim ve Harbiye Nazırı Enver Paşa söz konusu ittifak antlaşmasını tartışmışlardı. Toplantı sırasında Enver ve Liman Paşa'lar, seferberlik kararının çıkmasından sonraki ilk 30 gün içinde yaklaşık 120.000 kişilik bir ordunun Trakya'da bir araya getirilebileceğini

⁴⁹⁴ Akşin, *a.g.e.*, s. 53.

⁴⁹⁵ Trumpener, *a.g.m.*, s. 181.

⁴⁹⁶ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 59.

⁴⁹⁷ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 60.

belirtiyorlardı. Eğer Trakya’da Bulgarların desteğini sağlayabilirlerse, Rusya’ya karşı girişilecek bir harekette söz konusu birlikler yeterli olacaktır. Ayrıca, 90.000 kişilik bir ordu da, Yunanistan’a karşı girişilecek bir çatışma sırasında seferber edilebilirdi. Fakat, tüm bunlar birer varsayımdı ve Wangenheim, Enver ve Liman Paşa’ların verdiği bilgileri gerçekçi bulmuyordu.⁴⁹⁸ Her iki ülkenin de en önemli ortak noktası olan Rusya düşmanlığı, tüm olumsuzluklara rağmen bir ittifak antlaşmasının imzalanmasını sağlamıştır.

Almanya ile gizli ittifak antlaşması, Osmanlı sadrazamı Said Halim Paşa ile 2 Ağustos 1914 senesinde imzalanmıştır. Antlaşmanın ikinci maddesine göre, Osmanlı İmparatorluğu, bağlaştığı olarak kabul ettiği Almanya ve Avusturya-Macaristan Devletleri’nden her hangi birine karşı Rusya’dan gelebilecek bir tehlike halinde söz konusu devletlerin yanında yer alacaktır. İttifak anlaşmasında Osmanlı İmparatorluğu’nu Almanya’nın aktif bir müttefiki yapan maddeler yer almaktaydı. Buna rağmen, İmparatorluk merkezi kuvvetler dahilinde yer almak için çok acele etmemiştir. Üç ay süren bir tarafsızlıktan sonra, Osmanlı İmparatorluğu Enver Paşa, Alman subayları ve İstanbul’da bulunan Alman diplomatlarının girişimleri sonucu Osmanlı İmparatorluğu’nun I. Dünya Savaşı’na girmesi ile ilgili karar tasarısını onaylamıştır.⁴⁹⁹

Osmanlı İmparatorluğu’nun savaşa dahil olması ile ilgili olarak tarihçiler farklı yorumlarda bulunmaktadır. Özellikle Alman tarihçilere göre, İmparatorluk 2 Ağustos 1914 senesinde imzalanan ittifak antlaşmasına göre Almanya’nın müttefiklerinden biri olarak savaşa girmek zorunda kalmıştır. Diğer taraftan, Alman entrikası sonucu İmparatorluğun savaşa girmeye zorlandığı yolunda görüşler de

⁴⁹⁸ Trumpener, *a.g.e.*, s. 182.

⁴⁹⁹ Ulrich Trumpener, “German Military Aid To Turkey in 1914: A Historical Re-Evaluation”, *The Journal of Modern History*, Vol.32, No.2, 1960, s. 13.

bulunmaktadır. Bu son görüşü savunan tarihçiler, İmparatorluk içinde bazı devlet adamalarının, Alman yöneticilerle işbirliği içinde bu kararı verdiğini ve ayrıca İmparatorluğun tek başına karar verici statüsünde olmadığını, her adımını Almanya ile müzakere ederek attığını belirtmektedirler.⁵⁰⁰ Sonuç olarak Osmanlı İmparatorluğu, Almanya yanında I. Dünya Savaşı'na girmiş ve Almanlar, 19. yüzyılın sonuna doğru Türkiye üzerine yaptıkları yatırımın kazançlarını almaya başlayacaklarını düşünmüşlerdir.

IV.5.3. Von Der Goltz Paşa'nın 1914'te Osmanlı Ordusunda

Tekrar Hizmete Alınması

Liman von Sanders heyetinin İstanbul'da çalışmalarına başladığı ilk günlerde hissedilmeye başlanan Sanders ve Wanhenheim krizi, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesiyle şiddetlenmiştir. Amiral Souchon'un "Goeben" ve "Breslau" isimli Osmanlı savaş gemilerini tatbikat yapmak üzere Karadeniz'e çıkarması ve bu sırada Rus kıyılarının söz konusu gemiler tarafından bombalanması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmiş olmasından haberi olmadığını belirten Liman von Sanders, Türklerin henüz askeri ve ekonomik açıdan savaşa hazır olmadıklarını ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bu durumda tarafsız kalmasının daha makul olduğunu belirtmiştir. Fakat, bu düşünceleri Wengenheim ve Enver Paşa tarafından kabul edilmemiştir. Bunun üzerine Sanders, kendisinin ve askeri heyetinin ülkeden çekilmesini talep etmiştir. Liman von Sanders'in bu talebi, Alman tarafının kendi içinde anlaşmazlığı ortaya koyması bakımından önemlidir.⁵⁰¹

⁵⁰⁰ Ulrich Trumpener, "Turkey's Entry Into World War I: An Assessment of Responsibilities", *The Journal of Modern History*, Vol.34, No.4, 1962, s.s. 369-370

⁵⁰¹ Trumpener, *a.g.m.*,s 188.

Diğer taraftan uyumsuz kişiliği ve sınırlı bir yapısı olduğu belirtilen ve bu yüzden Alman Büyükelçisi tarafından eleştirilen Liman von Sanders'in kişiliğinin verimli bir çalışma ortamına izin vermediği ifade edilmekteydi. Liman Paşa'nın görevine sone verilmesi ve yerine başka bir Alman subayının getirilmesi konusu Alman çevrelerinde sıkça tartışılmaktaydı.⁵⁰² Liman Paşa'nın Türklerin askeri alandaki pasifliğini işaret eden söylemleri, bir çok kişi tarafından eleştiriliyor ve Liman Paşa, Goltz Paşa gibi iyi bir diplomat olmamakla suçlanıyordu. Enver Paşa ve heyet üyelerinden bazıları ile yaşadığı sürtüşmeleri ve son olarak Alman heyetinin ülkeden çekilmesi ile ilgili öne sürdüğü açıklamaları, Wengenheim'ı başka alternatifler aramaya yöneltmişti. 31 Ekim 1914'te Alman Büyükelçisi, Şansölye Bethmann Hollweg'e gönderdiği bir notada Liman von Sanders'in İstanbul'da kalmaya devam etmesinin, Osmanlı-Alman ilişkilerine zarar vermeye başlayacağını, gerek Türkler ve Almanlar arasında gerek Almanların kendi içlerinde gerginlik yaratacağını vurgulayarak, söz konusu görev için başka bir subayın atanmasını talep etmiştir. Wengenheim'ın Liman Paşa'nın yerine atanmasını arzu ettiği kişi Feldmarschall Von Der Goltz Paşa'dan başkası değildir.⁵⁰³

Büyükelçi'nin talebi üzerine Bethmann Hollweg, Liman von Sanders'in yerine Goltz Paşa'nın gönderilmesinin Alman İmparatoru tarafından olumlu karşılandığını, fakat bu talebin öncelikle Osmanlı hükümeti tarafından onaylanması gerektiğini belirtmiştir. Bu sırada Goltz Paşa, Belçika'daki görevinin son derece pasif olduğunu, tekrar Osmanlı askeri hizmetine girmeyi memnuniyetle kabul edeceğini belirtmişti. Salih Maykuş'un Goltz Paşa'nın anılarını toparlayarak oluşturduğu eserinde Goltz Paşa, kendisine Wengenheim tarafından gayri resmi bir

⁵⁰² Wallach, *a.g.e.*, s. 154.

⁵⁰³ Trumpener, *a.g.e.*, s. 73.

şekilde yapılan teklife karşılık şöyle demiştir; “Linker, bana Liman Sanders’in herkesle ve hatta sefirle bozuştuğunu ve benim onun yerine gitmek arzu edip etmediğimi soruyor. İmparator da arzu ediyor. Ben, cevap olarak ‘Eğer Türkiye Hükümeti arzu eder ve benim fikren ve bedenen henüz yıpranmadığıma hükmeylese, tabii isterim’ dedim... Bu, 1908 senesinden beri, Türkiye’deki hal ve vaziyete dair maruz kaldığım ilk sual idi. Benim için pek sevinecek bir taviz ve terbiye.”⁵⁰⁴

Bu sırada Enver Paşa ve Liman Paşa’nın arası Almanların Kafkaslar ve Mısır’a karşı yapmak istedikleri hareket konusu ile ilgili olarak bozulmuştu. Liman Paşa, bu hareketin mevsim koşulları itibariyle imkansız olduğunu Enver Paşa’ya anlatmaya çalışıyordu. Enver Paşa ise Kafkas Orduları Komutanlığı görevini Liman Paşa’ya vermek ve söz konusu askeri hareketlere liderlik yapmasını istiyordu. Enver Paşa’nın Goltz’un Türkiye hizmetinin önünü açmak için Sanders’e bu tarz bir teklif götürdüğü anlaşılmaktadır.⁵⁰⁵ Liman Paşa, Kafkas hareketi için görevlendirilir ve İstanbul’dan uzaklaştırılır ise, Alman askeri heyet başkanlığı için Goltz Paşa’nın önü açılabilirdi. Enver Paşa, son Balkan savaşı yenilgisinden tüm Avrupa çevrelerince de sorumlu tutulan bir şahsiyeti yani Goltz Paşa’yı heyet başkanı olarak görevlendirmek konusunda bir süre kayıtsız kalmış olsa bile, bu şekilde Liman von Sanders’in İstanbul’dan uzaklaştırılabileceği düşünülmüştür. 1914 Kasımında Enver Paşa, Goltz Paşa’nın gönderilmesini Alman askeri yöneticilerinden rica etmiştir.

Goltz Paşa, Türkiye hizmetine başlamadan kısa bir süre önce 22 Ağustos 1914’te atandığı Belçika Genel Valiliği’indeki görevini, Osmanlı hizmetinde yer

⁵⁰⁴ Maykuş, *a.g.e.*, s. 1.

⁵⁰⁵ Wallach, *a.g.e.*, s. 155.

almak üzere 28 Kasım 1914'te terk etmiştir.⁵⁰⁶ Osmanlı hizmetinde *Hassa Yaveri* olarak görevlendirilen Goltz Paşa'nın bu şekilde istihdam edilmesi kendisi ve Wangenheim tarafından arzu edilmemiş, fakat yine de Wangenheim Goltz'un bu görevle birlikte hiçbir Türk makamına bağlı olmayacağını ve böylece ülkenin savaş sevk ve idaresine kesin bir etki yapabileceğini düşünmüştür. Goltz Paşa, hatıralarında söz konusu karar ile ilgili olarak şunu söylemektedir;

“Herhalde bu benim istediğim şey değil. Şu halde benden istenen şey, yalnız Padişahın salonunda sedir üzerine bağdaş kurarak oturmak, pek çok sigara ve bundan fazla kahve içmek ve asla sudur etmeyecek emirlere intizar etmektir. Ben, Türkiye hizmetlerine girmek isterdim, böyle şerefli bir mevkie ilhak edilmek istemedim. Bu suretle şarkta dahi bir kıt'a kumandanlığı alamayacağım. Fakat ben şimdi bununla yetinmek istiyorum.”⁵⁰⁷

Maraşel Von Der Goltz, 12 Aralık 1914'te İstanbul'a geldi. Daha önce ordunun seferberliği için acil olarak görevlendirilen Alman amiralleri gibi o da Liman Paşa'nın başkanlığındaki askeri heyetin emrinde değildi. Harbiye Nezareti'nde kendisine bir oda ayrılmış ve Genelkurmay'ın toplantılarına katılmasına izin verilmişti.⁵⁰⁸

Goltz Paşa önce, Türk Başkomutanlığı Karargahında danışmanlık görevini yerine getirmiş, daha sonra İstanbul'da bir izci teşkilatının kurulmasına katkıda bulunmuştur. Söz konusu hizmetler, etkin askeri hizmetler değildir. 1915 senesinin Nisan ayı ortalarında Liman Paşa'nın Gelibolu'daki 5. Ordu Komutanlığını üzerine almasıyla boşalan I. Ordu Komutanlığına getirilen Goltz Paşa, ancak bu tarihten sonra arzu ettiği gibi bir misyona sahip olmuştur⁵⁰⁹.

⁵⁰⁶ Mudro, *a.g.m.*, s. 48.

⁵⁰⁷ Maykuş, *a.g.e.*, s. 2.

⁵⁰⁸ Wallcah, *a.g.e.*, s. 166.

⁵⁰⁹ Wallach, *a.g.e.*, s. 167.

Goltz, konu ile ilgili olarak şöyle söylemektedir;

“...Artık bundan böyle usul ve nizami dairesinde bir ordu kumandanıyım. Vatanımın benden şiddetle esirgediğini, nihayet bir yabancı memleket bana verdi. Bu memleket beni kendisine bir ordu tevdi edilemeyecek kadar ‘çok ihtiyar’ bulmuyor. Şimdi malik olduğum bütün kuvvetlerim Türkiye’ye hasredilmiş olacak. Yarın, eskiden çok iyi tanıdığım Alemdağı ormanları mıntikasında yapılacak bir kolordu manevrasına gideceğim...”⁵¹⁰

IV.5.4. Von Der Goltz Paşa’nın 1915’te Irak’ta 6. Ordu

Komutanlığı’na Atanması

18 Ekim 1915’te Goltz Paşa, Mezopotamya’da yeni oluşturulan 6. Ordu Komutanlığı’na atandı. Goltz’un bölgedeki amacı, devam etmekte olan savaşta İran’ın gücünü, İttifak Devletler ve Osmanlı İmparatorluğu yararına değerlendirmek için yapılacak girişimlerin yönetimi ile ilgilenmekti. “Osmanlı Mareşali” sıfatıyla komuta etmekte olduğu 6. Ordu, Irak Kolordusu da dahil olmak üzere depo taburları, sınır bölükleri ve Türk-İran sınırında bulunan savaş kuvvetleriyle hareketi desteklemek için İran’a gönderilen jandarma birliklerinden oluşmaktaydı.⁵¹¹ Bölgedeki hareketi desteklemek amacıyla Osmanlı İmparatorluğu ve Almanya tarafından gönderilecek olan para, silah, cephane ve savaş araçları ile bunların kullanımı konusunda da tek karar verici Goltz Paşa olacaktı.⁵¹²

Irak cephesi İngilizler tarafından açılmış olup, iki önemli amaca hizmet etmekteydi. Birincisi; Abadan petrollerini korumak, ikincisi ise kuzeye çıkıp Ruslarla birleşerek Osmanlı kuvvetlerinin İran’a girip, Hindistan’ı tehdit etmelerini

⁵¹⁰ Maykuş, *a.g.e.*, s. 24.

⁵¹¹ Wallach, *a.g.e.*, s. 167.

⁵¹² Wallach, *a.g.e.*, s. 168.

önlemekti.⁵¹³ Rusların İran'ın kuzey kısmını, İngilizlerin ise güney kısmını nüfuz bölgesi olarak tespit etmeleri, 1915 senesi baharında bölgede Alman faaliyetlerinin yoğunlaşmasına neden oldu. Faaliyetlerin hedefi, İran ve Afganistan'ı Rusya ve İngiltere'ye karşı isyan ettirmek ve Osmanlı İmparatorluğu'nun da katılımı ile bir İslam ittifakı oluşturmaktı. Bunun için İran içinden Afganistan'a doğru uzanan gizli bir hat oluşturularak, hat üzerindeki en önemli noktaları Alman Konsolosluğu gibi gösterilen, fakat içinde bir çok istihbarat subayının barındığı binalar yapıldı. İran jandarmasının başında bulunan İsveç subaylarından bir çoğu da emirlerinde bulunan nizami kuvvetler ile birlikte gizlice Alman hizmetine girdiler. Rusya ve İngiltere'ye karşı İran halkını isyan ettirmek amacıyla yapılan girişimlerin tek eksiği, askeri birliklerin sevk ve idareden yoksun olmasıydı. İşte, Goltz Paşa da bu görev için bölgeye tayin edildi.⁵¹⁴

Enver Paşa tarafından imzalanan talimatnameye göre, Goltz Paşa görev süresi boyunca Osmanlı Müşiri rütbesinde bulunacak, Van Gölü güney sahilinden Basra Körfezi'ne kadar olan Osmanlı-İran sınırında bulunan Osmanlı askeri kuvvetleri, Irak ordusu ve Anadolu'dan gönderilecek takviye kuvvetler ile oluşan 6. Osmanlı Ordusu, kendisinin emrine verilecekti. Eğer bizzat teşkilat kurmak isteğinde bulunacak olursa, bu isteği, Harbiye Nezareti'ne bildirilmek şartıyla kabul edilecekti.⁵¹⁵ Kısaca Goltz'un en önemli görevi, İngiltere ve Rusya'ya karşı İran'ı ayaklandırmak ve ülkede mevcut askeri kuvvetleri bir araya getirmek suretiyle bir İran ordusu oluşturmaktı.⁵¹⁶

⁵¹³ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 112.

⁵¹⁴ Maykuş, *a.g.e.*, s. 35.

⁵¹⁵ Maykuş, *a.g.e.*, s. 36.

⁵¹⁶ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 115.

Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu'dan görev emrini alan Goltz Paşa, haftalarca süren demiryolu ve otomobil yolculuğundan sonra kasım ayında Musul'a ulaştı. 16 Kasım 1914 günü ise Başkumandanlık Vekâletine çektiği telgrafta aynı günün sabahı Musul'dan hareket ettiğini belirtmiştir.⁵¹⁷ Goltz Paşa, ordu bölgesine vardığı zaman Türk-İran sınırındaki savaşın sevk ve idaresinin tahmin ettiğinden de güç olduğunu görmüştür. Bölgedeki durumun Berlin ve İstanbul'da doğru olarak değerlendirilmediğini fark etmiştir.⁵¹⁸ Ayrıca Berlin-İstanbul bağlantısının henüz kurulmamış olması Almanya'nın göndereceği silah, cephane ve savaş araçlarının bölgeye ulaşamamasına neden olacaktı. Fakat Goltz Paşa, kendisine verilen ağır görevi mevcut imkanlarla yerine getirmeye çalışmış ise de başarılı olamamıştır. Bu koşullar altında görevini gerçekleştiremeyeceğini anlayan Goltz Paşa, İran'da görevli Alman askeri ataşesi Albay Bopp'u yerine vekil tayin ederek Bağdat'a dönmüştür.⁵¹⁹ Goltz Paşa, bölgedeki durumun ümitsiz olduğunu beyan ettiği hatırasında şöyle söylemektedir; "İranda siyasi hareketimiz tamamen akim kalmıştı."⁵²⁰

IV.5.5. Von Der Goltz Paşa'nın 19 Nisan 1916'de Savaş Sırasında Bağdat'ta Ölümü

Goltz Paşa, İran cephesinden sonra tekrar döndüğü Bağdat'ta kısa bir süre kalmış ve durum hakkında bilgi almak üzere zaman kaybetmeden cepheye gitmiştir. Bu sırada, bölgede bulunan Osmanlı Başkomutanı Nurettin Paşa 12 Aralık 1915 tarihinde General Townsend başkanlığındaki İngiliz birliklerini Kut'ül Amara bölgesinde geri püskürttüğünü ve Townsend'in kuvvetleri ile birlikte Dicle nehrinin

⁵¹⁷ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 115.

⁵¹⁸ Wallach, *a.g.e.*, s. 168.

⁵¹⁹ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 115.

⁵²⁰ Maykuş, *a.g.e.*, s. 37.

aşağı kısımlarına kadar geri çekilmek zorunda kaldığını bildirmişti. Fakat, Goltz Paşa bizzat kendisinin yaptığı denetlemeler sonucunda İngiliz generalinin tüm kuvvetleriyle hala Kut'ül Amara bölgesinde bulunmakta olduğunu, yalnız kuvvetlerden küçük bir kısmının güneye çekildiğini ortaya çıkarmıştır.⁵²¹ Mart ve Nisan aylarında İngiliz ve Osmanlı kuvvetleri arasında geçen çetin mücadeleler sonucunda İngilizler zayıf düşmüşler ve Osmanlı ordusu karşısında başarı gösterememişlerdir.⁵²²

Mart ayı başında Osmanlı kuvvetlerine katılan Goltz Paşa'nın bizzat çatışma içinde bulunmasıyla İngiliz ilerleyişi durdurulmuştur. Cephede durumun Osmanlı lehine dönmesiyle Goltz Paşa, Bağdat'a geri dönmüştür. Goltz Paşa, Bağdat yolculuğunu, yaralı ve hastalarla dolu bir gemide yapmış ve bu sırada bulaşıcı bir mikrop kapmıştır. Goltz Paşa, 28 Mart'ta günlüğüne konuyla ilgili şunları yazmıştır; “Sol gözümün üstündeki siyah lekeler beni çalışırken rahatsız ediyor.” İki gün sonra Goltz'un günlüğünde şunlar yazmaktaydı: “Garip şey, ben pek iyi derin uykulara dalıyorum, fakat her gece müz'ic ve sıkıcı bir rüya beni üzüyor; bu ya umumi vaziyetin bir neticesi veyahut iklimin tesirleri olmalı. Bu rüyalar, bir ateş nöbetinin başlangıcında geçirilen sayıklamaları andırıyor.” 8 Nisan'da ise Goltz günlüğüne şu notları almıştır; “Şiddetli bir soğuk almışım, başım çok sersem ve oldukça çalışmağa gayri muktedir.” Goltz Paşa'nın hastalığı üzerine Alman subaylarından Von Kisling, muayene için üç doktor getirdiklerini belirtmiştir. Dr.Herle, Dr. Sandrok ve Türk doktoru Dr. Abdülkadir, Goltz Paşa'yı muayene ettikten sonra kendisine halk arasında lekeli humma hastalığı olarak bilinen, tifüs teşhisi koymuşlardır. Goltz Paşa,

⁵²¹ Mudro, *a.g.m.*, s. 35.

⁵²² Sanders, *a.g.e.*, s. 160.

18 Nisanda tamamen kötüleşmiş ve hafızasını kaybetmiştir.⁵²³ Aynı günün sabahı, kendisine Halil Paşa'nın Kut'ül Amara'da İngiliz General Townsend'e karşı kazandığı galibiyet haber verilmiştir. Goltz Paşa, bu haberi öğrendikten bir gün sonra 19 Nisan 1916 gecesi vefat etmiştir. Öldüğünde 73 yaşında olan Goltz Paşa, iki gün sonra 21 Nisan 1916'da Bağdat'ta toprağa verilmiştir. Bu sırada Bağdat'ta bulunan Alman Profesör Sarre, Goltz Paşa'nın cenaze töreni ile ilgili günlüğünde şunları yazmaktadır;

“Dün öğleden sonra, Mareşalı mezarına götürdük. Bu şanlı ve muazzam bir merasimdi, buna Alman zabitlerinden başkaca Türk ordusu ve eşrafları başlarında olduğu halde bütün Bağdat ahalisi iştirak etti...Türk ve Alman bayrakları ve Padişahla İmparatorun çelenkleri ile örtülmüş cenaze, İngilizlerden alınan bir topun kundağı üzerine yerleştirilmişti. Cenaze alayı, şehrin dar sokaklarından ve sonra çiçek bahçeleri arasından geçerek Dicle sahiline doğru ilerledi, burada şehrin eski surlarından bir kısmı da nehre doğru çıkıntı teşkil eden bir burçta mezar hazırlanmıştı... çok muheyyiç bir merasimdi. Ahalinin hareketi ve merasime iştiraki hayret edilecek bir derecede idi.”⁵²⁴

Von Der Goltz'un cenazesi, eşinin isteği üzerine 24 Haziran 1916'da İstanbul'a getirilmiş ve burada yapılan büyük bir askeri törenle Tarabya'da bulunan Mareşal Kont von Moltke Abidesi yakınında gömülmüştür.⁵²⁵

Limán Von Sanders, Türkiye anılarını ele aldığı eserinde, Goltz Paşa'nın ölümünün Türkler üzerinde büyük etki yarattığını, Almanya tarafından Goltz'un ölümünün büyük bir kayıp olarak görüldüğünü belirtmektedir. Sanders, Goltz Paşa'nın hastalığı sırasında kendisine vekalet eden Halil Paşa'nın İngilizler karşısında alınan başarıda büyük rolü olduğunu vurgulamıştır. Bunun sonucunda şüphesiz Osmanlı askerlerinin kendilerine duydukları güven artmış ve zamanla Alman

⁵²³ Maykuş, *a.g.e.*, s. 67.

⁵²⁴ Maykuş, *a.g.e.*, s. 67.

⁵²⁵ Mudro, *a.g.m.*, s. 42.

subaylarının tavsiyeleri dinlenmez olmuştur. Fakat, Sanders kısa bir süre sonra Goltz'un yokluğunun kendini hissettirdiğini ve Irak cephesinde büyük bir hata işlendiğini yazmaktadır. Liman Paşa'ya göre en büyük hata, Osmanlı birliklerinin bu başarıyı devam ettirebilecek taarruz hareketine geçmeyip, tarafsız olan İran bölgesine yoğunlaşmaları ve böylece büyük bir galibiyetten mahrum kalmış olmalarıdır.⁵²⁶

Alman subaylarının Osmanlılar tarafından ikinci plana itilmesiyle ilgili olarak Sanders'in yaptığı yorum gerçekte yeni bir yaklaşım değildir. Von Der Goltz, 1915 yılının sonlarına doğru II. Wilhelm'a yazdığı mektupta, Osmanlı askeri kuvvetleri arasında ve kamuoyunda Almanya'ya karşı hissedilen hayranlık duygusunun giderek azaldığını yazmaktadır. Irak cephesindeki Osmanlı-Alman ilişkileri hakkında yazılmış 16 Şubat 1916 tarihli bir muhtıradan halkın ve idarenin Almanlardan yana olmadığı, Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu zorla savaşa sürüklediği konusunda görüşlerin arttığı ve özellikle Kut'ül Amara zaferinden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'ya ihtiyacı olmadığı belirtilmekteydi. Goltz Paşa yukarıda da sözü edilen 1915 tarihli II. Wilhelm'e yazdığı mektubunda, şöyle demektedir; "Türklerin çok yükselmiş olan gururları, kendilerinin Alman yardımına ne kadar borçlu olduklarını unutturmuştu."⁵²⁷

⁵²⁶ Sanders, *a.g.e.*, s. 161.

⁵²⁷ Wallach, *a.g.e.*, s 169.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonucunda ağır bir yenilgiye uğraması, Rus tehlikesinin Anadolu içlerine kadar ilerlemesine sebep olmuş ve İngiltere'nin, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruma siyasetinden vazgeçmesi ile birlikte İmparatorluk Avrupa'da yeni bir müttefik aramaya yönelmiştir. Bu dönemde Osmanlı'nın düşündüğü en ciddi müttefik adayı, görünüşte Yakındoğu ile ilgili emellere sahip olmayan Almanya'dır.

Siyasi birliğini henüz tamamlayan Almanya ise, ülkesinde yaşanan iktisadi dönüşümlerin de etkisiyle yüzünü Doğu'ya çevirmek mecburiyetinde kalmıştır. Dönemin Almanya Şansölyesi Otto Von Bismarck'ın Doğu Sorunu ile ilgili aktif bir politika izlememesine rağmen, içte gelişen ekonomik dinamikler sonucu Doğuya açılma düşüncesi kaçınılmaz olmuştur. Sonuç olarak Bismarck'ın Osmanlı İmparatorluğu karşısındaki ihtiyatlı politikası, kısa bir süre sonra kayma göstermiş, özellikle Üçlü İttifak'ın dağılmasıyla Rusya'nın Balkanlardaki üstünlüğünü kırma düşüncesi, her iki ülkeyi mecburen birbirine yakınlaştırmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu ve Almanya Dış İşleri Bakanlığı (Wilhelmstrasse) arasındaki ilişkiler, Berlin Kongresi'nden sonra özellikle II. Abdülhamid'in şahsi çabaları sonucu büyük ilerleme kaydetmiştir. İki taraf arasında başlayan ittifak, kısa bir zaman sonra demiryolu imtiyazlarının Alman bankaları vasıtasıyla Alman firmalarına verilmesine ve askeri anlamda ilk Alman askeri heyetinin İstanbul'da görevlendirilmesine neden olmuştur. Görüldüğü gibi II. Abdülhamid'in demiryolu yapımı ve askeri reform konusunda Almanya'nın desteğini almak istemesi, devletin savaş gücünü arttırmaya yöneliktir. Ülkenin geneline yayılması beklenen demiryolu hatları, özellikle eyalet ordularının kısa bir zaman içinde seferber olmasını

sağlayacaktır. Ayrıca II. Abdülhamid'in merkeziyetçi politikası, ülke içinde ulaşımı kolaylaştırmayı hedefleyen demiryolu hatlarına verilen önemle bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan Almanya, demiryolu imtiyazlarının kendi firmaları tarafından alınmasını teşvik etmiştir. Çünkü böylece Yakındoğu'ya daha kolay nüfuz edebilecektir. Alman iktisadi çevrelerinin dışında, sivil toplum kuruluşları, akademisyenler, misyonerler ve dil bilimcileri de Mezopotamya'nın verimli topraklarını, Almanya'nın sömürge merkezi yapmak amacıyla yoğun bir propaganda içine girmişlerdir. Kısaca, Almanya'da Bismarck'ın bu bölgeye ilgi duymaması, bölgenin aktif bir faaliyet alanı olarak düşünülmesini engellememiştir. Çünkü Almanya, geç kaldığı yayılmacılıkta tüm kurumları ile eş güdümlü olarak yer almaya adaydır.

Osmanlı-Alman yakınlaşmasının bir sonucu olarak 1882'de ilk Alman askeri heyeti İstanbul'a gelmiştir. Alman askeri heyetinin amacı, Osmanlı ordusunu Prusya askeri teşkilatını model alarak modernleştirmektir. Prusya Ordusu, dönem itibarıyla Avrupa'nın en güçlü ordusudur ve bunu 1870 yılında Fransızlara karşı galibiyet kazandığı Sedan Savaşı'nda fazlasıyla kanıtlamıştır. II. Abdülhamid'in askeri yardım konusunda Almanya lehine karar vermesinde, Almanya'nın Sedan Savaşı'ndaki zaferi büyük rol oynamıştır. İlk Alman askeri heyetinin başkanlığını yapan Albay Von Kaehler'in bir süre sonra ölümü üzerine, aynı dönemde İstanbul'a yeni gelen ve Osmanlı Askeri Okullar Müfettişliği görevini yürüten Von Der Goltz Paşa'nın, başkanlık görevine getirilmesine neden olmuştur. Böylece, Osmanlı askeri teşkilatında yaklaşık 12 yıl sürecek olan 'Von Der Goltz Dönemi' başlamıştır.

Von Der Goltz Paşa Dönemi (1883-1895), Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve toplumsal anlamda önemli dönüşümler geçirdiği bir döneme denk

gelmektedir. II. Abdülhamid saltanatının hüküm sürdüğü bu dönemde ülke, Berlin Kongresi'nden sonra genel bir barış havasına girmiş görünmektedir. Fakat, ülkenin Avrupa topraklarında devam etmekte olan karışıklıklar, huzursuzluğun bir süre daha süreceğine işaret eder. Ayrıca doğudaki Ermeni olayları da belirli bir askeri kuvvetin bu bölgeye sevk edilmesine neden olduğu gibi İmparatorluğun dışta prestijini bir hayli sarsmıştır. Bu koşullar altında Osmanlı ordusunun mümkün olan en kısa zamanda modernleştirilmesi ve savaş gücünün arttırılması gerekmektedir. İşte Goltz Paşa, 12 yıl süren hizmetinde bu hedefe yönelik çalışması beklenmiştir.

Von Der Goltz Paşa, askeri okulların modernleştirilmesi amacıyla görevlendirilmiş olmasına rağmen, heyet başkanı sıfatı nedeniyle Alman askeri misyonunun bütün sorumluluk alanları ile ilgilenmiştir. Danışmanlık hizmetinde bulunduğu süre içinde üzerinde en kapsamlı çalıştığı konu, ordunun seferberlik planının hazırlanmasıdır. Söz konusu planın çıkış noktası Balkan bölgesindeki gerginlik olup, ülke dahilindeki ordu birliklerinin en kısa zamanda İmparatorluğun Rumeli sınırına toplanması için ayrıntılı bir plan hazırlanmıştır. Gerçekte bu plan, askeri teşkilatın bütün alanlarını içine almaktadır. Bu plan dahilinde askere alma kanunu yenilenmiş ve ordu, 'nizamiye', 'müstahfiz' ve 'redif' olmak üzere üç genel kuvvete ayrılmıştır. Goltz Paşa, özellikle redif birliklerinin muntazam bir şekilde teşkilatlandırılması için çalışmalar yapmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, Almanya gibi çok geniş bir coğrafyaya yayılan bir ülkedir. Ülkenin genelinde asayişli sağlıklı bir şekilde kontrol etmek ve çatışmanın meydana geldiği her hangi bir yerde tüm ordu birliklerini bir araya toplamak kolay değildir. Dolayısıyla, Prusya ordu teşkilatının bir icadı olan yedek kuvvetlerin, savaş sırasındaki etkinliği çok önemlidir. Ayrıca bu

kadar geniş bir ülkeyi savunacak büyük bir ordu vücuda getirmek için çok büyük maddi kaynağa ihtiyaç vardır.

Osmanlı muvazzaf kuvvetlerinin daimi olarak silah altında tutulması, ülke kaynaklarının neredeyse tümünün askeri ihtiyaçlara ayrılması demektir ki bu durum, özellikle Osmanlı İmparatorluğu için bir çöküş anlamına gelmektedir. Bu nedenle, savaş sırasında askere alınacak redif kuvvetlerinin etkinliği, İmparatorluk tarafından anlaşılmalı ve söz konusu birlikler, sistemli bir reform programına tabi tutulmalıdır. Goltz Paşa'nın hizmeti boyunca bu düşünceler çerçevesinde hareket ettiği açıkça görülmüştür. Fakat, yapılan çalışmalara rağmen redif kuvvetlerinin etkinliği istenilen düzeye getirilememiştir. Goltz Paşa, bu durumun çözümünü yedek kuvvetlerin ictimasından, talim ve terbiyesinden sorumlu olan vilayet valilerinin tutumunda da aramaktadır.

Yine Goltz Paşa'nın önerileri doğrultusunda, ordu birliklerinin sorumluluğu vilayet valilerine verilmiştir. Goltz Paşa, söz konusu sorumluluk alanı içinde valilerin, eyalet dahilinde askere alma işlemlerini gerçekleştirmeleri ve özellikle redif kuvvetlerinin yıl boyunca belirli sürelerde yapacağı talimlerden sorumlu olmaları gerektiğini savunmuştur. Fakat, bu durum II. Abdülhamid'in merkeziyetçi politikasına aykırıdır ve Padişah, Goltz'un önerilerini dikkate almış görünse bile, eyaletlerin bu konudaki özerkliğini teşvik etmemiştir. Diğer taraftan, yedek kuvvetlerin bir savaş anında sınır bölgesinde toplanabilmeleri amacıyla demiryolu hatlarının ülke geneline yayılması gerekmektedir. Almanya'nın askeri alandaki en büyük başarısı, ülke genelinde muntazam demiryolu hatlarına sahip olmasıdır. Fakat, Osmanlı İmparatorluğu henüz tüm ülke genelinde tamamlanmış demiryolu hatlarına sahip değildir.

Goltz Paşa'nın asıl görevi olan askeri eğitim alanında yapılan reform programı sonucunda ise, özellikle Mekteb-i Harbiye'nin müfredatına yeni derslerin eklendiği ve Erkan-ı Harbiye sınıfının etkinliğinin arttığı gözlenmektedir. Bu dönemde, Mühendishane-i Berr-i Hümayûn'da istihkam ve topçu sınıflarının aynı dersleri görmesi Goltz tarafından sağlıklı olmadığı gerekçesiyle değiştirilmiştir. Goltz, mühendishanenin, mimar ve mühendis yetiştiren bir kurum olması gerektiğini ve istihkam öğrencilerinin fen ile ilgili, topçu öğrencilerinin ise askerlik ile ilgili dersler alması gerektiğini savunmuştur. Kendisi tarafından hazırlanan ve uygulamaya konulan programda, söz konusu ayırım açıkça görülmektedir. Erkan-ı Harbiye sınıfı öğrencilerinin ise daha fazla uygulamalı dersler görmeleri gerektiğini belirtmiş ve bu sınıftan mezun olan erkan-ı harblerin, askeri talimlerden yoksun olmaları nedeniyle savaş sırasında etkili olamadıklarını vurgulamıştır. Bu endişesini ise, yine Erkan-ı Harbiyye sınıfı ders programına konulan uygulamalı dersler ile gidermeye çalışmıştır. Ayrıca ders programına, öğrencilerin ordu birliklerinde tecrübe kazanmalarına yönelik staj zorunluluğu da getirilmiştir. Erkan-ı Harbiye sınıfı, Prusya modelinde askeri akademinin en yüksek mertebesine eş değerdir. Dolayısıyla bu sınıftan mezun olan öğrenciler, yüksek savaş bilgisine sahip olarak mezun olurlar.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk profesyonel eğitimin verildiği bu kurumlarda öğrenim gören subaylar, ayrıca seküler ve modern eğitimin yayılmasının öncelikli adımı olan bu okulların ilk öğrencileridirler. Kuşkusuz Batı tarzındaki bu askeri eğitim modeli, subayların düşünce yapılarında da önemli değişikliklere neden olmuştur. Bunun en büyük kanıtı, II. Meşrutiyet sonrasında yönetime geçen bütün subayların, Goltz Paşa'nın öğrencileri olması ve hepsinin söz konusu okullarda eğitim görmesidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşmesi askeri kökenlidir ve

bu yüzden II. Abdülhamid'in istibdad dönemine karşı oluşan hürriyetçi fikirlerin çıkış noktasını ordu oluşturur. Bu anlamda, Alman askeri misyonunun ve Goltz Paşa'nın Osmanlı modernleşmesine ve İmparatorlukta henüz filizlenmeye başlayan özgürlükçü fikirlere katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda askeri reformları yürüten Alman subaylar, bir süre sonra öğrencilerin, tam donanımlı bir askeri eğitimden geçmeleri için ilkokul ve ortaokul düzeyinde akademik altyapıya sahip olmaları gerektiğini anlamışlar ve bu konuda da çalışmalar yapmışlardır.⁵²⁸ Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı askeri rüşdiyelerini de reform programı içine alması, bu amaca yöneliktir.

Goltz Paşa'nın Osmanlı ordusunda yaptığı değişiklikler, askeri eğitim ve askeri teşkilatlanma ile sınırlı değildir. Bu dönemde Almanya'da en son teknolojiye göre üretilen silahlar, bir çok Avrupa ülkesinden önce Osmanlı İmparatorluğu'na girmiştir. Osmanlı'nın ekonomik geri kalmışlığı ve eğitim modelinin henüz Avrupa'daki bilimsel çalışmaları yakalayamaması nedeniyle, İmparatorluk kendi ihtiyaçlarına yönelik askeri teknoloji üretememektedir. Dolayısıyla, söz konusu teknolojinin transferini Batıdan yapmak zorundadır. Ayrıca, sürekli devam eden savaşlar batıdan bilgi transferini gerçekleştirip, üretimi devlet içinde yapmaya da izin vermemektedir. Dolayısıyla, ordunun ihtiyacı olan askeri cephanenin Batıdan satın alınması zorunludur. Von Der Goltz Paşa, orduda topyekün bir modernleşme için modern silahların kullanımının zorunlu olduğunu belirtmektedir. Hazırlanan reform programı ancak modern askeri teçhizatın kullanımı ile tamamlanabilecektir. Bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğu, silah ihtiyacını Alman silah fabrikaları vasıtasıyla karşılamıştır. Söz konusu fabrikalar arasında, Osmanlı savaş gücü ile son derece

⁵²⁸ David B. Ralston, *Importing The European Army*, The University Of Chicago Press, Chicago, 1996, s. 175.

ilgilenen Krupp firması dikkat çekmektedir. Bu dönemde Von Der Goltz Paşa'nın aracılığı ile Krupp firmasına bir hayli silah ve cephane siparişi verilmiştir. Hatta, firmanın ürettiği en son model cephanelerin henüz Prusya ordusunda bile yaygınlaşmadan Osmanlı İmparatorluğu'na satıldığı görülmektedir. Bu dönemde, Alman silah fabrikaları adeta Osmanlı İmparatorluğu için seri üretime geçmişlerdir.

Almanya ile yürütülen silah ticareti, reform programının bir parçası olup, askeri modernleşmeyi tamamlayan bir unsur olarak düşünülmüş ise de, diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu ve Almanya'nın diplomasi araçlarından biri olarak da görülmelidir. II. Abdülhamid ve Von Der Goltz Paşa, söz konusu diplomasi uygulayıcılarıdır. Her ikisi de iyi birer diplomattır. Goltz Paşa, öncelikle ülkesine bağlı ve milliyetçi bir subaydır ve Almanya'nın II. Wilhelm ile şekillenen Yakındoğu politikasını desteklemektedir. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nda sadece bir askeri uzman olarak değil, aynı zamanda bir istihbarat kaynağı ve bir oryantalist olarak da görev yapmıştır. Dolayısıyla, ülkesinin silah ticaretini son derece destekler, çünkü Alman silah firmalarından boşalacak yeri almak isteyen Fransız ve İngiliz firmaları kapıda hazır beklemektedir. II. Abdülhamid ise, Almanya'nın desteğinden mahrum kalmamak için silah siparişlerinin bir çoğunu kabul etmiştir. Fakat denge politikası gereği İngiliz firmaları ile de özellikle donanmanın ihtiyacına yönelik anlaşmalar yapmıştır. Söz konusu siparişlerin, ordunun ihtiyacından çok diplomatik bir oyunun gereği olduğu, alınan silahların depolarda çürümeye bırakılmasından anlaşılmaktadır. Gerçekte II. Abdülhamid, mermiyle yapılacak atış talimlerine, kendisine yöneltilebilir düşüncesiyle hiçbir zaman izin vermemiştir. Bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğu Balkan savaşlarına hayatında hiç silah kullanmamış

askerlerle girmiştir. İmparatorlukta ilk gerçek mermiyle yapılan tatbikat, II. Meşrutiyet sonrasında, Mahmud Şevket Paşa hükümeti sırasında gerçekleşmiştir.

Von Der Goltz Paşa'nın 1883-1895 yılları arasındaki kesintisiz hizmeti, ordunun Prusya modeli esas alınarak yeniden teşkilatlandırılmasına yöneliktir. Fakat, Goltz Paşa ile birlikte çalışan askeri danışmanların hazırladıkları program, tam anlamıyla ordu içinde yerleşmemiştir. Bunun bir çok nedeni vardır. Öncelikle, Prusya askeri teşkilatı, çok uzun ve sancılı bir reform dönemi geçirdikten sonra Avrupa'nın en güçlü ordusu konumuna gelmiştir. Bu dönem, sadece askeri anlamda tahlil edilemez. Almanya'nın toplumsal, siyasi ve ekonomik dönüşümleri bu döneme damgasını vurmuş ve birkaç Prusyalı reformist subayın etkisiyle ordu, hükümetin ordusu olmaktan çıkıp halkın ordusu olmuştur. Ordunun halka indirgenmesi ve tüm ulusun ordunun faaliyetleri için seferber edilmesi, Almanya'nın geçirdiği bir dönüm noktasıdır. Osmanlı ordusu ise, henüz bu tarzda bir dönüşüm geçirmemiştir. Orduda geleneksel görüş hakimdir ve ordu hala hükümetin ordusudur, milletin ordusu değildir. Şüphesiz, Alman askeri heyetinin çalışmaları ile ordunun bu geleneksel yapısı çakışacaktır. Ordu baş kumandanlıkları, Padişaha yakın ve alaylı kesimden seçilmektedir. Dolayısıyla, askeri eğitim görmemiş bu kişilerin, reformları kısa bir süre içinde kabul etmeleri beklenemezdi. Ayrıca, II. Abdülhamid'in baskıcı politikası da halka indirgenecek bir ordu teşkilatını kabul etmeyecekti. Çünkü, halktan bir subayın ordunun başına geçmesi demek, kendi yönetiminin sonu demektir. Bu ihtimali, ortadan kaldırmak için İstanbul genelinde sahip olduğu sıkı bir istihbarat ağı bulunmaktaydı. Von Der Goltz'un, Osmanlı subayları üzerindeki etkinliğinin farkında olan II. Abdülhamid'in, önlem olarak askeri reformları kısıtlamayı uygun gördüğü anlaşılmaktadır. Goltz'un 1890 senesinde General Waldersee'ye İstanbul'da

yapılacak askeri bir geçit töreni sırasında çıkarmayı planladığı ayaklanmadan bahsetmesi ve söz konusu isyanı bazı Osmanlı paşaları ile birlikte planladığını söylemesi ve bu mektubun II. Abdülhamid'in eline geçmesi, istihbarat ağının daha da kuvvetlenmesine neden olmuştur. Dolayısıyla, II. Abdülhamid'in korkularında haklı olduğu bu mektup ile açıkça ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, Prusya ordusunun en önemli yapı taşı, askeri talimler ve tatbikatlardır. Osmanlı ordusu, yine içinde bulunduğu dönem itibariyle talim ve tatbikattan bir hayli uzaktır. Bu nedenle, Goltz Paşa'nın ve Alman askeri misyonunun reform programının bir ölçüde iç ve dış nedenlerden dolayı şekilsel ve içi boş bir yapılanma olarak kaldığı düşünülebilir.

Prusya Ordusu'nun yaklaşık bir yüzyıl önce yaşadığı dönüşümler, Osmanlı ordusunda Alman etkisi altında eğitim gören ve küçük bir burjuva sınıfının yükselmesine neden olan subayların etkisiyle filizlenmeye başlamıştır. Bu dönemde Almanya'da eğitim gören ve ülkeye dönen Osmanlı subayları da değişmeye başlamış olan düşünce yapıları ile arkadaşlarına destek olmaya çalışmışlardır. Fakat iç ve dış huzursuzluklar, bu değişimin seyrini değiştirmiş ve subayların siyasileşmesi, İmparatorluğun I. Dünya Savaşı'nda daha büyük yenilgiler alması gibi süreçler bunu izlemiştir.

KAYNAKÇA

A- ARŞİV BELGELERİ

I. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

- Yıldız Perakende Evrakı, Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK.): 109/65, 40/36, 27/1, 19/61, 257/91, 38/62, 95/65, 48/37, 27/23, 31/28, 89/101, 52/77, 58/56, 25/53, 278/28-2, 40/45, 91/49, 108/23,
- Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV.): 74/31, 235/31, 235/32, 232/112, .
- Yıldız Perakende Evrakı, Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mâbeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM.) : 10/20.
- Yıldız Esas Evrakı (Y.E.E.): 15/212, .
- İrare-yi Dâhiliye (İ. DH.): 78376.
- İrare-i Askeriye (İ. AS.): 34/1318 C-11, 1327 R-23.
- Hariciye Siyasi (HR.SYS.): 36/69, 30/60.

B. VON DER GOLTZ PAŞA'NIN ESERLERİ

COLMAR FREIHERR VON DER GOLTZ, (1332). *Osmanlı- Yunan Seferi:*

1313-1897, Mekteb-i Fünû-i Harbiye-i

Osmani Matbaası, Dersaadet.

GOLTZ, Colmar Freiherr Von Der, (1925). *Das Volk In Waffen*, R.v.Decker's

Verlag G. Schenck, Berlin.

KOLMAR VON DER GOLTZ, (1915). *Millet-i Müsellaha: Asrımızın Usul ve Ahval-i Askeriyesi*,(çev.; Mehmet Tahir), Matbaa-i Ebüziyya, İstanbul.

MAYKUŞ, Salih, (1932). *Golç Paşa'nın Hatıratı*, İstanbul Askeri Matbaası, İstanbul.

MUDRO, General Von, (1953). *Goltz Paşa'nın Hatırası ve Hal Tercümesi*, 168 Sayılı Ordu Dergisi Lahikası, K.K.K. İstanbul Askeri Basımevi.

VON DER GOLTZ PAŞA, (1332). *Genç Türkiye'nin Hezimetini ve İmkan-ı İtilası*, Kader Matbaası, İstanbul.

C. ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLER:

AGOSTON Gábor , (2006). *Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, Kitapyayınevi, İstanbul.

AKŞİN Sina (Yayın Yönetmeni), (2000). *Türkiye Tarihi*, cilt 3, *Osmanlı Devleti (1600–1908)*, Cem Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul.

_____, (2000). *Türkiye Tarihi*, cilt 4, *Osmanlı Devleti (1908-1980)*, Cem Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul

AKTAŞ Hayati, (1994). *Türk-Alman Askeri İlişkileri (1913-1918)*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

ALTUNDAĞ Şinasi, (1942). “Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında Namık Paşa’nın Yardım Talep Etmek Üzere 1832 Senesinde Memuriyeti Mahsusa İle Londra’ya Gönderilmesi”, *Bellekten*, Cilt VI, Sayı 23-2, 229-251.

ANDERSON Matthew S., (2001). *Doğu Sorunu (1774-1923)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

ARMAOĞLU Fahir, (1973). *Siyasi Tarih 1789-1960*, Sevinç Matbaası, Ankara.

- BAYKAL Bekir Sıtkı, (1979). “100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler”, *Atatürk Konferansları Serisi*, (Şubat), 195-207.
- BAYKARA Tuncer, (1995). “Osmanlı Reformunun İlk Zamanları: Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması ve İlk Tatbikat”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt X, 1-11.
- BENLİSOY Foti, (2004). “Millet-i Rum'dan Helen Ulusu'na 1856-1922”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt I, İletişim Yayınları, 367-377.
- BERKES Niyazi, (2002). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- BEŞİRLİ Mehmet, (2004). “II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:16, 121-138.

BEYDİLLİ Kemal, (1979).

“II. Abdülhamid Devrinde Gelen İlk Alman Askeri Heyeti Hakkında”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, ss. 480-489.

_____, (1985).

Büyük Friedrich ve Osmanlılar, 18. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

_____, (1995).

Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826), Eren Yayıncılık, İstanbul.

BEYHAN Mehmet Ali, (1999).

“Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler ‘Vak’a-yı Hayriye’”, *Osmanlı*, Cilt 8, Yeni Türkiye Yayınları

BOURNE Kenneth, (1970).

The Foreign Policy Of Victorian England 1830-1902, Clarandan Pres, Oxford.

- BUCHOLZ Arden, (1996). “Bismarck And Mitteleuropa By Bascom Barry Hayes”, *The Journal Of Modern History*, Vol. 68, No.3, 730-733.
- CRAIG Gordon A., (1964). *The Politics Of Prussian Army 1640-1945*, Oxford University Pres, Oxford, 1964.
- ÇALIK Ramazan, (1996). “Colmar Freiherr Von Der Goltz (Paşa) ve Bazı Görüşleri”, *Atatürk Araştırma Dergisi*, Sayı 12, 765-815.
- _____, (2000). *Alman Kaynaklarına Göre II. Abdülhamid Devrinde Ermeni Olayları*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÇAKIN Naci, (1989). Redif Teşkilatı, *Askeri Tarih Bülteni*, Cilt 14, Sayı 26, 31-56.
- ÇATALTEPE Sipahi, (1999). “III. Selim Devri Askeri Islahatı Nizam-ı Cedid Ordusu”, *Osmanlı*, Cilt 7, Yeni Türkiye Yayınları, 241-249.

- ÇELİKER Fahri, (1989). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Askeri Heyetlerinin Balkan Harbi ve Birinci Dünya Harbi’nde Tutum ve Etkileri”, *Dördüncü Askeri Tarih Semineri- Bildiriler*, ATASE Yayınları, 136-145.
- ÇOKER Fahri, (1984). “Tanzimat ve Ordudaki Yenilikler”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 5, İletişim Yayınları, 1260-1268.
- EARLE Edward Mead, (1923). *Turkey, The Great Powers And The Baghdad Railway, A Study In Imperialism*, The Macmillan Company, New York.
- ELİEZER Uri Ben, (1995). “A Nation In Arms: State, Nation, and Militarism In Israel’s First Years”, *Comparative Studies In Society And History*, Vol. 37., No.2. 264-285.
- ERGİN Osman, (1977). *Türk Maarif Tarihi*, Cilt II-III, İstanbul.

- _____, (1977). *Türk Maarif Tarihi*, Cilt I-II, İstanbul.
- ERGÜN Mustafa, (1996). “19. Yüzyılda Osmanlı Askeri Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları”, *Yeni Türkiye*, Sayı 7, 1-18.
- FISCHER FRITZ, (1967). *Germany's Aims In The First World War*, W.W. Norton & Company, INC, New York.
- FOERSTER Wolfgang, (1932). *Denkwürdigkeiten*, Mittler & Sohn, Berlin.
- GENCER Mustafa, (2003). *Jöntürk Modernizmi ve “Alman Ruhı” 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitimi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- GRANT Jonathan, (1999). “Rethinking The Ottoman ‘Decline’: Military Technology Diffusion In The Ottoman Empire Fifteenth To Eighteenth Centuries”, *Journal Of World History*, Vol.10, No.1., 79-201.

- _____, (2002). “The Sword Of The Sultan: Ottoman Arms Imports 1854-1914”, *The Journal Of Military History*, Vol.66, No.1, 9-36.
- GRIFFITHS Merwin Albert, (1966). *The Reorganization Of The Ottoman Army Under Abdulhamid 1880-1897*, Basılmamış Doktora Tezi, University Of California, Los Angeles.
- GÖKBİLGİN Tayyib (1993). “Nizam-ı Cedid”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 9, Milli Eğitim Basımevi, 309-319.
- GÜRSEL Seyfettin, (1985). “1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, Sayı 22, İletişim Yayınları, 688-690.
- HABERER Gisela, (1984). *Die Aufstellung Von Redif Truppen In Der Frühen Tanzimatzeit*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ludwig-Maximilians Universität München, München.

- HENDERSON W.O., (1948). “German Economic Penetration In The Middle East 1870-1914”, *The Economic History Review*, Vol.18, No. 112, 54-64.
- HOLBORN Hajo, (1969). *A History Of Modern Germany 1840-1945*, Alfred A.Knopf, New York.
- IRVINE Dallas D, (1940). “The French Discovery of Clausewitz And Napoleon”, *The Journal Of The American Military Institute*, Vol.4, No.3, 143-161.
- İNALCIK Halil-Donald Quataert (Editörler) (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, 1600–1914*, cilt 2, Eren Yayınları, İstanbul.
- JENKINS Jennifer, (2004). “German Orientalism: Introduction”, *Comparative Studies Of South Asia, Africa And The Middle East*, Vol.24, 97-100.
- KAÇAR Mustafa, (1999). “Osmanlı İmparatorluğu'nda Mühendis hanelerin Kuruluşu”, *Osmanlı*, Cilt 8, Yeni Türkiye Yayınları

- KARABEKİR Kazım, (2001). *Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri*, Emre Yayınları, İstanbul.
- KARAL Enver Ziya, (1995). *Osmanlı Tarihi*, Cilt 3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- _____, (1995). *Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri*, Cilt 5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- _____, (1995). *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1861-1876)*, Cilt 7, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara .
- _____, (1995). *Osmanlı Tarihi I. Meşrutiyet ve İstibdad Devirleri*, Cilt 8, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- KAYALI Kurtuluş (1999). “Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketi ve Ordu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 5, İletişim Yayınları.

- KENT Marian (1996). *The Great Powers and The End of The Ottoman Empire*, Frank Coss & Co. Ltd., London.
- KILIÇBAY Mehmet Ali, (1999). “Osmanlı Batılılaşması”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt I, İletişim Yayınları, 147-157.
- KISHLANSKY Mark, (1997). *Civilization In The West*, Longman, New York.
- KÜTÜKOĞLU Mübahat S. (1982). “Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu Redif-i Asakir-i Mansure”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 127-141.
- LAUTERBACH, Albert T. (1944). “Militarism In The Western World: A Comparative Study”, *Journal Of The History Of Ideas*, Cilt 5, Sayı 4, 446-478.
- LEVİ Avigdor, (1971). “The Officer Corps In Sultan Mahmud II’s New Ottoman Army 1826-1839”,

International Journal Of Middle East Studies, Vol 2, No 1, 21-39.

MILLER W., (1901).

“Europe and The Ottoman Power Before The Nineteenth Century”, *The English Historical Review*, Vol 16, No 63, 452-471.

MOLTKE Helmuth Von (1995).

Moltke'nin Türkiye Mektupları, Remzi Kitabevi, İstanbul.

MOREAU Odile, (1999).

“Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Askeri Misyonları”, *Osmanlı*, Cilt 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara. 335-344.

OĞUZ Burhan, (1983).

Yüzyıllar Boyunca Alman Gerçeği ve Türkler, Can Matbaa, İstanbul.

ORTAYLI İlber, (1995).

İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İletişim Yayınları, İstanbul.

_____, (2004).

Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, İletişim Yayınları, İstanbul.

_____, (2004).

“Osmanlı’da 18. Yüzyıl Düşünce Dünyasına Dair Notlar”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt I, İletişim Yayınları, 37-42.

ÖRSAL Alaeddin,

“İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ordusunda Görev Yapan Yabancı Subayların Birinci Dünya Savaşı’nın Askeri Yönetimi Üzerindeki Etkileri”, *Askeri Tarih Bülteni*, 341-359.

ÖZ Muzaffer, (1990).

“Yeniçeri Ocağının Lağvından Sonra Osmanlı Ordusundaki Gelişmeler”, *Askeri Tarih Bülteni*, Sayı 29, 7-84.

ÖZBARAN Salih, (2007).

“Osmanlı ‘Barut İmparatorluğu’ Muydu?”, *Toplumsal Tarih*, Sayı 160, 62-66.

ÖZKAN Cemal, (1999).

Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Ordu, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 5, İletişim Yayınları, İstanbul.

- ÖZYÜKSEL Murat, (1988). *Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, Arba Yayınları, İstanbul.
- PAMUK Şevket, (1985). “19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, İletişim Yayınları, 654-665.
- PETROSYAN Irina, (1999). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Askeri Reformlar Konusunda İlk Girişim: XVI. Yüzyılın Sonu İle XVII. Yüzyılın Başında Yeniçeri Ocağı”, *Osmanlı*, Cilt 6, Yeni Türkiye Yayınları, 673-683.
- RALSTON David B.(1996). *Importing The European Army*, The University Of Chicago Press, Chicago.
- RATHMANN Lothar, (1962). *Berlin-Bağdat Alman Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*, Belge Yayınları, Berlin.
- SAID Edward, (1978). *Orientalism*, Vintage Books, New York.

- SAKAOĞLU Necdet, (2005). *Bu Mülkün Sultanları*, Oğlak Yayıncılık, İstanbul.
- SANDER Oral, (2006). *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara.
- SANDERS Liman Von, (1968). *Türkiye'de Beş Yıl*, Burçak Yayınevi, İstanbul.
- SCHÖLLGEN Gregor, (1984). *Imperialismus und Gleichgewicht Deutschland, England und Die Orientalische Frage 1871-1914*, R. Oldenburg Verlag, München.
- SHAW J.Stanford, (1965). "The Origins Of Ottoman Military Reform: The Nizam-ı Cedid Army Of Sultan Selim III", *The Journal Of Modern History*, Vol 37, No 3, 291-306.
- SHAW J.Stanford, Ezel Kural, (2000). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt II, E Yayınları, İstanbul.
- SONYEL Salahi R., (1978). "İngiltere'nin Dış İşleri Bakanlığı Belgelerine Göre Osmanlı Padişahı

Abdülhamid 48 Saat İçinde Kıbrıs'ı İngilizlere Nasıl Kiraladı?", *Belleten*, Cilt XLII, 725-741.

SOY Bayram, (2004).

Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere ile Nüfuz Mücadelesi (1890-1914), Phoenix Yayınevi, Ankara.

SULTAN Abdülhamid, (1984).

Siyasi Hatıratım, Dergâh Yayınları, İstanbul.

ŞİMŞEK Veysel, (2005).

Ottoman Military Recruitment And The Recruit: 1826-1853, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi, Tarih Bölümü.

TRUMPENER Ulrich, (1960).

"German Military Aid To Turkey In 1914: A Historical Re-Evaluation", *The Journal Of Modern History*, Vol 32, No 2, 145-149.

_____, (1962).

"Turkey's Entry Into World War I: An Assessment Of Responsibilities", *The*

Journal Of Modern History, Vol 34, No 4,
pp. 369-380.

_____, (1966).

“Liman Von Sanders and The German-
Ottoman Alliance”, *Journal Of
Contemporary History*, Vol 1, No 4,
Socialism and War The Dismissal Of
Jellicoe Munich: The Czech Dilemma
Russians In Germany 1900-1914, 170-
192.

_____, (1989).

*Germany and The Ottoman Empire 1914-
1918*, Caravan Books, New York.

TUNAYA Tarik Zafer, (1989).

Türkiye’de Siyasal Partiler, Cilt 3,
İletişim Yayınları, İstanbul.

TURAN Kemal, (2000).

*Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi
Gelişimi*, Ayışığı Kitapları, İstanbul.

TÜRKMEN Zekeriya, (2001).

*Mütareke Döneminde Ordunun Durumu
ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*,
Ankara.

- ULUS İbrahim, (1986). “Colmar Freiherr Von Der Goltz’un Biyografisi”, *Askeri Tarih Bülteni*, Cilt 11, Sayı 12, Ankara.
- YALÇINKAYA Mehmet Alaaddin, (1999). “Nizam-ı Cedid Döneminde Osmanlı Devleti’nin Modernleşmesinde İngilizlerin Rolü”, *Osmanlı*, Cilt 7, Yeni Türkiye Yayınları, 684-693.
- YAPP M.E., (1975). “War, Technology, and Society In The Ottoman Empire From The Reign Of Abdulhamid II To 1913: Mahmud Şevket and The German Military Mission”, *War, Technology an Society In The Middle East*, Oxford University Press, 367-385.
- _____, (1987). *The Making Of The Modern Near East 1792-1923*, Longman, New York.
- YASMEE F.A.K., (1999). “Ottoman Diplomacy In The Area Of Abdulhamid II (1878-1908)”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, (ed.) İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu.

- YILMAZ Veli, (1993). *I. Dünya Harbinde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar*, Cem Ofset Matbaacılık, İstanbul.
- YURDUSEV, Esin, (1999) “Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Hindistan Üçgeninde İngiltere’nin Boğazlar Politikası”, *Bellekten*, Cilt LXIII, Sayı 237, 560-593.
- WALLACH, Jehuda L., (1985), *Bir Askeri Yardımın Anatomisi Türkiye’de Prusya-Alman Askeri Heyetleri 1835-1919*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- WEHLER Hans Ulrich, (1970). “Bismarck’s Imperialism 1862-1890”, *Past and Present*, No 48, 119-155.
- ZAKIA Zahra, (1999). “Sultan II. Mahmud’un (1808-1839) Reformları”, *Osmanlı*, Cilt 8, Yeni Türkiye Yayınları, 250-257.
- ZİYA ŞAKİR, (1957). *Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu*, Çeltüt Matbaası, İstanbul.

C. ANSİKLOPEDİLER VE SÖZLÜKLER:

DEVELİOĞLU, Ferit, (1999). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Yayına Hazırlayan: Aydın Sami Güneyçal), Aydın Kitapevi, 16. baskı, Ankara.

_____, (1306–1316). *Kamus'ul- Alâm*, cilt I-VI, (Tarih ve Coğrafya Lûgatı), İstanbul.

İslam Ansiklopedisi, (1993). Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, Cilt 12, İstanbul.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, (1985). cilt III, İletişim Yayınları, İstanbul.

D. ELEKTRONİK KAYNAKLAR:

SOMEL, Selçuk Akşin, TOGAN İsenbike, (2007) “Modernleşmenin Osmanlı İmparatorluğunda ve Orta Asya’daki İlk Göstergeleri”,
http://www.turkcleronline.com/turkler/soyl/esiler/modernlesmenin_osmanlive_ortaasya.htm

EKLER

مہتمم، برقی ہائیوڈ صرف ہیریسی تاکرانیک صورتہ تشکیل و ترقیہ واز
ظہانہ ایلہ اصول تدریس لریہ صائر پروگرامک ہوتیہ

مہتمم، برقی ہائیوڈ صرف ہیریسنہ تکلیوت و تدریساتہ واز سوزمانہ رکیبہ و محلا نظام اولوہ نقصانہ وجر آتہ اوڈوہ تعمیر اولوہ

مادہ - ۱

مہتمم، برقی ہائیوڈ صرف ہیریسی تاکرانیک صورتہ تشکیل و ترقیہ واز سوزمانہ رکیبہ و محلا نظام اولوہ نقصانہ وجر آتہ اوڈوہ تعمیر اولوہ
برقی ہائیوڈ صرف ہیریسی تاکرانیک صورتہ تشکیل و ترقیہ واز سوزمانہ رکیبہ و محلا نظام اولوہ نقصانہ وجر آتہ اوڈوہ تعمیر اولوہ
برقی ہائیوڈ صرف ہیریسی تاکرانیک صورتہ تشکیل و ترقیہ واز سوزمانہ رکیبہ و محلا نظام اولوہ نقصانہ وجر آتہ اوڈوہ تعمیر اولوہ

مادہ - ۲

مہتمم، برقی ہائیوڈ صرف ہیریسی تاکرانیک صورتہ تشکیل و ترقیہ واز سوزمانہ رکیبہ و محلا نظام اولوہ نقصانہ وجر آتہ اوڈوہ تعمیر اولوہ
برقی ہائیوڈ صرف ہیریسی تاکرانیک صورتہ تشکیل و ترقیہ واز سوزمانہ رکیبہ و محلا نظام اولوہ نقصانہ وجر آتہ اوڈوہ تعمیر اولوہ
برقی ہائیوڈ صرف ہیریسی تاکرانیک صورتہ تشکیل و ترقیہ واز سوزمانہ رکیبہ و محلا نظام اولوہ نقصانہ وجر آتہ اوڈوہ تعمیر اولوہ

مادہ - ۳

مہتمم، برقی ہائیوڈ صرف ہیریسی تاکرانیک صورتہ تشکیل و ترقیہ واز سوزمانہ رکیبہ و محلا نظام اولوہ نقصانہ وجر آتہ اوڈوہ تعمیر اولوہ
برقی ہائیوڈ صرف ہیریسی تاکرانیک صورتہ تشکیل و ترقیہ واز سوزمانہ رکیبہ و محلا نظام اولوہ نقصانہ وجر آتہ اوڈوہ تعمیر اولوہ
برقی ہائیوڈ صرف ہیریسی تاکرانیک صورتہ تشکیل و ترقیہ واز سوزمانہ رکیبہ و محلا نظام اولوہ نقصانہ وجر آتہ اوڈوہ تعمیر اولوہ

Y.PRK.ASK 48/37 4/1

Mühendishane-i Berr-i Hümayûn Sunûf-ı Harbiyyesi Şakirdânının Sûret-i Teşkili ve Terkibine Dair Nizamnâme ile Usûl-ı Tedrîsiyelerine Mütedâir Programın Sûret-i

Kaynak: BOA, Y.PRK.ASK, 48/37, 27 Şevval Sene 1305, (M. 7 Temmuz 1888), Sayfa 4/1.

Mühendis-hâne-i Berr-i Hümâyûn sunûf-u harbiyyesi şakirdânının sûret-i teşkili ve terkbine dâir nizâm-name ile usûl-ı tedrisiyelerine mütedâir programın sûretidir. Mühendis-hâne-i Berr-i Hümâyûn sunûf-ı harbiyyesinde teşkilât ve tedrisâtına dair şu zamana değin mer'iyü'l ahkâm olan ve nizâmât vech-i âti üzere ta'dil olunmuşdur.

Madde 1

Mühendis-hâne-i Berr-i Hümâyûn sunûf-u harbiyyesinin dört seneden 'ibaret olan müddet-i tedrisiyesi bir sene daha devam etmek üzere beş seneye iblağ olunarak beşinci bir sınıf-ı mümtaz 'ilave olunmuşdur. Sunûf-u mezkûre her sene zirde beyân olunduğu vechle malûmat-ı nazariyye-i 'aliyye tahsiline kabiliyetli görününen ve sunûf-u sâirede durûs-u mütenevviadan ve bi-l hasa lisan derslerinden kazandıkları numaraların a'zimet-i cihetiyle faik'ül-akrân olan şakirdandan hadd-i azami ya'ni müsaade-i imkâna göre alınabilecek mikdarın gayeti olmak üzere on iki topçu ve dört istihkâm şakirdanı intihâb ve tefrik olunacaktır.

Madde 2

Mektebin üçüncü sene imtihanında ehliyetleri sabit olarak ve dördüncü sene sınıfına dahil olacak olan bi'l cümle şakirdan mülâzm-ı sâni nasb olunurlar. Bunlar sınıf-ı mezbûra nakl olundukları sırada birinci maddede beyân olunan evsâf ve şerâite hâiz olanlardan marû'z-zikr sınıf-ı mümtaz için icab eden talebe tefrik olunur. Ve iş bu sınıf-ı mümtaza tefrik olunan talebe maiyânında topçuya mensûb olanların başka ve istihkâma mensub bulunanların da başka olarak usul-ı vechle bunların birincilerinden itibaren matlûb olan mikdarda topçu ve istihkâm erkân-ı harbiyye talebesi tefrik olunub işbu emr-i tefrikte ahlak ve etvâr cihetiyle matlûb olan rüchân dahi nazar-ı itibara alınır. Ve bunların mütebakisi dördüncü senenin kısm-ı fennisini teşkil etmek üzere topçu ve istihkam sınıf-ı mümtaz namıyla bırakılır ve şu suretle erkan-ı harbiyyeye ve sınıf-ı mümtaza tefrik olunur. Şakirdanın mütebakisi dahi dördüncü senenin kısm-ı amelini teşkil eder. Erkân-ı harbiyye sınıfının tefrik olunan talebe hanesini hane-i berr-i hümâyûnda dördüncü sene-i tahsiliyelerinde mümtaz şakirdanın gayri olan ameli şakirdan için tedris-i müretteb ve mukarrer olan dersleri görüb bu derslerden başka Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyyede erkan-ı harbiyyenin birinci sene talebesine tedris oluna derslerden görmedikleri dersler dahi kendilerine irae ve tedris olunur.

Madde 3

Dördüncü sene-i tahsiliyenin hitamında bi'l-cümle şakirdan usul-ı dairesinde imtihan edilerek şahâdet-nâme ahzına müstehak görünenler mülâzım-ı evvel nasb olunur. Bunlardan erkan-ı harbiyye şakirdanı şahâdet-nâme ahz ederek ber-vech-i muharrere mülâzım-ı evvel oldukları halde Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye'nin erkan-ı harbiyye ikinci senesi şakirdanı sınıfına nakl olunub bu müteakibi erkan-ı harbiyye sınıfında kısm-ı askeriyesinde ikmâl-i tahsili ve malûmat ile bi'l imtihan yüzbaşılık rütbeleriyle ve topçu ve istihkâm erkan-ı harbiyyesi diplomasının ahzıyla mektebden neş'et ederler. Sınıf-ı mümtaz tefrik olunmuş olan topçu ve istihkâm şakirdanı dahi şehadetnamelerini ahz ile kezalik mülâzım-ı evvel oldukları halde hendesehanenin beşinci senesine nakl olunarak orada bir sene daha tahsil eyledikten sonra bir sene müddet dahi mektebin talebe-i mukayyedesi adedinden kalmak üzere İstanbul ve civarında bunların silken mensûb oldukları alaylar ile kıtaat-ı askeriyede ve mektebde zirdeki program mucibince nazarıyla ameli istikmal-i tecarüb ve mâ'lûmat eyleyerek sene nihayetinde bi'l imtihan mümtaz topçu ve istihkâm şahâdet-nâmelerini ahz edip yüzbaşılık rütbeleriyle mektebden neş'et ederler ve bunlar mektebden çıkınca

دیکرینجه حیوا جملله کلبیره دفایر بقرله اعمالات دانه لشد و سخا لرد و درواز تیه مقلوم اتمام اولوب اولارم استقا
 حصولده شوب اولقدی قطعات عکیره رضی استقامدی مجاز اولر بقد
 درونجی سزله قسم عملی تکلیف ایسه ساکرانه بالاده باید اولنشی و چه معزوم اول اولرجه شوب و سوا لری این ایشکلی بنامه لردم
 و احتیاج نیکده اردو لقا یوندره توزیع ایله جرت منوی ساری تمیید قلندره ملکره اردو لری تریه کوندر لوب بولنده طویجی ضابطه
 برسنه دندل عملیات کصالی ایچمه مرکز لری استانولده بولنده طویجی اولیرنه ((لین برنجی و ایکنی خاصه طویجی اولیرلر شون
 طویجی اولیرنه)) و آتکلام ضابطه رضی در سعادت و یا خود قریبه بولنده آتکلام قطعات عکیره شوب ماز و سونیم و بر لری کصیل
 عمل لریک ضابطه شوب اولقدی اردو لقا یوندره کوندر لوب اولر لره که قطعات عکیره لرنده اتمام اولور

ماده - 4

مهر کانه لریک ایکنی اویج اولنک سزله ساکرانه ایشی در سلی بر لکه کورده جملدر درونجی سزده ریاضیه دلیری سنا اولر
 طویجی و آتکلام طبعی معزوم تا لریک در سلی کلبیرنده آری لور ریاضیه در سلی ایسه بری طویجی و آتکلام ضابطه عمل
 دیکری قسم تیه یکنی سنا ضابطه تمیید اولور اولرده ایکنی قسمه

ماده - 5

صفه سزده طویجی و آتکلام طبعی معزوم اولدی قوندر مومردیم اولور دلیری بر لکه کوردر لری طویجی ضابطه طویجی
 و آتکلام ضابطه رضی استکلام منفر عانه خصصه در سلی وارور (زیل نظر اولر) سنا استکلام طبعی معزوم اولر لریک
 پروگرام کصالی ایله جملری در سزده مهر کانه بر لقا یوندره سزده بولنده هدرسه ملکه کلبه تدیس اولناری ایشولکده کصالی
 و نامدی مجاز

ماده - 6

سایه ایلیانه بیلر لقا یوندره بوسه موقو تطبیق وضع اولرجه وصف حاضره لک کاغذی بیلر لقا یوندره هدراره اولور وصوله
 ساکرانه کصالی عموم سزده تقاضا تاملوه ایچمه لازم کادیه تدایی کلبه لقا یوندره سنا کلبه مجلس معارفه تر و دفعی
 اولر نه استکلام ایله جمل

ماده - 7

تدریسات مستقبله پروگرامی آتیه زیل صورتده تدبیر اولنکده -

Y.PRK.ASK 48/37 412

ÜSÛLÎ AŞYIYI JARİE BİRİN

Mühendishane-i Berr-i Hümayûn Sunûf-ı Harbiyyesi Şakirdânının Sûret-i Teşkili ve Terkibine Dair Nizamnâme ile Usûl-ı Tedrisiyelerine Mütedâir Programın Sûreti.

Kaynak: BOA, Y.PRK.ASK, 48/37, 27 Şevval Sene 1305, (M. 7 Temmuz 1888), Sayfa 4/2.

EK- 3B

Diğerlerine tercihen hocalıkla mekteplerde ve fabrikalarda i'mâlât dairelerinde ve resim-hanelerde ve devair-i fenniye-i müte'allike de istihdâm olunub oralarca istifta husûlunde mensûb oldukları kıtaat-ı askeriyede dahi istihdâmları müccaz olacaktır.

Dördüncü senenin kısm-i amelisini teşkil eden şakirdan balada beyan olunduğu vecihle mülâzım-ı evvel olarak şahâdet-nâmelerini ahz ettikleri zaman lüzum ve ihtiyaç nisbetinde ordu-yı hümayûnlara tevzi'ile cihet-i mensûbiyetleri tayin kılındıktan sonra orduları nezdinde gönderilmeyib bunlardan topçu zabitanı bir sene müddetle ameliyâ-ı tahsili için merkezleri, İstanbul'da bulunan sahra topçu alaylarına “ya'ni birinci ve ikinci hassa seyyar topçu alaylarıyla numune topçu alaylarına” ve istihkam zabitanı dahi Der-sa'adet veyahud karbinde bulunan istihkam kıtaat-ı askeriyesine misafir suretiyle verilerek tahsilat-ı ameliyelerinin hitamında mensub oldukları ordu-yı hümayunlara gönderilib oralardaki kıtaat-ı askeriyelerinde istihdam olunurlar.

Madde 4

Mühendis-hâne-i Berr-i Hümayûnda üç evvelki seneleri şakirdânı ekseri dersleri birlikte göreceklendir. Dördüncü sene de riyaziye dersleri müstesna olmak üzere topçu ve istihkâm talebesi mülâzım -i sanilerin dersleri yek-diğerinden ayrılır riyaziye dersleri ise biri topçu ve istihdam zabitanın kısm-ı amelîyesine ve diğeri kısm-ı fennisine ya'ni mümtaz zabitanı mahsus olmak üzere iki kısma münkasımdır.

Madde 5

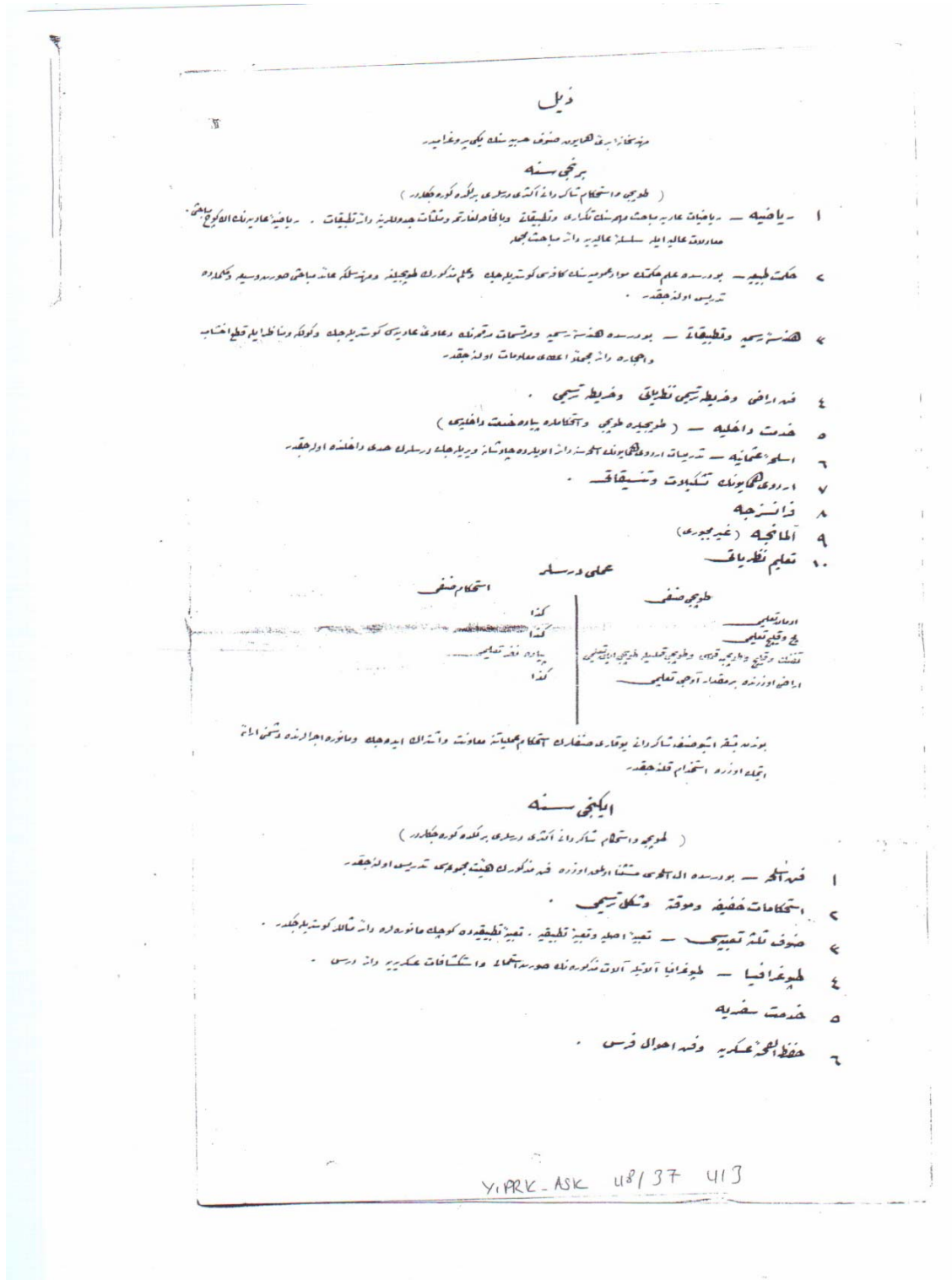
Sınıf-1 mümtâzda topçu ve istihdâm talebesi mülâzım-1 evveleri fûnûn-u umûmiyyeden olan dersleri birlikde görürler ise de topçu zabitanın topçuluğa ve istihdâm zabitanının dahi istihdam sınıfına a'id hususi dersleri vardır (zeyle nazır oluna) mümtaz istihkam talebesi mülâzım-1 evvellerinin ber-muceb-i program tahsil eyleyecekleri derslerden Mühendis-hâne-i berr-i hümayun nezdinde bulunan hendese-i mülkiye mektebinde tedrisi olunanları işbu mektebde tahsil eylemeleri mecazdır.

Madde 6

Sabıkü'l-beyan tebeddülât hemen bu sene mevki-i tatbiki vaz' olunacak ve sunuf-u hazıranın kaffesi tebeddülât-ı vaki'adan hissedar olmak ve son sınıf-1 şakirdanın tahsilat-ı umumiyesinde noksanîyet kalmamak için lazım gelen tedabiri mekteb-i nezareti mekteb meclisi me'ârifinin karar ve tasvibi üzerine ittihaz eyleyecektir.

Madde 7

Tedrisât-ı müstakbelenin programı-ı atide zeyl suretinde tahrir olunmuştur.

Mühendishane-i Berr-i Hümayûn Sunûf-ı Harbiyyesi Şakirdânının Sûret-i Teşkili ve Terkibine Dair Nizamnâme ile Usûl-ı Tedrîsiyelerine Mütedâir Programın Sûretî.

Kaynak: BOA, Y.PRK.ASK, 48/37, 27 Şevval Sene 1305, (M. 7 Temmuz 1888), Sayfa 4/3.

ZEYL

Mühendis-hâne-i Berr-i Hümâyûn sunûf-ı harbiyyesinin yeni programıdır.

Birinci Sene

(Topçu ve istihkam şakirdanı ekseri dersleri birlikte göreceklendir.)

1. Riyaziye: Riyaziyâ-ı adiyе mebâhis-i mühimmesinin tekrarı ve tatbikatı ve bi'l-hassa logaritma ve müsallesât cedvellerine dair tatbikat. Riyaziye-i adiyenin en güç mebâhisi mu'âdelâtı-ı 'aliyye ile silsile-i 'aliyyeye dair mebahis-i mücmele.
2. Hikmet-i tabiye: Bu dersde ilmi-i hikmetin mevadd-ı umumiyyesinin kaffesi gösterilecek ve ilmi-i mezkûrun topçuluğa ve mühendisliğe aid mebahis-i sûret-i vesî'â ve mükemmelede tedris olunacaktır.
3. Hendese-i resmiyye ve tatbikatı: Bu dersde hendese-i resmiyye ve mürtesemât-ı murakkemenin de'âvi-i adiyyesi gösterilecek ve gölge-i menâzır ile kat-i ahşab ve ihcara dair mücemelen ita-yı malumat olunacaktır.
4. Fenn-i arazi: Harita tersimi nazariyatı ve harita tersimi
5. Hidmet-i dahiliyye (Topçulara topçu, istihkamlara piyade hidmet-i dahiliyesi)

6. Esliha-ı Osmaniye: Tedrisat-ı ordu-yı hümayunun eslihasına dair alaylar da çavuş-ane verilecek derslerin haddi dahilinde olacaktır.
7. Ordu-yı hümayunun teşkilâtı ve tenkisâtı
8. Fransızca
9. Almanca (Gayri-mecburi)
10. Ta'lim-i nazariyyâtı

Ameli Dersleri

Topçu Sınıfı	İstihkam Sınıfı
İdman ta'limi	Keza
Kılıç ta'limi	Keza
Tüfenk, kılıç ve topçu kaması ve topçu kamasıyla topçu ayağı ta'limi	Piyade nefer talimi
Arazi üzerinde bir mikdar avcı ta'limi	Keza

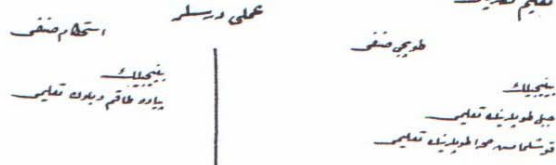
Bundan başka işbu sınıf-ı şakirdânı yukarı sınıfların istihkâm ameliyatına mûavene ve iştirak edecek ve manevra icralarında düşmanı irae etmek üzere istihdam kılınacaktır.

İkinci Sene

Topçu ve istihkâm şakirdânı ekseri dersleri birlikte göreceklerdir.

1. Fenn-i eslihâ: Bu dersde el eslihâsı müstesnâ olmak üzere fenn-i mezkûrun heyet-i mecmuası tedris olunacaktır.
2. İstihkâmât-ı hafife ve muvakkate ve şekil tersimi
3. Sunuf-ı selâse tabiyesi: tabiye-i asliye ve tabiye-i tatbikiye tabi ye-i tatbikiyede küçük manevralara dair misaller gösterilecektir.
4. Topoğrafya: Topoğrafya alâtıyla alât-ı mezkûrenin suret-i istimali ve istikşâfât-ı askeriyeye dair dersi
5. Hidmet-i seferiyye
6. Hıfz-ı esliha-i askeriyeye fenn-i ahval-i

- ۷ کیا - علم منکر تحت تدریس اول و ثانیه و سزا تدریس نیک اوچ آید و ری کبی عضو گوستیبدخلد
- ۸ فائزجه
- ۹ آلاجه (غیر مجریه)
- ۱۰ تعلم نظریات

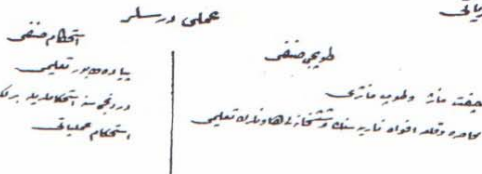

لیکین بنایا عمیده - قری تدریس عمیده . اراضی اوزده کرجه تبه تطبیقاته . (ایله تبه قولون خدماته یوریلده تانی طهقت) - اراضی اوزده احتلام تطبیقاته (آوی متسلک آملیاسلار) - احتلامات خفیفه - احتلام شکرانه احتیاطیات و مورد مفیدم کره جلدده

اصحیح سنه

- ۱ قسطلر - ایکنی سدره تدریس اولانده فدا اسورسک شاقیس . ال اسورسک صورده خضره تدریس . چونک صورده اولور و تدریس تاریخچه
- ۲ احتلامات حیسر - زهوع احتلامات ایله زهوع سفایر دانه معاملات
- ۳ صورت لکده تفسیر - بوردده صورت لکده تفسیر دانه تطبیقاته تدریس اولیجه . خرابی اوزده شکرانه (احتلام شکرانه) صورت اولور و تدریس و درسد او برسنه قریه نظریه و عملیه تدریس فایده خیره
- ۴ کتابت عکریه
- ۵ استکال تدریس - طریقیه تدریس و احتلاماره استقامت استکال تدریس بیری جلدده
- ۶ جفا ایقگی کری - بوردده حمالک ساها نیک جنایای خطیبی و طرفه و معاری و اراضی حکیه دجه . قابلیت ایله نقاط و ایقگی و عکسگورم اولور سوار ساره تدریس اولیجه و هم حدود و دنده جنایای عکریه و وضعیله سوان عکریه و سانه و دانشجود اعلی معلومات اولور خیره

- ۷ هسب حلیه
- ۸ فائزجه
- ۹ آلاجه (غیر مجریه)
- ۱۰ تعلم نظریات

طرحی تدریس و نقاط تاریک عمیده و صورت خضره قلم رقه آتمه اوزده اراضی اوزده تبه تطبیقاته استقامت عکریه عمیده

Y.PRK.ASK 48/37 4/4

Mühendishane-i Berr-i Hümayûn Sunûf-ı Harbiyyesi Şakirdânının Sûret-i Teşkili ve Terkibine Dair Nizamnâme ile Usûl-ı Tedrîsiyelerine Mütedâir Programın Sûret-i

Kaynak: BOA, Y.PRK.ASK, 48/37, 27 Şevval Sene 1305, (M. 7 Temmuz 1888), Sayfa 4/4.

7. Kimya: İlm-i mezkûr tamamen tedriis olunacak ve sene-i tedrisiyyenin üç ayında dahi kimya-yı uzvi gösterilecektir.
8. Fransızca
9. Almanca (Gayr-i mecburi)
10. Talim Nazariyyâtı

Ameli Dersler

Topçu Sınıfı

İstihkam Sınıfı

Binicilik

Binicilik

Cebel-i toplarının ta'limi

Piyade takım ve bölük ta'limi

Koşulmamış sahra toplarının
ta'limi

Topografya ameliyyatı: Kroki tersimi 'ameliyyâtı. Arazi üzerinde küçük ta'biye tatbikatı. (İleri kara kolların hidemâtı yürüyüş te'mini ve hekza arazi üzerinde istihkâm tatbikâtı (Avcı metrisleri aspilasmanlar istihkâmât-ı hafife) İstihkâm şakirdânı işbu tâtbikatı suret-i mufassalada göreceklendir.

Üçüncü Sene

(Topçu ve İstihkam şakirdanı ekseri dersleri birlikte göreceklendir.)

1. Fenn-i Esliha: İkinci senede tedri olunan fenn-i esliha dersinin mütebakisi el eslihasının suret-i hususiyede tedrisi. Eslihanın suret-i zuhur ve terakkisi tarihi
2. İstihkâmât-ı Cesime: Zırlı istihkâmât ile zırlı sefayine dair ma'lumat

3. Sunûf-ı Selâse ta'biyesi: Bu dersde sunuf-ı selase ta'biyesine dair tatbikât tedrisi olunacak ve harita üzerinde şakirdâne-i emsele-i mütenevvi'a hal etdirilecek ve harb oyununun cihet-i nazariye ve ameliyesi tefhim kılınacaktır.
4. Kitab-ı askeriye
5. Eşkâl tersimi: Topçulara fenn-i esliha ve istihkâmlara istihkâm eşkâli tersim etdirilecektir.
6. Coğrafya-yı askeri: Bu dersde memâlik-i şahanenin coğrafya-yı hususisi ve turuk ve me'âbiri ve arazinin hareketce derece-i kabiliyeti ile nikât ve mevâki-i askeriyye ve askerlikce mühim olan mevcud-ı saire tedrisi olunacak ve hem hudud-u devletlerin coğrafya-yı askerilerine ve hususuyla mevâki'-i askeriyyesine ve sa'ireye dair mücmelen i'ta-yı ma'lûmât olunacaktır.
7. Hendese-i haliye
8. Fransızca
9. Almanca(Gayr-i mecburi)
10. Ta'lim nazariyyâtı

Ameli Dersleri

Topçu Sınıfı

Çift manj ve top manjı

Muhasara ve kale- afvah

nariyesinin ve şeşhaneli havanların

ta'limi

İstihdam Sınıfı

Piyade Tabur Ta'limi

Dördüncü sene istihkamlarıyla

birlikde ameliyyat-ı muhtelif

İstihkam ameliyyatı

EK 5B

Topçu ve tabiyesi ve nikât-ı münasabenin ve suret-i hususiyyede nazar-ı dikkate alınmak üzere arazi üzerinde ta'biye tatbikâtı istikşâfât-ı askeriye ameliyyatı.

Dördüncü Sene

Topçu Sınıfı

1. Topçu malzemesine dair malumat-ı hususiye ile malzeme-i mezkureye müteallik eşkal-i tersimi
2. Balistik, nazar-ı balistik, ameli balistik, tatbiki balistik
3. Ta'lim nazariyyatı
4. Sahra muhâberatında topçularla suret-i istimali
5. Muhasara ve kale muherâbâtında topçularla suret-i istimali ve topçu bataryalarının usûl-ı inşası
6. Düvel-i ecnebiyye topçulukları

İstihkam Sınıfı

Mühendislik

1. Sanayiine dair malûmat-ı hususiye (yollar, köprüler, lağımlar)
2. Sanayiine müteallik eşkal-i tersimi
3. İstihkâm sınıfının sahra hadisâtı
4. Derûn-ı istihkamatta ve istihkâmât önünde istihkâm sınıfının hıdemât-ı
5. Fen mimarı ve mimari eşkâli
6. Devlet-i aliyye ile devlet-i ecnebiyye topçu esliha-ı cedidesinin te'sirâtına dair dersi

7. Riyaziye: Makine-i adiye (kısım-ı ameli şakirdânıyla erkân-ı harbiye şakirdânına)
hesab-ı tefazulu ve tamamı (sınıf-ı mümtaz-ı şakirdânına)
8. Muhasara muhârebesi
9. Fransızca (Erkân-ı harbler ile mümtaz topçu ve istihkâm zabıtânına suret-i
mükemmelede tedris olunacaklar)
10. Almanca (Erkân-ı harbiye şakirdânına mecburi diğerlerine gayr-i mecburidir)
11. Tarih-i fenn-i harb (Erkân-ı harb şakirdânına)

Ameli Dersler

Topçu Sınıfı

Koşulmamış ve koşulmuş sahra toplarıyla bölük talimi. Arazi üzerinde tatbikât Sahra muhârebâtında topçuların istimaline ve bi'l-hassa vaz'iyet-i harbiyyeye ve ahval-i araziye nazaran topçu mevâzi'nin intihabına dair tatbikât muhasara ve kal'a muhâberâtına dair tatbikat (istihkâm şakirdânıyla birlikte)

İstihkam Sınıfı

Arazi üzerinde tatbikât (mühendislik sanayiine ve bi'l-hassa köprücülüğe dair tatbikata ve ameliyyatlar. Sahra istihkamatında inşa için mevki-i intihab-ı ve istikamat-ı mezbure profillerinin çakılması. Arazi üzerinde muhasara ve kal'a muherabatının iraesine dair tatbikat (muhasara ve müdafaa ameliyatlarının çizgi ile tayini) arazi üzerinde geceleri bazı tatbikat icrası

EK 6B

Erkân-ı harblere: İstihkam şakirdanıyla birlikte piyade bölük ve tabur ta'limi hıdemât-ı seferiyye ameliyyatı istikşafat-ı askeriye.

4

بئیی سنه

صفتنامه

- 1 ریاضیه عالیہ - حساب تقاضای ارتقای درسیہ سابقہ ، معارفہ تفصیلیہ واحولہ صغریہ و معیارہ ذات معلومات .
مانکہ علمینہ ساجتہ و پرک . حساب اقسائیہ با ساجتہ و کوارک .
- 2 حکایت مہم تمدنیہ نکالی و برہور و جہتہ مذکورہ و عملیات (بالخاصہ ثقافت اصنافیہ و انڈینیہ و ہارسہ قوانین و اجامہ
فراہمہ تفصیلیہ)
- 3 گیانک مہم تمدنیہ نکالی و مذکورہ (بالخاصہ صنایع ہریدہ مستحقہ اولیہ عناصر و ترکیبات ایلیہ معارفہ عمیقہ تدریسی)
- 4 صحا کا باقی تالیفی
- 5 حاضرہ و قلم جاری تالیفی

اسکھام صغری

طریقہ صغری

1	مذہبہ صنایع (آسانہ اصغر و میانہ) محدودہ	6	علمی بالسیعہ
2	تلفیظہ ، تلفیظہ و سائرہ	7	طریقہ عمیقہ (طریقیہ و طریقیہ)
3	ضمیمہ معارفہ عالیہ و نایبہ کیریڈ	8	و ہذا ایلیہ اساتذہ عمیقہ (طریقیہ)
4	اسکھام آسانہ و نکالی		

9 دانجہ (ہورہ و سیرہ و نکالیہ تدریس اولیہ)

10 المانجہ (تجزیہ)

علمی و سکر

اسکھام صغری

طریقہ صغری

1	اراضی اور زمرہ سلسلہ صنایع و اسکھام آسانہ ذات	1	طریقہ عمیقہ و استخوان ذات اراضی اور زمرہ
2	تطبیقات و متعلقات (اراضی اور زمرہ سلسلہ و دیگرہ)	2	تطبیقات
3	تطبیقات و متعلقات و شرح و تخریجہ و دیگرہ و دیگرہ	3	حاضرہ و قلم جاریہ ذات اراضی اور زمرہ
4	تطبیقات و متعلقات و شرح و تخریجہ و دیگرہ و دیگرہ	4	تطبیقات (اسکھام نکالیہ و دیگرہ)
5	تطبیقات و متعلقات و شرح و تخریجہ و دیگرہ و دیگرہ		
6	تطبیقات و متعلقات و شرح و تخریجہ و دیگرہ و دیگرہ		
7	تطبیقات و متعلقات و شرح و تخریجہ و دیگرہ و دیگرہ		
8	تطبیقات و متعلقات و شرح و تخریجہ و دیگرہ و دیگرہ		
9	تطبیقات و متعلقات و شرح و تخریجہ و دیگرہ و دیگرہ		
10	تطبیقات و متعلقات و شرح و تخریجہ و دیگرہ و دیگرہ		

مذہبہ صغریہ و اسکھام صغریہ سببہ تفسیریہ لیسہ سببہ ہریدہ اولیہ و ثانیہ سببہ ہریدہ اولیہ و ثانیہ
 لسانہ و سببہ و تالیفیہ قدر اولیہ (طریقیہ و اسکھام صغریہ) معارفہ و ہریدہ سببہ « و سببہ
 دوام ایلیہ و سببہ سببہ ہریدہ و سببہ سببہ ہریدہ و سببہ سببہ ہریدہ و سببہ سببہ ہریدہ »

Y.PEX. ASIC 48/37 4/6

Beşinci Sene

Sınıf-1 Mümtaz

1. Riyaziye-i 'aliyye: Hesab-ı tefazulü ve tamamı dersinin mütebâkis mu'âdelât-ı tefazuliyeye ve usul-ı hafır mürebbi' ve mu'ayyenlere dair malumât makine-i 'aliyyenin mebâhis-i mühimmesi. Hesab ihtimalinin başlıca da'vaları.
2. Hükümetin mühim kısımlarının tekrarı ve bir suret-i 'amikedde müzâkeresi ve amelîyatı (bi'l-hassa siklet-i izâfiye ve elektrik ve hararet kavânini ve ahkâmın havası mihanikiyesi)
3. Kimyanın mühim kısımlarının tekrarı ve müzâkeresi (bi'l-hassa sanayi'-i harbiyyede müste'mel olan anasır ve mürekkebat ile mu'avinin 'amikan tedrisi)
4. Sahra muhârebâtı tarihi
5. Muhasara ve kal'e muhârebâtı tarihi

İstihkam Sınıfı

Topçu Sınıfı

6. Mühendislik sanayii	6. 'Âli Balistik
(İnşaat araziyye ve meyahiye şimendifer
Telgraf, telefon vesaire)	7. Topçuluk i'malatı (top ve
toparlaklar) ve hakeza ile esliha-i
hafife i'malatı
7. Fen mi'mar-ı 'aliyye ve sabit köprüler	8. Topçuluk i'malatı eşkalinin tersimi
8. İstihkâm inşaatı ve şekli	

Fransızca (Sûret-i vesi'a ve mükemmelede tedris olunacaktır.)

Almanca (Gayr-i mecburi)

Ameli Dersler

Topçu Sınıfı

Topçunun sahrada isti'maline dair arazi üzerinde tatbikatı. Muhasara ve kal'e muharebesine dair arazi üzerinde tatbikat (istiham şakirdanıyla birlikte fabrikaların gezilmesi)

İstihdam Sınıfı

Arazi üzerinde mühendislik sanayi'ine ve istihkâm inşa'atına dair tatbikat ve mütala'at (arazi üzerinde projeler ve planlar tertibi telgraf hatları vaz' ve tahribine dair ameliyyatlar, yollar ile şimendiferlere ve köprülere ve telgraf ve telefon ve hilografa dair ameliyyatlar. Arazi üzerinde muhasara ve kal'e muharebesine ve tahkim kılâ' için mevazi'in kafine ve tahkim mevazi'e dair ameliyyatların inşaat ve fabrikaların gezilmesi.)

Mümtaz topçu ve istihkâm zabıtânı sinin-i tahsiliyyenin altıncı senesinden ibâret olan ameliyyat senesinde mektebde buldukları eyyâm lisan dersleriyle Fransızca tedrisi mukarrer olan "topçuluğa ve istihkâmâta müte'allik mü'ellifât-ı ecnebiyyenin tedkiki" derslerine devam ederek durûs-ı ameliyye misillü bunlardan dahi imtihan vereceklerdir.

Aslına mutabıktır.

Serasker

<p>بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ</p> <p>الارادت سنه به مخصوص ملفوظات همد و لیس</p>		تاریخ	شماره	تاریخ	شماره
<p>اراد و سنه نیکه نیک خاندان</p> <p>غیر با ناسا خدمت دوله علیه اسم زار</p>		۵۷	۵۷	۶۰	۶۰
<p>بالده کی اراد سنه نیک ملغوفی بولنا ناسا و ارادک انوع</p>		۵۷	۵۷	۶۰	۶۰
<p>مجلس مخصوصی مطبوعی</p>		۵۷	۵۷	۶۰	۶۰
<p>مجلس ناظره مطبوعی</p>		۵۷	۵۷	۶۰	۶۰

Goltz Paşa'nın Ordu-yı hümâyûnunun istihsâl-i esbâb-ı tekâmülü zımında tekrar hidmet-i devlet-i aliyyeye alınmasına dair

Kaynak: BOA, İ.AS. 1327 R-23/26, 23 Rebülevvel Sene 327
(M. 14 Nisan 1909)

1. AS. 1327 R-23/26

Osmanlı Arşivi Daire Raskanlığı

Handwritten signature and official stamp at the top right of the document.

Main handwritten text in Ottoman Turkish script, detailing the appointment and duties of Goltz Paşa.

- List of military and administrative titles with corresponding circular stamps:
- صدر اعظم
- حاجی اسدولم
- زلفیالی
- خاندانی
- سردار دولت پاشا
- صریحیالی
- حویلیالی
- ملبانیالی
- تجارت و ثروت علی
- مسافرتیالی
- اوقاف و بهار پاشا
- اورمان و مزارع و زمین پاشا
- مدینه مستاری

Goltz Paşa'nın Ordu-yı hümayûnunun istihsâl-i esbâb-ı tekâmülü zımnında tekrar hidmet-i devlet-i aliyyeye alınmasına dair

Kaynak: BOA, İ.AS. 1327 R-23/26, 23 Rebülevvel Sene 327 (M. 14 Nisan 1909)

